

K 182.183
3

მწიგნობრობის ისტორია

საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის ისტორია

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია

ივ. ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის, არქეოლოგიისა და
ეთნოგრაფიის ინსტიტუტი

გიორგი პაიჭაძე

პანტანო მუქვსე

გამომცემლობა „მცნიერება“
თბილისი
1981

საქ-2000
შემოწმებულია

9 (C. 222) 1675-1737

9 (C 41)

68.3 (2 Γ)

9 (47-022) (092 ვახტანგ მეექვსე)

3 142

ვახტანგ მეექვსე 1675-1737 წწ.

ა) საქართველოს ისტორია 3-17-18 სსრკ.

გამოქვეყნებული წყაროების, ლიტერატურისა და ავტორის მიერ მოპოვებული ახალი დოკუმენტური მასალების საფუძველზე მონოგრაფიაში გაშუქებულია გამოჩენილი ქართველი სახელმწიფო მოღვაწის, მეცნიერისა და პოეტის ვახტანგ მეექვსის (1675—1737) ცხოვრება და მოღვაწეობა.

მონოგრაფია განკუთვნილია სპეციალისტებისა და მკითხველთა ფართო წრისათვის.

რედაქტორი: პროფ. რ. მიმინოშვილი

182183

10604
3 M 607 (06) — 81 რგზ.

© გამომცემლობა „მეცნიერება“, 1981

ქ. შარტანია სსსრ. სსრ-
ის სსრკ. სსრკ. სსრკ.
სსრკ. სსრკ. სსრკ.
სსრკ. სსრკ. სსრკ.

180/12

წინასიტყვა

გვიანფეოდალური ხანის საქართველოს ისტორიაში განსაკუთრებით გამოირჩევა ვახტანგ მეექვსის კოლორიტული ფიგურა.

სამშობლოს საკეთილდღეოდ მან ტიტანური შრომა გასწია. ვახტანგის ინიციატივითა და უშუალო მონაწილეობით ქართლის ცხოვრების ყველა სფეროში განხორციელდა უმნიშვნელოვანესი ღონისძიებები, რის შედეგადაც ქვეყანა საგრძნობლად დაწინაურდა, ხოლო ქართულ სინამდვილეში მოხდა ისეთი ძვრები, რაც ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური და კულტურული განვითარების შემდგომი ეტაპისათვის სათანადო ნიადაგს ამზადებდა. ამდენად ვახტანგის მოღვაწეობა საქართველოს პროგრესული განვითარების საქმეს ემსახურებოდა და ამიტომაც ქართველი ერის ისტორიაში მან ღირსეული ადგილი დაიკავა. ერთი სიტყვით, პროგრესული სახელმწიფო საქმიანობითა და ქვეყნის კულტურულ განვითარებაში უდიდესი წვლილის შეტანით ვახტანგმა ჭეშმარიტად გამოჩენილი საზოგადო მოღვაწის სახელი მოიპოვა და ქართველი ხალხის მარადიული პატივისცემა დაიმსახურა.

ვახტანგის მრავალმხრივი მოღვაწეობა გამოირჩევა იმითაც, რომ იგი საზოგადოებრივ-პოლიტიკური და კულტურული ცხოვრების არა მხოლოდ დიდი ორგანიზატორი, არამედ უშუალო პრაქტიკული მონაწილეც იყო. სახელმწიფოს მართვის სათავეში მდგომი ნიჭიერი მეფე ამავე დროს იყო თავისი დროის გამოჩენილი მეცნიერიცა და პოეტიც.

სავსებით გასაგებია, რომ ვახტანგ მეექვსის ცხოვრება-მოღვაწეობასთან დაკავშირებული პრობლემები და საკითხები ქარ-

თველოლოგიის ყურადღების ცენტრში იმთავითვე დადგა. ეხებოდნენ ვახუშტი, დავითი, იოანე და თეიმურაზ ბაგრატიონები. თავის ნაშრომებში მათ შეეხო მარი ბროსეც. განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს მ. ბროსეს ცნობილი პუბლიკაცია „Переписка грузинских царей с российскими государями“, გამოცემული პეტერბურგში 1861 წელს, რომელიც შეიცავს ვახტანგის მრავალ საინტერესო წერილს.

1872 წელს ჟურნალ „მნათობის“ მეექვსე და მეშვიდე ნომრებში დაიბეჭდა დიმიტრი ბაქრაძის ნაშრომი „საქართველოს მდგომარეობა შემდეგ დაყოფისა. მუხრან-ბატონები ქართლის ტახტზე, ვახტანგ VI“, ხოლო 1887 წელს თბილისში გამოქვეყნდა მიხეილ ნასიძის ორმოცდაათობმეტგვერდიანი ბროშურა „ვახტანგ მეექვსე“.

ქართველოლოგიის განვითარების შემდგომ ეტაპზე, რომელიც დიდი ქართველი მეცნიერის ივანე ჯავახიშვილის სახელთანაა დაკავშირებული, საქართველოს ისტორიის პრობლემების შესწავლის საქმე და მათ შორის ვახტანგ მეექვსის მოღვაწეობის გაშუქება მნიშვნელოვნად წაიწია წინ. ივანე ჯავახიშვილის, კორნელი კეკელიძის და აკაკი შანიძის შრომებში მრავალი მნიშვნელოვანი პრობლემის გადაწყვეტასთან ერთად დიდი მიღწევები იქნა მოპოვებული ვახტანგ მეექვსის დროინდელი საქართველოს ისტორიისა და კულტურის განვითარების შესწავლაშიც.

საბჭოურ ხანაში, როდესაც ქართული მეცნიერების ყოველმხრივ განვითარებას ჭეშმარიტად სწორი მეთოდოლოგიური და მყარი მატერიალურ-ტექნიკური ბაზა შეექმნა, ახალი მნიშვნელოვანი წარმატებები იქნა მოპოვებული როგორც საერთოდ, ისე ქართველოლოგიის განვითარებაშიც, მათ შორის ვახტანგ მეექვსის დროინდელი საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური, პოლიტიკური და კულტურული ისტორიის საკითხების გაშუქების საქმეშიც.

ნ. ბერძენიშვილის, ვ. დონდუას, დ. გვრიტიშვილის, კ. გრიგოლიას, ვ. გაბაშვილისა და სხვა მკვლევართა შრომებში ახალი თვალთახედვით ღრმად იქნა გაშუქებული ვახტანგ მეექვსის მოღვაწეობის მნიშვნელოვანი საკითხები. შემდგომი ახალი მონაპოვარი აისახა საქართველოს ისტორიის ნარკვევების კოლექტიურ ნაშრომში.

ქართულ საბჭოურ ლიტერატურათმცოდნეობაში დიდი მიღწევები იქნა მოპოვებული როგორც საერთოდ ქართული ლიტერა-

ტურის ისტორიის შესწავლაში, ისე თვით ვახტანგ მეექვსის ლიტერატურული მემკვიდრეობის, მისი ბიოგრაფიის, პოეტური შემოქმედების, მთარგმნელობითი და საგამომცემლო საქმიანობის შესწავლა-გაშუქებაშიც. ამ მხრივ აღსანიშნავია კ. კეკელიძის, ა. შანიძის, გ. ლეონიძის, ა. ბარამიძის, ე. მეტრეველის, ტ. რუხაძის, ლ. მენაბდის, ს. ცაიშვილის, მ. თოდუას, ა. გვახარიას, შ. ონიანისა და სხვა მკვლევართა შრომები.

განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს ა. შანიძის მიერ შესწავლილი, აღდგენილი და გამოქვეყნებული ვეფხისტყაოსნის ვახტანგისეული გამოცემა; ა. ბარამიძის მიერ ვახტანგ მეექვსის ლექსებისა და პოემების კრებულის გამოქვეყნება; ვახტანგის სამართლის წიგნის, დასტურლამალის, სხვა იურიდიული ძეგლების, მეცნიერული თუ ლიტერატურული შრომების პუბლიკაციები, რომელიც ი. დოლიძეს, ი. სურგულაძეს, თ. ენუქიძეს, მ. თოდუასა და სხვებს ეკუთვნით.

პირველი ქართული სტამბის ისტორია საფუძვლიანად შეისწავლა და მონოგრაფიულად გააშუქა ქ. შარაშიძემ.

ჩვენ შევისწავლეთ და გავაშუქეთ ვახტანგ მეექვსის დროინდელი რუსეთ-საქართველოს პოლიტიკური ურთიერთობის ისტორია.

ვახტანგ მეექვსის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის საერთო გაშუქებას 1966 წელს მეცნიერულ-პოპულარული ნაშრომი მიუძღვნა ლ. მენაბდემ.

1975 წელს ჩვენმა საზოგადოებრიობამ ფართოდ აღნიშნა ვახტანგ მეექვსის დაბადების 300 წლისთავი. იუბილესთან დაკავშირებით გამოქვეყნდა ახალი ნაშრომებიც, ჩატარდა სამეცნიერო სესიები. გამოითქვა ახალი მოსაზრებები, სამეცნიერო ბრუნვაში შემოვიდა ახალი მასალები. სხვა ნაშრომებთან ერთად იუბილეს დღეებში გამოქვეყნდა ჩვენი პატარა, ორთაბახიანი, ბროშურაც.

ამჯერად მკითხველს ვთავაზობთ მონოგრაფიას, რომელიც მიზნად ისახავს ვახტანგ მეექვსის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის მთლიან გაშუქებას ახალი მასალების და არსებული ლიტერატურის საფუძველზე.

ვახტანგის აღზრდა და სახელმწიფო მოღვაწედ
ჩამოყალიბება

ვახტანგი დაიბადა 1675 წლის 15 სექტემბერს. მამამისი —
ლევანი ვახტანგ V-ის ვაჟი იყო, დედა — თუთა, ქაიხოსრო გური-
ელის ასული. 1678 წ. სამი წლის ვახტანგს დედა გარდაეცვალა და
1680 წლიდან მას დედინაცვალი, თინათინ ავალიშვილი ზრდიდა.

თანამედროვეთა დახასიათებით ვახტანგის მამა იყო „...ბრძე-
ნი და სიბრძნის მოყუარე.. მდაბალი და ბოროტისა არა მომცხენე-
ბელი, მოწყალე, მშვიდი, ღრმად განმსინჯველი და მოუბარი“¹.

პირველი ცოლისაგან ლევანს სამი ვაჟი (ქაიხოსრო, ვახტანგი,
დომენტი) და ქალიშვილი (ხვარამზე) ჰყავდა. მეორესთანაც სამი
ვაჟი (იესე, სვიმონი და თეიმურაზი) შეეძინა². გარდა ამისა, რო-
გორც ეს წყაროებიდან ირკვევა, ლევანს კიდევ სხვა შვილებიც
ჰყოლია (კონსტანტინე, ადარნასე, ხორეშანი, როსტომი)³. ერთი
სიტყვით, ვახტანგი მრავალრიცხოვან და-ძმათა შორის იზრდებო-
და.

¹ ვ ა ხ უ ტ ი ბ ა ვ რ ა ტ ი ო ნ ი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსი, „ქარ-
თლის ცხოვრება“, ტ. IV, თბ., 1973, გვ. 479.

² იქვე, გვ. 461.

³ 1724 წელს რუსეთს მიმავალ ვახტანგ მეექვსის ამაღის სიაში ირიცხებოდნენ:
„მეფის ძმა კონსტანტინე ლევანის შვილი“, „მეფის ძმა ადარნასე ლევანის შვილი“
და „მეფის და ხორაშან ლევანის ქალი“ (იხ. გ. პ ა ი ქ ა ძ ე, რუსეთ-საქართველოს
ურთიერთობის ისტორიისათვის (XVIII საუკუნის პირველი მეოთხედი), თბ., 1960,
გვ. 230). სეხნია ჩხეიძის ცნობით კი ლევანის შვილს როსტომს სხვადასხვა თანამდე-
ბობა ეკავა ირანის შაჰის კარზე (იხ. ს ე ხ ნ ი ა ჩ ხ ე ი ძ ე, ცხოვრება მეფეთა,
„ქართლის ცხოვრება“, ნ. II. სპ., 1854, გვ. 329).

სწავლა-განათლება და სამხედრო წვრთნა ვახტანგმა ბიზის, გიორგი XI-ის კარზე მიიღო. იმ დროს მიღებული წესის მიხედვით, ვახტანგს, როგორც ბატონიშვილს, ასწავლიდნენ სასულიერო და საერო ლიტერატურას, ისტორიას და სამხედრო ხელოვნებას. ბავშვის ხალასმა ნიჭმა, დიდმა შრომისმოყვარეობამ და ცოდნის შეძენის მძლავრმა წადილმა იმთავითვე აღმზრდელების ყურადღება მიიქცია. მან საფუძვლიანად შეისწავლა ენები, ლიტერატურა, ისტორია, ფილოსოფია, გეოგრაფია, ასტრონომია...

განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს ის დიდი ღვაწლი, რომელიც ვახტანგის აღზრდის საქმეში გამოჩენილ ქართველ მწერალს, პედაგოგსა და საზოგადო მოღვაწეს სულხან-საბა ორბელიანს მიუძღვის. სულხანი ვახტანგს ბიძად⁴ ეკუთვნოდა, ხოლო ასაკობრივად ჩვიდმეტი წლით უფროსი იყო მასზე. გამზრდელმა სავანგებოდ შეიმუშავა უფლისწულის აღზრდის ზოგადი კონცეფცია, რომელიც თავის ორიგინალურ დიდაქტიკური ხასიათის ნაშრომში „სიბრძნე სიცრუისა“ ჩამოაყალიბა.

„სიბრძნე სიცრუისა“, როგორც ეს აღნიშნა აკად. კ. კეკელიძემ, „...დაუზოგავად ამხელს იმდროინდელი პოლიტიკური და საზოგადოებრივი ცხოვრების სენს, მეფესა და მის უკანასკნელ მოხელეს, საეროსა და სასულიეროს, მამაკაცსა და დედაკაცს. გაიცხულია მასში სიძუნწე, ფარისევლობა, სიამაყე, ცბიერება, ანგარება, უმადურობა, მოტყუილება, სხვისი ყვლეფა, სარწმუნოებრივი პირობოთნეობა და იმდროინდელი ცხოვრების სხვა ამგვარი უარყოფითი მხარეები. განსაკუთრებით გამათრახებულა იგავ-არაკებში უღირსი მეფე, უვარჯისი მსაჯული (ყადისა და სადრის სახით) და სამღვდელოება. ამავე დროს, ნაკლოვანებათა გამოსწორების მიზნით, ავტორი იძლევა მორალური დებულებების მთელ კოდექსს. მისი მთავარი მიზანია დაგვიხატოს ნამდვილი, ღირსეული მეფის იდეალი. ეს ტენდენცია თავს იჩენს თხზულების თავშივე, მის ქარგაში, სადაც ლეონი იცავს და ამართლებს მის აღმზრდელობითს სისტემას“⁵.

სიყრმიდანვე ვახტანგი დაახლოებული იყო აგრეთვე თავის უფროს ბიძასთან — არჩილ II-სთან. ამ გამოჩენილმა ადამიანმა — პოეტმა, მოაზროვნემ და საზოგადო მოღვაწემ დიდი გავლენა მოახდინა ვახტანგის პიროვნების ფორმირებაზე.

⁴ ვახტანგის დიდდა სულხანის მამადა იყო.

⁵ კ. კეკელიძე, ძველი ქართული მწერლობის ისტორია, II, თბ., 1952, გვ. 353.

ამრიგად, ვახტანგი მოწინავე ქართველ მოღვაწეთა განცხადებულ რეზოლუციურ მოთხოვნებს მიუხედავად, ვახტანგი მოწინავე ქართველ მოღვაწეთა განცხადებული მზრუნველობის ქვეშ იზრდებოდა და ენციკლოპედიური ცოდნა მიიღო, ხოლო საქართველოს პოლიტიკურ-ეკონომიკურმა და კულტურულმა მდგომარეობამ, ცხადია, თავისი გავლენა იქონია ნიჭიერი ჭაბუკის გამოჩენილ სახელმწიფო მოღვაწედ ჩამოყალიბების პროცესზე.

ბავშვობიდანვე ვახტანგმა ღრმად შეიგრძნო სამშობლოს გასაჭირი, ის მძიმე საგარეო და საშინაო მდგომარეობა, რომელიც მჭიდრო ურთიერთკავშირში იყო და ქვეყნას ნორმალური ცხოვრების საშუალებას არ აძლევდა, ხელს უშლიდა მის წინსვლას. უცხოელი დამპყრობლების ბატონობის სიმძიმემ, ხილვამ იმისა, რომ თბილისის, გორისა და სურამის ციხესიმაგრეებში ირანელების გარნიზონები იდგა, ხოლო ქართლისა და კახეთის მეფეები XVII საუკუნის შუაწლებიდან მოყოლებული იძულებით მამუდიანურ სარწმუნოებას ღებულობდნენ, რადგანაც ირანის შაჰები ამას უცილობელ პირობად ქმნიდნენ ქართველ მეფეთა დასამტკიცებლად, მეორე მხრივ კი ქვეყნის შიგნით გაცხარებულმა შინაფეოდალურმა ბრძოლამ და თავადების სწრაფვამ განცალკევებისაკენ იმთავითვე თავისი გავლენა იქონიეს ვახტანგის პოლიტიკური შეხედულებების ფორმირებაზე.

ცამეტი წლის ვახტანგი უკვე აქტიურად ჩაება პოლიტიკურ და საზოგადოებრივ ცხოვრებაში: იგი გამოდის გიორგი XI-ის მომხრედ და იბრძვის ურჩი ფეოდალების წინააღმდეგ.

გიორგი მეფე ქართლ-კახეთის გაერთიანებასა და მთელი აღმოსავლეთ საქართველოს ირანის ბატონობისაგან განთავისუფლებას ნატრობდა. მან გაიჩინა ძლიერი მომხრეები კახეთში და იმერეთში, კავშირი დაამყარა ჩერქეზთ ბატონებთან. ქართლის მეფის გავლენის ზრდა, ბუნებრივია, შიშის გრძნობას გვრიდა ირანის შაჰს. (შაჰი სულეიმანი (1666 — 1694) დარწმუნდა, რომ გიორგი XI კიდევ უფრო ნაკლებად აპირებდა ირანის მორჩილებას, ვიდრე მამამისი — ვახტანგ V, შაჰნავაზად წოდებული. 1688 წელს შაჰ სულეიმანმა ერთგულების საწინდრად გიორგი მეფეს მოსთხოვა ირანში თავისი ძმის ლევანისა და შვილის ბაგრატის გაგზავნა. ამის საპასუხოდ ქართლის მეფე შეუდგა აჯანყების მომზადებას ირანის ბატონობის წინააღმდეგ.)

ამბოხება კახეთში უნდა დაწყებულიყო, რის შემდეგ გიორგი XI ქართლ-კახეთის ჯარით განჯა-ყარაბაღის დალაშქრას აპირებდა. გარდა ამისა, მან დასავლეთ საქართველოშიც დაიწყო მოქმე-

დება. რუსეთს გახიზნული თავისი უფროსი ძმა არჩილი სასწრაფოდ იხმო იმერეთში კვლავ გასამეფებლად. მაგრამ აჯანყების საქმე მეფის ბიძამ, მეწინავე დროშის სარდალმა თამაზ ყაფლანიშვილმა (ორბელიანმა) ჩაშალა. თავისი ჯარით ის გიორგის გადაუდგა და აჯანყების განზრახვის შესახებ შაჰს შეატყობინა. გიორგიმ მორჩილების ნიშნად მძევლები ირანში გააგზავნა, მაგრამ შაჰმა ქართლის ტახტიდან მისი გადაყენება მოინდომა. გიორგი XI-ის წინააღმდეგ შაჰმა ნაცად ხერხს მიმართა: ქართლის თავადები გადაიბირა და გიორგის ბაგრატიონთა საგვარეულოს სხვა წარმომადგენელი დაუპირისპირა. თვით გიორგი შაჰმა ირანში დაიბარა, ხოლო ქართლის ტახტი უბოძა ერეკლეს, თეიმურაზ I-ის შვილიშვილს, რომელიც რუსეთში აღიზარდა, 1675 წლიდან კი ირანში იმყოფებოდა და მაჰმადიანობა მიიღო, რის შემდეგაც მას ნაზარალი-ხანი შეარქვეს.)

(შაჰის ბრძანებს გიორგი XI არ დაემორჩილა და შეებრძოლა მას.)

(ვახტანგი მხარში ამოუდგა თავის ბიძას. გიორგისთან ერთად იგი დასავლეთ საქართველოში გადავიდა და აქტიურად ჩაება ბრძოლაში, რომელიც არჩილ II-მ და გიორგი XI-მ იმერეთის ტახტზე არჩილის განსამტკიცებლად წარმართეს.) ერთხანს, 1690 წელს, ვახტანგი ოსმალებთან მძევლადაც იმყოფებოდა⁶.

გიორგისთან ერთად იმერეთში ყოფნა ვახტანგს რამდენიმე წელიწადს მოუხდა. ამ ხანში მან გარკვეული კონტაქტები და ურთიერთობა დაამყარა ჩრდილოეთ კავკასიის მფლობელებთან.

(1691 წელს გიორგი ქართლში დაბრუნდა და აქ გასამეფებლად იბრძოდა.) ამჯერად ქართლის თავადები, რომელთაც არ მოეწონათ ნაზარალი-ხანის მიერ დაწყებული ქართული წესების დამშლელი პოლიტიკა, გიორგი მეფეს კვლავ ერთგულებაში ეფიცებოდნენ.

(გიორგი XI-სა და ერეკლე I-ს (ნაზარალი-ხანს) შორის ბრძოლა ოთხ წელიწადს მიმდინარეობდა.) ამასობაში ქართლი სასტიკად ირბეოდა გაუთავებელი შინაომებისაგან. გლეხობა გარბოდა კახეთში, განსაკუთრებით ქიზიყში, სადაც შედარებით უკეთესი სოციალური და პოლიტიკური პირობები იყო⁷.

(ბრძოლის ამ პროცესში ვახტანგი დიდ დახმარებას უწევდა

⁶ იხ. ვახუშტი ბაგრატიონი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 853.

⁷ ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, VI, თბ., 1973. გვ. 282.

გიორგი მეფეს) თექვსმეტი წლის ჭაბუკმა თავი გამოიჩინა ერთ საბრძოლო შეტაკებაში. როდესაც გიორგი მეფის ძველი მტერი ქაიხოსრო ციციშვილი (ზედმეტსახელად ლოპინა) მოულოდნელად თავს დაესხა ახალდაბაში მყოფ დედოფალს და მეფის ოჯახის სხვა წევრებს, ვახტანგმა სწრაფად შემოიკრიბა თავისიანები, შეუტია მოწინააღმდეგეს და უკუაქცია იგი⁸.

1692 წ. თბილისის მისადგომებთან ვახტანგი მონაწილეობდა ირანელთა გარნიზონის წინააღმდეგ გამართულ ბრძოლაში. საოცარმა შემთხვევამ იგი სიკვდილს გადაარჩინა. მტრის მიერ ნასროლი ისარი ვახტანგს ააცდინა ხოხონა ხერხეულიძის მიერ მარჯვედ ნახმარმა ფარმა⁹.

1692 — 1693 წლებში გიორგი XI-მ განიზრახა მოქმედება ტარკუს საშამხლოსთან შეთანხმებით, რადგანაც შამხალი მას დახმარებას პირდებოდა. საქმის მეტი სიმტიციისათვის გიორგისა და შამხალს ერთმანეთისათვის მძევლები უნდა გაეცვალებათ¹⁰. ამ მიზნით გიორგის დავალებით დალესტანს ვახტანგი გაემგზავრა. მან გაიარა ხევი და გერგეტის მონასტერში გაჩერდა. თუ რას განიცდიდა და რა ფიქრებით იყო გართული ამ დროს თვრამეტი წლის ჭაბუკი, ნათლად ჩანს იმ ჩანაწერებიდან, რომელიც მან გერგეტის სამების „სულთა მატეიანის“ წიგნში დატოვა: „მე, ყოვლად ძლიერო ღმერთო, რომელმან.. აწ ქართლის მთავრად ჰქმენ გიორგი, ბრძანებითა შენითა, სძლეს სპარსთა და გარ[და]ვარდა. დაყო წელი ღარიბობაში ოთხი და მოვიდა და დაიჭირა ქართლი. სთხოვა სპარსთა და არ მოსცა და მე, ვახტანგ, გამავზაუნა ლექში: და მე, ბძანებითა [მისითა], შემოვიარე აქ და მივდიოდი, რათა შეგვეწიონ სპარსთა ზედა [და]ლი ამა სამებისა წმიდანი, და აწ, გვედრები, რათა წარმიმართო სავალნი ჩემი“¹¹.

მაგრამ ხევიდან დალესტანს ვახტანგი აღარ გადასულა, რადგანაც ცნობა მიიღო, რომ შაჰის მიერ მოსყიდულმა შამხალმა გატეხა პირო¹², დაითანხმა ერთ-ერთი ჩერქეზ-ბატონი სახელად ყილჩიყო, რომელმაც რუსეთს მიმავალი არჩილი გზაში შეიპყრო, მაგ-

⁸ ვ ა ხ უ შ ტ ი ბ ა გ რ ა ტ ი ო ნ ი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 467.

⁹ იქვე, გვ. 471.

¹⁰ იქვე, გვ. 469.

¹¹ იხ. ქ. შ ა რ ა შ ი ძ ე, საქართველოს ისტორიის მასალები (XV—XVIII სს.), „მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის“, ნაკვ. 30, თბ., 1954, გვ. 242.

¹² ვ ა ხ უ შ ტ ი ბ ა გ რ ა ტ ი ო ნ ი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 469.

რამ ვერ შეძლო შაჰისთვის მისი გადაცემა, რადგანაც არჩნდნენ მოახერხა საქართველოში დაბრუნება¹³.

შამხალის ლალატის გაგებისთანავე ვახტანგი ხევიდან ქართლში წამოსულა და გაჩერდა გორში, სადაც მისი ძმა ქაიხოსრო იმყოფებოდა¹⁴.

გიორგი XI-ის მდგომარეობა მეტად გართულდა. ირანის შაჰი ერეკლე I-ს აქტიურად ეხმარებოდა) საშველად მას ლაშქარი გამოუგზავნა ქალბალი-ხანის მეთაურობით. გიორგი საბრძოლველად იწვევდა, მაგრამ ძლიერმა ფეოდალებმა მას მხარი არ დაუჭირეს. გიორგიმ თავისი სახლეულით კვლავ იმერეთში წასვლა გადაწყვიტა.

1695 წელს ოცი წლის ვახტანგის პირად ცხოვრებაში მნიშვნელოვანი ამბავი მოხდა. მან იქორწინა ჩერქეზეთის ბატონის ასულზე რუსუდანზე, რომელიც გიორგი XI-ის ვაჟის, ბაგრატის საცოლედ იყო მოყვანილი, მაგრამ რადგანაც ბაგრატი ირანში გარდაიცვალა, რუსუდანი გიორგიმ თავის ერთგულ ძმისწულს მიათხოვა. ეს აქტი გარკვეულ პოლიტიკურ ინტერესებს ემსახურებოდა. იგი მიზნად ისახავდა ჩერქეზებთან კავშირის განმტკიცებას.)

ქორწილი ხარავოულში გადაიხადეს „არადიდებული“, როგორც ეს ხიზნობის პირობებს შეეფერებოდა¹⁵. თანამედროვენი ერთხმად აღნიშნავენ რუსუდანის სილამაზესა და სათნოებას. იგი ყოველმხრივ (დადებითი პიროვნება აღმოჩნდა და თავის მოღვაწე ქმარს ცხოვრებაში დიდ დახმარებას უწევდა) შემთხვევითი როდია, რომ ქართული წყაროები ამ ქალის სახელს დიდი პატივისცემით იხსენიებენ.

გიორგი XI-ის ბრძოლამ კიდევ ერთხელ ცხადყო თავადური საქართველოს სისუსტე. კერძოდ ის გარემოება, რომ ქვეყნის შინაგანი ძალების შემოკრებასა და ცენტრალური ხელისუფლების განმტკიცებას გარღვევალ ჯებირად მუდამ წინ ეღობებოდა ქართველი ფეოდალების გააფთრებული წინააღმდეგობა, რომელსაც ზურგს უმაგრებდა ირანისა და თურქეთის პოლიტიკა.

(გიორგი დარწმუნდა, რომ საკუთარი ძალებით იგი ქართლის ტახტს ვერ დაიბრუნებდა, ამიტომ პოლიტიკის შეცვლა (გადაწყვიტა) და ირანის (შაჰისადმი დამორჩილებისა და მასთან შერიგების

¹³ ვახუშტი ბაგრატიონი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 855—856.
¹⁴ იქვე, გვ. 469.
¹⁵ იქვე, გვ. 474.

გზა) დაადგა. ამასობაში მას ერევნის ხანის მოწოდებაც მოუტანდა. ხანი კისრულობდა გიორგის შერიგებას სპარსეთის შაჰთან. ცხადია, რომ ეს არ იყო მხოლოდ ერევნის ხანის წინადადება. შერიგების მოთავე თვით ირანის შაჰი იყო. როდესაც გიორგიმ შერიგების სურვილი გამოთქვა, შაჰმა სასწრაფოდ მას თავისი მეჭმანდარი გამოუგზავნა, ერევნის ხანს კი თოფანჩი-ალასობა უბოძა¹⁶.

(ირანში გიორგი XI დიდი პატივისცემით მიიღეს) ისფაჰანში მას თავისი ძმები — ლევანი, ლუარსაბი, ძმისწული ქაიხოსრო და მრავალი ქართველი დიდებული დახვდა¹⁷.

გიორგის მიმართ შაჰის ესოდენ „გულკეთილი“ დამოკიდებულება გარკვეული პოლიტიკური ინტერესებით იყო ნაკარნახევი. ისფაჰანში გიორგის ჩასვლით შაჰი, უპირველეს ყოვლისა, ზომ აჩანყებული ქართველი მეფის დამორჩილებას ზეიმობდა, ხოლო მეორე მხრივ, იმას მიაღწია, რომ საქართველოს ფარგლებს მოაცილა ძლიერი პოლიტიკური მოღვაწე, რომლის გამოყენებას ამიერიდან საკუთრივ ირანის სახელმწიფოს სამსახურში ლამობდა.

(ირანის მდგომარეობა იმ დროს უაღრესად გართულებული იყო.)

სეფიანთა უზარმაზარი სახელმწიფო, რომელიც სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების სხვადასხვა დონეზე მდგარი მრავალი ტომისა და ხალხის ჭრელ კონგლომერატს წარმოადგენდა, XVII საუკუნის ბოლოსა და XVIII საუკუნის დასაწყისში ეკონომიკურ და პოლიტიკურ კრიზისს განიცდიდა. მატერიალური დოვლათის მწარმოებელი მოსახლეობა მძიმე მდგომარეობაში იმყოფებოდა. გლეხობისა და ქალაქის მშრომელი მასების უზომო ფეოდალური ექსპლუატაცია აფერხებდა საწარმოო ძალების განვითარებას. გაბატონებული კლასას წარმომადგენლები გადასახადთა გაზრდით ცდილობდნენ თავიანთი შემოსავლის შენარჩუნებას, რაც უფრო ასუსტებდა სოფლის მეურნეობას, ხელოსნობასა და ვაჭრობას. ირანში გამეფებული იყო კორუპცია, დიდ ფეოდალთა სხვადასხვა დაჯგუფებების ბრძოლა, სასახლის ინტრიგები, რამაც განსაკუთრებით შაჰ სულთან-ჰუსეინის (1694 — 1722 წწ.) დროს განუსაზღვრელ მასშტაბებს მიაღწია. შაჰი სათამაშო თოჯინად იქცა თავის სასახლის კარისკაცთა ხელში. ფაქტობრივად ისინი წარმართავდნენ ქვეყნის საშინაო და საგარეო პოლიტიკას. თანა-

¹⁶ ვ ა ხ უ შ ტ ი ბ ა გ რ ა ტ ი ო ნ ი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 474.

¹⁷ იქვე, გვ. 475.

შედროვეთა დახასიათებით, ჰუსეინს აბსოლუტურად არ გააჩნდა სახელმწიფოს მართვის უნარი. ცნობილი რუსი სახელმწიფო მოღვაწე არტემ ვოლინსკი, რომელიც 1716 — 1717 წლებში ირანში დესპანად იმყოფებოდა, შაჰ ჰუსეინის დახასიათებისას აღნიშნავდა: „ირანის სახელმწიფოს ამჟამად ისეთი მეთაური ჰყავს, რომ სინამდვილეში იგი თავისი ქვეშევრდომების ქვეშევრდომია და ვფიქრობ, რომ იშვიათად თუ მოიძებნება ამდაგვარი ბრძივი ჩვეულებრივ ადამიანებში, მით უმეტეს გვირგვინოსნებს შორის“¹⁸.

ინგლისელი მოგზაურის ჯ. ჰანვეის დახასიათებით, „მეტის-მეტი სიზარმაცე და ქალებისა და ღვინის მიმართ უკიდურესი სისუსტე ჰუსეინს ართმევდა სახელმწიფოს მართვის უნარს. ამ მანკიერი თვისებების წყალობით იგი იყო შაჰი მხოლოდ ნომინალურად. ამიტომ გასაგებია, რომ მისი სიამოვნების მფარველები წარმოადგენდნენ მის საყვარელ პიროვნებებსაც, ხოლო მისი მრჩეველნი შედგებოდნენ ჰარამხანის უფროსი საჭურისებისაგან, რომელთა ხელშიც იყო ფაქტობრივად ხელისუფლება.

ირანის სახელმწიფოს მართავდა საჭურისებისაგან და დიდებულებისაგან შემდგარი საბჭო, რომელიც დაარსდა შაჰ სულეიმანმა თავისი მეფობის უკანასკნელ წლებში. სულეიმანის არ დაკმაყოფილებულა იმით, რომ საბჭო მმართველობის უმაღლეს ორგანოდ აქცია და, სიკვდილის წინ, მას უფლება მისცა უფროს დიდებულებთან ერთად, მისი შვილებიდან ამოერჩია ღირსეული მემკვიდრე. ამიტომ, თავისი უფლებების წყალობით, საჭურისებმა ჰუსეინი მის ძმას — აბას-მირზას ამჯობინეს. ჰუსეინი, რომელსაც არ შესწევდა სახელმწიფოს მართვის უნარი, მოხარული იყო თავი გაეთავისუფლებინა ამ მძიმე ტვირთისაგან. ამრიგად, ეს უმაღლესი რწმუნებათ აღჭურვილი საბჭო წარმოადგენდა ერთადერთ გამგებელს სახელმწიფოში. ყოველგვარი სახელმწიფო თანამდებობა ეძლეოდა მას, ვინც მისთვის უფრო მეტს გადაიხდიდა. ფული წყვეტდა ყველაფერს. რაც უფრო მეტი სიმდიდრე გროვდებოდა ამ ადამიანების ხელში, მით უფრო მეტად ეხსნებოდათ მათა ზნედაცემულ მინისტრებს... ჯარში დაეცა დისციპლინა, ჯამაგირებს დიდი დაგვიანებით უხდიდნენ, ამიტომ ჯარი უხალისოდ მსახურობდა. ყაჩაღები დაძრწოდნენ ყველგან და აფერხებდნენ ვაჭრობას. მოხელეები უწყალოდ ყველფდნენ ხალხს. მართლმსაჯულება საჯაროდ ვაჭრობდა თვით დედაქალაქში.

¹⁸ ძველი აქტების ცენტრალური სახელმწიფო არქივი (ძაცსა), ფ. 77, სპარსეთის საქმეები, 1715—1718 წწ., საქმე № 2, ფურც. 200.

მხოლოდ შაჰი ჰუსეინი, რომელიც მთლიანად გაეტაცებოდა რამხანაში დროსტარებას, იყო ერთადერთი პიროვნება თავის ხელმწიფოში, რომელმაც არაიცოდა რა ამ არეულობათა შესახებ¹⁹.

ერთი სიტყვით, დადგა უამი სეფიანთა დინასტიის დიდების მზის ჩასვენებისა. (ქვეყანას აჯანყებების ცეცხლი მოედო. განსაკუთრებით ფართო ხასიათი მიიღო დაპყრობილ ხალხთა აჯანყებებმა,) რომლებიც ჩვეულებრივ შიიზმისაგან სუნიზმის დაცვის იდეოლოგიური დროშის ქვეშ მიმდინარეობდა. სეფიანთა დინასტიისათვის განსაკუთრებით დამლუპველი გამოდგა ავღანელთა აჯანყება.

(ამბოხების ჩასახშობად და თავისი მდგომარეობის განსამტკიცებლად შაჰი ჰუსეინი ტრადიციისამებრ ქართველთა ძალას იყენებდა.) ირანში მყოფი გიორგი XI 1699 წ. შაჰმა ქირმანის ბეგლარბეგად დანიშნა, რათა მას დაემორჩილებინა ბელუჯები, რომელნიც თავს ესხმოდნენ ამ პროვინციას. სამაგიეროდ შაჰი დაპირდა გიორგის, რომ ქართლის ტახტს დაუბრუნებდა. გიორგიც იძულებული გახდა დათანხმებოდა და შაჰის სურვილი შეესრულებინა: „ხოლო რაჟამს აღდგენენ ბელუჯ-აზარანი და ავღანნი, ესენი შეკობრობით არბევდნენ ქირმანით იეზდამდე და რავდენგზის წარავლინნა ყენემან სპანი და სარდალნი, მარადის იგინი მძლე ექმნებოდინან. ამისთვის აიძულებდა ყენი გიორგი მეფესა, რათა განაგოს საქმე ესე და მიანიჭოს კუალად ქართლი, და არა ინებებდა მეფე. არამედ ქართველნი, რომელნი იყვნენ მის თანა, ევედრებოდნენ ყოფად ამისა. ამისთვის ინება მეფემან, მისცეს ქირმანი და ნიჰნი დიდნი“²⁰.

(გიორგის ძმამ ლევანმა ქირმანის ნაიბობა მიიღო, როგორც ყოველთვის, ქართველებმა თავი ისახელეს ბრძოლებში) იმ დროის ისტორიკოსს სენია ჩხეიძეს, რომელიც ამ ბრძოლების მონაწილე იყო, აღწერილი აქვს ერთი საინტერესო ეპიზოდი²¹. (მადლობის ნიშნად შაჰმა გიორგის დიდძალი საჩუქრები გამოუგზავნა, ლევანს ირანის მსაჯულთუხუცესობა მისცა.) ხოლო მის ძეს ქაიხოსროს — ისფაჰანის ტარულობა. გიორგიმ და ლევანმა დრო იხელთეს და იმერეთში თავშეფარებული, დევნილი ვახტანგისათვის

¹⁹ J. Hanway. An Historical Account of the British Trade over the Caspian Sea, vol. II, Dublin, 1754, pp. 129—130.

²⁰ ვახუშტი ბაგრატიონი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 476.

²¹ სენია ჩხეიძე, ცხოვრება მეფეთა, „ქართლის ცხოვრება“, ნ. II, სპბ., 1854, გვ. 314—319.

ქართლში დაბრუნებისა და საუფლისწულო მამულების დაბრუნების დასტურიც გამოითხოვეს. ერეკლე I-მა შაჰის ბრძანება წამსვე შეასრულა და ვახტანგს ევდემოზ კათალიკოსი და სპასპეტი ლუარსაბი მიუგზავნა. ეს ის დრო იყო, როდესაც ვახტანგს მოსკოვს თავშეფარებულ არჩილთან გაგზავნილი მოციქულები — ზალია ბაადურის ძე შანშიაშვილი და მამუკა შათირი დაუბრუნდნენ და რუსეთში ჩასვლის ნებართვა ჩამოუტანეს. ვახტანგმა იმერეთის დიდებულებთან ითათბირა და, ცხადია, ქართლში დაბრუნება გადაწყვიტა. 1701 წელს იგი თბილისში ჩამოვიდა²².

1703 წელს შაჰმა გადაწყვიტა გიორგი XI-სათვის ქართლის სამეფო ტახტის დაბრუნება, რადგანაც დარწმუნდა, რომ მას საქართველოში ბევრი მხარდამჭერი ჰყავდა. რის გამოც იგი რეალურ ძალას წარმოადგენდა. ამჯერად გიორგის ხელით შაჰი ავღანელი ტომების დამორჩილებას ლამობდა, ამიტომ გიორგის ირანის სპასალარობა და ყანდაარის ბეგლარბეგობა უბოძა. (ერეკლე I კი ქართლიდან გაიწვიეს. შაჰმა მას კახეთი უწყალობა.) მაგრამ ირანში დატოვა, თავის ყულარაღასად — სასახლის გვარდიის სარდლად დანიშნა, ხოლო კახეთის მმართველობა მის შვილს დაეითს დაავალა.

ამრიგად, სპარსეთის ბატონობის მოწინააღმდეგე და საქართველოს დამოუკიდებლობისათვის მებრძოლი გიორგი XI იძულებული შეიქნა ირანში შაჰის სამსახურში ხმალი ექნია. ბელუჯებისა და ავღანელების წინააღმდეგ ბრძოლაში მასთან ერთად ირანში მყოფი სხვა ქართველებიც ჩაებნენ და ქართული ლაშქარიც მონაწილეობდა.

წყაროებსა და სამეცნიერო ლიტერატურაში არაერთგზის არის ხაზგასმული ქართული ჯარის მაღალი სამხედრო თვისებები და, კერძოდ, ქართველების დამსახურება ირანის ტახტზე ამა თუ იმ კანდიდატის განმტკიცების საქმეში²³. მაგალითად, რუსმა დესპანმა ა. ვოლინსკიმ, რომელმაც 1716 — 1717 წლებში კარგად შეისწავ-

²² ვახტანგის ბაგრატიონი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 478.

²³ იხ. ვახტანგის ბაგრატიონი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა გვ. 447—480; სენსია ჩხეიძე, ცხოვრება მეფეთა; J. Hanway. An Historical Account of the British Trade over the Caspian Sea, vol. II, pp. 144—148; D. M. Lang. Georgia and the Fall of the Safavi Dynasty. «Bulletin of the School of Oriental and African Studies University of London», v. XIX, part, 3, 1953; გ. პაიჭიაძე, რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისათვის (XVIII ს. პირველი მეოთხედი), თბ., 1960, გვ. 79—80.

ლა ირანის მდგომარეობა, ქართველთა საბრძოლო თვისებებზე და მათი როლი ირანის სახელმწიფოში შემდეგნაირად დაახასიათა: „მთელ ირანში საუკეთესო სამხედრო ძალად ქართველთა ჯარი მიმაჩნია. ქართველები ნამდვილი მეომრებია. მე ვამიგია, რომ საქართველოში ლაშქრის შეკრება 15—20 ათას კაცამდე შეიძლება. ირანში, როგორც წესი, სპასალარებად ქართველი პრინცები ინიშნებიან. ასევე მეტწილად ქართველებს ნიშნავენ ირანის ჯარში სხვადასხვა თანამდებობაზე. ადრე, ჯერ კიდევ დიდი შაჰ-აბასის დროს და აგრეთვე ახლანდელი შაჰის სხვა წინაპრების დროსაც, ირანელებს თურქებთან, ინდოელებთან და სხვა ხალხებთან ომებში ყველა გამარჯვება ძირითადად ქართველთა მეშვეობით აქვთ მოპოვებული. მე შემიძლია ნიძლავი დავდო, რომ თუ ქართველი პრინცები და მათი დიდებულები და აზნაურები ერთმანეთში შეთანხმებას მიაღწევენ, ჭეშმარიტად შეძლებენ არა მხოლოდ სპარსეთის უღლისაგან განთავისუფლებას, არამედ თვით სპარსეთის ტერიტორიების დაკავებასაც...

ირანელების კავალერია ქართველებს ვერასოდეს ვერ გაუმკლავდება, სამჯერაც რომ სჭარბობდეს რიცხოზობრივად, ხოლო თუ ჩვენ ქართველთა ჯარს 20 რეგულარულ ესკადრონს მივუმატებთ, ქართველებთან ერთად მთელს სპარსეთსაც ადვილად დავლაშქრავთ“²⁴.

ყანდაარის პროვინციას მანამდეც ეროვნებით ქართველი ხანი — ორბელიანი განაგებდა. ავღანელების აჯანყების დასაცხრომად მან თავისი ძმისწული, გიორგი მეფის ყოფილი სპასპეტი თამაზ ყაფლანიშვილი (ორბელიანი) იხმო²⁵. მაგრამ აჯანყებულებმა მოკლეს თამაზი და გაწყვიტეს მისი ჯარი. ასეთ ვითარებაში შაჰმა გიორგი მეფეს მისი ძმა ლევანი მიუგზავნა, ქართლის ტახტი და ირანის სპასალარობა შესთავაზა, საზღაურად ყანდაარის საქმეების მოგვარებას — ამ პროვინციის ბეგლარბეგობას თხოულობდა მისგან. გიორგიმ ჯერ უარის თქმა დააპირა, მაგრამ ირანს მყოფი ქართველების რჩევით თანხმობა განაცხადა. სამაგიეროდ შაჰისაგან მოითხოვა, რომ მის ნაცვლად ქართლის გამგებლობა ანუ ჯანიშიანობა — მეფის მოადგილეობა, ვახტანგისათვის მიეცა, ხოლო ძმა ლევანი (ვახტანგის მამა) სასწრაფოდ ქართლში მიეცლი-

²⁴ ძაცსა, ფ. 77, სპარსეთის საქმეები, 1715—1718 წწ., საქმე № 2, ფურც. 609.

²⁵ ვ ა ხ უ შ ტ ი ბ ა გ რ ა ტ ი ო ნ ი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 478; ს ე ხ ნ ი ა ჩ ხ ე ი ძ ე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 320.

ნა არეული საქმეების მოსაგვარებლად და მაშველი ქართველთა
ჯარის შესაგროვებლად²⁶. შაჰი, ცხადია, დათანხმდა. ლევანი ქარ-
თლში ჩამოვიდა და ცოტა ხნის შემდეგ ორი ათასი ქართველი
მხედრით გიორგისთან ქირმანში დაბრუნდა.

1703 წელს ოცდარვა წლის ვახტანგი ენერგიულად შეუდგა
ქართლის სამეფოს მართვას. თავისი დროის მაღალ იდეალებზე
აღზრდილმა, ფართო ერუდიციისა და დიდი განათლების მქონემ
მან მთელი თავისი ბრწყინვალე ინტელექტი და უდიდესი ენერგია
საქართველოს უკეთეს მერმისზე ზრუნვას შეაღია.

K 182.183
3

²⁶ ვახუშტი ბაგრატიონი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 179.

2. გ. პაიჭაძე

ქ. შარტისის სახ. ქაძ-
ბარ სახელმწიფო
რისკუბლიკური
სიხ დიოთეძე

ბრძოლა ქართლის სამეფოს სოციალურ-
ეკონომიკური და პოლიტიკური მდგომარეობის
განმტკიცებისათვის

ბუნებრივია, რომ, უპირველეს ყოვლისა, ვახტანგმა გადააყენა ერეკლე I-ის (ნაზარალი-ხანის) მომხრეები და გააუქმა მის დროს დადგენილი წესები. ნაზარალი-ხანის მიერ დასჯილ თავადებს ვახტანგმა ყმა-მამული უკან დაუბრუნა, ხოლო სახელმწიფოს მართვის საქმეში თავისთვის საიმედო პირები ჩააბა. ერთი სიტყვით, საქმე ნაზარალი-ხანის დროს „შეშლილი“ ქართული წესების აღდგენით დაიწყო. ამრიგად, ვახტანგი იმთავითვე ქრონული პოლიტიკის მედროშედ გამოვიდა. ცხადია, ეს ეწინააღმდეგებოდა ირანის შაჰის პროგრამას. მაგრამ რადგანაც ქართლის მეფე გიორგი XI თავისი ჯარით ყანდაარში მრავალრიცხოვან ავღანთა ტომებს აკავებდა, რითაც ფაქტობრივად ირანის შაჰის ბედი წყდებოდა, ეს უკანასკნელი იძულებული იყო დათმობაზე წასულიყო და ქართლის „ჯანიშინისათვის“ კიდევაც მხარი დაეჭირა.

ვახტანგი ოსტატურად იყენებდა ამ გარემოებას და მშობლიური ქვეყნის განვითარების დიდი პროგრამის განხორციელებას გეგმაზომიერად შეუდგა.

მაჰმადიანთა ძალმომრეობის პირობებში ვახტანგს განსაკუთრებით ესაჭიროებოდა ქართული ეკლესიის გაძლიერება და სამღვდლოების მხარდაჭერა. ამ მიზნით 1705 წ. მან საეკლესიო კრება მოიწვია, რომელმაც ქართლის პატრიარქობიდან ევდემოზ დი-

ასამიდე გადაყენა¹, ხოლო მის ნაცვლად რუსეთიდან ახლად დაბრუნებული ვახტანგის ძმა დომენტი აირჩია². დომენტი განათლებული პიროვნება იყო და მეტად შევლოდა ვახტანგს სახელმწიფოს მართვის მოწესრიგებაში. 1707 წ. დომენტი კათალიკოსმა შაჰის ბრძანებით მცხეთის ეკლესიის მინატაცები ყმა-მამულები კახ ფეოდალებს უკან დააბრუნებინა³.

ყოველივე ამის შემდეგ ვახტანგმა ენერგიულად გაშალა ბრძოლა ფეოდალური სეპარატიზმის წინააღმდეგ და მიზნად დაისახა ცენტრალური ხელისუფლების გაძლიერება, რასაც იმ დროს უაღრესად პროგრესული მნიშვნელობა ჰქონდა.

როგორც ფ. ენგელსი აღნიშნავდა, ფეოდალური ანარქიისა და პარტიკულარიზმის დაძლევაში სამეფო ხელისუფლება უაღრესად პროგრესულ ისტორიულ როლს ასრულებდა. ფეოდალურ სამყაროში, — წერს ფ. ენგელსი, — სამეფო ხელისუფლება უდავოდ პროგრესული ელემენტი იყო. იმ დროს არსებული საერთო უწყესრიგობის ვითარებაში მხოლოდ სამეფო ხელისუფლება გამოდიოდა წესრიგის წარმომადგენლად⁴.

ქართული ფეოდალური სახელმწიფოს გაძლიერების მიზნით ვახტანგი სოციალურ ურთიერთობათა მოწესრიგებას ესწრაფვოდა. მას, როგორც თავისი დროის მოწინავე მოღვაწეს, კარგად ესმოდა, რომ ფეოდალთა კლასის ეკონომიკური და პოლიტიკური სიძლიერე მთლიანად დამოკიდებული იყო გლეხური მეურნეობის მდგომარეობაზე. გლეხი რომ მწარმოებელი საზოგადოების ძირითადი ძალა იყო, ეს შესანიშნავად იცოდა ვახტანგის წინამორბედმა — არჩილ მეორემაც. ნ. ბერძენიშვილის დაკვირვებით, არჩილის ცნობილი პოეტური ფრაზა — „თუ ამოსწყდეს გლეხიკაცი, საქართველო დაძაბუნდა“⁵ — ნათლად მოწმობს პოეტიკურ-მეფის შეხედულებას იმაზე, რომ ქვეყნის ძალა გლეხობაშია და რომ „გლეხთა გა-

¹ იხ. ბ. ლომინაძე, მასალები საქართველოს XVII—XVIII სს. ისტორიის ქრონოლოგიისათვის „მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის“, ნაკვ. 29, თბ., 1951, გვ. 72.

² ვახტანგის ბავრატონი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, „ქართლის ცხოვრება“, ტ. IV, თბ., 1973, გვ. 481.

³ იხ. ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, წ. VI, თბ., 1973, გვ. 283.

⁴ იხ. К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения, т. 21, М., 1951, с. 411.

⁵ არჩილანი, ტ. II, თბ., 1937, გვ. 73.

მოსარჩლებამდე“ არჩილი მიიყვანა ფეოდალური საქართველოს დაცვის ინტერესმა⁶.

მაგრამ თუ არჩილს ძირითადად მხოლოდ მწერლობაში მოუხდა ამ აზრის გამოთქმა და ლმობიერება-წესრიგისაკენ ფეოდალების მოწოდება, ვახტანგმა ამ მხრივ მნიშვნელოვანი პრაქტიკული ნაბიჯი გადადგა.

იმ დროს ქართველი გლეხის მდგომარეობა განსაკუთრებით აუტანელი იყო. ჯერ ერთი, გლეხობა განიცდიდა ფეოდალების მხრიდან უშიძიეს კლასობრივ ჩაგვრას, ხოლო, მეორე მხრივ, გარეშე მტრების გაუთავებელი შემოსევებისა და შინაფეოდალური ომების პირობებში იგი ფიზიკურად ნადგურდებოდა. მისი მეურნეობა კი პარტახდებოდა.

ხალხისათვის განსაკუთრებით დიდ სოციალურ უბედურებას წარმოადგენდა „ტყვის სყიდვა“ — საქართველოში ფეოდალურ ურთიერთობათა ყველაზე მახინჯი ფორმა. ფეოდალების სიხარბე და წინდაუხედაობა იქამდე მიდიოდა, რომ გლეხისაგან გაცილებით მეტს თხოულობდნენ, ვიდრე მას შეეძლო გადაეხადა და როცა მეტი ვერაფერი მიჰქონდათ, მაშინ თვით გლეხს ყიდდნენ მონად. ირან-ოსმალეთის ბატონობა კი ამ სენს განსაკუთრებით უწყობდა ხელს.

ყოველივე ზემოაღნიშნული გლეხს უსპობდა ინტენსიური მეურნეობის წარმოების სტიმულს, რაც ქვეყნის ეკონომიკური ცხოვრების დაქვეითებას ჩწვევდა. თავის მძიმე მდგომარეობას გლეხები, ცხადია, ბრძოლით უპასუხებდნენ.

ბუნებრივია რომ საქართველოშიც, ისევე როგორც სხვა ფეოდალურ ქვეყნებში, კლასობრივი ბრძოლა მწვავე ხასიათს ატარებდა და მრავალნაირ ფორმებს ღებულობდა: მებატონისაგან გახიზვნა, გადასახადებზე უარის თქმა, საძულველ ფეოდალთა მკვლელობა, ტყეში გაეარდნა, გლეხთა ადგილობრივი გამოსვლები, აჯანყებანი და სხვ. მაგრამ რაც შეეხება ფეოდალური ეპოქის კლასობრივი ბრძოლის უმაღლეს ფორმას — გლეხთა ომს, საქართველოს ისტორიაში ჩვენ მას ვერ ვხვდებით, რადგანაც ამის საშუალებას არ იძლეოდა ქვეყნის პოლიტიკური დაქუცმაცებულობა და ეკონომიკური ცხოვრების კარჩაკეტილობა. ამასთანავე გასათვალისწინებელია ის გარემოებაც, რომ XIII — XVIII საუკუნეების მანძილზე საქართველოს ნორმალური განვითარებისათვის უაღრე-

⁶ ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, წ. II, თბ., 1965, გვ. 191.

სად არახელსაყრელმა საგარეო მდგომარეობამ თავის მხრივ ეწვეა
ლენა მოახდინა კლასობრივი ბრძოლის ხასიათსა და ფორმებზე.

ფ. ენგელსი აღნიშნავდა, რომ სიცოცხლისუნარიანი ხალხი, სანამ იგი შებოროტულია უცხო დამპყრობლის მიერ, საჭიროებისამებრ მთელ თავის ძალ-ღონეს საგარეო მტრის წინააღმდეგ ბრძოლისაკენ მიმართავს და სანამ ხალხის საშინაო ცხოვრება პარალიზებულია, მას არ შეუძლია იბრძოლოს სოციალური განთავისუფლებასათვის. ირლანდია, მონღოლთა ბატონობის ქვეშ მყოფი რუსეთი და სხვ. ამის მკაფიო მაგალითს იძლევიანო — წერდა ფ. ენგელსი⁷.

ვახტანგს, როგორც სახელმწიფო მოღვაწეს, კარგად ესმოდა, რომ ფეოდალების ზომას გადასული თვითნებობა, განსაკუთრებით კი „ტყვის სყიდვა“ ქვეყნის მდგომარეობას ართულებდა, აღვივებდა კლასობრივ ბრძოლას, აძულებდა გლეხობას აყრილიყო, რაც მთელი რაიონების გაპარტახებას იწვევდა. ამიტომაც იმავე გაბატონებული კლასის ინტერესებიდან გამომდინარე, ვახტანგმა სცადა მოეწესრიგებინა ურთიერთობა ფეოდალებსა და ყმა გლეხებს შორის. ამისთვის მან აკრძალა „ტყვის სყიდვა“, კანონით შეზღუდა ფეოდალთა თვითნებობა და განსაზღვრა მათი უფლებები გლეხობაზე.

როგორც აღნიშნავს ნ. ბერძენიშვილი, ბატონისა და ყმის ურთიერთდამოკიდებულება, ყმის სამეურნეო და საოჯახო უფლებები, ბეითალმანობა და სხვა ასეთი საკითხები ვახტანგის მიერ მოწესრიგებულ იქნა კანონმდებლობით. ყველა ეს საკითხი ვახტანგმა, რა თქმა უნდა, მებატონეთა ინტერესების თანახმად გადაწყვიტა. მაგრამ ხსენებული საკითხების აღნუსხვა და დაკანონება მაინც ერთგვარ საზღვარს უდებდა მებატონეთა თვითნებობას და ამდენად დადებითი საქმე იყო.

საბატონყმო ურთიერთობის განხილვისას ვახტანგი სახელმწიფო ინტერესებით ხელმძღვანელობდა. გლეხი ხომ მხოლოდ ბატონის ყმა არ იყო. ის ამავე დროს სახელმწიფოს მოლაშქრე და მებეგრეც იყო. ამიტომ გლეხის ბედით სახელმწიფო დაინტერესებული იყო და ყმისა და ბატონის ურთიერთობაში ერეოდა. რა თქმა უნდა, მებატონეების საზიანოდ ფეოდალური სახელმწიფო არას დააკანონებდა, მაგრამ საკუთარი ყმების მიმართ მებატონეთა უსაზღვრო თვითნებობის შეზღუდვას ფეოდალური სახელმწიფოს ინტერესები დაჟინებით მოითხოვდნენ. ამიტომაც იყო, რომ

⁷ იხ. К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения, т. 18, М., 1961, с. 555.

ვახტანგის კანონებში კატეგორიულად იყო ნათქვამი: „უღებია დადება (ე. ი. გლეხებისათვის ზედმეტი გადასახადების დაბა) კაცის კვლის ოდენი არის“⁸. ამავე დროს კანონმდებელი აფრთხილებდა მებატონეებს: „...ნურა კაცი თავის ყმას ძალას ნუ დაატანს, თორემ წავა...“⁹ კანონმდებელმა, აღნიშნავს ამ შემთხვევაში ნ. ბერძენიშვილი, კარგად იცოდა, თუ რა შედეგი მოჰყვა ბატონების მოძალადეობას, როდესაც ქართლის მწარმოებელი მოსახლეობის დიდმა ნაწილმა დატოვა ქვეყანა და მეზობელ მხარეებში გაიხიზნა¹⁰.

ამიტომ ვახტანგმა საგანგებო ზომები მიიღო იმისათვის, რომ ქართლში დაებრუნებინა ის ყმა გლეხები, რომლებიც გაიხიზნენ კახეთში ერეკლე I-ის მეფობის დროს. ამ მიზნით სპეციალური ღონისძიება, ე. წ. „მყრელობა“, ჩატარდა. ამ საქმეში ვახტანგმა სპარსეთის ხელისუფლებისგანაც მიიღო დახმარება. კახეთს გარდა, ქართლის სხვადასხვა კუთხეებიდანაც მოჰყავდათ თავიანთ ძველ მამულებზე გახიზნული გლეხები. „ახალ მოსულ კაცებს“ კი განსაკუთრებულ შეღავათებს ანიჭებდნენ, ერთი წლის ვადით ათავისუფლებდნენ გადასახადებისაგან. მაგრამ მაინც ზოგან იყო შემთხვევები, როდესაც გლეხები წინააღმდეგობას უწევდნენ „მყრელებს“ და უკან არ ბრუნდებოდნენ. საერთო ჯამში კი „მყრელობა“ ეფექტურად ჩატარდა და დიდი მნიშვნელობა იქონია ქართლის ეკონომიკურ გაძლიერებაზე. როგორც ამას აღნიშნავს ვახუშტი ბაგრატიონი, „...ვახტანგ აღაშენა და განავსო ქართლი. რამეთუ რომელნი ყამსა ერეკლე მეფისასა შთასრულ იყვნენ კახეთს ქართველნი, ამან ბრძანებითა ყენისათა გამოიყვანა ყოველნი და დახსნა თუსთავე ადგილთა ზედა“¹¹.

ამ ღონისძიებათა წყალობით ვახტანგმა ჩაასახლა გლეხები დიდი ხნის წინ მიტოვებულ სოფლებში და აღორძინა რაიონები: თრიალეთი, გუჯარეთი, ბაიდარი, ტაშირი, ქვიშხეთი. თუმცა ისიც უნდა აღინიშნოს რომ იმ შემთხვევებში, როდესაც საქმე უკაცრიელი ადგილების დასახლებას ეხებოდა, სამეფო ხელის-

⁸ ვ ა ხ ტ ა ნ გ VI, სამართლის წიგნი, ტექსტი გამოსაცემად დაამზადა, გამოკვლევა და ტერმინთა საძიებელი დაურთო თინა ენუქიძემ, თბ., 1955, მუხლი 214, გვ. 104.
⁹ იქვე, მუხლი 201, გვ. 99.
¹⁰ იხ. ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, წ. VI, გვ. 285.
¹¹ ვ ა ხ უ შ ტ ი ბ ა გ რ ა ტ ი ო ნ ი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 481—482.

უფლება გლეხობის დიდ წინაღმდეგობასაც აწყდებოდა ხოლო მაგალითად, როდესაც ვახტანგმა თრიალეთში სცადა ამ ღონისძიების გატარება, კარწახისა და უზნარიანის გლეხობას „მრავალი შფოთი და ცილება“ დაუწყიათ. აჯანყებულების დაშოშმინება ვერც მორიგებით და ვერც ძალით მოუხერხებიათ. „გლეხი კაცის თავხედობა ვერ მოვშალეთ“-ო, წერდა ვახტანგი. საქმე იმით დამთავრდა, რომ კარწახისა და უზნარიანის გლეხობა სამეფო ვალდებულებისაგან გაუთავისუფლებიათ¹².

ვახტანგმა აგრეთვე საგანგებოდ იზრუნა მივიწყებული სარწყავი არხების აღდგენასა და ახლის გაყვანაზე. მაგალითად, მისი ინიციატივით გაყვანილი იყო ყარაიას არხი, აგრეთვე მოეწყო მთელი სისტემა ქციის, მაშავერის, ლისის, შოლას, სალთვისის სარწყავი არხებისა, რომელთა მეშვეობით დაიწყეს ურწყავი მინდვრების მორწყვა. ვახტანგის თანამედროვენი—ვახუშტი ბაგრატიონი, სეხნია ჩხეიძე საგანგებოდ წერდნენ ამ ღონისძიებების დიდ მნიშვნელობაზე. სპეციალური ნორმები შეიმუშავეს სარწყავი რუებით სარგებლობის შესახებაც¹³. გასაგებია, თუ ქართლის სამეფოს ეკონომიკური გაძლიერებისათვის რამდენად მნიშვნელოვანი იყო საირიგაციო სამუშაოების გაშლა ასეთი მასშტაბით.

დიდი სამუშაოები ჩატარდა აგრეთვე გზების, ხიდების, ქარვასლების, სასახლეთა და ეკლესია-მონასტერთა აღდგენა-აშენებისათვის.

იმ დროს თბილისში განსაკუთრებით დიდებული სასახლე აუგიათ. ვახტანგის თანამედროვე ისტორიკოსი სეხნია ჩხეიძე საგანგებოდ წერდა, რომ ეს ნაგებობა იყო „სახლი პატიოსანი მიჭურტნისა და ოქროსა ვარაყით შეთხზული“ (ე. ი. სარკითა და ოქროთი მოპირკეთებულ), და რომ „ამის უმშვენიერესი სახლი არც ერანს შიგან მინახავსო“¹⁴.

ვახუშტის ცნობით, „დარღვევასა მიხდილი“ თბილისის სიონი ვახტანგმა „განაახლა და აღაშენა ძირიღამ გუმბათითურთ“, გარდა ამისა, განაახლა ნათლისმცემლის ეკლესია, ააგო თბილისში ორი ახალი ტაძარი, ჩაატარა მცხეთის სვეტიცხოვლის რესტავრაცია, აღადგინა ნანგრევებიდან ურბნისის ეკლესია, განაახლა და შეამკო სადგერის ეკლესიაც. ვახტანგის დროს აღდგენილი იყო არქიტექტურის კიდევ სხვა მრავალი ძეგლი.

¹² საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. IV, თბ., 1973, გვ. 397.

¹³ ვახტანგ VI, სამართლის წიგნი, მუხლი 170, გვ. 92.

¹⁴ სეხნია ჩხეიძე, ცხოვრება მეფეთა..., გვ. 323.

იმ დროს თბილისში გაიხსნა ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი სახელმწიფო წარმოება — ზარაფხანა. აქ მოჭრილი მონეტები ქართული სახელმწიფოს პოლიტიკურ და ეკონომიკურ გაძლიერებას გამოხატავდნენ¹⁵.

სავაჭრო-სამომოსვლო გზების მშენებლობამ დიდად შეუწყო ხელი ქვეყნის ცალკეულ რაიონებს შორის სამეურნეო-ეკონომიკურ ურთიერთობათა განვითარებას. სამეფო ხელისუფლება თავისი საბაჟო პოლიტიკით მონაწილეობდა სავაჭრო მოგებაში. ამავე დროს იგი მფარველობდა ადგილობრივ საქონელმწარმოებლებს და მათ უცხოური საქონლის კონკურენციისაგან იცავდა. სახელმწიფო მფარველობას უწევდა მოქალაქეებს და ვაჭრებს¹⁶.

ვახტანგის ინიციატივითა და აქტიური მონაწილეობით დამუშავდა ორიგინალური ქართული ადმინისტრაციულ-სამეურნეო წესდება „დასტურლამალი“¹⁷, რომელმაც დიდი გავლენა მოახდინა სახელმწიფოს ეკონომიკური საფუძვლების განმტკიცებაზე.

აღსანიშნავია აგრეთვე მოსახლეობის აღწერისათვის მიღებული ღონისძიებები¹⁸, რაც დაკავშირებული იყო სამეფო ხელისუფლების ფისკალურ, ე. ი. სახაზინო საშემოსავლო, ფინანსურ მიზნებთან¹⁹.

მტკიცე და შეუპოვარ ბრძოლას აწარმოებდა ვახტანგი რეაქციონერ თავადებთან, ყველასთან, ვინც ხელს უშლიდა მის პროგრესულ გეგმებს მეფის ხელისუფლების გაძლიერებასა და ქვეყნის ეკონომიკური და პოლიტიკური მდგომარეობის განმტკიცებაში. ამ მხრივ განსაკუთრებით საყურადღებოა „მცველთა ჯარის“ შექმნა. იგი შედგებოდა ვახტანგის ერთგული თავადიშვილების, აზნაურებისა და მსახურებისაგან. მათ ჯამაგირი სახელმწიფო ხაზინიდან ეძლეოდათ და გარკვეული პრივილეგიებიც ჰქონდათ. „მცველთა ჯარი“ სამ გუნდად იყოფოდა. თითო გუნდს ასისტავი სარდლობდა. ამ ჯარს მხოლოდ საშინაო დანიშნულება ჰქონდა.

¹⁵ საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. IV, გვ. 391.

¹⁶ იქვე, გვ. 391—392.

¹⁷ იხ. ქართული სამართლის ძეგლები, ტექსტები გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევები, ლექსიკონი და საძიებლები დაურთო ი. სურგულაძემ, თბ., 1970.

¹⁸ იხ. მასალანი საქართველოს სტატისტიკური აღწერილობისა მეთვრამეტე საუკუნეში. ა) აღწერა მეწინავე დროშისა საბარათაშვილოსა, სომხითისა, შედგენილი მეფის ვახტანგ VI ბრძანებით ვახუშტი ბატონიშვილის და გივი თუმანიშვილის მიერ 1721 წელს, გამოცემული ე. თაყაიშვილის რედაქტორობით, თბ., 1907.

¹⁹ იხ. ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი, საქართველოს ეკონომიკური ისტორია, წ. 1, თბ., 1930, გვ. 10.

იგი განუყრელად ახლდა ვახტანგს. სამეფო ხელისუფლება თავადებთან ბრძოლაში გადამწყვეტ ზომებს მიმართავდა წინააღმდეგეებს სხვადასხვა სახის მკაცრი ზომებით სჯიდა.

ფეოდალური საქართველოს სოციალური და ეკონომიკური მდგომარეობის მოწესრიგებისათვის დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ვახტანგ-ს მიერ შედგენილ სამართლის კრებულს²⁰. როგორც აღნიშნავდა ი. ჯავახიშვილი, „მე-XVI—XVII-ე საუკუნეების საქართველო ისეთ პოლიტიკურ მდგომარეობაში იყო, რომ სასამართლოს სწორე მოქმედება არ შეეძლო, მართლმსაჯულება შელახული ყოფილა: „ცვალებითა დღეთა და ვითარებითა ეამთათ თვისისობით და თავით თვისით სჯიდნენ და განაგებდნენ“-ო, ამბობს მეფე ვახტანგი, „ვიეთნიმე მოყუსობით, ვიეთნიმე მეგობრობით, ვიეთნიმე მორიდებით, ვიეთნიმე ღუთის ურიდველობით და ვიეთნიმე მიღებითა ქრთამთათა, ვითარცა ენებათ ეგრეთ ჰსჯიდნენ“-ო ...დაცემული მართლმსაჯულების აღდგენისათვის ვახტანგ VI-მ თავდაპირველად შეკრება ქართული ძველი სასამართლოს წიგნები „ქათალიკოზისა და მეფის გიორგისა და ბექას განჩინებული სამართლები“, ზედ დაურთო „დაბადებისა მოსეს მიერ ქმნილი სამართალნი და კჳალად ბერძენთა და სომეხთა წიგნთაგან გარდმოთარგმნული“. ამ შრომის შემდეგ მან დიდებული სამღვდელოებისა და მოხელეების თანადასწრებით და „დარბაზის ერთა, კჳუათამყოფელთა და მოხუცებულთა კაცთა“ თანამშრომლობით ახალი წიგნი შეადგინა“²¹.

სამრიგად, ვიდრე საკუთარ სამართლის წიგნს შექმნიდა, ვახტანგმა შეაგროვა და საფუძვლიანად შეისწავლა ძველი ქართული და უცხოური (ებრაული, ბერძნული, სომხური) სამართლის წიგნები. მან ერთ კრებულად შეკრა ისინი და შემდეგ თავისი სამართალი დაურთო. ვახტანგის სამართლის წიგნი, მიუხედავად იმისა, რომ ფორმალურად მხოლოდ ქართლის სამეფოსათვის იყო შედგენილი, პრაქტიკულად მთელ საქართველოში იქნა მიღებული და დიდი სიცოცხლისუნარიანობა გამოიჩინა. ამდენად იგი ქართული საკანონმდებლო შემოქმედების მნიშვნელოვან ძეგლად

²⁰ ვახტანგის კანონთა კრებულის ხელნაწერების შესწავლისა და გამოცემის თვალსაზრისით აღსანიშნავია თ. ენუქიძის და ი. დოლიძის პუბლიკაციები: თ. ენუქიძის — ვახტანგ VI. სამართლის წიგნი, თბ., 1955; ი. დოლიძის — ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. I, თბ., 1963.

²¹ ივ. ჯავახიშვილი, ქართული სამართლის ისტორია; წიგნი პირველი, ტფილისი, 1928, გვ. 117—118.

იქცა, ხოლო მისი შემქმნელი — ვახტანგ VI სამართლის ნორმების დიდ თეორეტიკოსად და პრაქტიკოსადაც მოევიწიე საქართველოს ისტორიას. ამიტომაც მან „რჯულ-მდებლის“ სახელი სავსებით სამართლიანად დაიმკვიდრა.

XIX საუკუნიდან დაწყებული ვახტანგის სამართლის წიგნი ევროპელი, რუსი და, ცხადია, ქართველი მეცნიერების სპეციალური შესწავლის საგანი გახდა. მის შესახებ გამოითქვა არაერთი საინტერესო მოსაზრება. ი. დოლიძეს ძირითადად განხილული აქვს ვახტანგის სამართლის წიგნის შესწავლის ისტორია²². ბუნებრივია, რომ მეცნიერთა ინტერესი იმთავითვე მოითხოვდა აღნიშნული ძეგლის თარგმნას ევროპულ და რუსულ ენებზე. ამ ძეგლის მიმართ განსაკუთრებული ინტერესი გამოიჩინა რუსულმა იურიდიულმა მეცნიერებამ, რომელმაც ვახტანგის სამართლის შესწავლის საქმეში მნიშვნელოვან წარმატებებსაც მიიღწია.

1828 წელს პირველად განხორციელდა ვახტანგის კანონების რუსული თარგმანი მირიან ბატონიშვილისა და რუსი გენერლების რტიშჩევის, ველიამინოვისა და ერმოლოვის მიერ. 1887 წელს ეს თარგმანი მეორედ გამოიცა ა. ფრენკელის მიერ დიმიტრი ბაქრაძის რედაქტორობით. რუსული სამართლის სპეციალისტმა დ. ბლუდოვმა (1785 — 1864), რომელიც ვახტანგის კანონების პირველ გამოცემას გაეცნო, აღნიშნა, რომ „არ შეიძლება ამ კანონებში არ ვსცნოთ ერთგვარი ღირსშესანიშნავი წინდახედულობა, განსაკუთრებული სიცხადე დებულებათა გადმოცემისა, რომელნიც, როგორ ჩანს, სავსებით შეესატყვისებოდნენ საზოგადოების მაშინდელ მოთხოვნებს“²³. ვახტანგის კანონების რუსულ ენაზე მეორე გამომცემელმა, ცნობილმა რუსმა იურისტმა ა. ფრენკელმა შენიშნა, რომ XVIII საუკუნის დასაწყისში შედგენილი ვახტანგის სამართლის წიგნი გაცილებით უფრო ჰუმანური იყო, ვიდრე იმდროინდელ ევროპის სახელმწიფოთა სამართლის ნორმები²⁴.

ქართული სამართლის ისტორიის მეცნიერება დღეს აღიარებს, რომ ვახტანგის კრებულის კულტურულ-ისტორიული მნიშვნელო-

²² იხ. ქართული სამართლის ძეგლები, ტომი I, ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნთა კრებული. ტექსტები გამოსცა, გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო ი. დოლიძემ, თბ., 1963, გვ. 637—669.

²³ ციტირებულია ქ. შარაშიძის წიგნის „პირველი სტამბა საქართველოში (1709—1722)“, თბ., 1955, მიხედვით, გვ. 20.

²⁴ იხ. Сборник законов грузинского царя Вахтанга VI, изд. А. С. Френкеля, под редакцией Д. З. Бакрадзе, Тифлис, 1887, с. 11.

პის ერთი მხარე ის არის, რომ „იგი წარმოადგენს საქრისტიანო-მსოფლიოს სჯულმდებლობის საყოველთაოდ ცნობილი ძეგლებს თავისებურ კორპუსს, რომელიც მოსეს სჯულის, სირიულ-რომაული, ბიზანტიური და სომხური სამართლის უმნიშვნელოვანეს დადგენილებებს შეიცავს“ და ნიშანდობლივი ისაა, რომ „ამგვარი კრებული არცერთი ხალხის სამართლის ისტორიაში ცნობილი არ არის“.

სამართლის შედარებითი ისტორიის თვალსაზრისით კი უფრო მნიშვნელოვნად ითვლება კრებულის ის ნაწილი, რომელიც ქართული სამართლის ორიგინალურ ძეგლებს წარმოადგენს. პირველ რიგში ბექასა და აღბუღას სამართალი, რომელმაც დიდი გავლენა მოახდინა თვით ვახტანგის სამართლის წიგნზე. ხოლო კრებულის უკანასკნელი ნაწილი, ე. ი. საკუთრივ ვახტანგის სამართლის წიგნი — „ქართული სამართლის ყველაზე მნიშვნელოვანი საკანონმდებლო ძეგლია, რადგანაც იგი წარმოადგენს მთავარსა და უნიკალურ წყაროს გვიანფეოდალური საქართველოს საზოგადოებრივი წყობილების ისტორიის შესასწავლად“²⁵.

ი. დოლიძის მართებული დასკვნით, „ვახტანგის სამართლის წიგნის შესწავლისას, ყურადღებას იპყრობს ის გარემოება, რომ ჩვენი სამართლისათვის უცხოა ბრალდებულის ტანჯვა-წამებით გამოტეხის ის საშინელი ხერხები. (ძვლების დამტვრევა, ფეხით დაკიდება, ხელ-ფეხის შანთით დაწვა და სხვ.), აგრეთვე მსჯავრდებულის სიკვდილით დასჯის შემადრწუნებელი და შემზარავი სახეები (ანძაზე აცმა, ცეცხლში ან მღულარეში ჩაგდება, ხელ-ფეხისა და თავის მოჭრა, ბორბალზე დაგლეჯა, ცოცხლად დამარხვა, გამდნარი ლითონის ყელში ჩასხმა, ნეკნით ჩამოკიდება და სხვ.), რომლებიც გათვალისწინებულია იმდროინდელი ევროპისა და რუსეთის საკანონმდებლო ძეგლებით. ამ მხრივ ვახტანგის სამართალი გაცილებით უფრო პროგრესული, ლმობიერი და ჰუმანურია, ვიდრე სხვა საქრისტიანო ქვეყნების მისი თანამედროვე სჯულმდებლობა“²⁶.

ამრიგად, ვახტანგის სამართლის წიგნი შეიცავს მდიდარ მასალას XVII — XVIII სს. საქართველოს საზოგადოებრივი წყობილებისა და სამეურნეო ცხოვრების შესახებ.

▲ ვახტანგის პოლიტიკურ მრწამსს წარმოადგენდა ძლიერი ცენტრალიზებული სახელმწიფო, რომელსაც სათავეში, ცხადია, მე-

²⁵ იხ. ქართული სამართლის ძეგლები. ტექსტები გამოსცა, გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო ი. დოლიძემ, ტ. I, გვ. 676—677.

²⁶ იქვე, გვ. 678.

ფე ეყოლებოდა. თავისი სამართლის წიგნის შესავალსა და სხვა-
 სვა შრომებსა თუ მხატვრულ ნაწარმოებში მას არაერთგზის²⁷ მოუთქვამს
 საინტერესო შეხედულებები მეფის ხელისუფლების
 რაობისა და მისი ძლიერების საფუძვლების შესახებ²⁷. მაგალითად,
 ვახტანგი აღნიშნავდა: „საქართველოს მეფენი ბევრჯელ დიდად
 ამალღებულნი და ნებისაებრ თვისისად ბრძანებულან, და ბევრ-
 ჯელ ჟამთა და დროთა ცვალებით ასრე დამდაბლებულან, რომე
 ოდენ სახელი მეფე რქმევია, თორემე მართებული არა უქნევი-
 ბიათ რა, როგორც ყმათ სდომებიათ, ისრე უსამართლებიათ და
 ურიგებიათ. ამისი მომსწრები თვითონ მეცა ვარ, და სხვანი მრ-
 ვალნი ხნით ჩემსა უფროსნი არიან და ისინიც ამგვარ დროს ბევრს
 შეესწრებოდნენ.

აწ ამისთვის ვიწყით. თუ მეფეს მეფობა შეეძლოს — ქნას;
 თუ არა, — სახელი და საუკუნო უნდოდეს, შეუძლებლად მეფო-
 ბას უქნელობა სჯობს და კელის აღება“²⁸.

ამასთანავე უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ მრავალმხრივი, და-
 უღალავი საქმიანობის უკეთ წარმართვისათვის, სახელმწიფო მარ-
 თვის აპარატზე პირადი გავლენის გაზრდის მიზნით და დროის
 მაქსიმალურად გამოყენებისათვის ვახტანგს შემუშავებული ჰქონ-
 და გარკვეული რეჟიმი, რომელიც ინტენსიურ საქმიანობასთან ერ-
 თად საჭირო და სასარგებლო დასვენებასაც ითვალისწინებდა. ეს
 კარგად ჩანს ვახტანგის თანამედროვე ისტორიკოსის სეხნია ჩხეი-
 ძის შემდეგი სიტყვებიდან: „ამა დროთა შინა განაგებდა გამგებე-
 ლი საქართველოსი, ზნე სრული და მხნე ძლიერი, ჯანიშინად
 თქმული, მაგრამ მეფედ წოდებული, ბატონიშვილი ვახტანგ, იყო
 განსვენებასა და სიხარულსა შიგა და განაგო საქმე საქართველო-
 სი, განაჩინა წიგნი სამართლისა, ოთხშაბათსა და ბარასკევსა დაჯ-
 დის სამდივნოსა სახლსა, განაგებდა სამართალსა მცირეთა და დი-
 დებულთა თანა, კვირესსა და სამშაბათსა განაგებდა მეჯლის[ს]ა.
 ნახევდის ლხინსა, გასცემდის უშურველსა საბოძვარსა და როიცა
 სამართლისა და ლხინისაგან მოიცალის, ინადირის და გავიდის
 მოედანსა, აბურთის და ესროდენ ყაბახთა: იყო ამა განცხრომასა
 შიგან“²⁹.

²⁷ დ. გ ვ რ ი ტ ი შ ი ლ ი, ნარკვევები საქართველოს ისტორიიდან, ტ. III, თბ., 1968, გვ. 74—86.

²⁸ ვ ა ხ ტ ა ნ გ VI, სამართლის წიგნი, გვ. 47—48.

²⁹ ს ე ხ ნ ი ა ჩ ხ ე ი ძ ე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 323.

ამრიგად ვახტანგს ღრმად ჰქონდა გააზრებული და საფუძვლიანად შემუშავებული დიდი პროგრამა, რომელიც გონივრულად ემსახურებოდა ფეოდალური საქართველოს წინსვლას და ობიექტურად ხელს უწყობდა ქვეყნის საწარმოო ძალების განვითარებას, ამდენად ვახტანგის მოღვაწეობაც პროგრესულ ხასიათს ატარებდა.

ზემოხსენებული ზომების შედეგად ქართლი საგრძნობლად დაწინაურდა და როგორც მოსახლეობის რაოდენობით, ისე სოფლის მეურნეობის, ხელოსნობისა და ვაჭრობის განვითარების დონით წინ უსწრებდა საქართველოს ყველა სხვა ნაწილს.

ქართლის სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის გაუმჯობესებასთან ერთად ვახტანგმა მეფის ხელისუფლების განმტკიცებასაც მიაღწია. როგორც ეს ზემოთ უკვე გვქონდა აღნიშნული, ვახტანგი მოხერხებულად სარგებლობდა ირანის შაჰის კრიტიკული მდგომარეობით და ეროვნულ პოლიტიკას ოსტატურად ახორციელებდა. მაგალითად, ვახტანგმა აიძულა შაჰი სულთან-ჰუსეინი, რომელსაც ქართველების დახმარება ესაჭიროებოდა, დაესაჯა თბილისში მყოფი ყიზილბაშთა გარნიზონი ვახტანგისათვის წინააღმდეგობის გაწევის გამო, რის შედეგადაც ვახტანგმა ტყვის სყიდვის ალაგმვას მიაღწია და შაჰის კარზე ქართველი ჭაბუკებისა და ქალიშვილების გაგზავნაც შეწყვიტა. ეს დიდი გამარჯვება იყო. ვახუშტი ბაგრატიონი ამის შესახებ წერდა: „არამედ ვინაჲთგან დაამდაბლნა (ვახტანგმა — გ. პ.) მცველნი ტფილისისანი თათარნი, განდგნენ და დაჴმნეს კარნი ციხისა და იწყეს სროლა თოფზარბაზნითა. ესე აცნობა ყეენს ვახტანგ, განრისხნა ყეენი, წარმოავლინა მტარვალნი, მოვიდა და კელხუნდოსანნი მოართუნა ყოველნი ვახტანგს: მერმე წარიყვანეს ისპაანს და პატიმარ ჰყენეს ალამუტის ციხესა შინა.“

ამისთვის არლარა იყო ტყუს-ყიდვა. კუთლად ნაზარ-ალიხან, ვითარცა როსტომ მეფე, მრავალგზის წარუვლინებდა ყეენსა ტყუეთა, არამედ ვახტანგ, უკეთუ არა მოითხოვდა ყეენი, არ წარუვლენდა, მასცა უმეტეს მოსყიდულთა“³⁰.

1709 წ. აპრილში ავღანელებთან ბრძოლაში დაიღუპა გიორგი XI. ავღანელთა ტომის ბელადმა მირ-ვეისმა სანადიმოდ მიიწ-

³⁰ ვახუშტი ბაგრატიონი, დასახ. ნაშრ., გვ. 486.

ვია ყანდაარის ბეგლარბეგი და ვერაგულად დაესხა თავს. ლატიო მოკლეს ეს შესანიშნავი მეომარი³¹.

იმავე წლის მაისში ირანში გარდაიცვალა ვახტანგის მამა — ლევანი. ქართლის მეფედ შაჰმა ქაიხოსრო ლევანის ძე დანიშნა და მას ირანის სპასალარობა, თავრიზისა და ბარდას გამგებლობა უბოძა. შაჰმა ქაიხოსროს ძმებიც დააწინაურა: იასე ქირმანის ბეგლარბეგად, ხოლო როსტომი ისფაჰანის მოურავად დანიშნა. ვახტანგი კვლავ ქართლის სამეფოს გამგებელი იყო. ირანში მყოფ ქაიხოსროს მან 1500 ქართველი მხედარი გაუგზავნა³².

1711 წ. ოქტომბერში ბრძოლის ველზე ქაიხოსროც დაიღუპა. ქართლის მეფედ შაჰმა ვახტანგის დანიშვნა გადაწყვიტა, რისთვისაც იგი ისფაჰანში უნდა ჩასულიყო, ირანს გამგზავრებამდე ვახტანგმა ნათესაური კავშირები განამტკიცა კახეთსა და იმერეთში: თავისი ასული თამარი ერეკლე I-ის ძეს თეიმურაზს მიათხოვა (1720 წელს მათ შეეძინათ ვაჟი, შემდგომ გამოჩენილი სახელმწიფო მოღვაწე ერეკლე II³³), ხოლო მეორე ქალიშვილი, ანუკა — იმერეთის თავადს ვახუშტი აბაშიძეს³⁴. იგი 1711 წ. ქორწინებამდე იმერეთიდან ქართლს გადმოვიდა, ვახტანგს ეყმო და მისგან მიიღო უძეოდ გადაგებული პაატა აბაშიძის მამული (ქვიშხეთი, ტაშისკარი, ციხისძირი, მონასტერი და სხვ.). ამასთან ერთად ვახუშტის მამულიც — იმერეთის სოფელი ვახანი ციხით — ქართლის სამეფოს ფარგლებში შევიდა, რასაც დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ოსმალთა და ლეკ მოთარეშეთაგან ქართლის დასავლეთი საზღვრების დასაცავად, რადგანაც ვახანზე ახალციხიდან ქართლისაკენ მიმავალი ერთ-ერთი გზა გადიოდა³⁵.

1712 წ. 23 აპრილს³⁶ 300 კაცის თანხლებით³⁷ ვახტანგი, ისფაჰანს გაემგზავრა, ქართლის გამგებლად ძმა სვიმონი დატოვა,

³¹ იხ. სეხნია ჩხეიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 324—325; T. Krusinski, *Tragica vertentis belli persici historia*, Leopoli, 1740; J. Hanway, *An Historical Account of the British Trade over the Caspian Sea*, vol., II, pp. 129—13

³² ვახუშტი ბაგრატიონი, დასახ. ნაშრ., გვ. 486.

³³ ა. როგავა, ერეკლე მეორის დაბადების თარიღი, „მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის“, ნ. 29, თბ., 1951, გვ. 51—56.

³⁴ ვახუშტი ბაგრატიონი, დასახ. ნაშრ., გვ. 491; თ. ქორდანიანი, ქრონიკები, III, თბ., 1967, გვ. 42.

³⁵ იხ. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტ. I, თბ., 1975, ვ. 19.

³⁶ ვახუშტი ბაგრატიონი, დასახ. ნაშრ., გვ. 491.

³⁷ თ. ქორდანიანი, ქრონიკები, III, გვ. 43.

თავისი ოჯახის წევრები კი გორს დააბინავა. ვახტანგს თან გაჰყვა სულხან-საბა ორბელიანიც. 1712 წ. 4 ივლისს ვახტანგი ისტაბულანში ჩავიდა.

ამჯერად ვახტანგმა სცადა შაჰის რთული მდგომარეობა გამოეყენებინა და ბოლო მოეღო ირანის მიერ თავსმოხვეული კიდეგ ერთი პირობისათვის — ქართლის მეფის მიერ მაჰმადიანობის მიღების აუცილებლობისათვის.

გასაგებია, რომ ვახტანგის მიერ სარწმუნოების შეუცვლელად ტახტის მიღება ქართველი პოლიტიკოსებისათვის დიდი გამარჯვება იქნებოდა. საქმე ხომ მხოლოდ სარწმუნოებრივ აღმსარებლობას არ ეხებოდა, არამედ პოლიტიკური მიმართულების საკითხს უკავშირდებოდა. ქართველი მეფის მიერ მაჰმადიანობის მიღება ხომ შაჰის სამსახურში ჩადგომას და ირანელთა საქმის კეთებას ნიშნავდა, ხოლო ქრისტიანული სარწმუნოების შენარჩუნება ქართული ეროვნული სახელმწიფოებრიობის გამარჯვების მომასწავებელი იქნებოდა.

შაჰ სულთან-ჰუსეინს უჭირდა და ვახტანგი იმდენად ესაჭიროებოდა ამიერკავკასიაში ირანის ზეგავლენის განსამტკიცებლად და ლეკების წინააღმდეგ ბრძოლის მოთავედ, რომ კიდევაც დათანხმდა ქართლში ვახტანგის გამეფებაზე რჯულის შეუცვლელად. ვახუშტი ბაგრატიონის ცნობით, ვახტანგი „...მისრული წინაშე ყენისა პატივცემულ იქმნა დიდითა პატივითა ყენისაგან და შეუარებული ფრიად ყენისაგან სიკეთისა მისისათვის, და უთქმიდა მაჰმადიანობასა და უქაღებდა ნიჭსა დიდსა და მსწრაფლ გამოტეგებასა. არამედ მან (ვახტანგმა — გ. პ.) არა თავს იღვა, მეტყუელმან: „მე მოვედ, რათა არა დამართონ მტერთა და შეირყეს ქართლი. გარნა არიან ძმანი ჩემნი მაჰმადიანნი და რომელი გნებავს წარავლინე და მე ვეგო წინაშე შენსა“. მაშინ ინება ყენმან წარმოვლინება ვახტანგისა სჯულითავე თვისითა“³⁸. მაგრამ შაჰს წინ აღუდგნენ კარისკაცები. ისინი კატეგორიულად მოითხოვდნენ, რომ შაჰს თავის განზრახვაზე ხელი აეღო. ამ გარემოებამ აამოქმედა ვახტანგის მტრები საქართველოშიც. მის წინააღმდეგ, პირველ რიგში, გამოვიდა ძმა იესე, რომელიც თვით ვახტანგისავე დახასიათებით „მუდამ განდგომილი მტერი და ეშმაკი“³⁹ იყო.

³⁸ ვ ა ხ უ შ ტ ი ბ ა გ რ ა ტ ი ო ნ ი, დასახ. ნაშრ., გვ. 491-492.

³⁹ მ. თ ა მ ა რ ა შ ვ ი ლ ი, ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, ტფილისი, 1902, გვ. 317.

იესეს, როგორც თოფჩიბაშს, თბილისის ციხის ყიზილბაშში გარნიზონში დიდი გავლენა ჰქონდა. მისი წაქეზებით თბილისის ყიზილბაშმა მეციხოვნეებმა ვახტანგს ცილი დასწამეს — ყურანის დაწვა და ირანის საწინააღმდეგო ქმედობა დააბრალეს.

ვითარების გასარკვევად საქართველოში შაჰმა თავისი წარმომადგენელი, ვინმე ხოლოფა გამოგზავნა. მას უნდა შეესწავლა რეალურ ძალთა მდგომარეობა, რომ ამით შაჰს საშუალება ჰქონოდა ქართლის მეფედ მეტი გავლენის მქონე პირი დაენიშნა. ამავე დროს ხოლოფას საიდუმლოდ მიეცა უფლება, თუ ხელშემწყობი პირობები გაუჩნდებოდა, თვითონ „დაეპყრო ქართლი“, ადგილობრივი გამგე სვიმონი კი ირანში „წარევილინა“⁴⁰.

ვახუშტის ცნობით, სვიმონი დაუკავშირდა ვახტანგის მიმართ მტრულად განწყობილ არაგვისა და ქსნის ერისთავებს, მათ ხოლოფასთან საერთო ენა გამოძებნეს და ვახტანგის დამხობა განიზრახეს. არაგვისა და ქსნის ერისთავების მტრობა ვახტანგის მიმართ დაწყებულია იმ დროიდან. როდესაც ვახტანგმა ოსეთი დაიპყრო (1711 წ.) და ამით ზურგში მოექცა მათ, ხოლო მცველთა ჯარის დაწესებამ მათ საერთოდ მოსვენება დააკარგვინა.

სვიმონი დაემოყვრა გიორგი ერისთავს და ვახტანგის მოწინააღმდეგეთა ბანაკში ამოჰყო თავი. „მოსრულის ხოლოფას თანა შეიზრახნენ სუმონ და მთავარი ქართლისანი ვახტანგის ბოროტსა ზედა, რამეთუ, რაქამს დაიპყრა ვახტანგ ოსეთი და განიწყო მცველნი თჳსნი, მიერით ეშინოდათ გიორგის და დათუნას ერისთავთა მამულთა მათთა დაპყრობისა, ამისთჳს მიუწერეს ყვენსა: არა გვენებაჲს ვახტანგ, არამედ მოგვივილინე იესე“⁴¹.

ქვეყნის პოლიტიკურ ცხოვრებაში აქტიურად ჩაება დომენტი კათალიკოსიც. როგორც ჩანს, მისი ინიციატივით მოწვეული იყო საეკლესიო კრება, რომელმაც ვახტანგს ნება დართო მიეღო მაჰმადიანობა ქვეყნის ინტერესებისათვის, ხოლოფა კი გაკიცხულ იქნა. ვახუშტის მოწმობით, „ეჰა, უცხო, რამეთუ ქრისტესთჳს იძულებულისა ვახტანგისათჳს ნება-მოწმობა სცეს კათალიკოზმან, ებისკოპოსთა და სამღუდელთაჲმან. ხოლო ამისა მყოფელთა განკიცხეს ხოლოფა და წარივლტოდა ისპაანსავე“⁴²

⁴⁰ იხ. ვახუშტი ბავრატონი, დასახ. ნაშრ., გვ. 492.
⁴¹ იქვე, გვ. 491—492.
⁴² იქვე, გვ. 493.

კათალიკოსის მხრივ ასეთი ნაბიჯის გადადგმამ იმდროინდელ საზოგადოებაში დიდი გაკვირვება გამოიწვია. ეს საქციელი თვით ვახუშტისავე სიტყვებით „ეჰა უცხო“ იყო.

ჩვენ ვიცით, რომ ქართული ქრისტიანული ეკლესია ქართველ მეფეთა იძულებით გამაჰმადიანებას ურიგდებოდა, თუმცა ოფიციალურად ამ საკითხზე არაფერს ამბობდა, რადგანაც ფორმალურად ეკლესიის მიერ დასტურის მიცემა თვით ქრისტიანობის უარყოფად ჩაითვლებოდა. ამიტომაც კათალიკოს დომენტის საქციელიც ქრისტიანულ საზოგადოებაში ყოვლად დაუშვებელი და მიუღებელი იყო, ყოველ შემთხვევაში, კათალიკოსის ამ მოქმედებამ კათოლიკე მისიონერებს შორის დიდი მითქმა-მოთქმა და ანეგდოტების შეთხზვაც კი გამოიწვია. მაგალითად, ისფაჰანში კათოლიკური მისიის მეთაურს, ცნობილ პოლონელ ავტორს კრუშინსკის⁴³ დაუწერია, რომ თითქოს 1709 წ. კათალიკოს დომენტის, მონაზონ კაცს გაუმჟღავნებია სურვილი ცოლის შერთვისა და მაჰმადიანობაში გადასვლისა გაშეფების მიზნით, რის გამოც მამამისმა ლევანმა მას ფეხისგულზე ჯახის ცემა მიუსაჯა და ასე ამოაღებინა გულიდან ეს წადილი⁴⁴. კრუშინსკის ეს სიტყვები შემდგომ ინგლისელმა ავტორმა ჰანვეიმაც გაიმეორა⁴⁵.

აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ ამდაგვარ ფაქტს არც ერთი ქართული წყარო არ ადასტურებს. ამიტომაც ჩვენს ისტორიოგრაფიაში⁴⁶ გამოთქმული მოსაზრება იმის შესახებ, რომ თითქოს კათალიკოს დომენტის რაღაც მსგავსი ნაბიჯი გადაუდგამს, შეცდომად უნდა ჩაითვალოს. ამ შემთხვევაში ყველაზე სანდო წყაროდ ვახუშტში ბაგრატიონის ნაშრომი ითვლება, იქ კი დომენტის მხრივ რაიმე მსგავსი ნაბიჯის შესახებ სრულებით არაფერია ნათქვამი.

რაც შეეხება თვით ვახტანგს, იგი ძლიერ შეწუხებული იყო სამღვდელთა ზემოაღნიშნული გადაწყვეტილებით. ერთ-ერთ თავის პოეტურ ნაწარმოებში იგი გულისტკივილით წერდა:

ერთა ღმერთი არ იწამეს, ბერთა რჯული შეურაცხყვეს,
 არას კერპსა არ უქნია, ჩემ საქმეზე იმათ რაც ყვეს.
 მოლა ღმერთსა მახვეწებდა, ჩემთა მკვლელთა ბერნი დაყვეს,
 და ჩემს ცოლშვილთა ტყვედ ეძებდენ, საქონელი იავარყვეს.

⁴³ ზოგიერთი მკვლევარი მას შეცდომით კრუშინსკის უწოდებს.
⁴⁴ იხ. T. Krusinski, *Tragica vertentis belli persici historia*, გვ. 144.
⁴⁵ J. Hanway. *An Historical Account of the British Trade over the Caspian Sea*, vol. II, p. 131.
⁴⁶ იხ. ვ. დონდუა, საისტორიო ძიებანი, I, თბ., 1967, გვ. 152—153; საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. IV, თბ., 1973, გვ. 401.

თუცა ვიყავ ამათს რჯულზე, მაშ, ესენი რას მტერობდენ?
თუ ქრისტესთვის თავი დავსდევ, მაშ, ისინი რათ მაქრობდენ?
უცხო არის ჩემი საქმე, საარაკო, თუ ფიქრობდენ.
და მილთონთა ვსჩან მეფედ მათად, თვის ტომსა სწადს, რომ მაქრობდენ⁴⁷.

ამრიგად, ვახტანგმა კათალიკოსის საქციელი იდეოლოგიურად გაუმართლებელ ნაბიჯად ჩათვალა და პრაქტიკულად თავისთვის საზიანო მოქმედებად მიიჩნია. ვახტანგი შაჰს მერყეობას ატყობდა, ამიტომ თავისი პოლიტიკის მტკიცე გატარებითა და საკუთარი ძლიერი პოზიციის ჩვენებით იგი თავისთვის სასარგებლოდ საკითხის გადაწყვეტას იმედოვნებდა.

ხოლოვას წინააღმდეგ დომენტის ესოდენ კრიტიკულმა გამოსვლამ კათალიკოსის წინააღმდეგ განაწყობ სვიმონიც. ამ უკანასკნელმა არ დააყოვნა. ვახუშტის ცნობით, „შეიპყრა სუმონ კათალიკოზი დომენტი ზაკუთ და წარმოუვლინა ბაქარს, რათა აღმოკადნოს თუალნი“⁴⁸ (ვახტანგის ძე ბაქარი ამ დროს, როგორც ჩანს, სისხლის სამართლის საადმინისტრაციო უწყებას მეთაურობდა⁴⁹). მაგრამ ვახტანგის მეუღლემ დედოფალმა რუსუდანმა იხსნა დომენტი ამ სასჯელისაგან. „გარნა არა ჰყო ესე დედოფალმან რუსუდან და იმყოფებოდა (დომენტი — გ. პ.) მათ თანა (ე. ი. გორში — გ. პ.) პატივითა“⁵⁰.

ერთი სიტყვით, 1712 — 1714 წლების მანძილზე ირანის ხელისუფლებამ ვერ გადაწყვიტა ქართლის სამეფოს საკითხი და ამ დროის მანძილზე მიმდინარეობდა ზემოხსენებული ბრძოლა.

1714 წ. შაჰ სულთან-ჰუსეინმა თავის მრჩეველთა დაჟინებითი მოთხოვნით ქართლის მეფედ დანიშნა გამაჰმადიანებული იესე, რომელსაც ალი ყული-ხანს უწოდებდნენ⁵¹. ვახუშტის ცნობით, შაჰმა „...ომართგან⁵² იძულებულმან წარმოავლინა იესე მეფედ ქართლისად ნიჭითა, ვინაფთგან აღეთქუა იესეს ყვენისათჳს წარვლინებად დედოფალი და ძენი ვახტანგისანი და ხუთასი ქართველნი ცოლშვილით, რათა დაასახლოს ფარაბათს“⁵³.

⁴⁷ ვ ა ხ ტ ა ნ გ მ ე ე ქ ვ ს ე, ლექსები და პოემები, თბ., 1975, გვ. 33;

⁴⁸ ვ ა ხ უ შ ტ ი ბ ა გ რ ა ტ ი ო ნ ი, დასახ. ნაშრ., გვ. 493.

⁴⁹ ვ. დონდუა, ვახტანგ VI-ის დროინდელი საქართველოს პოლიტიკური ისტორიიდან (1712—1745 წწ.), წიგნში: ვ. დონდუა, საისტორიო ძიებანი, თბ. 1967, გვ. 158.

⁵⁰ ვ ა ხ უ შ ტ ი ბ ა გ რ ა ტ ი ო ნ ი, დასახ. ნაშრ., გვ. 493.

⁵¹ იქვე.

⁵² ომერანი — ე. ი. დიდებულები, ამირები.

⁵³ ვ ა ხ უ შ ტ ი ბ ა გ რ ა ტ ი ო ნ ი, დასახ. ნაშრ., გვ. 493.

ვახტანგის ოჯახი რაჭას გადავიდა, დომენტი თბილისს
ბრუნდა. იესემ იგი კვლავ კათალიკოსად დააყენა. მაგრამ იესეს
გაუჭირდა შაჰისათვის მიცემული დანაპირების შესრულება, თა-
ვის გამართლება სცადა და ყველაფერი ვახტანგს დააბრალა და
შაჰს მისი დაპატიმრება მოსთხოვა⁵⁴. ჰუსეინმა ვახტანგი ქირმანს
გააგზავნა, როგორც პატრონი ქირმანისა, რაც ფაქტობრივად ვახ-
ტანგის დატყვევებას ნიშნავდა⁵⁵.

ესოდენ მძიმე პირობებში ვახტანგს და მის მომხრეებს ფარ-
ხმალი არ დაუყრიათ. მიუხედავად ტყვეობისა, ვახტანგი მჭიდრო
კავშირში იყო ქართლის პროგრესულ პოლიტიკურ მოღვაწეებთან.
ისინიც, პირველ რიგში, ვახტანგის განთავისუფლებას და ქართლ-
ში გამეფებას ცდილობდნენ. ამ მიზნის მისაღწევად მოწინავე
ქართველმა პოლიტიკოსებმა ევროპიდან დახმარების მიღებაც სცა-
დეს. მათ გადაწყვიტეს საფრანგეთის მეფე ლუი მეათობმეტესთან
და რომის პაპთან დაკავშირება.

ვახტანგი, ისევე როგორც წინამორბედი ქართველი სახელმ-
წიფო მოღვაწეები, ყოველთვის ცდილობდა ევროპის ქვეყნებთან
ურთიერთობის განვითარებას. ევროპასთან კონტაქტების დამყა-
რება კი იმხანად ძირითადად საქართველოსა და ირანში მოღვაწე
კათოლიკე მისიონერებისა და ევროპელი მოგზაურების მეშვეო-
ბით წარმოებდა. თუმცა ხანდახან თვით ქართველებიც ევროპას
ეწვეოდნენ ხოლმე.

რომის პაპი ცდილობდა აღმოსავლეთის ქვეყნებში, მათ შო-
რის საქართველოში, კათოლიციზმის გავრცელებას, რაც ნაკარნა-
ხევი იყო ვატიკანის ეკონომიკური და იდეოლოგიური ინტერესე-
ბით. ახალი ქვეყნების გაკათოლიკება ვატიკანს შემოსავლის წყა-
როს მატებდა, მეორე მხრივ კი, შერყეული ავტორიტეტის აღდ-
გენის ერთგვარ საშუალებასაც აძლევდა. ამიტომაც რომის პა-
პი კათოლიკე მისიონერებს გზავნიდა.

ევროპის ქვეყნების სახელმწიფო მოღვაწეები კი თავის ეკო-
ნომიკურ და პოლიტიკურ ამოცანებს სახავდნენ. აღმოსავლეთის
ქვეყნებთან სავაჭრო ურთიერთობის განვითარება, ევროპაში ნედ-
ლი აბრეშუმის შეტანა და ყოველივე ამისათვის ახალი სავაჭრო
გზების მოპოვება — აი რა აინტერესებდათ მათ პირველ რიგში.
სწორედ ამ სავაჭრო-ეკონომიკური ინტერესებიდან გამომდინარე
ფრანგები, ინგლისელები, პორტუგალიელები და ჰოლანდიელები

⁵⁴ ვ ა ხ უ შ ტ ი ბ ა გ რ ა ტ ი ო ნ ი, დასახ. ნაშრ., გვ. 494.

⁵⁵ იქვე.

ახლო აღმოსავლეთში ერთმანეთს პირველობას ეცილებოდნენ ირან-ოსმალეთის ქვეყნებში სულ უფრო მეტი ენერგიით მოქმედებდნენ. ბუნებრივია, რომ ამ ვითარებაში ევროპის ქვეყნები საქართველოს მიმართაც გარკვეულ ინტერესებს ამჟღავნებდნენ. ამიტომაც იყო, რომ საქართველოში ევროპელი ვაჭრები, მეცნიერ-მოგზაურები, კათოლიკე მისიონერები და სხვადასხვა ჯურის პოლიტიკური აგენტები ჩამოდიოდნენ. მაგრამ კათოლიკე მისიონერებს შორის ბევრი განათლებული და სხვადასხვა საქმის მკოდნე პიროვნება იყო. რელიგიური პროპაგანდის გარდა მოსახლეობაში ისინი სწავლა-განათლების გავრცელებასა და სამედიცინო მომსახურებას ეწეოდნენ. ცხადია ყოველივე ეს მათ მიმართ გარკვეულ სიმპათიებსაც ბადებდა.

XVII ს. მეორე ნახევარსა და XVIII საუკუნის დასაწყისში მახლობელ აღმოსავლეთში განსაკუთრებული ინტენსიურობით ფრანგები მოქმედებდნენ. თუ XVII ს. დამდეგს ინგლისელები აქტიურობდნენ და გეგმავდნენ საქართველოს გამოყენებას სპარსეთთან და ინდოეთთან დამაკავშირებელ გზად, ხოლო მათ შემდგომ ანალოგიურად იქცეოდნენ პოლონელებიც, XVII ს. მეორე ნახევარში ამის განსახორციელებლად ფრანგებმა არაერთი რეალური ნაბიჯი გადადგეს. შარდენის, ტავერნიეს, ტურნეფორის მოგზაურობები და ფრანგი კათოლიკე მისიონერების — კაპუცინების აქტიური საქმიანობა ამის ნათელი დადასტურება იყო.

ჩამორჩენილი მაჰმადიანური ქვეყნების მოძალების წინააღმდეგ მებრძოლი ქართველებისათვის პროგრესის გზით მიმავალი ევროპის ქვეყნების აქტიური გამოსვლა მახლობელ აღმოსავლეთში, ბუნებრივია, დიდი იმედის მომცემი მოვლენა გახდა. როგორც ეს მართებულად აღნიშნა ნ. ბერძენიშვილმა, „კათოლიკე მისიონერების საქმიანობას საქართველოში განსაკუთრებული წარმატება ხვდა. ქართველები კათოლიკობას თავისი ქვეყნის პოლიტიკურ მომავალს უკავშირებდნენ. ყველა, ვინც ქვეყნის დაცვისა, მისი აღდგენისა და განთავისუფლებისათვის იბრძოდა, ქრისტიანობდა და ასე თუ ისე „ფრანგობდა“. ქართველობისათვის მებრძოლთა ეს დასი მზად იყო პაპის უზენაესობა აღეარებინა, ქართული ეკლესია რომის ტახტისათვის დაემორჩილებინა და მთელ საქართველოში კათოლიკობა გაეცრცელებინა, ოღონდ კი საფრანგეთ-ევროპის პოლიტიკური დახმარება მიეღო ერანოსმალეთის წინააღმდეგ ბრძოლაში.

ქრისტიანულ ევროპასთან კავშირს მონატრული ქართველები თავიანთი პოლიტიკური გეგმებით კიდევ უფრო შორს მიდიოდნენ. მისიონერების მეშვეობით ისინი მიმზიდველ ეკონომიკურსა და პოლიტიკურ პერსპექტივას უთვალისწინებდნენ ევროპის ქვეყნებს: საქართველო საუკეთესო გზა იქნებოდა საფრანგეთის ვაჭრებისათვის ერანისაკენ, ხოლო თბილისი მეტად მარჯვე ადგილი ფრანგი ვაჭრების საქონლის საწყობად. ქართველ პოლიტიკოსთა გეგმით კათოლიკობას წარმატება მხოლოდ საქართველოში როდი ელოდა. ქართველების აქტიური მონაწილეობით ეს საქმე ფრიად წაყოფიერი იქნებოდა აგრეთვე აფხაზეთსა და ჩერქეზეთში. ქართველ პოლიტიკოსთა გეგმა ცხადი იყო: რომის პაპის ავტორიტეტით და საფრანგეთის ხელმძღვანელობით კავკასიის დიდი ნაწილის პოლიტიკური შეკავშირება ერან-ოსმალეთის აგრესიას წინააღმდეგ⁵⁶.

XVIII ს. დასაწყისისათვის საფრანგეთმა ოსმალეთში ხელსაყრელი პოზიციების დაკავება შეძლო. საფრანგეთის ელჩი კონსტანტინოპოლში ოსმალეთის მმართველ წრეებში საკმაოდ დიდი გავლენით სარგებლობდა.

ირანთან ურთიერთობაშიც საფრანგეთი თანდათანობით სულ უფრო მეტ წარმატებებს აღწევდა. 1708 წ. დაიღო საფრანგეთ-ირანის ხელშეკრულება და ფრანგმა ვაჭრებმა სპარსეთში დიდი შეღავათები მიიღეს.

მახლობელ აღმოსავლეთში საფრანგეთის დიპლომატია თავის ძირითად მიზნად ირანთან და ოსმალეთთან ურთიერთობის მოგვარებას მიიჩნევდა. საქართველოსთან დამოკიდებულების საკითხს კი იგი ამ მთავარ პრობლემას უკავშირებდა, როგორც დამხმარე საშუალებას, ხოლო საკუთრივ საქართველოში კათოლიკე მისიონერების საქმიანობის გაშლის უზრუნველყოფას მოითხოვდა. მაგრამ კათოლიკეების სავაჭრო საქმიანობა ადგილობრივი სომხური სარწმუნოების ვაჭრებს შორის დიდ უკმაყოფილებას იწვევდა. ასეთ ვითარებაში ფრანგები ცდილობდნენ, რომ საქართველოს ხელისუფალთ მფარველობა გაეწიათ კათოლიკე მისიონერებისათვის.

⁵⁶ ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, წ. II, თბ., 1965, გვ. 151—152.

ამრიგად, ქართველ პოლიტიკურ მოღვაწეებს საფრანგეთთან რომთან ურთიერთობისათვის შენების ბევრი წერტილი გაუჩნდათ. XVII ს. მეორე ნახევარში ქართლის მეფეებს ვახტანგ V-სა და გიორგი XI-ს აქტიური მიწერ-მოწერა ჰქონდათ რომის პაპებთან და მოლაპარაკება საფრანგეთის პოლიტიკურ და სავაჭრო აგენტებთან.

➤ XVIII საუკუნის დამდეგიდან საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობა კიდევ უფრო ინტენსიური გახდა. ვახტანგ VI-ეს წერილობითი კავშირი ჰქონდა საფრანგეთის ელჩთან კონსტანტინოპოლში, ხოლო 1706 — 1708 წწ., როდესაც შედგა საფრანგეთის ოფიციალური ელჩობა სპარსეთში, მან აქტიური დახმარება გაუწია ფრანგ დიპლომატებს.

მ. ბროსეს გამოცემული აქვს ვახტანგის ზოგიერთი წერილი⁵⁷. ინგლისელმა მეცნიერმა დ. ლენგმა ახალი დოკუმენტური მასალა გამოაქვეყნა და მკითხველს საინტერესო დაკვირვებები გაუზიარა⁵⁸. ვ. გაბაშვილმა კრიტიკულად გაარჩია ყოველივე ადრე გამოცემული და ქართული დოკუმენტური მასალების საფუძველზე გაარკვია ზოგიერთი მომენტი და საფრანგეთთან ვახტანგის ურთიერთობის ისტორია გააშუქა⁵⁹. შემდგომ ი. ტაბალუამ ახალი დოკუმენტური მასალა აღმოაჩინა პარიზში ყოფნის დროს და მონოგრაფიულად შეისწავლა საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობა XVIII ს. პირველ მეოთხედში⁶⁰.

ერთი სიტყვით, დიდძალი დოკუმენტური მასალა ნათლად მოწმობს ფრანგ დიპლომატებთან ვახტანგის მჭიდრო ურთიერთობას. ირანს გამგზავრების შემდეგ მათთან კავშირი ვახტანგს არ შეუწყვეტია. მაგრამ, ცხადია, შაჰისაგან ფარულად უნდა ემოქმედნა.

1712 წლის 28 აგვისტოს საფრანგეთის საელჩომ კონსტანტინოპოლში დაწვრილებით შეიტყო ვახტანგის მდგომარეობა ირან-

⁵⁷ იხ. M. Brosset, Documents originaux sur les relations diplomatiques de la avec la Georgie France. «Nouveau journal Asiatique», 1832, vol., IX.

⁵⁸ D. M. Lang, Georgian Relations with France during the reign Wakhtang VI, (1711—1724), «Journal of the Roial Asiatic Society, 1950, Part, 3. and 4.

⁵⁹ ვ. გაბაშვილი, სულხან-საბა ორბელიანი როგორც დიპლომატი, კრ. „სულხან-საბა ორბელიანი“, თბ., 1959.

⁶⁰ ი. ტაბალუა, საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობა (XVIII საუკუნის პირველი მეოთხედი), თბ., 1972.

ში. მისი დატყვევება, როგორც ჩანს, სრულებით არ აღდგა ხელს საფრანგეთს და ამიტომ ლუი XIV-მ დაუყოვნებლივ მისწერა ვახტანგს. 1713 წლის 11 მაისს ფრანგმა კაპუცინმა ირანიდან კონსტანტინოპოლში საფრანგეთის ელჩს შეატყობინა, რომ მან გადასცა ვახტანგს ლუი XIV-ის და თვით ელჩის წერილები. სამწუხაროდ, ამ წერილების შინაარსის შესახებ ჩვენ არაფერი ვიცით. მაგრამ როგორც ეს მართებულად შენიშნა ვ. გაბაშვილმა, „...ის ფაქტი, რომ ვახტანგ VI-ის პასუხს დაუყოვნებლივ მოჰყვა სულხან-საბა ორბელიანის ელჩობა, მოწმობს საფრანგეთის მეფის წერილის განსაკუთრებულ მნიშვნელობას“⁶¹.

სულხან-საბა ორბელიანის ელჩობა დასავლეთ ევროპაში საფუძვლიანადაა შესწავლილი ჩვენს ისტორიოგრაფიაში. ამ საკითხზე სპეციალურად უმუშავიათ მ. ბროსეს⁶², მ. თამარაშვილს⁶³, ჯ. ლომაშვილს⁶⁴, დ. ლენგს⁶⁵, ვ. გაბაშვილს⁶⁶, ი. ტაბალუას⁶⁷.

ვახტანგმა ლუი XIV-ისათვის გადასაცემი თავისი საპასუხო წერილი ისფაჰანში მყოფ ფრანგ მისიონერს აბატ ჟან რიშარს გაატანა. მასვე გაატანა საქართველოში თავის ნათესავეებთან გადასაცემი წერილებიც. ერთ-ერთი მათგანი ეკუთვნოდა სულხან-საბას, რომელიც იმხანად გორში იმყოფებოდა.

1713 წლის 5 ივნისს ჟან რიშარი უკვე ერევანში ჩასულა. შემდეგ იგი მიდის თბილისში და ჩადის გორში, სადაც სულხან-საბას შეხვდა. 1713 წლის 17 აგვისტოს სულხან-საბა ორბელიანი

⁶¹ ვ. გაბაშვილი, დასახ. ნაშრ., გვ. 69.

⁶² M. Brosset, Documents originaux sur les relations diplomatiques de la Géorgie avec la France vers la fin du règne de Louis XIV, «Nouveau journal Asiatique», Paris, 1832, t. IX.

⁶³ მ. თამარაშვილი, ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, თბ., 1902; M. Tamarati, L'Eglise géorgienne des origines jusqu'à nos jours, Rome, 1910.

⁶⁴ ჯ. ლომაშვილი, სულხან-საბა ორბელიანი როგორც დიპლომატი „სტალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სტუდენტთა სამეცნიერო შრომების კრებული“, წ. V, თბ., 1950.

⁶⁵ G. M. Lang, Georgian Relations with France during the reign of Wakhtang VI, (1711—1724), «Journal of the Royal Asiatic Society», parts 3 and 4.

⁶⁶ ვ. გაბაშვილი, სულხან-საბა ორბელიანი როგორც დიპლომატი, კრებ. „სულხან-საბა ორბელიანი“, თბ., 1959.

⁶⁷ ი. ტაბალუა, საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობა (XVIII საუკუნის პირველი მეოთხედი), თბ., 1972.

ქან რიშართან ერთად გორიდან გავიდა და დასავლეთ საქართველოს გზით, კონსტანტინოპოლზე გავლით ევროპისაკენ გაემართა.

როგორც ვხედავთ, ევროპაში სულხან-საბას გამგზავრება ვახტანგსა და მის მომხრეებს გორში რიშარის ჩამოსვლამდე გაცილებით ადრე გადაუწყვეტიათ და კიდევაც მოუშზადებიათ.

იმერეთში ორბელიანი 40 დღეს გაჩერებულა და დასავლეთ საქართველოს კათალიკოსთან, გრიგოლთან, მოლაპარაკება უწარმოებია. გრიგოლი ევროპაზე პოლიტიკური ორიენტაციის კურსის მომხრე აღმოჩნდა და სულხან-საბას გააყოლა, როგორც ჩანს, ევროპული ენების მცოდნე (ფრანგული თუ ლათინური) ბერი დავითი, რომელიც ფრანგულ დოკუმენტებში დავით მეგრელის სახელით იხსენიება⁶⁸. თავის მხრივ ეს გარემოება სულხან-საბას ევროპაში უფლებას აძლევდა დასავლეთ საქართველოს ეკლესიის სახელითაც ემოქმედა.

1713 წ. 15 ნოემბერს სულხან-საბა ორბელიანი, ქან რიშარი და დავითი კონსტანტინოპოლში ჩავიდნენ. საფრანგეთის ელჩმა დეზალორმა მათ კარგი მასპინძლობა გაუწია და 15 დეკემბერს ფრანგული ზომადით ევროპაში გაისტუმრა. 1714 წ. 22 იანვარს სულხან-საბამ და მისმა თანმხლებმა პირებმა მარსელს მიაღწიეს. აქ ისინი ორ თვეს გააჩერეს.

მარსელის „გალერებისა და ვაჭრობის ინტენდანტი“ პიერ დ'არნუ გულდასმით გაეცნო სულხან-საბას და რიშარის წინადადებებს, რის საფუძველზეც შეადგინა ვრცელი მოხსენებითი ბარათი ირანთან ვაჭრობის განვითარების საკითხებზე. ამავე საკითხზე მოხსენებითი ბარათი დაწერილი ჰქონდა ქან რიშარსაც. შემდეგ მათ ერთად შეადგინეს ვრცელი მემორანდუმი, რომელიც ვერსალში გააგზავნეს⁶⁹.

21 მარტს სულხან-საბა პარიზში ჩავიდა. სასტუმროზე მან უარი თქვა და სენ-ლაზარეს მონასტერში ცხოვრების ნებართვა ითხოვა საფრანგეთის მთავრობისაგან.

თავის მხრივ სულხანმაც წარადგინა ვრცელი მემორანდუმი⁷⁰, აგრეთვე, საქართველოს რუკა და ლუი XIV სახელზე დაწერილი ვახტანგის წერილი, რომელიც ქართულიდან ფრანგულად პარიზში ქართული ენის მცოდნეს ქან რევერანს უთარგმნია⁷¹. ამავე

⁶⁸ იხ. ი. ტაბაღუა, დასახ. ნაშრ., გვ. 153—155.

⁶⁹ იქვე, გვ. 161—166.

⁷⁰ იხ. მ. ბროსეს დასახ. ნაშრომი, გვ. 347—350.

⁷¹ იხ. ი. ტაბაღუა, დასახ. ნაშრ., გვ. 178.

დროს პარიზში რომის პაპის კლიმენტი XI-სგანაც მიუღიათ წერილი, რომლითაც იგი ვახტანგისათვის დახმარების აღმოჩენას თხოვდა ლუი XIV-ს.

ვერსალში გულდასმით შეისწავლეს მთელი ეს დოკუმენტაცია და დაწვრილებით უმსჯელიათ სულხან-საბას მიერ დასმულ საკითხებზე: 1. საქართველოში მისიონერების გაგზავნის, 2. საქართველოს ტერიტორიის სავაჭრო გზად გამოყენებისა და 3. ვახტანგ VI-ის ტყვეობიდან განთავისუფლების შესახებ.

ამ წინადადებებს პრინციპში ყველა მხარს უჭერდა, მაგრამ სასწრაფო აქტიური მოქმედებისაგან, განსაკუთრებით ვახტანგის განთავისუფლების საკითხში, ბევრი თავს იკავებდა.

სულხან-საბა ორბელიანისათვის ლუი XIV-ს ორჯერ მიუცია აუდიენცია. აღსანიშნავია, რომ სულხანს პირადად ლუი XIV-ზეც და მის მინისტრებზე დიდი შთაბეჭდილება მოუხდენია. იმდროინდელ ფრანგულ მასალებში საგანგებოდაა აღნიშნული ერთი ავრიად დამახასიათებელი დეტალი.

აუდიენციის დროს, როდესაც სულხან-საბამ ავადმყოფობისაგან ახლად განკურნებულ ლუი XIV-ს გამოჯანმრთელება მიულოცა, მეფეს უპასუხნია, რომ თუმცა იგი გადაურჩა ერთ მტერს — ავადმყოფობას, მას თავს დაეცა მეორე მტერი — სიბერე. „აღვილი საქმე არაა 60 წელს გადასცილდეო“ — უთქვამს ლუი XIV-ს, რომელიც იმ დროს უკვე 75 წლისა იყო. სულხან-საბას ამაზე მოსწრებულად უპასუხია — „ხელმწიფევე, თქვენი უდიდებულესობა ისე მოხდენილად ატარებთ ამ ასაკს, რომ ყველა ისურვებდა ამ ასაკში ყოფნას“⁷².

მიუხედავად იმისა, რომ ქართველი ელჩის მიერ დასმული საკითხები მთელი სიღრმითა და სიცხადით იყო არგუმენტირებული და მათი განხორციელებისაგან თვით საფრანგეთის მთავრობაც თავისთვის სარგებლობას ხედავდა, ირანის შაჰისათვის ვახტანგის განთავისუფლების თაობაზე მოთხოვნის გაგზავნისაგან ვერსალში თავი შეიკავეს. პარიზში იმ დროს ირანის ელჩის ჩამოსვლას ელოდებოდნენ და საფრანგეთში საქართველოს წარმომადგენლის ყოფნა მას დაუმაღეს. სულხან-საბას თავაზიანად შეატყობინეს, რომ მისიონერების გაგზავნა უშუალოდ რომის პაპის კომპეტენციას შეადგენდა და მას ვატიკანში ჩასვლა ურჩიეს.

1714 წლის ივნისის პირველ რიცხვებში სულხან-საბა, რომელიც და დავითი მარსელში ჩავიდნენ და იქიდან იტალიისაკენ გაემარ-

⁷² იხ. ი. ტაბაღაძე, დსახ. ნაშრ., გვ. 182.

ტენ. 1714 წლის 29 ივნისს სულხან-საბა რომში ჩავიდა⁷³ და იქვე შეხვდა რომის პაპს კლიმენტი XI-ს, აგრეთვე კარდინალებს.

1714 წლის 26 ივლისს პაპმა კლიმენტი XI-მ წერილი მიწერა ლუი XIV-ს ვახტანგ VI-სადმი დახმარების აღმოჩენის შესახებ⁷⁴, ხოლო 17 აგვისტოს იმედით აღსავსე წერილი გაუგზავნა თვით ვახტანგს⁷⁵. მაგრამ ყველაფერი ამით ამოიწურა.

საფრანგეთსა და იტალიაში სულხან-საბა დიდი პატივით მიიღეს როგორც ღირსეული პიროვნება და მთელი საქართველოს წარმომადგენელი. მას თანაგრძნობა გაუზიარეს და დაამედეს, რომ საქართველოში მისიონერებს გამოგზავნიდნენ. ქართველთა დასახმარებლად. მაგრამ ეს იყო და ეს.)

1714 წლის 18 აგვისტოს სულხან-საბა რომიდან ფლორენციისაკენ გაემგზავრა. შემდეგ გაიარა პიზა, ლივორნო, კუნძულები სიცილია და მალტა. აქ მას მალტელთა მიერ ოსმალთა ტყვეობიდან განთავისუფლებული ბევრი ხალხი უნახავს, მათ შორის ქართველებიც. ამის შესახებ თავის „მოგზაურობა ევროპაში“ სულხან-საბა წერს: „ღმერთმან იმდენი დღეგრძელება და ცხოვნება, რამდენი ასი ათასი ტყვე ან იმ ქალაქში, ან კუნძულში და ან ნაკვეთში ჰყვანდესთ. ქართველნიც ვნახე: ზოგი აფხაზი, ზოგი იმერელი, გურული, მეგრელი, რომ თათრისათვის წაერთმიათ. ენა ისევ კარგი იცოდნენ. აფხაზმა რატომ იცოდა, ის გამიკვირდა, ქართული“⁷⁶.

1715 წლის 19 იანვარს სულხან-საბა კონსტანტინოპოლში ჩავიდა. ქსანტერესთა თუ როგორ აგვიწერს ამ შემთხვევაში ის თავის შთაბეჭდილებას ქალაქის დათვალიერების შემდეგ. „კონსტანტინეპოლის სამი კუთხე შემოუარეთ. იქიდან კარგა გავსინჯე. ხომალდიდამაცა დიდი ქალაქია და მრავალი შენობა, მაგრამ საფრანგეთიდან მოსულს აღარას მოგვეწონა. ოღონ ადგილი მისთანა არსად არის, თვარა შენობა და სხვა რამე არად გვეჩვენა. გარ გალავანი უფროსი ერთს დაქცეული, დაძველებული, ახალი ნაკეთები არცადრა. ოღონ იედი-ყულა, შვიდივ კოშკი. რუსის ელჩი რომ

⁷³ იხ. სულხან-საბა ორბელიანი, მოგზაურობა ევროპაში. სულხან-საბა ორბელიანი, თხზულებანი ოთხ ტომად, ტ. I, 1959, გვ. 153—245.

⁷⁴ იხ. ი. ტაბაღუა, დასახ. ნაშრ., გვ. 226. -

⁷⁵ იხ. M. Tamarati, op cit., pp. 600—601.

⁷⁶ სულხან-საბა ორბელიანი, თხზულებანი, ტ. I, გვ. 231.

იქ შეიყვანეს, მაშინ გაუთეთრებიათ, გაუგლესიათ სხვა რიგად⁷⁷ შიგნით არ შევსულვარ. არც მინახავ, მაგრამ გარედამ რაც ჩნდა, გავსინჯეთ და შიგნითაც მნახველის კაცისაგან შევიტყვევით, რაც შეიტყობოდა⁷⁸.

კონსტანტინოპოლში სულხან-საბა ჩვიდმეტ თვეს გაჩერებულა⁷⁹. როგორც ჩანს, საფრანგეთის მეფესთან და რომის პაპთან შეთანხმების თანახმად აქ იგი მისიონერების ჩამოსვლას ელოდებოდა, რომ მათთან ერთად საქართველოში დაბრუნებულიყო⁸⁰. მაგრამ მისიონერების ჩამოსვლის ნაცვლად კონსტანტინოპოლში ცნობა მოვიდა იმის თაობაზე, რომ საფრანგეთის მეფე ლუი XIV 1715 წლის 1 სექტემბერს გარდაიცვალა. ტახტზე მისი შვილი-შვილის შვილი, ხუთი წლის ლუი XV აიყვანეს. ქვეყნის მმართველი გახდა რეგენტი ჰერცოგ ფილიპე ორლენელი. სამეფო კარზე ახალი მანისტრები და ფავორიტები გაჩნდნენ. მათ შორის ძალაუფლებს მოპოვებისათვის გაჩაღდა ბრძოლა. ერთი სიტყვით, შორეული საქართველოსათვის რაიმე დახმარების გასაწევად არავინ ფიქრობდა. საფრანგეთის ახალმა ელჩმა კონსტანტინოპოლში, მარკიზ დე ბონაკმა სულხან-საბას საქართველომდე მგზავრობის ხარჯები თავის თავზე აიღო.

1716 წლის 13 მაისს სულხან-საბა კონსტანტინოპოლიდან ხომალდით საქართველოში წამოვიდა. მას თან ბერი დავითი და ოთხი მისიონერი მოყვებოდა — „სამი პატარა კაფუჩინი თბილისის ქალაქისათვის და ერთი პატრი იეზოვიტი შირვანისათვის“⁸¹. დიდი ტანჯვითა და წვალებით სულხან-საბამ ათინა, ხოფა, გონიო, არტანუჯი, არტაანი გამოიარა და, როგორც იქნა, აბოცს მოაღწია. ქართლში მას იგივე პოლიტიკური სურათი დახვდა. ქვეყანას კვლავ იესე მართავდა.

ამრიგად, ქართული დიპლომატიის ცდა, რომ ევროპის ქვეყნებიდან დახმარება მიეღო, უშედეგოდ დამთავრდა. არც საფ-

⁷⁷ შეიღკოშკა ციხეში ოსმალეთის მთავრობა, როგორც წესი, აკავებდა ელჩებს იმ ქვეყნებისა, რომლებთანაც საომარ მდგომარეობაში აღმოჩნდებოდა. 1711 წელს ოსმალებს იქ ჰყავდათ რუსეთის ელჩი პეტრე ანდრიას ძე ტოლსტოი (1645-1729). როგორც ჩანს, სულხან-საბას მხედველობაში აქვს სწორედ ეს ფაქტი. თუმცა 1713 წ. პ. ა. ტოლსტოი ხელშეორედ მოუთავსებიათ შეიღკოშკა ციხეში, მაგრამ ამ შემთხვევაში მასთან ერთად დააკავეს ბ. პ. შერემეტიევი და პ. პ. შაფიროვი.

⁷⁸ სულხან-საბა ორბელიანი, დასახ. ნაშრ., გვ. 241—242.

⁷⁹ იქვე, გვ. 243.

⁸⁰ იხ. ი. ტაბაღუა, დასახ. ნაშრ., გვ. 293.

⁸¹ სულხან-საბა ორბელიანი, დასახ. ნაშრ., გვ. 243.

რანგეთის მეფემ და არც რომის პაპმა საჭირო აქტიურობა მოიჩინეს და არავითარი რეალური დახმარება ქართველ მეფეს არ აღმოუჩინეს. მოლაპარაკებების მსვლელობაში აშკარად გამოიჩინა, რომ საფრანგეთის მთავრობა სრულებით არ იყო დაინტერესებული ირანისა და ოსმალეთის კლანჭებისაგან საქართველოს გამოხსნით, პირიქით, მისთვის ხელსაყრელი იყო ამიერკავკასიაში არსებული პოლიტიკური მდგომარეობის შენარჩუნება, რადგანაც ის პირველ რიგში ყველა საშუალებით ცდილობდა ოსმალეთისა და ირანის მთავრობებისაგან მაქსიმალურად მიეღო აღმოსავლეთში სავაჭრო შეღავათები.

ერთი სიტყვით, გამოსავალი არ ჩანდა და ვახტანგიც იძულებული გახდა ფორმალურად დათანხმებოდა ისლამის მიღებაზე. შაჰმაც არ დააყოვნა. ვახუშტის ცნობით, 1716 წ. ვახტანგმა მიიღო ისლამი⁸². მას მაჰმადიანური სახელი ჰუსეინ ყული-ხანი დაარქვეს და ქართლის მეფედ დაამტკიცეს, რასაც თან მოჰყვა ვახტანგისათვის სპასალარის წოდების მინიჭება და ირანის ჯარების სარდლად დანიშვნა. სულთან-ჰუსეინს განსაკუთრებით ხელს აძლევდა ქართლის მეფედ ვახტანგის დამტკიცება, რადგანაც ქართლში იგი გაცილებით მეტი ავტორიტეტით და გავლენით სარგებლობდა, ვიდრე იესე, და ამიტომაც ირანისათვის რეალური დახმარების გაწევაც უფრო მეტად შეეძლო.

1719 წლამდე ვახტანგი იძულებული იყო ირანში შაჰის სამსახურში დარჩენილიყო და სამხედრო-ადმინისტრაციული საქმეები ეწარმოებინა. ქართლის სამეფოს გამგებლობა კი თავის შვილს ბაქარს დაავალა. ამის თაობაზე 1717 წლის ერთ-ერთ სიგელში იგი წერდა, რომ რადგანაც შაჰმა [წყალო]ბა გვიყო და სპასალარობა და აღირბეყანი გვიბოძა და ჩვენც უნდა თავრებს მოვიდეთ, აღირბეყანის საქმე გავარიგოთ და ჩვენ უნდა იქ დავჯდეთ და აღირბეყანის იქაური ჯარი ზოგი ხორასანს უნდა გავისტუმროთ და სანამდინ ჩვენ მანდ, ქართლში, მოვიდეთ, ბაქარ ნაიბი გვიქნია“, ხოლო ქართლის თავადაზნაურობას ავალვბდა: „მანდ თქვენ ყველამ კარგად იცით, რომ მე საქართველოს და საქართველოს კაცზედ სიკეთის მეტი არა დამიშავებია რა. ცოტა ხანს მტრის ტყვილის საქმით საქმე ასე მამიხდა, მაგრამ მე ისევე წყალობის გუნება მაქუს, რაგვარადაც პირველ მქონდა. ახლა თქვენც სამსახურსა და სიკეთეს ეცადენით და აღიყულებიან ჩვენი ძმა არის,

⁸² ვ ა ხ უ შ ტ ი ბ ა გ რ ა ტ ი ო ნ ი, დსახ. ნაშრ., გვ. 495.

რომელიც მაგისი მუნასიბი საქმეა ან კელმწიფის სადაიდოვლათია აწ ჩვენ გვიჯობს იმგვარად გაგვირიგებია და გავარიგებთ და რომელიც სამსახური კელმწიფეს ბაქარისათვის უბრძანებია, იმაზედ კარგად მიუღდევით და სამსახური ათავებინეთ⁸³.

ახალგაზრდა ბაქარიც მამის მითითებების მიხედვით მოქმედებდა. ვახუშტი ბაგრატიონის ცნობით: „...წარმოავლინეს (ირანიდან — გ. პ.) მტარვალი, რათა შეიპყრას იესე და მისცეს ბაქარს პატიმრად. რამეთუ მოეთხოვა მეფესა ვახტანგს ეგრეთ, ხოლო ბაქარ მოვიდა იმერეთიდან მცხეთას, რამეთუ ტფილისს იყო მომსრველი ჟამი და იესე განვიდა კახეთს. წარავლინა მტარვალი ყენისა ბაქარ, რათა მოიყვანოს იესე. არამედ კახთ-ბატონმან იმანყულიმ არა სცა ნება. ესე აუწყა მამასა თვსსა ბაქარ და მეფემან ყენისა. განრისხნა ყენი და წარმოავლინა მურდარი თვსი. ესე მივიდა, შეიპყრა იესე, მოიყვანა და მოსცა ბაქარს, ხოლო ბაქარ პატიმარ-ჰყო ტფილისს სასახლესა შინა“⁸⁴.

ვახტანგმა არ აპატიო თავის მოწინააღმდეგეებს ურჩობა და ბაქარს მათი დასჯა დაავალა. „კჳალად ბრძანებითა მამისათა შეიპყრა (ბაქარმა — გ. პ.) სპასპეტი ლუარსაბ. არამედ იცნა ესე დედოფალმან რუსუდან. კჳალად შეიპყრა მუხრანის ბატონი ერეკლე და აღმოკადნა თუალნი და მისცა მუხრანი ლევანს, ძესა პაპუასასა. კჳალად მოაშთო პაპუნა დიასამიძე, რომელი იყო მაშფოთებელი ძმათა და სხუანი რომელნიმე ექსორია ყვენეს და ესე ყოველნი ჰყო ბრძანებითა მამისათა“⁸⁵.

დათუნა ქსნის ერისთავი, რომელიც იმთავითვე ვახტანგის გამეფების წინააღმდეგი იყო და გიორგი არაგვის ერისთავთან ერთად შაჰს იესეს გამეფების თხოვნით მიმართა⁸⁶, სახლთუხუცესად ვახტანგისათვის სასურველი, ცხადია, არ იქნებოდა. ამიტომაც ბაქარმა ჩამოართვა მას ეს თანამდებობა⁸⁷. ვახუშტი გადმოგ-

⁸³ საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტი, ფ. Hd, № 1290.

⁸⁴ ვ ა ხ უ შ ტ ი ბ ა გ რ ა ტ ი ო ნ ი, დასახ. ნაშრ., გვ. 495.

⁸⁵ იქვე.

⁸⁶ იქვე, გვ. 492—43.

⁸⁷ ამდენად, ჩვენი აზრით, დ. გვრიტიშვილის შენიშვნა, რომ თითქოს „...გაუტკვეველო მიზეზით ბაქარმა სახლთუხუცესობა ჩამოართვა დათუნა ქსნის ერისთავს“ (იხ. დ. გ ვ რ ი ტ ი შ ვ ი ლ ი, ფეოდალური საქართველოს სოციალური ურთიერთობის ისტორიიდან, თბ., 1955, გვ. 316) უსაფუძვლოა. ჩვენ მიერ ზემოაღნიშნული ვარაუბა, ვფიქრობთ, ბაკმაოდ მნიშვნელოვან საფუძველს წარმოადგენდა ბაქარისათვის.

ვცემს: „ხოლო მიუღო რა ბაქარ სალთხუცობა დათუნას, ერისთავსა, და მისცა ედიშერს, ძესა ქაიხოსრო ლოპინასასა, მიზეზ-ჰყო ესე დათუნამ და უკუდგა. ამისთვის წარავლინა ბაქარ ძმა თვისი ვახუშტი მასზედა და მისლვასა მისსა მოკუდა დათუნა ერისთავი. ხოლო ძენი მისნი წარვიდნენ კახეთს, და დაიპყრა მამული მისი ვახუშტიმ. არამედ შანშე, ძე დათუნასი წარვიდა წინაშე ყენისა ყაზმინს და მეფე ვახტანგცა მიეწოდა ყენსა მუნ წინაშე თუსსა. თავრიზიდამ შთასრული შანშე ითხოვა მეფემან ვახტანგ ყენისაგან, მოსცა ყენმან და პატიმრად წარმოუგზავნა ბაქარს, ძესა თუსსა; ესე ბაქარცა პატიმარ-ჰყო ტფილისს“⁸⁸.

მაგრამ მიუხედავად ამისა, ქსნის საერისთავოს გაუქმების საკითხი არ დამდგარა და არც შეიძლებოდა დამდგარიყო იმდროინდელი თავადური საქართველოს დღის წესრიგში. 1718 წლიდან შანშე მაინც გახდა ქსნის ერისთავი. სეხნია ჩხეიძის ცნობით, „... მცირესა ეჟმსა ქალაქიდამ გაიპარა ერისთავისშვილი შანშე და მივიდა თვისსა მამულსა“⁸⁹. შემდგომ შანშე ორჯერ აუჯანყდა ვახტანგს. პირველად 1719 წ.⁹⁰, მაგრამ დამარცხდა და „კრმალ-კისერ-კიდებული მოვიდა წინაშე ბაქარისა“⁹¹. მეორედ შანშე 1720 წლის გაზაფხულზე აჯანყებულა და კვლავ დამარცხებულა. ამჯერადაც „კრმალ-კისერ-კიდული მოვიდა წინაშე მეფისა“⁹². ამის შემდეგ შანშემ შეჰფიცა, რომ იგი სიკვდილამდე დარჩებოდა ვახტანგის „ერთგულობასა ზედა“. შემდგომ ის მართლაც ერთგულობდა ვახტანგს⁹³.

ამ დროისათვის უკვე კულმინაციას აღწევდა ის სოციალურ-ეკონომიკური და პოლიტიკური კრიზისი, რომელიც XVII საუკუნის მეორე ნახევრიდან მოედო სეფიანთა ირანს. წინააღმდეგობა გაბატონებულ კლასებსა და გლეხობას, აგრეთვე დაპყრობილ ხალხებსა და სეფევიდებს შორის უაღრესად გამწვავდა. 1716 — 1717 წლებში დიდი აჯანყებები მომხდარა თავრიზისა და ყაზვინის ოლქებში. 1717 წ. არაბებმა სპარსეთის ყურეში დაიკავეს რიგი კუნძულებისა და აწყობდნენ თავდასხმებს ირანის სანაპიროზე. უზ-

⁸⁸ ვახუშტი ბაგრატიონი, დასახ. ნაშრ., გვ. 496—497.

⁸⁹ სეხნია ჩხეიძე, ცხოვრება მეფეთა, „ქართლის ცხოვრება“, II, გვ. 329.

⁹⁰ იხ. დ. გვრიტიშვილი, დასახ. ნაშრ., გვ. 317—318.

⁹¹ ვახუშტი ბაგრატიონი, დასახ. ნაშრ., გვ. 498.

⁹² იქვე.

⁹³ დ. გვრიტიშვილი, დასახ. ნაშრ., გვ. 318.

ბეკებმა აიღეს ხორასანი, ხოლო ქურთები ჰამადანს დაეუფლნენ დალესტანში ამოქმედდნენ ადგილობრივ ტომთა ბელადები და ოდალური ზედაფენა.)

დაპყრობილ ხალხთა აჯანყებები ჩვეულებრივ შიიზმისაგან სუნიზმის დაცვის იდეოლოგიური დროშის ქვეშ მიმდინარეობდა, რასაც ბიძგს აძლევდა და თავისთვის მოხერხებულად იყენებდა ოსმალეთის მთავრობა. ინტერესს მოკლებული არ არის XVIII საუკუნის პირველი ნახევრის ინგლისელი მოგზაურის ჯ. ჰანვეის შემდეგი დაკვირვება: „დალესტანის მოსახლეობა, რომელიც ლეკების საერთო სახელითაა ცნობილი და სუნიტებს წარმოადგენს, ბუნებრივი პირობების სიღარიბის გამო დიდ გასაჭირს განიცდის და იძულებული ხდება თავდასხმები მოახდინოს მდიდარ მეზობელ ტერიტორიებზე, მათ შორის თვით ირანზედაც. ამიტომ შაჰ აბას II-მ ტახტზე ასვლისას მათთან ხელშეკრულება დადო. ლეკების თავდასხმების თავიდან ასაცილებლად იგი დაპირდა ყველა თემს, რომ ყოველწლიურად გარკვეულ თანხას გადაუხდიდა. სამაგიეროდ დალესტანელების ყოველ თემს შაჰის ხელისუფლების აღიარების ნიშნად შაჰის კარზე თავისი წარმომადგენლები უნდა გაეგზავნა საჩუქრებით: ხბოსა და ბატკნის ორ-ორი ტყავით. მშვიდობაც, — დასძენს ჯ. ჰანვეი, — ამ პირობებით იყო მიღწეული, რადგანაც ეს სავესებით ხელს აძლევდა ლეკებს. მაგრამ შაჰის მიერ საამისოდ სუბსიდირებული 1700 თუმანი რამდენიმე წლის მანძილზე შაჰ სულთან-ჰუსეინის ხარბ მინისტრებს აღარ გადაუხდით და ლეკებმაც კვლავ იარაღს მიმართეს“⁹⁴.

დალესტანსა და ჩრდილოეთ აზერბაიჯანში იფეთქა ანტიფეოდალურმა და ანტიირანულმა აჯანყებამ. მაგრამ გაბატონებული ფეოდალური კლასის წარმომადგენლებმა, რომელთაც ოსმალთა დამპყრობლები უჭერდნენ მხარს, შეძლეს თავიდან აეცილიათ აჯანყებულთა რისხვა და ამბოხებას წმინდა ანტიირანული ხასიათი მისცეს.

აჯანყებას ბიძგი მისცა შირვანის რაიონებში ჭარელების შემოსევამ 1711 წელს⁹⁵. მაგრამ მალე ლეკების სათავეში აღმოჩნდნენ დაუდ-ბეგი და სურხაი-ხანი, რომელთაც ოსმალებთან უშუალო კავშირი ჰქონდათ.

⁹⁴ J. Hanway, An Historical Account of the British Trade over the Caspian Sea, vol. II, p. 161.

⁹⁵ В. Н. Левиатов, Очерки из истории Азербайджана в XVIII в., Баку, 1948, с. 63—74.

1712 წ. დაუდ-ბეგმა და სურხაი-ხანმა მოაწყეს თავდასხმის მუშაობა მახაზე. მათ ქალაქი აიღეს და დაარბიეს, გაძარცვეს იქ მყოფი რუსი ვაჭრებიც, მაგრამ ვერ შეძლეს ფეხის მოკიდება. შემანაში მალე იქნა აღდგენილი ირანული ადმინისტრაცია. სურხაი გაქცა მთებში, ხოლო დაუდ-ბეგი შეიპყრეს და ჩააგდეს დარუბანდის ციხეში, საიდანაც 1719 წლის ბოლოს მოახერხა გაქცევა.)

ყოველივე ამან და განსაკუთრებით ირანისა და კასპიისპირა პროვინციების საქმეებში თურქეთის ჩარევის ცდამ დააჩქარა ასპარეზზე რუსეთის ხელმწიფის პეტრე I-ის გამოსვლა.

რუსეთის სახელმწიფოს ეკონომიკური და სამხედრო-პოლიტიკური ინტერესებიდან გამომდინარე პეტრე I მიზნად ისახავდა კასპიისპირეთის დაკავებას დაღესტნის სანაპიროდან მოყოლებული ვიდრე გილანამდე. ამ ამოცანის მისაღწევად რუსეთის მეფე, ბუნებრივია, დიდ მნიშვნელობას კავკასიელი ხალხების, პირველ რიგში, ცხადია, ქართველებისა და სომხების მხარდაჭერას ანიჭებდა.

1715 წ. პეტრე I სათანადო მზადებას შეუდგა, როდესაც ირანში დესპანად ა. ვოლინსკი დანაშნა და მას დიპლომატიური და სამხედრო-დაზვერვითი ხასიათის ამოცანები დაუსახა; აგრეთვე დაავალა, რომ გამოერკვია ვახტანგის ბედი და მასთან კავშირი დაემყარებინა. ა. ვოლინსკისათვის მიცემული ინსტრუქციის ერთ-ერთ მუხლში საგანგებოდ იყო ნათქვამი, რომ მოსკოვში მყოფი იმერეთის დედოფლის ქეთევანის (არჩილ მეფის მეუღლის) განცხადებით ვახტანგი ირანში დატყვევებული ჰყავდათ. ამიტომ ა. ვოლინსკის ავალებდნენ ვახტანგის ადგილსამყოფელის დადგენას და შესაძლებლობის შემთხვევაში მასთან დაკავშირებას, ხოლო ირანის შაჰის წინაშე შუამდგომლობას, რომ ქართლის მეფე ქრისტიანულ სარწმუნოებაში დაეტოვებინათ.

ქ. მოსკოვში ძველი აქტების ცენტრალურ სახელმწიფო არქივში დაცულია ქეთევან დედოფლის, არჩილ მეფის ასულის დარეჯანისა და ალექსანდრე არჩილის ძის (რუსეთის არტილერიის გენერალ-ფელდცეხმაისტერის) მეუღლის გლიკერიას 1715 წლით დათარიღებული წერილი პეტრე პირველისადმი, რომლითაც ისინი თხოვდნენ რუსეთის მეფეს შაჰის ტყვეობაში მყოფ ვახტანგისათვის დახმარების გაწევას. იქვე შემონახულია ქეთევანის სახელზე ვახტანგის შიერ გაგზავნილი წერილის რუსული თარგმანიც⁹⁶.

⁹⁶ ძველი აქტების ცენტრალური სახელმწიფო არქივი (ძაცსა), ფ. 110, ქართული საქმეები, 1715 წ., საქმე № 3, ფურც. 1—2.

მაგრამ 1715 წელს დესპანად დანიშნული ა. ვოლინსკი ირანისაკენ მხოლოდ შემდეგ წელს გაემგზავრა. 1716 წ. 13 ივლისს იგი ასტრახანს მისულა და სექტემბრის ბოლო რიცხვებში შემახას მიაღწია, ხოლო ისტაჰანს 1717 წ. 14 მარტს ჩასულა.

ჯერ კიდევ შემახაში ადგილობრივი ხანის მოციქულთა შორის მყოფი ერთი ქართველისაგან, რომელსაც სახელად ბეჟანი ერქვა, ვოლინსკიმ გაიგო ქართლის მეფის გამაჰმადიანება. ამ გარემოებაში, ბუნებრივია, შეაშფოთა რუსეთის დესპანი და ეჭვები გაუღვიძა, მით უფრო, რომ ისტაჰანში ჩასვლისას ირანის მთავრობა მტრულად შეხვდა მას. ამიტომაც სავსებით გასაგებია, რომ ვოლინსკის განსაკუთრებით ფრთხილად უნდა ემოქმედა ირანში მყოფ ქართველებთან, კერძოდ, ვახტანგ VI-სთან ურთიერთობის დროს.

მით უმეტეს დიდი სიფრთხილე მართებდა თვით ვახტანგს, რადგანაც შაჰი ფხიზლად მეთვალყურეობდა მის ყოველ ნაბიჯს. დ. გურამიშვილი შემთხვევით როდი წერდა: „ყეენის კარს მეფე ვახტანგს ბევრნი მტერნი უდგნენ მზირსა: რასაც ავსა უნახევდნენ, აძახებდნენ მისთვის გზირსა“⁹⁷.

მაგრამ მიუხედავად ესოდენ მძიმე მდგომარეობისა, რუსეთის დესპანთან ქართველებმა კავშირი მაინც დაამყარეს. ისტაჰანში ა. ვოლინსკი რამდენჯერმე შეხვდა ვახტანგის წარმომადგენელს ფარსადან-ბეგს. ფარსადანი რუს დესპანს გაჰყვა უკან წამოსვლისას ისტაჰანიდან რეშტამდე, სადაც შემდეგ დარჩა იმ ფულის შესაგროვებლად, რომელიც ვახტანგს ეკუთვნოდა, ვითარცა ირანის ჯარის სპასალარს. შემდგომ ისინი კვლავ შეხვდნენ შემახაში.

ერთი სიტყვით, მიუხედავად იმისა, რომ ვახტანგსა და ვოლინსკის შორის პირადი შეხვედრა და მიწერ-მოწერა ვერ მოხერხდა, მათ ერთმანეთთან კონტაქტის დამყარება მაინც მოახერხეს ფარსადანის მეშვეობით. ვახტანგის წარმომადგენელს და რუსეთის დესპანს საუბარი ჰქონდათ ირანის სახელმწიფოსა და ჯარის შესახებ, ამიერკავკასიაში რუსეთის ჯარის ლაშქრობის და პეტრე I-ის მხარეზე ვახტანგ VI-ის გამოსვლის შესაძლებლობის, ვახტანგის გამაჰმადიანების მიზეზებისა და სხვათა შესახებ⁹⁸.

ა. ვოლინსკიმ კარგად გაართვა თავი დაკისრებულ დავალებებს. მიუხედავად უაღრესად არახელსაყრელი ვითარებისა, მან 1717 წ. ირანთან რუსეთისათვის სარფიანი სავაჭრო ხელშეკრულება

⁹⁷ დ ა ვ ი თ გ უ რ ა მ ი შ ვ ი ლ ი, დავითიანი, თბ., 1955, გვ. 57.

⁹⁸ იხ. გ. პ ა ი ჯ ა ძ ე, რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისათვის (XVIII საუკუნის პირველი მეოთხედი), თბ., 1960, გვ. 64—77.

დადო და ზედმიწევნით შეისწავლა ირანის საშინაო და საგარეო მდგომარეობა. ირანის შესახებ საჭირო ცნობების შეგროვებაში რუს დესპანს მნიშვნელოვნად იმანაც შეუწყო ხელი, რომ მან შეძლო ქართველებთან და სომხებთან კავშირის დამყარება.

1719 წ. ა. ვოლინსკი, როგორც ირანის საქმეებში კომპეტენტური პიროვნება, ისტრახანის გუბერნატორად დაინიშნა, რათა შესდგომოდა უშუალო სამზადისს კასპიის ზღვის სანაპიროზე ლაშქრობისათვის.)

(როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, იმხანად განსაკუთრებით გაძლიერდა დაღესტნელი ფეოდალებისა და ტომთა ბელადების თაოსნობით მოწყობილი თავდასხმები მეზობელ ამიერკავკასიის ქვეყნებზე. კახეთს გარდა ლეკები ქართლის ტერიტორიებსაც არბევდნენ. მათ წინააღმდეგ საბრძოლველად ბაქარმა ზომები მიიღო.)

ვახუშტის ცნობით, 1717 წ. ზაფხულში ჭარელთა რვაათასიანმა რაზმმა დაარბია „ბოლნისი და ქციის ჯეჟნი თავმრგვალამდე“. მათ განსაღვენად ბაქარმა სასწრაფოდ გააგზავნა თავისი ბიძა სვიმონი, რომელიც, ვახუშტის თქმით, „ჰგლოვდა, რამეთუ მოისრნენ ცოლშვილნი და მსახურნი მისნი მომსრველისა ჟამითა, რომლისასა იტყოდენ კრულვითა კათალიკოზისათა ყოფასა“. სამასი მხედრით სვიმონმა მათ ნაზარას სოფლის ბოლოს შეუტია. მაგრამ „მოეტევნენ ლეკნი და მოერტყნენ გარ. არამედ შემდგომად თოფთა ცემისა ეკუეთნენ ქართველნი სისქესა მათსა და აოტნეს და სრვიდნენ, ვითარცა ნადირთა. გარნა სიმრავლითა ლეკთათა დაიფანჩნენ ქართველნი. იხილეს ესე ჭარელთა, მოიქცნენ ერთკერძო და მოსრნეს ქართველნი და აოტნეს სრულად, მიჰყვნენ მარნეულის გორამდის და უკუნ-იქცნენ, განვლეს ყარაია შობულთა, არამედ მოისრნენ უმრავლესნი სიცხე-უწყლობითა და მიერით ვერლარა იკადრეს რბევა ჟამამდე“⁹⁹.

ლეკთა თავდასხმებმა, მათ შორის საკუთრივ ირანის ტერიტორიებზეც, იმდენად დიდი მასშტაბი მიიღეს, რომ საგონებელში ჩააგდეს თვით ირანის შაჰიც. ამიტომაც ვახტანგმა გადაწყვიტა დრო ეხელთა და ლეკთა წინააღმდეგ საბრძოლველად სამშობლოში დაბრუნების ნებართვის თხოვნით მიმართა შაჰს. საკითხი დადებითად გადაწყდა. ვახტანგი საქართველოში დააბრუნეს და მას „ლეკების“ საკითხის მოგვარება საგანგებოდ დაავალეს. ვახუშტი გადმოგვცემს: „ხოლო შემდგომად ნებითავე ვახტანგ მეფისათა მი-

⁹⁹ ვ ა ხ უ შ ტ ი ბ ა გ რ ა ტ ო ნ ი, დასახ. ნაშრ., გვ. 496.

უხუნა სპასალარობა ყვენმან და წარმოავლინა ქართლს, რათა ნაგოს საქმე ლეკთა“¹⁰⁰.

ვახტანგის დაბრუნებას სამშობლოში ქართლის მოწინავე საზოგადოება დიდი სიხარულითა და ზემით შეხვდა. სეხნია ჩხეიძის ცნობით, „წამობძანდა ყაზმინიღამ მეფე ვახტანგ, მობძანდა აიდარბეგსა სამზღუარსა ლორესასა, აქედამ მიეგება ძე თვისი... ბაქარ ჯარითა ქართველითა, იქით დადგა მეფე, აქეთ ძე მისი, მიესალმნენ წინათ საბარსთაშვილოს ღროშა, სარდალი ლუარსაბ, მეორე ღროშა საამილახვროსი, გიორგი და ზემოქართველნი, შესამედ მუხრანის ბატონი, არაგვისა და ქსნის ერისთავი, მერმე სამლტდელი დასნი, კათალიკოზი, ბატონისშვილი, ძმა მეფისა დომენტი და სრულიად ეპისკოპოზნი და ბოლოსა ჟამსა ჩამოვიდა ზნესრული, მხნე, შვენიერი... ბაქარ, გადაეხვია მამა... შექნეს სიხარული და განცხრომა, მობძანდა ქალაქსა ტფილისისასა, შეიქნა სიხარული, განცხრომა, დაჯდა სამეფოსა ტახტსა და დაისვა გვერთსა მნათობი, მზეებრ ბრწყინვალე დედოფალი რუსუდან, შექმნეს მილოცვა, აყრიდენ ოქროსა და ვეცხლსა ქვიშისაებრ“¹⁰¹.

ანალოგიურ სურათს გვიხატავს ვახუშტი ბაგრატიონი: „შემდგომად მოვიდა მეფე ვახტანგ ტფილისს ქსა ჩლით, ქარ. უზ (ე. ი. 1719 წ. — გ. პ.), და დაჯდა ტახტსა ზედა; შეპტიცეს ყოველთა ქართველთა მეფობისა მისისა მტკიცედ ერთგულებასა ზედა და დალოცეს ყოველთა ქართველთა მეფედ და მიულოცეს და გარდააყარეს ოქრო და ვეცხლნი მრავალნი დიდებულთა, წარჩინებულთა, აზნაურთა, კათალიკოზმან და ეპისკოპოს-არქიმანდრიტთა (არამედ ესე წესი ძუელთვე იყო საქართველოსა და უყოფდიან ყოველთა ესრეთ ტფილისს და მიერით უკმობდნენ მეფედ და თვნიერ მისი არა). ხოლო იყო სიხარული და განცხრომა დიდი მოსვლისათჳს ვახტანგისა, და განაგებდა კეთილად“¹⁰².

¹⁰⁰ ვახუშტი ბაგრატიონი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 497.

¹⁰¹ სეხნია ჩხეიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 328.

¹⁰² ვახუშტი ბაგრატიონი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 497.

ვახტანგის როლი ქართული კულტურისა და მეცნიერების განვითარებაში

სამშობლოში ვახტანგ მეექვსის ესოდენ დიდი ავტორიტეტი განპირობებული იყო ქართლის სამეფოს სოციალურ-ეკონომიკური და პოლიტიკური მდგომარეობის განმტკიცების საქმეში მოპოვებული წარმატებითა და იმ უზომო ღვაწლით, რომელიც მან დასდო ეროვნულ კულტურას.

პირველი ქართული სტამბის დაარსება

კულტურის დარგში ვახტანგის თაოსნობითა და უშუალო აქტიური მონაწილეობით განხორციელებულ მრავალ ღონისძიებას შორის განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება თბილისში 1709 წელს პირველი ქართული სტამბის დაარსებას.

ქართველმა ერმა ჯერ კიდევ უძველეს დროს წარმოშვა საკუთარი ორიგინალური ანბანი და მეხუთე საუკუნიდან მოყოლებული მრავალი შესანიშნავი წერილობითი ძეგლი შექმნა. მაგრამ ბედუკუღმართობის გამო დიდხანს ვერ იყენებდა XV საუკუნის 40-იანი წლების გუტენბერგის მადლიან გამოგონებას. პირველი ქართული წიგნი სტამბური წესით მხოლოდ 1629 წელს გამოიცა და ისიც საქართველოს ფარგლებს გარეთ. ეს იყო ქართულ-იტალიური ლექსიკონი, რომელიც რომში დაიბეჭდა კათოლიკური სარწმუნოების გამავრცელებელი კონგრეგაციის მიერ¹. ამ წიგნის თავ-

¹ იხ. პ ა ა ტ ა გ უ გ უ შ ვ ი ლ ი, ქართული წიგნი. 1629—1929, თბ., 1929.

ფურცელზე იტალიურად ეწერა, რომ ლექსიკონი შედგენილი იყო „სტეფანე პაოლინის მიერ ქართველის, წმინდა ბასილის წესის ნიკიფორე ირბახის დახმარებით სახმარებლად სარწმუნოების გამავრცელებელ სასულიერო კონგრეგაციის მისიონერთათვის“. ნიკიფორე ირბახის სახელით კი იტალიაში იცნობდნენ კახეთის მეფის თეიმურაზ I-ის ელჩს ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილს, რომელიც 1628 წ. რომში ჩავიდა².

იმავე 1629 წელს რომშივე დაიბეჭდა მეორე წიგნიც — ქართული ანბანი ლოცვებითურთ, რომელთა შემდგენელი იგივე ნ. ჩოლაყაშვილი იყო.

მიუხედავად იმისა, რომ ამ პირველნაბეჭდ ქართულ ტექსტებში გაპარული იყო მრავალი შეცდომა, რაც მკვლევარ ქ. შარაშიძის დაკვირვებით იმით აიხსნება, რომ ქართული მასალის დაბეჭდვის დროს თეიმურაზ I-ის ელჩი რომიდან უკვე წასული იყო³. აღნიშნული ტექსტების სტამბურად გამოქვეყნებას მაინც დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა, ხოლო ნ. ჩოლაყაშვილმა საპატიო ადგილი დაიკავა ქართული წიგნის ბეჭდვის ისტორიაში როგორც ქართული მხედრული სასტამბო შრიფტის შექმნის პიონერმა. ამავე დროს მას გარკვეული ადგილი ენიჭება ქართული ლექსიკოგრაფის ისტორიაშიც⁴.

მაგრამ ყოველივე ეს იყო წვეთი ზღვაში. ქართული წიგნების ბეჭდვის საქმის მოგვარება მხოლოდ ეროვნული სტამბის დაწესების გზით იყო შესაძლებელი. ამიტომ ქართულ სტამბაზე ოცნებობდა ყოველი განათლებული მამულიშვილი და ბუნებრივია, რომ პროგრესული ქართველი სახელმწიფო მოღვაწეები თავგამოდებით იღწვოდნენ საქართველოში სტამბის დასაარსებლად. გიორგი XI, არჩილ მეფე და ვახტანგის შამა — ლევან ბატონიშვილი ამ საქმის მოსაგვარებლად ენერგიულად ცდილობდნენ კონსტანტინოპოლის, იერუსალიმისა და ანტიოქიის პატრიარქებთან თავისი ურთიერთობის გამოყენებას⁵. ამ მხრივ განსაკუთრებით აღსანიშნავია არჩილ

² იხ. კ. კეკელიძე, ნიკიფორე ირბახი, „ლიტერატურული მემკვიდრეობა“, I, 1935; გულჩინა აკოფაშვილი, ქართველი დიპლომატი ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილი—ნიკიფორე ირბახი, თბ., 1977.

³ იხ. ქ. შარაშიძე, ქართული ანბანი XIX საუკუნემდე. კრებულში: „ქართულ საანბანო წიგნის ბიბლიოგრაფია (1629—1940)“, თბ., 1941, გვ. 12—16.

⁴ იხ. ა. ჩიქობავა, იბერიულ-კავკასიური ენათა შესწავლის ისტორია, თბ., 1965, გვ. 25.

⁵ იხ. შ. კურდღელაშვილი, ქართული სტამბის ისტორიიდან, თბ., 1959, გვ. 3—29.

მეფის საქმიანობა. თუმცა ვერც მან შეძლო სამშობლოში სტამბის დაარსება, სამაგიეროდ მიაღწია ქართული წიგნის მოსკოვში დაბეჭდვას.

პოლიტიკური მფარველობისა და სამხედრო დახმარების მიღების მიზნით არჩილი რუსეთს გაემგზავრა. 1685 წელს იგი პირველად ჩავიდა მოსკოვს, დაუახლოვდა მოწინავე რუს მოღვაწეებს, აგრეთვე მოსკოვში მყოფ ევროპელ მეცნიერებსაც. შვედი მკვლევრის შპარვენფელდის მეშვეობით ამსტერდამის ცნობილ ოსტატს ნიკოლოზ კიის (უნგრელი მესტამბე მიკლოშ კიში, რომელიც ამსტერდამში საქმიანობდა) არჩილმა შეუკვეთა ქართული წუსხახუცური, ასომთავრული და მხედრული შრიფტი. ამ საქმეში არჩილს დახმარებას უწევდა აგრეთვე ქ. ამსტერდამის ბურგომისტრი ნიკოლოზ ვიტცენი. მკვლევარ ქ. შარაშიძის მართებული დასკვნით, არჩილი იმ დროს სასტამბო მოწყობილობას საქართველოში ჩამოსატანად ამზადებდა⁶.

ამსტერდამში ქართული შრიფტი დამზადდა, მაგრამ გასამრჯელოს გადაუხდელობასთან დაკავშირებით მისი გაგზავნა არჩილისათვის შეფერხდა. ამასობაში არჩილს, თავისი ძმის, გიორგი XI-ის წინადადებით, 1688 წ. საქართველოში დაბრუნება მოუხდა.

1699 წელს არჩილი კვლავ რუსეთს გაემგზავრა და საბოლოოდ დასახლდა მოსკოვში, სადაც კვლავ დაიწყო ზრუნვა შრიფტის შექმნისათვის. ამსტერდამში დამზადებული ქართული შრიფტი სტოკჰოლმში მოხვედრილა. მაგრამ იქიდან მოსკოვამდის ვეღარ მოუღწევია.

1700—1721 წლებში რუსეთსა და შვედეთს შორის ომი წარმოებდა. არჩილის უფროსი ვაჟი, ალექსანდრე, რომელიც პეტრე I-ის თანამოღვაწე იყო და რუსეთის არტილერიის სარდლად, გენერალ-ფელდცეხმეისტერად დაინიშნა, ომის დასაწყისში ნარვასთან ბრძოლის დროს (1700 წ.) ტყვედ ჩაუვარდა შვედებს. მამა-შვილის ცდა სტოკჰოლმიდან შრიფტის მიღების თაობაზე ამაო აღმოჩნდა. თ წელზე მეტმა ხანმა განვლო, ვიდრე შვედეთის მთავრობა ტყვეობიდან ალექსანდრეს განთავისუფლებას დაეთანხმა. მაგრამ ალექსანდრემ რუსეთს დაბრუნების ნებართვით უკვე ვეღარ ისარგებლა. ტყვეობის უმძიმესმა პირობებმა გასტეხა მისი

⁶ იხ. ქ. შარაშიძე, ქართული შრიფტი ამსტერდამში 1686—87 წწ., ქ. მარქსის სახელობის საქართველოს სსრ სახელმწიფო საჯარო ბიბლიოთეკის შრომები, თბ., 1937, III; შდ. ლაიოშ ტარდი, ვურამ შარაძე, ქართული სტამბის სათავეებთან, ვახ. „კომუნისტი“, 1980 წლის 7 სექტემბერი.

ჯანმრთელობა, 1711 წ. ალექსანდრე არჩილის ძე გარდაიცვალა
შვედეთის ქალაქ პიტეოში⁷.

მოსკოვს მყოფი არჩილი განაგრძობდა თავის საქმიანობას ქართული სტამბის დასაარსებლად. 1703 წ. 2 ივლისს რუსეთის საგარეო საქმეთა საგანგოს — „პოსოლსკი პრიკაზის“ ხელმძღვანელს თ. ა. გოლოვინს არჩილი წერდა, რომ მას უკვე ჰქონდა ქართული შრიფტი და რადგანაც მოსკოვში მხატვრები და სათანადო სპეციალისტებიც მოიძებნებოდა, ნებართვას თხოულობდა, რომ დაებეჭდა რუსეთის სამეფო სტამბაში („Печатный двор“) სასულიერო ხასიათის რამდენიმე ქართული წიგნი⁸. 1705 წ. მოსკოვში არჩილმა გამოსცა კიდევაც ქართული „ფსალმუნი“ („დავითნი“) ნუსხური შრიფტით⁹.

მაგრამ ყოველივე ეს, ცხადია, საკმარისი არ იყო. ქართული წიგნის ბეჭდვის დამკვიდრება, პირველ რიგში, თვით საქართვე-

⁷ ალექსანდრე არჩილის ძის გარდაცვალების თარიღი და ადგილი ზოგიერთ გამოცემაში არასწორადაა მითითებული. მაგალითად, ვ. ტატიშვილი, რომელმაც ქართულ და რუსულ ენებზე რამდენჯერმე გამოაქვეყნა წიგნი „ქართველები მოსკოვში“, 1950 წლის გამოცემაში წერს, რომ თითქოს ალექსანდრე გარდაიცვალა 1710 წლის 2 თებერვალს კუნძულ პიტეოზე (იხ. Вл. Татишвили, Грузины в Москве, 1950, с. 124). 1951 წ. ჩვენ გამოაქვეყნეთ რეცენზია ამ ნაშრომზე და მიუუთითეთ შეცდომაზე. წყაროებზე დაყრდნობით აღვნიშნეთ, რომ ალექსანდრე არჩილის ძის გარდაცვალების თარიღად უნდა ჩაითვალოს 1711 წ. 20 თებერვალი, ხოლო გარდაცვალების ადგილად შვედეთის ქალაქი პიტეო (იხ. ვაზ. «Молодой сталинец», 1951 წ. 6 იანვრის ნომერს). ამის შემდეგ ვ. ტატიშვილმა თავისი წიგნის ახალ გამოცემაში ყოველგვარი შენიშვნის გარეშე შეასწორა ალექსანდრეს გარდაცვალების თარიღი, მაგრამ ალექსანდრეს გარდაცვალების ადგილად რატომღაც კვლავ კუნძული პიტეო დაასახელა (იხ. Вл. Татишвили, Грузины в Москве, 1959, с. 197).

⁸ იხ. Письма имеретинского царя Арчила к боярину Ф. А. Головину. «Раут» на 1852 г. Исторический и литературный сборник..., М., 1852, с. 329. არჩილის ამ წერილების ადრესატს ზოგიერთ სპეციალურ შრომაში შეცდომით გოლოვინს უწოდებენ (იხ. ალ. ბ ა რ ა შ ი ძ ე, არჩილის ცხოვრება, არჩილიანი, II, თბ., 1937, გვ. XIII; ქ. შ ა რ ა შ ი ძ ე, პირველი სტამბა საქართველოში (1709—1722), თბ., 1955, გვ. 80—81).

არჩილის შემოხსენებული წერილები გამოაქვეყნა თ. ა. გოლოვინის შთამომავალმა ნიკოლოზ გოლოვინმა, რომელმაც თავის პუბლიკაციას წინასიტყვაობა დაურთო. მაგრამ ბევრ საინტერესო ფაქტთან ერთად ეს ტექსტი შეცდომებსაც შეიცავს. მაგალითად, წინასიტყვაობაში წერია თითქოს არჩილისა და გიორგი XI-ს შორის ყოფილა ბრძოლა, რომლის შედეგადაც არჩილი რუსეთს გაემგზავრაო. ასევე შეცდომითაა ნაჩვენები ალექსანდრე არჩილის ძის გარდაცვალების თარიღი 1711 წლის ნაცვლად 1710 წ. წერია.

⁹ ქართული წიგნი, I, თბ., 1941, გვ. 5.

საქართველოს
წიგნობის ეროვნული
სამეცნიერო ბიბლიოთეკა

ლოში სტამბის დაარსებას მოითხოვდა. ამ უაღრესად მნიშვნელოვანი საქმის განხორციელება კი ვახტანგმა შეძლო. ვახტანგ მეექვსის მოღვაწეობა მხოლოდ ამ მხრივ რომ შევაფასოთ, იგი სავსებით საკმარისია იმისათვის, რომ ამ გამოჩენილ ადამიანს ქართული კულტურის დიდი მოღვაწის საუკუნო სახელი დაემკვიდრებინა.

გასაგებია, რომ სტამბის დაარსება წინასწარ დიდ საორგანიზაციო სამუშაოს მოითხოვდა. გარდა თვით მატერიალური ხარჯებისა, საქმე ხომ გარედან სათანადო სპეციალისტების მოწვევა-სა და ტექნიკური აღჭურვილობის შექმნასთან იყო დაკავშირებული, რაც განსაკუთრებულ სირთულეს წარმოადგენდა, ამ საქმეში კი ვახტანგს ფასდაუდებელი დახმარება ანთიმოზ ივერიელმა გაუწია. ვახტანგთან ერთად მან ფაქტობრივად გადამწყვეტი როლი შეასრულა თბილისის სტამბის დაარსებაში.

მართალია, ჩვენ არავითარი საბუთი არ გავაჩნია ვახტანგსა და ანთიმოზს შორის რაიმე საკითხზე მოლაპარაკების თაობაზე, მაგრამ სრული უფლება გვაქვს დავასკვნათ, რომ ქართული სტამბის დაარსების საკითხზე მათ შორის უშუალო მიწერ-მოწერა თუ არ წარმოებულა, გარკვეული მოლაპარაკება და შეთანხმება, თუნდაც რომელიმე სხვა პირის შუამავლობით, მაინც ყოფილა. ამის უტყუარი დადასტურებაა თვით ის ფაქტი, რომ ვახტანგმა ჩამოიყვანა მესტამბე სწორედ ვლახეთიდან, სადაც მოღვაწეობდა წარმოშობით ქართველი, რუმინეთის გამოჩენილი საეკლესიო და პოლიტიკური მოღვაწე, მესტამბე და მწერალი ანთიმოზ ივერიელი, რომელმაც უდიდესი წვლილი შეიტანა რუმინეთში წიგნის ბეჭდვის საქმის განვითარებაში, დააარსა სტამბები ბუქარესტში, სნაგოვოს მონასტერში, რიმნიკში, ტირგოვიშტში, ბეჭდავდა წიგნებს რუმინულ, ბერძნულ, ძველ სლავურ, არაბულ და თურქულ ენებზე¹⁰.

¹⁰ იხ. ა. შ ა ნ ი ძ ე, ქართული სტამბის ისტორიისათვის, „ლიტერატურული მკვლევარობა“, I, თბ., 1935; გ. ლ ე ო ნ ი ძ ე, ქართული ეროვნული სტამბის ისტორიისათვის, ქუთნ. „დროშა“,—1951, № 2; თ. გ ვ ი ნ ზ ი ძ ე, ანთიმ ივერიელი, თბ., 1973; Ф. Д ж и н д ж и х а ш в и л и, Антимоз Иверии, Тб., 1967; E. P i c o t, Notice biographique et bibliographique sur l'imprimeur Anthime d'Ivoire, metropolitain de Valachie. «Publications de l'Ecole des Langues orientales», II—e Serie, vol. IX, Paris, 1886; P. C o n s t a n t i n e s c u - I a s i, Din relatiile culturale Romino-Gruzine, Buc. 1957; N. S e r b a n e s c u, Antim Ivireanul tipograf, «Biserica Ortodoxa Romina», 1959, № 8—9; G. S t r e m p e l, Antim Ivireanul, Predici, 1962.

ბუნებრივია, რომ ესოდენ გამოჩენილი მოღვაწე დიდი მუშაობის ხარისხით მოეკიდებოდა თავის სამშობლოში სტამბის დაარსების საქმესაც, რის შედეგადაც თბილისში სტამბის მოსაწყობად ჩამოვიდა ანთიმოზის მოწაფე, ჩინებული ოსტატი — მიხეილ იმტვანოვიჩი, რომელსაც საქართველოში „უნგრევლახელს“ „სტევანეს შვილს“ უწოდებდნენ.

სამწუხაროდ, თბილისის სტამბის დაარსების ისტორიის შესახებ სათანადო მასალებს ჩვენამდე არ მოუღწევია. ამიტომ კონკრეტული მსჯელობა მკვლევარს შეუძლია მხოლოდ თვით პირველი ნაბეჭდი ქართული წიგნების მიხედვით, ამ წიგნების ანდერძებში დაცული მეტად მცირე ცნობების საფუძველზე.

რუმინელ მოღვაწეთაგან ამ ანდერძებში მოხსენებულია მხოლოდ მიხეილ იმტვანოვიჩის სახელი და სრულებით არაფერია ნათქვამი ანთიმოზ ივერიელზე. ამიტომ მიუხედავად იმისა, რომ ქართულ ისტორიოგრაფიაში ჯერ კიდევ პ. კარბელაშვილმა¹¹, ა. ხახანაშვილმა¹² და ზ. ჭიჭინაძემ¹³ თბილისის სტამბის დაარსება ანთიმოზ ივერიელსა და ქართველებს შორის მოლაპარაკების შედეგად მიიჩნიეს, სამეცნიერო ბრუნვაში რაიმე ხელშესახები საბუთი არ იყო შემოტანილი. ასეთი საშუალება ჩვენ მხოლოდ 1949 წლიდან მოგვეცა რუმინეთში ა. შანიძისა და ნ. ბერძენიშვილის ჩასვლის შემდეგ.

ამ მოგზაურობის შესახებ გამოქვეყნებულ ნაშრომში ნ. ბერძენიშვილი წერდა, რომ ბუქარესტში, აკადემიის სამკითხველოში მათ შეხვდათ ანთიმოზის პრობლემებზე მომუშავე სანდუ ტურდო, რომელმაც, უწინარეს ყოვლისა, 1709 წ. თბილისში დაბეჭდილი ქართული სახარება გვიჩვენაო. „ამ წიგნის მესამე გვერდზე, — აღნიშნავს ნ. ბერძენიშვილი, — რუმინულად ანთიმოზის ხელით საკმაოდ გრძელი მინაწერი აქვს. მინაწერს ხელს ურთავს თვით ანთიმოზი (შინაარსი ამ მინაწერისა ის არის, რომ ანთიმოზი ამ წიგნს ვალახიის მთავარს უძღვნისო). ამ ფაქტიდან შემდეგი შეიძლება დავასკვნათ: თბილისის სტამბიდან გამოსული პირველი წიგნი ანთიმოზს გაუგზავნეს“.

¹¹ პ. კარბელაშვილი, იერარქია საქართველოს ეკლესიისა, კათალიკოსნი და მღვდელთ-მთავარნი, 1900, გვ. 132.

¹² А. Х а х а н о в, Очерки по истории грузинской словесности, вып. III, с. 367—368.

¹³ ზ. ჭიჭინაძე, ისტორია ქართულის სტამბისა და წიგნების ბეჭდვისა. 1626—1900, ტფ., 1900, გვ. 56—60, 80—81.

სანდუ ტურდომ, განაგრძობს შემდეგ ნ. ბერძენიშვილი
„...ჩვენი ყურადღება მიაქცია იმ წიგნის მოკაზმულობას და, ამასვე
დროს, გვიჩვენა ორი წიგნი: ერთი ანთიმოზის ხელითაა ნაწერი
და მის მიერვეა მოხატული (ლოცვანი?), მეორეა არაბულ ენაზე
ნაბეჭდი სახარება. ორივე ამ წიგნის მოკაზმულობა ისეთივე ხასი-
ათისაა, როგორც ქართული სახარებისა, ხოლო ზოგიერთი სამკა-
ული არაბული სახარებისა სრულიად იგივეა, რაც ქართული სახა-
რებისა. ასე რომ შეიძლება უეჭვოდ აღინიშნოს საერთო წარმო-
მავლობა არაბულ-ქართული სტამბური სახარების მოკაზმულობი-
სა და ანთიმოზის ხელნაწერი წიგნის მოხატულობისა. და როცა
ჩვენ ვიცით, რომ არაბული სტამბის შემომღები იგივე ანთიმოზი
იყო, დასკვნა ქართული სტამბის მოწყობის საქმეში ანთიმოზის მო-
ნაწილეობის შესახებ ადვილმისაღები გვეჩვენება“¹⁴.

ამრიგად, ნ. ბერძენიშვილმა ქართულ ისტორიოგრაფიაში პირ-
ველმა აღნიშნა ვლახეთის მთავრისადმი ანთიმოზ ივერიელის მიერ
დაწერილი მიძღვნის ტექსტის მნიშვნელობა იმის დასადასტუ-
რებლად, რომ ანთიმოზი უშუალოდ იყო დაკავშირებული თბი-
ლისის სტამბის დაარსებასთან.

ცნობა ანთიმოზის ამ მიძღვნის შესახებ რუმინეთში ჯერ კი-
დეც 1903 წელს ყოფილა გამოქვეყნებული¹⁵, ხოლო რუმინულიდან
ქართულად იგი ჯერ გ. ლეონიძემ¹⁶ და მერე თ. გვინჩიძემ¹⁷ თარ-
გმნეს და გამოაქვეყნეს.

საილუსტრაციოდ მოვიტანთ შემოხსენებულ ტექსტს: „ღვთა-
ებრივი სახარების ეს წმინდა წიგნი პატივისცემით ეძღვნება შენს
ბრწყინვალეობას, უგანათლებულეს ბატონს. ეს არის ახალი ნაყო-
ფი, რომელიც წარმოშვა ივერიის მიწამ განოციერებულმა შენი მე-
ფური საჩუქრების მდინარისაგან და შენი შეწევნით. გაბედნიერდა
ეს ქვეყანაც, გამდიდრდა თავის ენაზე ბეჭდური სიტყვით, ისევე
როგორც გამდიდრდა არაბულ ენაზე წიგნების ბეჭდვით არაბეთი,

¹⁴ ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, V, თბ.,
1971, გვ. 52—53.

¹⁵ J. B i a n u, N. H o d o s, Bibliografia Romîneasca Veche, 1508—
1830, t. I (1508—1716)., Buc; 1903, გვ. 544.

¹⁶ იხ. გ. ლეონიძე, ქართული ეროვნული სტამბის ისტორიისათვის,
ქუთნ. „დროშა“, 1951, № 2.

¹⁷ თ. გვინჩიძე, ანთიმ ივერიელი, 1973, გვ. 199.

ბერძნულზე — ელადა, რუმინულზე — უნგრო-ვლახეთი. და მადლიერი გიძღვის ამ წიგნს, ისევე როგორც დანარჩენი სამი ეპარქია. ჰუმბარტი ქრისტიანობის უდიდესი აღმაფრენა იქცა იმ ოქროს მდინარედ. რომელმაც წარმოშვა ოთხი ნაკადი—ბეჭდური სიტყვა რუმინელებისა, ბერძნებისა, არაბებისა და ივერიელებისა. ისევე როგორც პირველყოფილი ნეტარების წალკოტიდან წარმოედინა ოთხი მდინარე: ფისონი, გეონი, ტიგროსი და ევფრატი, ოღონდ იმ განსხვავებით, რომ ამ მდინარეთა წყალმა ახარა ქვეყნად ბილწი და წარმავალი ნაყოფნი, შენი ძლიერი ნების წყალობით კი გაიფურჩქნა წიგნთმბეჭდავობა, რომელიც იძლევა მარადიულ და ნაყოფიერ მოსავალს. ამიტომაც შენს ბრწყინვალეებას დარჩება საუკუნო დიდება და უკვდავება, ვინაიდან შენ ხარ წყარო და მყარი ნიადაგი ამ სიკეთისა.

უაღრესად შენი ერთგული და მუდამ შენზე მლოცველი ანთიმ, მიტროპოლიტი უნგროვლახეთისა.

მაისი 21. 1710¹⁸

ო. გვინჩიძის მართებული შენიშვნით, ის გარემოება, რომ ანთიმოზ ივერიელი სხვადასხვა ქვეყნებში პოლიგრაფიული მუშაობის გაშლას მთლიანად ვლახეთის მთავარს კონსტანტინე ბრინკოვიანუს დამსახურებას მიაწერს—ავტორის თავმდაბლობის ნიშანია, ხოლო ანთიმოზის სიტყვები იმის შესახებ, რომ ვლახეთის მთავრის „შემწეობით“ „გამდიდრდა“ წიგნით „ივერიის მიწაო“. უნდა გავიგოთ როგორც ქართველი ადამიანის მხრივ მადლობის გამოხატვა ვლახეთის მთავრისადმი, რომლის თანხმობისა და ხელშეწყობის გარეშე ანთიმოზ ივერიელი საქართველოში სტამბის მოსაწყობად სპეციალისტს ვერ გამოგზავნიდა და რაიმე ქმედით ზომებს ამ მხრივ საერთოდაც ვერ მიაღწევდა¹⁹.

1949 წ. დეკემბერსა და 1950 წ. იანვარში ბუქარესტში იმყოფებოდა გ. ლეონიძე. საბჭოთა დელეგაციის შემადგენლობაში იგი ესწრებოდა გამოჩენილი რუმინელი პოეტის მიხაი ემინესკუს დაბადებიდან 100 წლის იუბილეს. რუმინეთში ყოფნისას მან შეისწავლა ქართული სახარების ის ეგზემპლარი, რომელშიც ჩაკრული იყო ანთიმოზის მიერ რუმინულად დაწერილი და ხელმოწერილი ზემოხსენებული საძღვნო ხოტბა. გ. ლეონიძემ იქვე ათარ-

¹⁸ ო. გვინჩიძე, ანთიმ ივერიელი, თბ., 1973, გვ. 199.

¹⁹ იქვე, გვ. 199—200.

გმინა ეს ტექსტი რუსულად და შემდეგ, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ქართული თარგმანი გამოაქვეყნა ჟურნალ „დროშაში“ 1951 წ. წიგნის ამ ეგზემპლარშივე მან შენიშნა აგრეთვე ჩაკრული ხუცური შრიფტით დაბეჭდილი პატარა, ცამეტტაეპოვანი შაიროთ დაწერილი პოემა, რომელიც ჟურნალ „დროშის“ იმავე ნომერში გამოაქვეყნა.

ამ პოემის მიხედვით ვახტანგს როდესაც განუზრახავს თბილისში სტამბის დაწესება, იერუსალიმის პატრიარქ ხრისანთესათვის უთხოვია, რომ სასტამბო საქმის ხელოვანი კაცი გამოეგზავნა²⁰. ხრისანთეს თავის მხრივ ვლახეთის მთავარ კონსტანტინე ბრინკოვიანუსათვის მიუმარტავს. უკანასკნელს ოსტატ მიხეილისათვის უბრძანებია საქართველოში წასვლა. ვახტანგს იგი მიუღია „ვითა შვილი“. მიხეილს პირნათლად შეუსრულებია თავისი საქმე და თბილისში „სტამბა გასრულდა, გათავდა, რაც იყო მისი წესია“. პოემა თავდება ვახტანგის სიტყვებით: „საქმე ძნელად საშოვნელი ღმერთმან ასრე გამიადრა, მისი ტკბილი მოწყალება საფარველად გამიჩადრა“²¹.

გარდა ამისა, გ. ლეონიძემ ყურადღება მიაქცია 1936 წელს ბუქარესტში გამოცემულ კრებულში „ბერძნული დოკუმენტები რუმინეთის ისტორიისათვის“ 1713 წლის 6 აპრილით დათარიღებულ ანთიმოზის წერილს იერუსალიმის პატრიარქისადმი. გ. ლეონიძემ ქართულად თარგმნა და გამოაქვეყნა ამ წერილის ის ადგილი, სადაც ანთიმოზი შემდეგს აუწყებს ხრისანთეს: „ჩემო ხელმწიფეო, შენი ლოცვა-კურთხევით ივერიაში წარგზავნილი მოწაფე ჩემი, სტამბის ხელოვანი მიხაილ ერთი წელიწადია, რაც ივერიიდან წამოვიდა და ძალიან დიდხანს მოუნდა გზას სატახტო ქალაქამდე (იგულისხმება ბუქარესტი — შენიშვნა გ. ლეონიძისა). შენი ლოცვით ჯანმრთელად ჩამოვიდა. მოისურვა რა უფრო კარგად დაეუფლოს სტამბის ხელობას, ამიტომ პოლანდიაში წავიდა. რამდენი ხანი დარჩება იქ, არ ვიცი.“²².

გ. ლეონიძის მიერ გამოქვეყნებულმა მასალამ, ბუნებრივია, მკვლევართა დიდი ინტერესი გამოიწვია. მაგრამ ზემოხსენებულ

²⁰ იერუსალიმის პატრიარქები იმ ხანად კონსტანტინოპოლში ცხოვრობდნენ.

²¹ ეს პოემა გ. ლეონიძემ გამოაქვეყნა პირველი ორი ტაეპის გარეშე. სრული სახით იგი გამოცემული აქვს ო. გვინჩიძეს, რომელიც გ. ლეონიძის არქივით სარგებლობდა. იხ. ო. გ ვ ი ნ ჩ ი ძ ე, ანთიმ ივერიელი, გვ. 167—168.

²² „დროშა“, 1951 წ. № 2, გვ. 18; შტრ. ო. გ ვ ი ნ ჩ ი ძ ე ანთიმ ივერიელი, გვ. 192—193.

პოემა რამდენად ზუსტად ასახავს დეტალებში რეალურ სინამდვილეს, ამის თქმა ძნელია. მკვლევარი შ. კურდღელაშვილი შეეცადა, რომ გაერკვია ზოგიერთი ფაქტი. მაგალითად, დაედგინა ხრისანთეს იერუსალიმის პატრიარქად დადგომის თარიღი. შ. კურდღელაშვილი იმოწმებს იერუსალიმის საპატრიარქოს ისტორიის შესახებ არსებულ ზოგიერთ ლიტერატურას და დასკვნის, რომ ხრისანთეს წინამორბედს „იერუსალიმის პატრიარქს დოსითეოსს 1708 წლამდე უმოღვაწია; მძიმე ავადმყოფობის გამო პატრიარქობიდან გადამდგარა და 1709 წლის თებერვალში გარდაიცვალა“²³. მაგრამ ამის შემდეგ ყოველგვარი არგუმენტაციის გარეშე წერს: „აღნიშნული გარემოება საფუძველს გვაძლევს ვიფიქროთ, რომ პატრიარქის თანამდებობაზე ხრისანთეს შეუტყვლია დოსითეოსი 1707 წლის ბოლოს, დაახლოებით ოქტომბერში, ან ნოემბერში. მაშასადამე, ხრისანთე პატრიარქს ვახტანგის წერილი მიუღია დახლოებით 1707 წლის ოქტომბრისა და ნოემბრის თვეების მიჯნაზე“²⁴.

ბუნებრივია, აქ დაისმის კითხვა: ხრისანთეს პატრიარქად დადგომა რატომ უნდა ვივარაუდოთ 1707 წ. ოქტომბერ-ნოემბრიდან და არა უფრო ადრე, ანდა გვიანი დროიდან? მით უმეტეს, რომ თვით შ. კურდღელაშვილის თქმით დოსითეოსს 1708 წლამდე უმოღვაწიაო.

თ. გვინჩიძის აზრით, დოსითეოსი უნდა იყოს გარდაცვლილი არა 1709 წ. თებერვალში, არამედ 1707 წ. 7 თებერვალს. ამ შემთხვევაში იგა ეყრდნობა იმ მონაცემებს, რომელიც გამოქვეყნებულია წიგნში „Сообщения императорского православного палестинского общества“ (1908, ტ. XIX, გვ. 29)²⁵ ასეა თუ არა ყოველივე, ამჯერად თქმა ძნელია, მაგრამ ცხადია მხოლოდ ის, რომ ანთიმოზ ივერიელი უშუალო კავშირში იყო თბილისში სტამბის დაარსებასთან.

ბუნებრივია, რომ მიხეილ იშტვანოვიჩთან დაკავშირებით ჩვენს ისტორიოგრაფიაში დაისვა საკითხი მისი ვინაობისა და თბილისში სტამბის დაარსებაში შესრულებული როლის შესახებ. აგრეთვე წამოიჭრა საკითხები, თუ რა გზით ჩამოვიდა იგი საქარ-

²³ შ. კურდღელაშვილი, ქართული სტამბის ისტორიიდან, თბ., 1959, გვ. 43.

²⁴ იქვე.

²⁵ იხ. თ. გვინჩიძე, ანთიმ ივერიელი, გვ. 212.

თველოში, ჩამოიტანა თან სასტამბო მოწყობილობა, თუ ეგრეთვე ფერი თბილისში დაამზადა. ამ მხრივ, პირველ რიგში, უნდა აღინიშნოს ა. შანიძის წერილი „ქართული სტამბის ისტორიისათვის“, გამოქვეყნებული 1935 წ. „ლიტერატურულ მემკვიდრეობაში“. პირველნაბეჭდი ქართული წიგნების ანდერძებისა და ე. პიკოს ნაშრომის საფუძველზე ა. შანიძემ იმხანად მრავალი საკითხი დასვა და ზოგიერთი მათგანი კიდევაც გადაწყვიტა.

უკანასკნელ დროს კი ამ თემაზე გამოცემულ ნაშრომებს შორის აღსანიშნავია ო. გვინჩიძის მონოგრაფია ანთიმოზ ივერიელზე²⁶. რუმინული წყაროებისა და ლიტერატურის შესწავლის საფუძველზე ავტორს გაუუქებული აქვს მრავალი საინტერესო საკითხი. მაგალითად ის, რომ მიხეილ იშტვანოვიჩი წარმოშობით ტრანსილვანიიდან, არდიალიდან იყო და ეკუთვნოდა ვლახელი გლეხების იმ მრავალრიცხოვან წრეს, რომელიც ყმად ედგა უნგრელ მებატონეებს. მათ კარზე მყოფი ვლახელ ყმათა სახელები კი გაუნგრულებას განიცდიდა. ასე გადაიქცა მიხეილი — ვაჟი სტეფანესი, ვაჟად იშტვანისა, ხოლო ფორმა „იშტვანოვიჩი“ სლავიზაციის შედეგია, რაც იმდროინდელი უნგრო-ვლახეთის ეპარქიის სასულიერო-საეკლესიო გარემოცვაში ხდებოდაო ხოლმე²⁷. ო. გვინჩიძე დეტალურად განიხილავს მასალებს ანთიმოზ ივერიელის როლის შესახებ რუმინეთში წიგნების ბეჭდვისა და მესტამბეთა აღზრდის (მათ შორის იშტვანოვიჩისაც) საქმეში. ამუშებს თვით იშტვანოვიჩის საქმიანობას საქართველოში ჩამოსვლამდე. ო. გვინჩიძის დაკვირვებით, ვლახეთიდან საქართველოში იშტვანოვიჩი უნდა წამოსულიყო 1707 წლის პირველ ნახევარში, რადგანაც ამ დროიდან დაწყებული და შემდგომ რამდენიმე წლის მანძილზე მისი კვალი ვლახეთში არსად ჩანს²⁸.

რაც შეეხება გზას რომლითაც იშტვანოვიჩი საქართველოში ჩამოვიდა, ამის დადგენა ძნელია ცნობების უქონლობის გამო. ჩვენც იმ აზრისა ვართ, რომ უფრო მართებულია ვიფიქროთ, რომ მისი მარშრუტი კონსტანტინებოლზე გავლით გადიოდა. ასევე ძნელია სრული სიზუსტით თქმა იმისა, თან მოიტანა იშტვანოვიჩმა ვლახეთიდან საბეჭდი დაზგა და სასტამბო მთელი მოწყობილობა,

²⁶ ო. გვინჩიძის ეს ნაშრომი ჩვენ განხილული გვაქვს რეცენზიანში, რომელიც ქურნ. „მნათობში“, 1975 წ., № 5 დაიბეჭდა.

²⁷ იხ. ო. გ ვ ი ნ ჩ ი ძ ე, ანთიმ ივერიელი, გვ. 171—173.

²⁸ იქვე, გვ. 215.

თუ ყველაფერი მთლიანად ან ნაწილობრივ თბილისში დაამზადებინა ადგილობრივ ხელოსნებს.

ამ საკითხებზე მსჯელობა ჩვენ, სამწუხაროდ, მხოლოდ თვით პირველნაბეჭდი წიგნების ანდერძების მონაცემების მიხედვით შეგვიძლია, რადგანაც სხვა რაიმე ცნობები არ გავვაჩნია.

1709 წ. გამოცემულ სახარებისა და სხვა წიგნების ანდერძებში კი ძუნწადაა ნათქვამი, რომ ვახტანგმა „მიიღო სტამბა ვლახეთით“. თვით ვახტანგი თავის ანდერძში, რომელიც ჩვენამდე მოღწეულ ყველა გამოცემას ახლავს, ამბობს: „მოვიყვანე მესტამბე ვლახეთით და გავაკეთე სტამბაო“.

1709 წ. გამოცემული სახარების ანდერძში მიხეილ იშტვანოვიჩი, უპირველეს ყოვლისა, აღნიშნავს ვახტანგის ინიციატივას სტამბის მოწყობის საქმეში. იგი წერს: „პირველად მიზეზი უცხო-სა ამისა საქმისა და... უცონელად შემასრულებელი სტამბისა ამის სამკვიდრებელსა თქვენსა იქმნა... განათლებული და გამგებელი საქართველოსა ბატონიშვილი და თვით პატრონი ვახტანგ“. ამის შემდეგ კი გადმოგვცემს, თუ რა გააკეთა მან პირადად, როგორც სასტამბო საქმის ოსტატმა: „ხოლო ყოველივე საქმენი, რაოდენნი იხილვებიან — ასონი, ორლანონი და ყოველნი სავმარნი სტამბისა, დაწყებით სრულყოფამდი, მოქმედი და წინამძღოლი მე ვარ, უნდო მონა თქვენით“.

ბოლოს აღნიშნავს, რომ წიგნში შესაძლებელი იყო ზოგიერთი შეცდომაც, რადგანაც თვითონ ქართულის უცოდინარი იყო, ხოლო მოწაფეები სასტამბო საქმეში ჯერ კიდევ გამოუცდელი ჰყავდა. ამის შესახებ იშტვანოვიჩი ხაზგასმით წერს: „სიმდაბლით გვედრები თქვენ ყოველთა, დიდთა და მცირეთა — უკეთუ ცთომილი რაიმე იხილოთ, სიტყვა ანუ ასო, ნუ გამჭირდავთ, რამეთუ უცხო ვიყავ ქვეყანასა ამის და უსსმენელი სიტყვათა თქვენთა და რომელნი ჩემნი მოწაფე იყვნენ, ეგრეთვე გამოუცდელნი საქმისა ამის ჩემისა, ვითარცა მე ვიყავ ქართულის უნახავი, ეგრეთვე ჩემნი მოწაფენი სტამბისა“. გასაგებია, რომ აქ იგულისხმებიან იშტვანოვიჩის ის ქართველი მოწაფეები, რომლებიც მასთან ერთად თბილისის სტამბის დაწესებაში აქტიურად მონაწილეობდნენ.

უდავოდ, ჩვენ გვაქვს საფუძველი ვიფიქროთ, რომ თბილისის სტამბისათვის ვლახეთიდან მთელი მოწყობილობის წამოღებას არავითარი აზრი არ ჰქონდა გზის სიშორისა და მრავალი სიძნელის გამო. იშტვანოვიჩისათვის უფრო ხელსაყრელი უნდა ყოფილიყო,

რომ მას თან წამოელო მხოლოდ ცალკეული ნაწილები, განსაკუთრებული ნიმუშები, ზოგიერთი კლიშე, განსაკუთრებული იარაღი და ნახაზები, რის მიხედვითაც მისი ხელმძღვანელობით თბილისში, წელიწადში ან წელიწადნახევარში, სტამბა გაიმართა. ამგვარად ანთიმოზ ივერიელის შემწეობით და მიხაილ იშტვანოვიჩის მეოხებით თბილისში მიაღწიეს სტამბის მოწყობას და, რაც მთავარია, პოლიგრაფიის როგორც თეორიული, ისე პრაქტიკული ცოდნა შეიძინეს.

რაც შეხება ქართული შრიფტის დამზადებას, იგი ქართველ მწიგნობართა და მოღვაწეთა გარეშე, ბუნებრივია, ვერაფრით ვერ გაკეთდებოდა და აქ მხოლოდ ქართულის ცოდნა არ წყვეტდა საკითხს, არამედ საჭირო იყო დიდი გემოვნებაც, ქართული დამწერლობის ღრმა ცოდნა, მაღალი კულტურა და სათანადო ავტორიტეტიც, რომ საკითხები პრინციპულად გადაწყვეტილიყო. ყოველივე ეს კი, ცხადია, საქმეში პირადად ვახტანგის უშუალო მონაწილეობას მოითხოვდა.

ცნობილი ქართველი პოლიგრაფისტი ბ. გორდენიანი, რომელმაც საფუძვლიანად შეისწავლა ქართული მხედრული შრიფტის ისტორიის საკითხები მართებულად შენიშნავს, რომ თბილისის სტამბის შრიფტი დამზადებული იყო საუკეთესო ქართული ხელნაწერების მიხედვით, ანთიმოზ ივერიელს კი ვლახეთში „არ შეიძლება ჰქონოდა საუკეთესო ხელნაწერები, როგორც ნუსხურის, აგრეთვე მხედრულისა, მაშინ ისიც უნდა ვთქვათ, რომ იგი ამ შრიფტების პუნსონებს, მატრიცებს და მით უფრო ლიტერებს ვერ დაამზადებდა. ვეჭვობთ, რომ უნგრო-ვლახეთში ასეთი ხელნაწერები ყოფილიყოსო“²⁹.

ამასთან დაკავშირებით ფრიად საინტერესოა ქ. შარაშიძის დაკვირვება, რომ ვახტანგის „სამართლის წიგნის“ საძიებლის ხელი ძლიერ ჰგავს ვახტანგის სტამბის მხედრულ შრიფტს, ხოლო „სამართლის წიგნის“ საძიებლის იმ მინაწერის მიხედვით, რომ „ზანდუკისა ამის დამწერი მაღალაძე სოლომონ“ იყო, ქ. შარაშიძემ სხვა დოკუმენტური მასალების მოშველიებით დაადგინა, რომ ეს პიროვნება ვახტანგის ძმის, დომენტი კათალიკოზის მდივან-მწიგნობარი ყოფილა³⁰.

²⁹ ბ. გორდენიანი, ქართული მხედრული შრიფტი, თბ., 1955, გვ. 43
³⁰ ქ. შარაშიძე, პირველი სტამბა საქართველოში, გვ. 112—113.

სტამბის შრიფტისა და ხელნაწერის გულდასმით შედარების საფუძველზე ქ. შარაშიძემ მართებულად დაასკვნა, რომ „საერთოდ, სოლომონ მაღალაძის ნაწერისა და ვახტანგის სტამბის მხედრული შრიფტის მსგავსება ერთი თვალის მოკვრითვე იგრძნობა: მაგრამ შემდგომი დაკვირვება მათ შორის არსებულ განსხვავებასაც ცხადად გვიჩვენებს. ეს განსხვავება მქლავნდება, როგორც ზოგიერთ ცალკე ასოს დამწერლობაში, აგრეთვე სტამბური შრიფტისა და სოლომონის ნაწერის საერთო იერის დეტალებში“³¹. ქ. შარაშიძე კონკრეტულად ჩამოთვლის კიდევაც ამ მსგავსება-განსხვავების ნიშნებს³², რაც ნათლად მოწმობს იმ გარემოებას, რომ სასტამბო შრიფტის გრაფიკული დადგენა წინასწარ ჩატარებული დიდი სამუშაოს შედეგი იყო, ხოლო ამ საქმის გადამწყვეტი, ბუნებრივია, პირადად ვახტანგი უნდა ყოფილიყო. ამიტომაც ყოველმხრივ გამართლებულია, როდესაც პირველი ქართული სტამბის მხედრულ შრიფტს ვახტანგურს უწოდებენ.

სტამბისათვის თბილისში საგანგებო შენობა — „სტამბის სახლები“ მტკვრის მარჯვენა ნაპირას, მეფის სასახლის ახლოს, ანჩისხატისა და სიონის ტაძრის შუა მდებარე ფართობზე აუგიათ³³.

სტამბის მოსაწყობად, ცხადია, დიდი ხარჯები იყო გაწეული. 1710 წ. გამოცემულ ლოცვანის ანდერძში ნათქვამია, რომ „ვახტანგმა ფრიადისა ჭირითა და მრავალთა საფასეთა წარგებითა მიიღო სტამბა“.

თბილისის სტამბის წიგნები ევროპიდან შემოტანილ ჭვირნიშნიან ქალაღზე იბეჭდებოდა. ევროპულ ქალაღს საქართველოში ადრეც იყენებდნენ. მაგალითად, „ვეფხისტყაოსნის“ ახალციხური ხელნაწერი, რომელიც XVI—XVII საუკუნეების მიჯნით თარიღდება, აგრეთვე პოემის ტექსტი გადაწერილი 1646 წელს მდივან მამუკა თავაქარაშვილის მიერ და XVII საუკუნის სხვა ხელნაწერები დაწერილია ევროპულ ჭვირნიშნიან ქალაღებზე³⁴.

ამიტომ, ჩვენი აზრით, ზოგიერთი ავტორის კატეგორიული განცხადება იმის შესახებ, რომ თითქოს თბილისის ქართული

³¹ ქ. შარაშიძე, პირველი სტამბა საქართველოში, გვ. 113.

³² იხ. იქვე, გვ. 112—114.

³³ იხ. თ. ყორღანიძე, ქართლ-კახეთის მონასტრებისა და ეკლესიების ისტორიული საბუთები, ფოთი, 1903, გვ. 98—103; Пл. Иоселиани, Описание древностей г. Тифлиса, Тифлис, 1866, с. 247.

³⁴ იხ. რ. პატარიძე, „ვეფხისტყაოსნის“ ხელნაწერთა ჭვირნიშნები. კრებ. „მრავალთავე“, ფილოლოგიურ-ისტორიული ძიებანი, V, თბ., 1975, გვ. 56—96.

სტამბისათვის ქალაქი მიხეილ იმტვანოვიჩმა ჩამოიტანა, და
 ძველს მოკლებული უნდა იყოს.

ჩვენამდის მოაღწია ვახტანგის სტამბის ოცმა გამოცემამ.
 ესენია:

1709 წ. დაბეჭდილი — „სახარება“; „დავითნი“; „სამოცი-
 ქულო“ (სამივე დაბეჭდილია მსხვილი ნუსხა-ხუცური შრიფტით).

1710 წ. გამოცემული — კონდაკი (მსხვილი, საშუალო ზომისა და წვრილი ნუსხა-ხუცური შრიფტით, მრგლოვანის, მხედრულისა და ბერძნულის გარევეით); „ჟამნი“ (მხედრული შრიფტით); „ჟამნი“ (წვრილი ნუსხა-ხუცური შრიფტით, მხედრულის გარევეით); „ლოცვანი“ (წვრილი ნუსხა-ხუცური შრიფტით).

1710—1711 წწ. გამოქვეყნებული — „ბიბლია“ (საშუალო ზომის ნუსხა-ხუცური შრიფტით).

1711 წ. გამოცემული — „დავითნი“ (მხედრული შრიფტით, ნუსხა-ხუცურისა და ბერძნული შრიფტების გარევეით): „სწავლა, თუ ვითარ მართებს მოძღვარსა სწავლება მოწაფისა“ (მხედრული შრიფტით).

1712 წ. დაბეჭდილი — „ვეფხისტყაოსანი“ (მხედრული შრიფტით); „დავითნი“ (საშუალო ზომის ნუსხა-ხუცური შრიფტით).

1713 წ. გამოცემული — „კურთხევანი“ (საშუალო ზომის ნუსხა-ხუცური შრიფტით).

1716 წ. გამოცემული — „დავითნი“ (ნუსხა-ხუცური შრიფტით).

1717 წ. დაბეჭდილი — „ჟამნი“ (წვრილი ნუსხა-ხუცური შრიფტით); „ლოცვანი“ (წვრილი ნუსხა-ხუცური შრიფტით).

1719—1720 წწ. დაბეჭდილი — „კურთხევა ეკლესიისა“ (ნუსხა-ხუცური შრიფტით).

1720 წ. გამოცემული — „პარაკლიტონი“ (საშუალო ზომის ნუსხა-ხუცური შრიფტით).

1721 წ. გამოცემული — „ქმნულების ცოდნის წიგნი“ (მხედრული შრიფტით, თავფურცლის ტექსტი და სათაურები ნუსხურით).

1722 წ. დაბეჭდილი — „ჟამნი“ (მხედრული შრიფტით).

სასტამბო საქმის დასაწყისისათვის ასეთ რაოდენობით და, რაც მთავარია, მაღალ პოლიგრაფიულ დონეზე წიგნების გამოცემა, ცხადია, უდიდეს მიღწევად უნდა ჩაითვალოს. პირველ ქართულ სტამბაში დაბეჭდილი წიგნები სავსებით პასუხობდნენ მსოფლიოში იმ დროს მიღებულ სტანდარტებს.

ვახტანგის სტამბის წიგნების პირველი სრული აღწერილობა წარმოდგენილია საქართველოს წიგნის პალატის მიერ გამოქვეყნებულ ნაშრომში „ქართული წიგნი, ბიბლიოგრაფია“. I. (თბილისი, 1941, №№ 5—24). ეს აღწერილობა ქრისტიანე შარაშიძეს ეკუთვნის. შემდგომ მან უფრო საფუძვლიანად შეისწავლა თბილისის პირველი სტამბის გამოცემები და ამ საკითხს ფუნდამენტური მონოგრაფია მიუძღვნა³⁵.

ხელოვნებათმცოდნეობის თვალსაზრისით ვახტანგის სტამბის გამოცემანი შეისწავლა შალვა კვასხვაძემ³⁶, ხოლო ამ სტამბის მეურნეობისა და ქართული მხედრული შრიფტის საკითხები, როგორც ზემოთ ითქვა, გააშუქა ბ. გორდეზიანმა³⁷.

თბილისის სტამბის აღნიშნული გამოცემებიდან მიხეილ იშტვანოვიჩის მონაწილეობით პირველი ათი წიგნი გამოქვეყნდა. შემდგომ ათი კი ქართველ მესტამბეთა მიერ დაიბეჭდა. ამ მესტამბეთა სახელებია: „ხელმწიფის კარის დეკანოზის შვილი მიქაელ“; როგორც ეს აღნიშნულია 1712 წ. გამოცემულ „ვეფხისტყაოსნის“ მესტამბის ლექსში. მასვე ეკუთვნის 1712 წ. „დავითის“ და 1713 წ. „კურთხევანის“ გამოცემები. გიორგი მხატვარი, რომელმაც 1716 წ. დაბეჭდა „დავითი“, 1717 წ. — „ჟამნი“ და 1720 წ. — „პარაკლიტონი“. მასთან ერთად „დავითის“ გამომცემლად ნახსენებია მესტამბე „გარსევან ყოფილი მღვდელი გაბრიელ“, რომლის სახელი აღნიშნულია აგრეთვე 1717 წ. „ლოცვანის“ გამოცემაზე, 1719—1720 წლებში გამოქვეყნებულ „კურთხევა ეკლესიისა“ და 1722 წ. „ჟამნის“ გამოცემაზე.

ამ წიგნებს მესტამბე-გამომცემლებს გარდა რედაქტორებიც ჰყავდა, თურმე. ასეთებად დასახელებული არიან ნიკოლოზ ორბელიანი (სულხან-საბას ძმა), გერმანე მღვდელ-მონაზონი, კვიპრიანე სამთაველი (ერისთავი). ზოგან რედაქტორებად აღნიშნულია „ხელმწიფის კარის დეკანოზის შვილი მიქაელი“ და „გარსევან ყოფილი მღვდელი გაბრიელ“.

ბუნებრივია, რომ თბილისის სტამბის გამოცემანი ძირითადად სასულიერო ხასიათის წიგნები იყო. იმხანად სხვაგვარად არც იქ-

³⁵ ქ რ ის ტ ი ნ ე შ ა რ ა შ ი ძ ე, პირველი სტამბა საქართველოში (1709—1722), თბ., 1955.

³⁶ შ ა ლ ვ ა კ ვ ა ს ხ ვ ა ძ ე, ვახტანგ VI სტამბის წიგნი, თბ., 1952.

³⁷ ბ. გ ო რ დ ე ზ ი ა ნ ი, პირველი ქართული სტამბა და მისი მეურნეობა, ჟურნალი „მნათობი“, 1950 წ. № 1; მ ი ს ი ვ ე, ქართული მხედრული შრიფტი, თბ., 1955.

ნებოდა, რელიგია საზოგადოებრივი ცნობიერების გაბატონების
 ლი ფორმა იყო და ამიტომ სახელმწიფოც და ეკლესიაც პირველ
 რიგში თავის სულიერ საზრდოზე ზრუნვას გამოიჩენდნენ. საქართველოში, როგორც მართლმადიდებლურ ქრისტიანულ ქვეყანაში, მართლმადიდებლობა მსოფლმხედველობის საფუძველს წარმოადგენდა და თბილისის სტამბის პროდუქციაც, ცხადია, მის სამსახურში უნდა მდგარიყო. მაგრამ აქ უნდა აღინიშნოს ის გარემოებაც, რომ მთავარ კანონიკურ საეკლესიო წიგნებთან ერთად თბილისის სტამბაში დაიბეჭდა ორიგინალური ქართული სახელმძღვანელოც — „სწავლა თუ ვითარ მართებს მოძღვარსა სწავლება მოწაფისა“, რომლის ავტორი იყო გერმანე მღვდელ-მონაზონი. მართალია, ეს წიგნიც ძირითადად რელიგიური ხასიათისა იყო: ავტორი მიზნად ისახავდა XVII ს. მოერე ნახევრიდან საქართველოში მაჰმადიანთა გაზრდილი გავლენის წინააღმდეგ იდეოლოგიური ბრძოლის გაძლიერებას ქრისტიანული სარწმუნოების მთავარი დებულებების ცოდნის ფართოდ გავრცელების გზით, მაგრამ ამის მიღწევას იგი ცდილობდა უდიდესი პედაგოგიური მეთოდის საფუძველზე.

დიდოების ფორმით დალაგებული ეს თხზულება ემყარებოდა სიადვილის პრინციპს. მარტივად, სასაუბრო, ხალხური ენის საშუალებით და წიგნის მხედრული შრიფტით დაბეჭდვით ავტორი ცდილობდა ხელი შეეწყო მასალის კარგად და სწრაფად ათვისებისათვის.

გარდა ამისა, როგორც ეს მართებულად ქ. შარაშიძემ აღნიშნა, გერმანეს სახელმძღვანელო, მსგავსად სულხან-საბა ორბელიანის „სწავლათა“, გვიხატავს იმდროინდელი ადამიანების რელიგიურ დაქვევებასაც. მაგალითად, ერთგან საუბარში მოძღვარი მოწაფისაგან ღებულობს შეკითხვას: თუ ქრისტე ჯოჯოხეთშიც ჩადის, „რათ არ იწვისო“, ხოლო მეორეგან მოწაფისაგან ისმენს: „თუ ღმერთი უკორცო და უხილავი არის, როგორ იქნებოდა მსგავსი ღთისა ადამ-კაცი ზრქელი, ვორციანი და სისხლიანიო?“³⁸. უთუოდ, ასეთი ხასიათის წიგნის ოფიციალური გამოქვეყნებით ვახტანგი ხელს უწყობდა პროგრესული მეთოდის დანერგვას სწავლა-განათლების პრაქტიკაში.

სასულიერო წიგნებს გარდა ვახტანგმა შეძლო საერო ლიტე-

³⁸ ქ. შარაშიძე, პირველი სტამბა საქართველოში, გვ. 140. იხ. აგრეთვე, ქ. შარაშიძე, ქართული ნაბეჭდი სახელმძღვანელოები მეთვრამეტე საუკუნეში, კრებულში: „სწავლა-აღზრდის ისტორია საქართველოში“, I, თბ., 1937.

რატურის გამოცემა. 1721 წ. თბილისის სტამბაში დაიბეჭდა ცნობილი თხზულება — „ქმნულების ცოდნის წიგნი“, ასტრონომიულ-კოსმოგრაფიული შინაარსისა, სპარსულიდან ქართულად თვით ვახტანგის მიერ თარგმნილი. ამ ნაშრომის შესავალში ვახტანგი აღნიშნავდა, რომ „საქართველო მრავალგზის მტერთაგან მოოჯრებულ იყო და არღარა დაშთომილ იყო ქართულსა ენასა ზედა სწავლა ესე ფილოსოფოსთა და სხვათა ენისა კაცნი ქართველთა ეკიცხოდნო“, ამიტომაცო „მე... ეს სპარსული აიათი, რომელ არს ქმნულების ცოდნის წიგნი — ზიჯი თალა მასალა — და სხვა ოქმების წიგნები ვთარგმნე... და სტროლაბიც ქართულად გამოვიღეო“, იმისათვის, რომ „ქართველებმა „ისწავონ და წაღიერ იყვნენ ფილოსოფოსობისად და ინებონ და შეასრულონ ქართულისა ენითა ფილა[სო]ფოსობა და გამოიღონო“.

ვახტანგის ამ სიტყვებს არავითარი კომენტარი არ ესაჭიროება.

მაგრამ თბილისის სტამბის ისტორიაში მთავარი, განსაკუთრებული მნიშვნელობა იმას ენიჭება, რომ 1712 წელს პირველად განხორციელდა შორა რუსთაველის უკვდავი პოემის ბეჭდური გამოცემა. ეს იყო მეცნიერულ-კრიტიკული გამოცემა. რედაქცია და კომენტარები თვით ვახტანგს ეკუთვნოდა, ამდენად ვახტანგი პირველ მეცნიერ რუსთაველოლოგად გვევლინება.

ვახტანგისეული „ვეფხისტყაოსანი“ ყოველმხრივ შეისწავლა აკაკი შანიძემ. რადგანაც ამ გამოცემის ცალებმა ჩვენამდის ცოტამ მოაღწია, ხოლო რაც გადარჩა, ისიც დაზიანებულია: თითქმის ყველას აკლია ან თავში, ან შუაში, ან ბოლოში, ისე რომ დაუზიანებელი ცალი არ მოიპოვება, ა. შანიძემ ითავა ვახტანგისეული „ვეფხისტყაოსნის“ აღდგენა და ეს საშვილიშვილო საქმედ იდი წარმატებით განახორციელა. 1937 წელს რუსთაველის იუბილეს დღეებში ჩვენმა საზოგადოებამ 1000 ცალის რაოდენობით მიიღო „ვეფხისტყაოსანი“ იმ სახით, როგორც იგი 1712 წელს დაიბეჭდა. ცხადია, კორექტურული შეცდომების შესწორებით.

ამრიგად, ა. შანიძემ მთელი სიღრმით გაარკვია შოთა რუსთაველის პოემის 1712 წლის გამოცემის რაობა და ამით შესაძლებელი გახადა რიგი ძირითადი საკითხების გადაჭრა.

1975 წელს ვახტანგ მეექვსის დაბადების 300 წლისთავზე „ვეფხისტყაოსნის“ პირველი ბეჭდური (ვახტანგისეული) გამოცემა 1712 წლისა აღდგენილი 1937 წ. ა. შანიძის მიერ ხელმოწერედ, ფოტორეპროდუქციული გამოცემის სახით 20 000 ტირაჟით დაიბეჭდა როგორც უძვირფასესი გამოცემა.

ვახტანგ VI რუსთველოლოგის სათავესთან დგას. მაგრამ მისი როლი მეცნიერების ამ დარგის განვითარებაში მხოლოდ იმით კი არ განისაზღვრება, რომ ის პირველი მკვლევარი იყო „ვეფხისტყაოსნისა“, არამედ უმთავრესად იმით, რომ პოემის მეცნიერულ-კრიტიკული გამოცემით მან მყარი საფუძველი შეუქმნა რუსთველოლოგიის განვითარებას, მისცა მას სწორი მიმართულება და დღეს, 270 წლის შემდეგაც, ზოგიერთი მისი დასკვნა აქტუალურად ყდერს და არ კარგავს თავის ღირებულებას.

რუსთაველის გარემო XIV—XVIII საუკუნეების საქართველოში მწვავე ბრძოლა წარმოებდა. მაშინ როდესაც მოწინავე ქართული მწერლობა რუსთაველით საზრდოობდა, კლერიკალურ-რეაქციული საზოგადოება მას დევნიდა. რადგანაც პოემის ავტორი ჰუმანისტური მსოფლმხედველობისა იყო, უმღერდა ამქვეყნიურ ღამაზსა და შინაარსიან ადამიანურ ცხოვრებას, კლერიკალური წრეები „ვეფხისტყაოსანში“ კარგს არაფერს ხედავდნენ და მას სულისათვის არასასარგებლო თხზულებად თვლიდნენ. ამიტომაც ისინი ცდილობდნენ ქართული კულტურისათვის „ვეფხისტყაოსნის“ გამანაყოფიერებელი და შთამაგონებელი მნიშვნელობის გაბათილებას, თხზავდნენ პასკვილებს და ურთავდნენ მათ პოემის ხელნაწერებს. მაგალითად, პოემის ერთ ძველ ხელნაწერს დართული აქვს პასკვილური სტროფი, რომელიც მკვლევარ შ. ონიანის აზრით XIV საუკუნეში უნდა იყოს დაწერილი. ამ სტროფში პოემა შემდეგნაირადაა შეფასებული:

პირველ-თავი დასაწყისი ნათქვამია ივ სპარსულად,
ვეუხობთ ვეფხისტყაოსნობით, არსსა შეიქს ზორც-არსულად.
საეროა, არ ახსენებს სამებასა ერთ-არსულად,
არას გვარგებს საუკუნოს რა დღე იქნას აღსასრულად.³⁹

ერთი სიტყვით, ამ ტექსტის ავტორი მიზნად ისახავს იმას, რომ სახელი გაუტეხოს რუსთაველს. ამიტომაც „ვეფხისტყაოსანს“ იგი აცხადებს სპარსულ, ე. ი. უცხოურ ნაწარმოებად, ხოლო უცხოური სინამდვილიდან მომდინარე ეს საერო პოემა ანტიქრისტიანული ბუნების არისო, რადგანაც არ ცნობს ერთარსება ქრისტიანულ ღმერთს.

³⁹ იხ. შ. ონიანი, ვეფხისტყაოსნის ერთი ნართული სტროფის შესახებ, „შოთა რუსთაველის საიუბილეო კრებულები“, თბ., 1966, გვ. 318.

XVII საუკუნის მეორე ნახევარში არჩილ II ადასტურებს, რომ იყვნენ ადამიანები, რომლებიც „სჩხრეკდნენ“ პოემას, ეძებდნენ მასში „ავად თქმულსა“⁴⁰.

XVIII საუკუნის დასაწყისში „ვეფხისტყაოსნის“ წინააღმდეგ იდეური ბრძოლა კიდევ უფრო გამწვავებულა. თვითონ ვახტანგი თავის „თარგმანის“ ანუ განმარტების (ე. ი. კომენტარის) შესავალშივე აცხადებს: „ესწერ ძმის წული მეფის გიორგისა და ძე ლევანისა გამგებელი ქართლისა ვახტანგ წიგნსა ამას ამისათვის უცოდინარობითა და სოფლის ნივთთა შემსკვალვითა სამეძაოდ სთარგმნიდენ“⁴¹ მის რიტორისა და ბრძენ მეცნიერისა კეთილად ნამუშავევისა სამუშაოსა: მსგავსად თვალთა რომელთა ვერა სცნობენ მცნობელნი: და ჭიქასა ქვად პატიოსნად საველ სდებენ და მარგალიტთა მძივად პატივსცემენ“⁴².

ამრიგად, კლერიკალების ან ვახტანგის სიტყვებით რომ ქეთქვათ, „მრუდე მთარგმნელების“ თვალსაზრისით „ვეფხისტყაოსანი“ დაბალი ზნეობის „სამეძაო“ ნაწარმოებად იყო მიჩნეული. ვახტანგის დანსახურებაც სწორედ ის არის, რომ მან პირველმა მეცნიერულად უარყო კლერიკალური საზოგადოების მიერ „ვეფხისტყაოსნის“ მიმართ წაყენებული ყველა ბრალდება და ფაქტობრივად. მოახდინა პოემის სრული რეაბილიტაცია საზოგადოების თვალში. „ვეფხისტყაოსნის“ ვახტანგისეულმა გამოცემამ განსაკუთრებული როლი შეასრულა პოემის პოპულარიზაციისა და ფართოდ გავრცელების საქმეში. იგი ქართული კულტურის ჰემმარიტად დიდ ზეიმად იქცა.

ყოველივე ამისათვის ვახტანგს დიდი მოსამზადებელი მუშაობის ჩატარება მოუწია. ა. შანიძემ გამოარკვია, რომ ვახტანგს შეუესწავლია პოემის ვრცელი რედაქციის ხელნაწერი, რომლის საფუძველზეც დაუწერია თავისი „თარგმანი“ ანუ ახსნა-განმარტება. ეს გამოკვლევა ვახტანგმა დაუთმო რუსთაველის პოემის მის მიერ გაცხრილულ ტექსტს. ამდენად, აღნიშნავს ა. შანიძე, „ვახტანგისეული ვეფხის ტყაოსანი არის შეძლებისამებრ კრიტიკულად დადგენილი ტექსტი“⁴³.

⁴⁰ იხ. არჩილიანი, II, სტრ. 200.

⁴¹ ე. ი. განმარტედნენ.

⁴² შოთა რუსთველი. ვეფხის ტყაოსანი, პირველი (ვახტანგისეული) გამოცემა 1712 წ., აღდგენილი ა. შანიძის მიერ 1937 წ., ფოტორეპროდუქციული გამოცემა 1975 წ.

⁴³ ვახტანგისეული „ვეფხის ტყაოსანი“, აღდგენილი ა. შანიძის მიერ, გვ. 393.

ივ. ჯავახიშვილი მაგალითისათვის ასახელებდა ვახტანგ მეციხეთაძის იმ უაღრესად კეთილსინდისიერ მეცნიერულ-კრიტიკულ დამოკიდებულებას, რომელიც მან გამოამჟღავნა ტექსტების დადგენა-გამოცემის დროს როგორც საერთოდ, ისე კონკრეტულად „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტზე მუშაობისას⁴⁴.

ივ. ჯავახიშვილმა ხაზი გაუსვა ვახტანგის მოქმედების მართებულობას, როდესაც მან „ვეფხისტყაოსნის“ თავის გამოცემაში პოემის ტექსტს ინდო-ხატაელთა ამბავი ჩამოაშორა⁴⁵.

ს. ცაიშვილის დაკვირვებით, „ვეფხისტყაოსნის“ ვახტანგისეული გამოცემა წარმოადგენს XVII საუკუნის ხელნაწერებზე დიდი მუშაობის ნაყოფს⁴⁶.

ერთ ხანს ფიქრობდნენ, რომ უშუალოდ ვახტანგს მხოლოდ კომენტარები დაუწერია. პოემის ტექსტის რედაქციას გადაჭრით მას არ მიაწერდნენ, აღნიშნავდნენ, რომ იგი ეკუთვნოდა „ვახტანგს (ან მის კომისიას)“. 1939 წელს კ. კეკელიძემ საგანგებოდ განიხილა ეს საკითხი. იმ ფაქტის გათვალისწინებით, რომ 1712 წ. 23 აპრილს ვახტანგი სპარსეთს გაემგზავრა, ხოლო პოემის გამოცემულ ტექსტსა და ვახტანგის კომენტარებს შორის ერთგვარი შეუსაბამობა იყო (მაგალითად, კომენტარებში გარჩეული ზოგიერთი სიტყვა და სტროფი პოემის დაბეჭდილ ტექსტში გაუსწორებელი დარჩა), კ. კეკელიძემ დაასკვნა, რომ „ვეფხისტყაოსნის“ დაბეჭდვაში ვახტანგს უშუალო მონაწილეობა აღარ მიუღია. 1712 წ. გამოცემული ტექსტის რედაქტორად კ. კეკელიძემ „კარის დეკანოზის შვილი მიქელი“ ჩათვალა, რადგანაც მიქელის სახელი წიგნის სატიტულო ფურცელსა და ლექსად დაწერილ ბოლოსიტყვაობაში იყო ნახსენები⁴⁷.

მაგალითად, სატიტულო ფურცელზე წერია: „ვეფხის ტყაოსანი. აწ ახალი დაბეჭდილი ქართულს ენასა ზედა ეამსა ამალეებულისა საქართველოს მპყრობლისა უფლისა უფლისა ვახტანგისსა. შრომითა და წარსაგებელითა მისვე მპყრობელისათა. ვაი-

⁴⁴ იხ. ივ. ჯავახიშვილი, „ვეფხისტყაოსნის“ ახალი გამოცემის ირველივ, კრებულში „ქართული ენისა და მწერლობის ისტორიის საკითხები“, თბ., 1956, გვ. 22—24.

⁴⁵ იქვე.

⁴⁶ ს. ცაიშვილი, ვეფხისტყაოსნის ვახტანგისეული რედაქცია, თბ., 1957, გვ. 106—115.

⁴⁷ კ. კეკელიძე, ვეფხისტყაოსნის პირველი გამოცემა, „თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები“, 1939, X, გვ. 95—100.

მართა კელითა კელმწიფის კარის დეკანოზის შვილის მიქელისაჲსა ქალაქსა ტფილისისასა ქრისტეს აქეთ ათ[ა]ს შვიდას და თორმეტსა დასაბამითგან ვიდრე აქამომდე შვილიათას ორას ოცსა“.

ლექსად დაწერილ ბოლოსიტყვაობაში, რომელიც უშუალოდ მოსდევს პოემის ტექსტს, ნათქვამია:

„აჲ დაიბეჭდა სტამბაში: პირველ ნაწერი კელისა.
 უგზილთა ფრიად სასწავლო: გონიერთ გულთა თმენისა.
 მეფის ვახტანგის ბძანებით: და სიბრძნით კეთილ მჭნელისა.
 და: ნალაწი მისის მლოცველისა: მესტამბე მიქაელისა“.

„ვეფხისტყაოსნის“ 1712 წლის გამოცემის რედაქტორად მიქელის აღიარებაში კ. კეკელიძეს დაეთანხმნენ ქრ. შარაშიძე⁴⁸ და ს. ცაიშვილი⁴⁹.

შემდგომ ეს საკითხი კვლავ განიხილა და ახლებურად გადაწყვიტა ალ. ბარამიძემ⁵⁰. მიქელის სახელით გამოსული სამი წიგნისა (1712 წლის „დავითნი“, „ვეფხისტყაოსანი“ და 1713 წლის „კურთხევანი“) და ადრე მიხეილ იშტვანოვიჩის (უნგროვლახელი მიხეილ სტეფანეს შვილი) სახელით დაბეჭდილი წიგნების თავფურცლების ცნობების შესწავლის საფუძველზე ალ. ბარამიძემ აღნიშნა, რომ გამოთქმა „გაიმართა ხელითა“ ნიშნავს წიგნის ბეჭდვის საერთო ზედამხედველობასა და რედაქტორ-კორექტორობას, ანუ გამოშვებისათვის პასუხისმგებლობას. მისი აზრით, ბოლოსიტყვაობაში მიქელის მოხსენიება მესტამბედ კიდევაც ადასტურებს ზემოაღნიშნულს.

ალ. ბარამიძე შენიშნავს, რომ ყოველად დაუშვებელი იყო ისეთი პრინციპული საკითხის გადაჭრა, როგორც „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტის შედგენილობის განსაზღვრა და გამოქვეყნება იყო, ვახტანგს ვინმე სხვისთვის მიენდო. ალ. ბარამიძეს შეცდომად მიაჩნია მიქელის აღიარება ისეთ პირად, რომელიც დაამუშავებდა და გაასწორებდა „ვეფხისტყაოსანს“, საკუთარი შეხედულებისამებრ შეამოკლებდა პოემის სიუჟეტს, თვითონ შეადგენდა დასაბეჭდ ტექსტს და კიდევაც გამოაქვეყნებდა მას თავისი რედაქციით. ალ. ბარამიძე მართებულად აღნიშნავს, რომ ასეთი უაღრესად მნიშვნელოვანი საქმის მოსაგვარებლად სწორედ ვახტანგის დიდი

⁴⁸ ქრ. შ ა რ ა შ ი ძ ე, პირველი სტამბა საქართველოში, თბ., 1955, გვ. 124, 144.

⁴⁹ ს. ც ა ი შ ვ ი ლ ი, ვეფხისტყაოსნის ვახტანგისეული რედაქცია, გვ. 64.

⁵⁰ ალ. ბ ა რ ა მ ი ძ ე, შოთა რუსთველი და მისი პოემა, თბ., 1966, გვ. 410—418.

ავტორიტეტი იყო საჭირო. მისი დასკვნით, ვახტანგი აღნიშნული
 გომია „ვეფხისტყაოსნის“ გამოცემის სამზადისს, რისთვისაც იგი,
 ცხადია, შესაფერის თანამშრომლებსაც შეარჩევდა და მათ საჭი-
 რო დავალელებს მისცემდაო. საქმის თაოსნობა და პრინციპული
 საკითხების გადაწყვეტა კი თვითონ უნდა ეკისრა, რასაც კიდევაც
 ადასტურებს ვახტანგის „თარგმანი“. „ვახტანგი, — წერს ალ. ბა-
 რამიძე, — თვითონ უნდა გამოსულიყო არა მარტო კომენტატო-
 რის, არამედ ტექსტის რედაქტორ-შემდგენელის როლში. ესაა
 მთავარი და არსებითი. ხელნაწერების ერთმანეთთან შეჯერებასა
 და სხვა ტექნიკური ხასიათის დავალებების შესრულებას სხვებიც
 შეძლებდნენ, კერძოდ მიქელი, მაგრამ ყველაფერი უნდა გაკეთე-
 ბულიყო ვახტანგის უშუალო ხელმძღვანელობით. ვახტანგი შეუ-
 მოწმებლად ვერ დატოვებდა სხვის ნამუშევარს, ვეფხისტყაოსნის
 ბედს ის სხვებს არ მიანდობდა. ვეფხისტყაოსნის გამოსაცემი ტექს-
 ტის შემდგენელი, მისი რედაქტორი და კომენტატორი ვახტან-
 გია. მიქელ დეკანოზის შვილი კი მისი თანაშემწე, მისი თანამშრო-
 ნელი, მისი დავალებების შემსრულებელი, მის მიერ დადგენილი
 ტექსტის გამომცემელ-დამბეჭდავი“⁵¹.

ალ. ბარამიძის დასკვნით, ვახტანგი ჯანიშინობის დროს, ჯერ
 კიდევ სტამბის მოწყობის პერიოდში, შედგომია „ვეფხისტყაოს-
 ნის“ ბეჭდური გამოცემის სამზადისს. მას შეუკრებია და შეუსწავ-
 ღია ხელნაწერები, გაუცხრილავს საგულვებელი ჩანართებისა და
 დანართებისაგან ამ ხელნაწერებში შემონახული ვრცელი ტექს-
 ტები და შეუმუშავებია პოემის შედარებით მოკლე რედაქცია.
 დაუწერია საკუთარი გამოკვლევა — „თარგმანი“. მაგრამ პოემის
 გამოქვეყნება შეგვიანებულა. ირანში პოლიტიკური სიტუაციით
 გამოწვეულ წასვლასთან დაკავშირებით ვახტანგი იძულებული
 გახდა „ვეფხისტყაოსნის“ ბეჭდვის საქმე მთლიანად მიქელისა-
 თვის გადაებარებინა. მიქელმა ბევრი იღონისძია, მაგრამ დავალებას
 თავი ვერ გაართვაო, სტამბიდან გამოვიდა დეფექტიანი ტექს-
 ტი, რადგანაც პოემის ზოგიერთი ადგილი და „თარგმანი“ შეუ-
 თანხმებელი აღმოჩნდაო. მაგრამ მიუხედავად ამისა, „მაინც ვახ-
 ტანგმა და მიქელმა, — წერს ალ. ბარამიძე, — დიდი საშვილიშვი-
 ლო ეროვნული საქმე გააკეთეს, ვეფხისტყაოსანი ბეჭდურად გამო-
 აქვეყნეს და ფართო მკითხველი საზოგადოებისათვის ხელმისაწვ-
 დომი გახადეს“⁵².

⁵¹ ალ. ბარამიძე, შოთა რუსთველი და მისი პოემა, გვ. 413—414.
⁵² იქვე, გვ. 418.

აქ ჩვენ უნდა შევნიშნოთ, რომ არ არსებობს რაიმე მყარ საფუძველი იმის დასამტკიცებლად, რომ თითქოს პოემის გამოქვეყნება მაინცდამაინც მხოლოდ ვახტანგის ირანში გამგზავრების შემდეგ უნდა მომხდარიყო. გამორიცხული არ არის, რომ წიგნის ბეჭდვა 1712 წლის 23 აპრილამდე, ე. ი. ვახტანგის გამგზავრებამდე დასრულებულიყო. ის რედაქციული და კორექტურული ხარვეზები კი, რომელიც ვახტანგისეულ „ვეფხისტყაოსანს“ აქვს⁵³ თბილისში ვახტანგის ყოფნის დროსაც შეიძლებოდა მომხდარიყო.

რაც შეეხება ვახტანგის „თარგმანს“, როგორც გამოკვლევას, ბუნებრივია, რომ რუსთველოლოგიის და საერთოდ ლიტერატურათმცოდნეობისა და ენათმეცნიერების განვითარების დღევანდელი დონის თვალსაზრისით ის შეიცავს ისეთ დასკვნებსა და დაკვირვებებს, რაც დღეს გულუბრყვილოდ და მიამიტად გამოიყურება და მიუღებელია. მაგრამ ზოგიერთი მათგანი მაინც არ კარგავს თავის მეცნიერულ ღირებულებას. მაგალითად, როგორც ა. შანიძემ აღნიშნა, ვახტანგს „ჩინებულად აქვს ახსნილი „ვეფხისტყაოსნის“ ბევრი სიტყვა და ადგილი⁵⁴. ს. ცაიშვილის დაკვირვებით კი, ვახტანგის ნაშრომს გავლენა მოუხდენია სულხან-საბა ორბელიანის ლექსიკონზეც⁵⁵.

საინტერესოა ვახტანგის აზრი პოემის ამბის სადაურობაზე და აგრეთვე რუსთაველისა და თამარის მიჯნურობაზე.

„ვეფხისტყაოსნის“ პროლოგის იმ ადგილის გამო, სადაც წერია, რომ თითქოს პოემა სპარსულიდან ქართულადაა თარგმნილი („ესე ამბავი სპარსული ქართულად ნათარგმანები, ვით მარგალიტი ობოლი, ხელი-ხელ საგოგმანები, ვპოვე და ლექსად გარდაეთქვი, საქმე ვქენ საქოკმანები“), ვახტანგი წერს: „ეს ამბავი სპარსშიდ არ არის: და სპარსთ კაი მეღექსობა იცოდნენ: და თამარ მეფე კარგი და ძალიანი გელმწიფე რომ იყო ვითამ ეს მაზედ მონინდომა: ასეთი საქმე სხვაშიდ რატომ იყოსო რომე ქართლშიაც არ იყოსო: და უბძანა მის მდივანს რუსთველს ქართულის ენით კაი ლექსები თქვიო: აწ იმას ამბობს სპარსულის მიბაძვით რადგან ათქმევიანა თამარ მეფემ რომ სპარსთაგან ესთარგმნეო: თვარამ სპარსშიდ ეს ამბავი არსად იპოება: ამბავიც თვითან გააკეთა და

⁵³ ეს ხარვეზები დეტალურად აქვთ აღნიშნული სპეციალურ გამოკვლევებში ა. შანიძეს, ალ. ბარამიძეს, ს. ცაიშვილს.

⁵⁴ ვახტანგისეული „ვეფხისტყაოსანი“, აღდგენილი ა. შანიძის მიერ, გვ. 367.

⁵⁵ ს. ცაიშვილი, ლიტერატურული წერილები, 1966, გვ. 87—101.

ლექსადაც იმისთვის უბნობს: რომ სპარსის ლექსის ბაზზედ სტევა სპარსული ამბავი ქართულად ვსთარგმნეო: როგორც მარგალიტი კელის კელ საგოგმანო არის: ვოგმა ამას ჰქვიან ფრინველი რომე ნიდაგ კარგა იარებოდეს ისე ეს ამბავი მარგალიტისათვის. შეუდარებია: და ვპოე და ლექსით სათარგმანოდ და საჭოჭმანოდ გავხადეო: ჭოჭმანი საქმე რომ ვერა ექნას კაცსა და ღია მქნელისა იყოს ამას ჰქვიან: თავის ხელ მქნელი თამარ მეფეა: ის ხელ მქნელი როგორც დამიწერია იმან დამმართაო ამას უბნობს⁵⁶.

ამრიგად, ვახტანგის განმარტებით „ვეფხისტყაოსნის“ ამბავი არ არის სპარსული. ვახტანგი ხაზს უსვამს პოემის ორიგინალობას, როდესაც აღნიშნავს, რომ თვით რუსთაველს „... ლექსიც... გაუკეთებია და ამბავიცაო“.

ვახტანგის მსჯელობა სავსებით ლოგიკურია და მეცნიერულად არგუმენტირებული. ვახტანგის მსჯელობის ანალიზი მოგვცა ივ. ჯავახიშვილმა: „საკმარისია ადამიანმა ვახტანგ VI-ის ნათქვამს ჩაუკვირდეს, რომ დარწმუნდეს, რამდენად საგულისხმოა მისი მსჯელობა და საბუთიანობა. ს. კაკაბაძე ცდება, როდესაც მის შეხედულებას „პატრიოტულ თვალსაზრისად“ თვლის. სპარსულ მხატვრულ მწერლობას ძალიან აფასებდა და ქართულისათვისაც სამაგალითოდ ჰქონდა მიჩნეული. იგი ფიქრობდა „ვეფხისტყაოსნისთანა“ თხზულების ქართულად გაჩენა სპარსული კარგი მელექსეობის მიმბაძველობამ გამოიწვია. აქედან ცხადია, რომ თუ მამულიშვილურმა თავმოყვარეობამ ვახტანგ VI არ დაადუმა და თავისი აზრი გამოათქმევინა ქართული პოეზიის მიმბაძველობითი გზით წარმოშობის შესახებ, მას იგივე ვერ დააბრკოლებდა „ვეფხისტყაოსნის“ „ამბავის“ სადაურობა პირუთვნელად გამოერკვია და თავისი შეხედულება მკითხველისათვის თავისუფლად გაემქლავნებინა. სახელოვანი ქართველი მეცნიერი მეფის აზრთა და მსჯელობის საფუძველი ცხადია და თითონაც გარკვევით აქვს აღნიშნული.“

ვახტანგ VI ამბობს: „სპარსშიდ ეს ამბავი არსად იპოება“-ო, და მისი გადაჭრილი უთუო კილო ამტკიცებს, რომ მას „ვეფხისტყაოსნის“ სპარსული დედანი სპარსეთში უძებნია, მაგრამ ვერ აღმოუჩენია და ვერსად უპოვია. აი რა გარემოებას ჰქონია ამ დღულავ მკვლევარისათვის გადამწყვეტი მნიშვნელობა და ამას ნიუცია მისთვის საბუთი დაესკვნა, რომ „ვეფხისტყაოსნის“ ამბავი ავტორის განცხადებისდა მიუხედავად სპარსული არ არის. ვახ-

⁵⁶ ვახტანგისული „ვეფხისტყაოსანი“, აღდგენილი ა. შანიძის მიერ, გვ. სჟე—სჟვ.

ტანგ მეფის ზემომოყვანილი მოწმობა მეტად საყურადღებოა. მის შინ სპარსული მწერლობის ძეგლები კარგად იყო შენახულ და მრავალი მშვენიერი ხელნაწერი მოიპოვებოდა. ვითარცა სპარსეთში რამდენჯერმე ნამყოფსა და განსწავლულს მას სრული საშუალება ჰქონდა ეს საკითხი საფუძვლიანად გამოეძია. როგორც ბატონიშვილისა და მეფისათვის, მისთვის სპარსეთის შაჰების მშვენიერი, ძლიდარი წიგნსაცავიც და კერძო პირთა საგანძურები ხელმისაწვდომი იქნებოდა. ვახტანგ მეფის სიტყვებითგანაც ნათლად ჩანს, რომ მას „ვეფხისტყაოსნის“ „ამბავის“ სპარსული დედანი გულმოდგინედ უძებნია და დარწმუნებულა, რომ „სპარსშიდ ეს ამბავი არსად იპოვება“. სწორედ ამ დედნის ძიების უნაყოფობამა და ამაოებამ ამ დაუფიქრარს ქართველ მკვლევარს დაუბადა აზრი, რომ „ვეფხისტყაოსნის“ მგოსანმა მარტო კი არ გალექსა ქართულად უცხოური ნაწარმოები, არამედ, „ამბავიც თვითონ გააკეთა“⁵⁷.

მკვლევარი შ. ონიანი მართებულად წერს, რომ ვახტანგის აღნიშნული შეხედულება „ვეფხისტყაოსანზე“ ახალი იყო და რომ ძველ ქართულ მწერლობაში ვახტანგამდე იგი არავის არ გამოუთქვამს⁵⁸.

ვახტანგის ეს თვალსაზრისი შემდგომ სავსებით გამართლდა. ნიკო მარი ცდილობდა დაემტკიცებინა, რომ თითქოს „ვეფხისტყაოსანი“ თარგმნილი იყო სპარსული ენიდან. მთელი თავისი ცნობრების მანძილზე სპარსულ ლიტერატურაში იგი ეძებდა „ვეფხისტყაოსნის“ პროტოტიპს. მაგრამ ამაოდ. მისმა შვილმა იური მარმა ერთ-ერთ სპარსულ ჟურნალში გამოაქვეყნა „ვეფხისტყაოსნის“ შინაარსი და მკითხველებს სთხოვა ეცნობებინათ მისთვის თუ სადმე შეხვედრიათ მათ მსგავსი ამბავი. შედეგი ერთი იყო: არც სპარსულ ლიტერატურაში და არც სპარსულ ზეპირსიტყვიერებაში „ვეფხისტყაოსნის“ ფაბულის მსგავსი რამ არ აღმოჩნდა. პირიქით, რუსთველოლოგიის დარგში შემდგომმა კვლევა-ძიებამ დაადგინა ის, რომ „ვეფხისტყაოსანი“ გამსჭვალულია ანტი სპარსული პოლიტიკური ტენდენციით. ხოლო რაც შეეხება პროლოგში ნახსენებ „სპარსულ ამბავს“, როგორც ეს სავსებით მართებულად

⁵⁷ ივ. ჯავახიშვილი, ვეფხისტყაოსანი. მის წიგნში „ქართული ენისა და მწერლობის ისტორიის საკითხები“, თბ., 1956, გვ. 35.

⁵⁸ შერმალინ ონიანი, ვახტანგ VI-ის რუსთველოლოგიური ნააზრევი, ჟურ. „მაცნე“ (ენისა და ლიტერატურის სერია), 1976, № 1, გვ. 10.

აქვს ახსნილი ალ. ბარამიძეს, ამის „მომიზღვებით რუსთველმა გამოიყენა მსოფლიო ლიტერატურაში კარგად ცნობილი სიუჟეტური შენიღბვის ხერხი, სიუჟეტის ხელოვნურად გაუცხოებისათუ გაუცნაურების ხერხი“⁵⁹.

საზოგადოებრივი და კულტურული ცხოვრების სარბიელზე ვახტანგის გამოსვლამდე ქართულ ლიტერატურაში შეიქმნა აზრი იმის თაობაზე რომ, თითქოს რუსთაველი გამიჯნურებული ყოფილა თამარ მეფეზე, თითქოს თავისი პოემის პროლოგში მან გამოხატა კიდევაც უზომო სიყვარული თამარისადმი. ამ ტრადიციის წყაროდ იქცა პროლოგის 3—5, 8—10, 19 სტროფების ის ადგილები, სადაც რუსთაველი ამბობს:

მე, რუსთველი, ხელობითა ვიქმ საქმესა ამა დარი:
ვის მორჩილებს ჯარი სპათა, მისთვის ვხელობ, მისთვის მკვდარი;
დავუძღურდი, მიჯნურთათვის კვლა წამალი არსით არი,
და ანუ მომცეს განკურნება, ანუ მიწა მე სამარი. (8).

.....

ჩემი აწ ცანით ყოველმან, მას ვაქებ, ვინცა მიქია;
ესე მიჩს დიდად სახელად, არ თავი გამიქიქია!
გია ჩემი სიცოცხლე, უწყალო ვითა ჯიქია;
და მისი სახელი შეფარვით ქვემორე მითქვამს, მიქია. (19)

პროლოგის ეს ადგილები ვახტანგმა შემდეგნაირად განმარტა: „ხამს ყმა პატრონის მიჯნური და ტრფიალი უნდა იყოს: და სამსახურისათვის ასე ხელი უნდა იყოს: რომე მისის სამსახურისათვის თავს წასახდენელად და სასიკვდილოდ არ ზარობდეს: აწ ამბობს მე რუსთველი ბატონის სამსახურისათვის რომ ხელი ვარ იმან რომ უბძანა ამის თქმას იმას ადებს: რომე ამისთვის ვიქ და ამისთვის არისო: თამარ მეფეს მორჩილებდა სპაცა და ჯარიცა: და უბნობს იმის სამსახურისათვის ვხელობ და ვკუდებიო: და მისის სამსახურის მიჯნურობით ესე ვერ გავმადლარვარ: და ვერც რომელიც მმართვეს ის მიმსახურებია და უმსახურობის უძღლური ვარო: და წამალი არა მაქვს გავიკურნოო: ან ასრეთი სამსახური მიბძანოს რომე გამაძლოს ამ სამსახურმაო: და ან მამკლასო: საჩივარსავით ასმენს: და ამაში გავს რუსთველი შემძლე და კაი კაცი ყოფილა რომე ძალიანს სამსახურსა სთხოვს“⁶⁰.

⁵⁹ ალ. ბარამიძე, შოთა რუსთველი და მისი პოემა, გვ. 68.

⁶⁰ ვახტანგისეული „ვეფხისტყაოსანი“, გვ. სეე.

ამრიგად, ვახტანგის განმარტებით რუსთაველსა და თამარ მეფეს შორის რეალური სიყვარული არ ყოფილა. პოემის ავტორმა გამოხატავს მხოლოდ პატრონყმურ დამოკიდებულებას, მოკრძალებასა და აღტაცებას თამარისადმი, რაც ქალისა და მამაკაცის სქესობრივი სიყვარულის გრძნობას არ ნიშნავს. შ. ონიანის მართებული შენიშვნით, ვახტანგის ეს თვალსაზრისი ახალია, იგი უპირისპირდება აღორძინების ხანის ქართულ მწერლობაში გავრცელებულ შეხედულებას რუსთაველისა და თამარის მიჯნურობის შესახებ⁶¹.

რუსთაველისა და თამარის მიჯნურობის საკითხი რუსთაველოგიაში შემდგომ დიდ აზრთა სხვადასხვაობას იწვევდა. თანამედროვე რუსთაველოლოგიის მონაცემებით კი ვახტანგის შეხედულება ამ საკითხზე გამართლებულია. მაგალითად, ალ. ბარამიძე წერს: „ყოვლად შეუძლებელია დავუშვათ, თითქო შოთა რუსთაველი პროლოგში ლაპარაკობს რეალურ მგრძნობელობითს გატაცებაზე, სქესობრივ სიყვარულზე თამარის მიმართ. რუსთველი, როგორც თამარის თანამედროვე პოეტი, თამარის სამეფო კართან დაახლოებული პოეტი, იმ დროს არსებული წესების მიხედვით, ვალდებული იყო შეემკო თავისი პატრონი, თავისი მეფე, გამოეხატა მისდამი პატივისცემა, აღტაცება და „სიყვარული“. პროლოგში გამჟღავნებული სიყვარულის აზრი უნდა გაგებულ იქნას გადატანითად, პოეტურად, მეტაფორულად. რუსთველი ჰიპერბოლური ხერხით გამოხატავს მშვენიერი მანდილოსანი პატრონით უსაზღვრო გატაცებას. ნამდვილად ეს არის პოეტის მხრით ამ პატრონის მიმართ გამოთქმული დიდი მოკრძალება, თაყვანისცემა და, მხოლოდ ამ კონტექსტით, დიდი სიყვარული. მე სრულიად არ მინდა რუსთაველის მშვენიერი სიტყვები საკარო პოეტის ენაწყლიანობით ავხსნა. სრულიადაც არა, ამაღლებული სიყვარულის მქადაგებელი პოეტი-ჰუმანისტი, პოეტი-მამულიშვილი გულწრფელად უნდა ყოფილიყო აღტაცებული თამარის ადამიანური ღირსებით, მისი მეფური ჭკუითა და საქმიანობით. შეუძლებელია, რუსთველი არ ყოფილიყო დამფასებელი მისი სამშობლო ქვეყნის იმდროინდელი წარმატებებისა სახელმწიფოებრივი და საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროში. ამ ცხოვრებას კი სათავეში უდგნენ თამარი და დავით სოსლანი. ამიტომაცაა, რომ პოეტს თავისი აღტაცება გამოუხატავს არა მარტო თამარისადმი, არამედ დავითი-

⁶¹ შ. ონიანი, ვახტანგ VI-ის რუსთაველოლოგიური ნაზრევი, გვ. 11.

სადმიც. მეტიც, რუსთველს პირველად დავითი შეუმკია, რის ლომი...⁶².

ის გარემოება, რომ რუსთაველი აქებს დავით სოსლანს, ხოლო პოემის მთელი შინაარსით კიდევაც მიესალმება თამარისა და დავითის დაქორწინებას⁶³, ვფიქრობთ, შეიძლება სერიოზულ არგუმენტად ჩაითვალოს დასამტკიცებლად იმისა, რომ პოემის ავტორს სრულებით არ ამოძრავებდა თამარისადმი რაიმე ინტიმური გრძნობა.

ბუნებრივია, რომ თავისი გამოკვლევის მთავარ მიზნად ვახტანგი ისახავდა „ვეფხისტყაოსნის“ იდეური შინაარსის გარკვევას. იმ დროს პოემის ირგვლივ წარმოებული იდეოლოგიური ბრძოლის პირობებში, როდესაც ერთმანეთს მკვეთრად დაუპირისპირდა კლერიკალური და საერო თვალსაზრისი, ვახტანგმა შეძლო ლოგიკურად და მეცნიერულად დასაბუთება იმისა, რომ, პოემა სასარგებლო იყო ზნეობრივადაც და რელიგიურადაც. ქართულ მწერლობაში ვახტანგი იყო პირველი, ვინც ამის მტკიცე დასაბუთებით გამოვიდა. ვახტანგი ხაზგასმით აღნიშნავს პოემის მაღალ ზნეობრივ მხარეს. იგი წერს, რომ „რუსთველს წიგნი სულ სასწავლებელი არის“⁶⁴, რომ „რუსთველს ცოლ-ქმრობის სიყვარულზედ უთქვამს, არათუ მეძაობაზედ“⁶⁵, „ეს თავსაც დამიწერია და მოყვრობის რიგს და ცოლ-ქმრობის რიგებს ისწავლება. რაც რამ კარგი არის, ყველგან მოუყვანია და ზნეობაებს ისწავლება“⁶⁶.

გამოდირდა რა კლერიკალური საზოგადოების თვალსაზრისის საწინააღმდეგოდ, ვახტანგი ამტკიცებდა, რომ „ვეფხისტყაოსანი“ მაღალი ამქვეყნიური იდეალების ასახვასთან ერთად შეიცავდა დვთაებრივ სიბრძნესაც, ღრმა რელიგიურ და ფილოსოფიურ აზრებს, რომ იგი იყო „საღმრთოც და საეროცაო“. ამის დასამტკიცებლად ვახტანგი ხაზს უსვამს პროლოგის პირველ ორ სტროფს, სადაც ღმერთზე და ქვეყნის შექმნაზეა ლაპარაკი, განმარტავს პოემის სხვა შესაფერის ადგილებსაც და ავლენს ქრისტიანულ რეალიებს, რის საფუძველზე ასკვნის, რომ პოემის ავტორი ქრისტი-

⁶² ალ. ბარამიძე, შოთა რუსთველი და მისი პოემა, გვ. 55—56.
⁶³ ივ. ჯ. პაიჭაძე, რ. მიმინოშვილი, „ვეფხისტყაოსანი“ და თამარის დრო, „ცისკარი“, 1966, № 11.
⁶⁴ ვახტანგისეული „ვეფხისტყაოსანი“, გვ. ტკ.
⁶⁵ იქვე, გვ. ტნა.
⁶⁶ იქვე, გვ. ტიბ-ტივ.

ანული სარწმუნოების ნიადაგზე დგას და ქრისტიანულად აზრდობენ.

ამ შემთხვევაშიც ვახტანგის ნააზრევისა და დაკვირვების ნაწილი მოწონებას იმსახურებს და დღესაც გაზიარებულია რუსთველოლოგიაში.

მაგრამ ვახტანგის მთელი რიგი განმარტებები, ბუნებრივია, არ არის გაზიარებული სამეცნიერო ლიტერატურაში, მაგალითად, მტკიცება იმისა, რომ თითქოს პოემაში ღვთაებრივ მიჯნურობაზე იყოს საუბარი. ასევე მცდარია ვახტანგის წადილი მიაკუთვნოს „ვეფხისტყაოსანი“ „საღმრთო“ ხასიათის ნაწარმოებების რიცხვს. მთელი თავიღი შინაარსითა და მიზანდასახულობით პოემა მხოლოდ საერო ხასიათისაა და მისი რაიმე გათანაბრება სასულიერო ძეგლებთან ყოვლად შეუძლებელია.

ცხადია, ამ შემთხვევაში ვახტანგი აშკარად იჩენს ტენდენციურობას. მაგრამ ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ეს ტენდენციურობა გამოწვეული იყო არა რელიგიური შეზღუდულობით, არამედ პირიქით, კლერიკალური საზოგადოების შეზღუდული თვალსაზრისის წინააღმდეგ დაწერილი მისი ნაშრომის პოლემიკური ხასიათით.

ვახტანგის რუსთველოლოგიური ნააზრევი არის ორიგინალური თვალსაზრისი, დამყარებული პოემის იდეური შინაარსის მეცნიერულ შესწავლაზე.

საქართველოს ისტორიის შესწავლა-გაუმჯობესის საქმის აღორძინება

ქართული ფეოდალური საზოგადოების ინტერესების შესაბამისად სათანადო იდეოლოგიური მუშაობა ისტორიოგრაფიის ხაზითაც გაიშალა.

ვახტანგის ინიციატივით საგანგებოდ შეიქმნა „სწავლულ კაცთა“ კომისია. მისი ხელმძღვანელობა ბერი ეგნატაშვილს დაევალა. კომისიამ მიზნად დაისახა საქართველოს ისტორიის წყაროების შეკრება, „ქართლის ცხოვრების“ რედაქტირება და იმ დროისათვის საქართველოს ისტორიის ახალი პერიოდის — XIV საუკუნის დამდეგიდან XVIII საუკუნემდე — დაწერა.

ი. ჯავახიშვილის სიტყვებით რომ ვთქვათ, „საქართველოს... XIV—XVII საუკუნეების დაუწერელი ისტორიის აღდგენის აუცილებლობა პირველად მთელი სიცხადით სწორედ მან (ვახტანგ-

მა — გ. პ.) შეიგნო და ქართული საისტორიო მწერლობის ამ საუკუნოვანი ხარვეზის ამოვსებისათვის მუშაობა გაშალა⁶⁷.

ვახტანგისა და მისი სახელით მომუშავე მეცნიერ კაცთა სასახელოდ უნდა ითქვას, რომ მათ ყველაფერი დიდი გულმოდგინებით გადასინჯეს, უძველეს და სანდო ნუსხათა კითხვა-სხვაობათუ სხვადასხვა მითითებანი საჭიროებისამებრ გამოიყენეს და ამ გზით მოახდინეს „ქართლის ცხოვრების“ რედაქტირება, ხოლო რაც შეეხება „ქართლის ცხოვრების“ გაგრძელებას, ე. ი. XIV—XVII საუკუნეების პერიოდის ისტორიის დაწერას, ამ საქმესაც განსაკუთრებული მნიშვნელობა მიანიჭეს.

მუშაობის პროცესში „სწავლულ კაცთა“ კომისია ურთულესი საკითხების გადაწყვეტის წინაშე დადგა. მაგალითად, მას უნდა გაერკვია დრო და მიზეზები ერთიანი ქართული სახელმწიფოს დაშლისა ცალკეულ სამეფო-სამთავროებად, უნდა დაეზუსტებინა ქართველი მეფეებისა და მთავრების გენეალოგია, დაედგინა ყველა სამეფოსა და სამთავროს საზღვრები და სხვ. მკვლევარმა კ. გრიგოლიამ, რომელმაც სპეციალურად შეისწავლა ძველი და ახალი „ქართლის ცხოვრების“ ნუსხები, სავსებით მართებულად წამოაყენა დებულება იმის თაობაზე, რომ XVIII საუკუნეში „ძველი ქართლის ცხოვრება“ ეწოდებოდა ვახტანგამდე შედგენილ კრებულს. „ახალი ქართლის ცხოვრების“ ქვეშ კი იგულისხმებოდა ვახტანგისა და მისი თაოსნობით მოწვეულ „სწავლულ კაცთა“ კომისიის მიერ რედაქტირებული ტექსტები და ამავე კომისიის მიერ დაწერილი XIV—XVII საუკუნეების ისტორია. ვახტანგის ბრძანებით შედგენილი ეს ისტორია, აღნიშნავს კ. გრიგოლია, XIV—XVII საუკუნეთა ამბების შემცველი გაგრძელებაა, იგი „ახალი ქართლის ცხოვრების“ შემადგენელი ნაწილია და არა თვითონ „ახალი ქართლის ცხოვრება“, როგორც ამას ადრე ვარაუდობდნენ⁶⁸.

კ. გრიგოლია დააკვირდა იმას, რომ პირადად ვახტანგს ქართლის ცხოვრების საკითხებზე ჯერ კიდევ ახალგაზრდობაში, ბატონიშვილობის პერიოდიდან დაუწყია მუშაობა, რასაც ცხად-

⁶⁷ იხ. ივ. ჯავახიშვილის წინასიტყვაობა წიგნისა: ე ვ ა ხ ტ ა ნ გ ი ლ ი ბ ე რ ი. ახალი ქართლის ცხოვრება, თბ., 1940, გვ. V—VI.

⁶⁸ იხ. კ. გ რ ი გ ო ლ ი ა, ნარკვევები საქართველოს ისტორიის წყაროთმცოდნეობიდან, I. ახალი ქართლის ცხოვრება, თბ., 1954, გვ. 279—286.

ყოფს ნუსხათა კიდებზე შემორჩენილი ვახტანგის მრავალრიცხოვანი ავტოგრაფიული მინაწერები⁶⁹.

კ. გრიგოლის დასკვნით, ვახტანგის მინაწერები ნათლად მოწმობენ, რომ ავტორს „ქართლის ცხოვრების“ ტექსტის გამართვა-გასწორება და მით სარგებლობის გაადვილება ჰქონდა მიზნად დასახული. ვახტანგი, მაგალითად, უთითებს, თუ სად რა გამორჩენია გადამწერს, სად რა უნდა ჩამატოს, ან როგორ უნდა გაკეთდეს. მის რედაქციას შეაქვს სპეციალურად მომზადებული პეტრე ქართველის ცხოვრება. ხოლო ვახტანგის ზეობის დროს კომისიის მიერ შექმნილი რედაქციული მონაცემების კომპლექსი შემდეგი ძირითადი ნიშნებისაგან შედგებოდა:

1. ქართლის ცხოვრების შესავალი,
2. მეფეთა ზეობის მიხედვით ტექსტის დაყოფა-დასათაურება,
3. ჩანართები,
4. სუმბატის ქრონიკისა და ბასილი ეზოსმოძღვრის მასალების შერწყმა ქართლის ცხოვრებაში,
5. ქართლის ცხოვრების ტექსტის გამართვა-გასწორება.
6. ქართლის ცხოვრების გაგრძელება.

კ. გრიგოლია დეტალურად განიხილავს თითოეულ ამ ნიშანს და მკითხველს აწვდის სინტერესო დასკვნებსა და დაკვირვებებს⁷⁰. მკვლევარი სავსებით მართებულად აღნიშნავს, რომ „ვახტანგისა და მისი სახელით მომუშავე მეცნიერ კაცთა სასახელოდ შეიძლება ითქვას, რომ მათ ქართლის ცხოვრებაში უსაფუძვლოდ და თვითნებურად აღარაფერი შეუტანიათ და არც არაფერი შეუსწორებიათ. ყველაფერი მათ დიდი გულმოდგინებით გაუჩხრეკიათ, უძველესი და სანდო ნუსხათა კითხვა-სხვაობა თუ სხვაგვარი მითითებანი საჭიროებისამებრ გამოუყენებიათ“⁷¹.

ერთი სიტყვით, კომისიამ „ქართლის ცხოვრების“ ტექსტს კეთილსინდისიერად გაუწია ნამდვილად მეცნიერული რედაქცია, ხოლო რაც შეეხება „ქართლის ცხოვრების“ გაგრძელებას, აქ საქმე კომისიის გაუხანგრძლივდა. ქართველი ხალხის ოთხსაუკუნოვანი გმირული ისტორიის აღწერა ადვილი არ იყო. საქმის სირთულემ, საკითხის შეუსწავლელობამ და პირველწყაროთა ნაკლებო-

⁶⁹ იხ. კ. გრიგოლია, ახალი ქართლის ცხოვრება, თბ., 1954, გვ. 197—198.

⁷⁰ იქვე, გვ. 199—278.

⁷¹ იქვე, გვ. 327.

ბამ განაპირობებს ამ მხრივ კომისიის მუშაობის წარუმატებლობას. „ქართლის ცხოვრების“ გაგრძელების ტექსტის შემდგენელს თვითონაც აღნიშნავდნენ, რომ მათ ბევრი რამის გაკეთება ვერ შეძლეს. ი. ჯავახიშვილის დაკვირვებით, თუ „თვით ავტორები აღიარებდნენ, რომ საქართველოს დანაწილების მიზეზს მიაგნეს: „... არღარა იცვალებოდა ერისთავნი და არცა თავადნი: ყოველნივე ჭევესა და სანახებსა და თემთა ადგილთა მკუიდრ ქმნილი-ჯუნენ, და, ვისაცა მამულს მისცემდა, მკვიდრად მიეცემოდა. და ყოველნივე ძლიერ იყუნეს: მთავარნი, ერისთავნი და თავადნი.

ხოლო ამა ალექსანდრესა და კონსტანტინესა ჟამში განდგნენ იმერელნი, ოდიშარნი და გურიულნი და არღარა მორჩილებდა ათაბაგი, და განდგა კახეთით“ ... მაგრამ ამასთანავე ისინი (კომისიის წევრები — გ. პ.) გულახდილადაც აცხადებდნენ, რომ ამ მცირე მიზეზის გამორკვევა სავსებით ვერ შეძლეს: „... ეს, ვერა ესცანით, თუ ბატონი იმერეთისა და კახეთისა რომლისა თესლისაგან არიან, და ანუ ვითარ უპყრიესთ ქუეყანანი იგი.

ხოლო იმერეთისა რომელთამე თქუეს: „ოდეს მამა ალექსანდრესი ბაგრატ მეფე ჩავიდა იმერეთს, მაშინ თუისნი მისნი დაუტეუა და მიერთგან ძენი მისნი არიან“. ამა ბაგრატიისა შემდგომად რაოდენნი მამანი გარდაიცვალნენ, არა უწყი [თ]...

ხოლო კახეთის მებატონეთა მამა იყო დავით. და ამა დავითის მამა არა უწყით, თუ ვინ იყო“—ო⁷².

ქართლის ცხოვრების გაგრძელების ტექსტი იმთავითვე მკაცრად გააკრიტიკა ვახუშტი ბაგრატიონმა. მან კონკრეტულად მიუთითა ქრონოლოგიური შეცდომები და შეუსაბამობანი⁷³.

მაგრამ მიუხედავად ამისა, „ქართლის ცხოვრების“ გაგრძელების ტექსტი XVIII საუკუნის ქართული ისტორიოგრაფიის ღირსშესანიშნავი ძეგლია. იგი შეიცავს უაღრესად ფასეულ მასალებს XIV—XVII საუკუნეების საქართველოს ისტორიისათვის.

ი. ჯავახიშვილი განსაკუთრებით ხაზს უსვამდა იმ გარემოებას, რომ ქვეყნის პოლიტიკური ცხოვრების დაქსაქსულობის პი-

⁷² ი ვ ა ნ ე ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი, თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტომი VIII, თბ., 1977, გვ. 318. ახალი ქართლის ცხოვრების ციტირებული ადგილები იხ. ე გ ნ ა ტ ა შ ვ ი ლ ი ბ ე რ ი, ახალი ქართლის ცხოვრება, თბ., 1940, გვ. 46—47.

⁷³ იხ. ვ ა ხ უ შ ტ ი ბ ა გ რ ა ტ ი ო ნ ი, დასახ. ნაშრ., გვ. 292—304. იხ. ავრეთე, შ. მ ე ს ხ ი ა, ვახუშტი და ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა, „ანალები“, ტ. I, თბ., 1947, გვ. 29.

რობებში შექმნილმა ამ ნაშრომმა მიზნად დაისახა მთელი საქართველოს ისტორიის გაშუქება და არა რომელიმე ერთი მისი კუთხისა ან ნაწილისა, რაც ნათლად მოწმობს საქართველოს ერთობის აზრის ძლიერებასა და ცხოველმყოფელობას⁷⁴. ი. ჯავახიშვილის დასკვნით, მიუხედედ ნაკლისა, რომელზედაც ჯერ კიდევ ვახუშტი ბაგრატიონი მიუთითებდა, ამ საისტორიო ნაშრომის შექმნა „ქართველთა ეროვნული თვითშემეცნებისა და პოლიტიკური შეგნების გაღრმავება-გაძლიერებისათვის... უკუღმართი ვითარების გამოსწორებისათვის უაღრესად საჭირო იყო“⁷⁵.

თვითონ ვახტანგს, გარდა ინიციატივისა, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, პირადად მიუღია მონაწილეობა „ქართლის ცხოვრების“ რედაქტირების საქმეში, ხოლო „ქართლის ცხოვრების“ გაგრძელების ტექსტზე მას არ უმუშავია. ვახუშტის ცნობით, „ხოლო აღუწერიათ ცხოვრებაცა (ე. ი. XIV—XVII საუკუნეების ისტორია — გ. პ.) სახელითა ლევანის ძის მეფის ვახტანგისათა, რომელი არა საგონებელ არს მის მიერ. გარნა თუმცა ბრძანებითა მისითა არს. არამედ მას თვთ არღარა განუხილავს ვითარება მისი, ვინამთგან სწერს ბაგრატიონთ ნათესაობა-შთამომავლობასა შინა სხუას ქორონიკონებსა...“⁷⁶.

როგორც ირკვევა, „ქართლის ცხოვრების“ გაგრძელების ხელნაწერი „სწავლულ კაცებს“ ვახტანგისათვის გასაცნობად უკვე რუსეთში მისი გადახვეწის შემდეგ გადაუგზავნიათ მოსკოვში, სადაც ამ ტექსტს ვახუშტი გაეცნო.

საკუთრივ კი ვახტანგს ჯერ კიდევ ახალგაზრდობაში, 1703 წლამდე, დაწერილი ჰქონდა ორიგინალური ისტორიული გამოკვლევა — „ბაგრატიონთა ნათესაობის წიგნი“, რომელიც ნათლად მოწმობს, თუ როგორი გულმოდგინებით შეუსწავლია პირველწყაროები მის ავტორს⁷⁷.

ამრიგად, ვახტანგის მზრუნველობით საქართველოში იმხანად ჩამოყალიბდა და ფართოდ გაშალა მოღვაწეობა ქართველ ისტორიკოსთა ძლიერმა სკოლამ. სწორედ ამ სკოლაში აღიზარდა ქართული საისტორიო მწერლობის ისეთი დიდი წარმომადგენე-

⁷⁴ ივანე ჯავახიშვილი, თხზულებანი..., ტ. VIII, გვ. 319.

⁷⁵ ივ. ჯავახიშვილი, წინასიტყვობა წიგნისა: ვენატაშვილი ბერი, ახალი ქართლის ცხოვრება, გვ. V.

⁷⁶ ვახუშტი ბაგრატიონი, დასახ. ნაშრ., გვ. 292.

⁷⁷ იხ. კ. გრიგოლია, ახალი ქართლის ცხოვრება, გვ. 340—351.

ლი, როგორც ვახუშტი ბაგრატიონი იყო⁷⁸. ისტორიოგრაფიის ხან
შით ვახტანგის თაოსნობით გაშლილმა და „სწავლულ კაცთა“
მიერ ჩატარებულმა დიდმა საქმიანობამ კარგი ნიადაგი მოუმზა-
დეს ვახუშტი ბაგრატიონის დიდი ნიჭის გამოვლინებას. ვახუშ-
ტის ბრწყინვალე ნაშრომი — „აღწერა სამეფოსა საქართველო-
სა“, რომელიც შეიცავს მთელი საქართველოს ისტორიულსა და
გეოგრაფიულ მეცნიერულ აღწერას, ვახტანგის ეპოქის ერთ-ერთი
საუკეთესო ნაწარმოებთაგანია.

ვახტანგი და ქართული მეცნიერების სხვადასხვა დარგების განვითარება

ვახტანგი ღრმა ინტელექტითა და გონების ფართო დიაპა-
ზონით გამოირჩეოდა. იგი წვდებოდა იმრდონდელი მეცნიერე-
ბის მრავალ წამყვან დარგს. ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ხაზით
რომ ვიმსჯელოთ, იგი ისტორიკოსი და ფილოლოგი იყო, ხოლო
ზუსტ მეცნიერებათა დარგში — ასტრონომი, ფიზიკოსი და ქიმი-
კოსი. ცხადია, რომ ყოველივე ამას მან მათემატიკისა და ფილო-
სოფიის სათანადო ცოდნის საფუძველზე მიაღწია.

ვახტანგი, ვითარცა დაკვირვებული შკვლევაარი და ნაყოფიე-
რი მეცნიერი, თავისი ორიგინალური თუ თარგმნილ-გადმოკეთე-
ბული შრომებითა და ორგანიზატორული ნიჭით დიდად უწყობდა
ხელს ქართული მეცნიერების განვითარებას. ზემოთ ჩვენ უკვე
აღვნიშნეთ ვახტანგის დამსახურება რუსთველოლოგიისა და ისტო-
რიოგრაფიის განვითარებაში. ამჯერად შევეხებით მის ღვაწლს
ქართული მეცნიერების სხვა დარგებში.

ვახტანგი ახალგაზრდობიდანვე დიდი ინტერესით სწავლობ-
და ასტრონომიას. შემონახულია ხელნაწერი სახელმძღვანელო
„თარგმანი და გამოცხადებანი ცისა და ქვეყნისანი და ვარსკვლა-
ვისანი მოსწავლეთათვის მშვენიერი“⁷⁹, რომლითაც იგი კოსმო-
გრაფიას სწავლობდა. ეს სახელმძღვანელო, როგორც ჩანს, კა-
თოლიკე მისიონერების მიერ იყო შედგენილი. მის დასავლურ
წარმოშობას უხვად გამოყენებული ლათინური ტერმინოლოგია
აღსტურებს.

⁷⁸ იხ. ვ. ვახუშტი, ვახუშტი ბაგრატიონი — ისტორიკოსი, წიგნი
„ქართველი მეცნიერები“, თბ., 1951.

⁷⁹ დაცულია საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის კ. კეკელიძის სახ.
ხელნაწერთა ინსტიტუტში, ფ. Q, № 884.

ამ ხელნაწერის ტექსტშიც ვახტანგს თავის ჩვეულებებისაგან შიგადაშიგ ლათინური ტერმინები გადმოუქართულებია. ეს სახელმძღვანელო ვახტანგის გამზრდელის, სულხან-საბა ორბელიანის ყურადღების გარეშეც არ დარჩენილა. საბა, რომელიც ასტრონომიის მცოდნეც იყო, ამ სახელმძღვანელოს თავიდანვე გაცნობია. ხელნაწერის კიდევბზე მას საჭირო განმარტებები თავისი ხელით მიუწერია⁸⁰.

ასტრონომიის დარგში ვახტანგის მომზადების მაღალ მეცნიერულ დონეს მოწმობენ თვით მისი შრომები. მაგალითად, სპარსული ენიდან ვახტანგის მიერ თარგმნილი XV ს. ცნობილი მეცნიერის ულუბეგის ასტრონომიული ტაბულები (კატალოგი) „ზიჯი“ — „ვარსკვლავთმრიცხველობა“⁸¹, აგრეთვე ასტრონომიულ-კოსმოგრაფიული თხზულება „ქმნულების ცოდნის წიგნი“, რომელიც 1721 წელს თბილისის სტამბაში დაიბეჭდა. ამ ნაშრომებში ვახტანგი გამოდის არა როგორც მხოლოდ უბრალო მთარგმნელი, არამედ როგორც სპეციალისტი, რომელმაც ჩინებულად იცოდა ასტრონომია. ცნობილია აგრეთვე კალენდარული ხასიათის მისი ორიგინალური შრომებიც — „ხელთა“ და „კვინკლოსი“⁸².

აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ „ზიჯის“ ქართული თარგმანი ვახტანგს ადვილ-ადვილ ქართველი მკითხველისათვის საინტერესო და საჭირო მასალებით შეუვსია. მაგალითად, ქართულ თარგმანში სრულად არის მოტანილი მსოფლიოს 244 ქალაქის გეოგრაფიული კოორდინატები. გარდა ამისა, დამატებულია კიდევ 450 გეოგრაფიული პუნქტის გრძედი და განედი, მათ შორის ქალაქ გორისა. ეს ცნობები ვახტანგს ამოუღია ძველი ევროპული წყაროებიდან, რომელთაც იგი კრიტიკულად უდგებოდა. ვახტანგი მკითხველს აფრთხილებს: „უწყოდეთ, რომ რომელიცა აქა დაწერილ არს, წილი სიგრძისა და განისა ქალაქებისა არა არს მტკიცედ დაჭეშმარიტებული, არამედ ახლოს არს ჭეშმარიტებასა ზედა“. ვახტანგს ულუბეგის „ზიჯისაგან“ განსხვავებულად აქვს ნაჩვენები არზრუმის, ალუბოს, არდებილის, ბასრას, დამას-

⁸⁰ იხ. კ. გ რ ი ვ ო ლ ი ა, ახალი ქართლის ცხოვრება, გვ. 331—339.

⁸¹ დაცულია საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტში, ფ. S, № 161.

⁸² დაცულია საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტში, ფ. Q, № 225, ფ. S, № 1400 და 2460; საქართველოს სსრ ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივის ქართულ ხელნაწერთა კოლექციის № 484.

კოს, ერზინჯანის, ისფაჰანის, მექას, ყაზვინის, ქაშანის, შირაზისა და შემახას კოორდინატები.

ქართულ თარგმანს დამატებული აქვს ცხრილები რომელიდაც სხვა ნაშრომიდან. მაგრამ მთავარი ისაა, რომ ქართულ ტექსტს ვახტანგმა დაურთო სპარსულ-ქართული ასტრონომიულ-ასტროლოგიური და სხვა სიტყვების ლექსიკონი, აგრეთვე მოგვცა ცხრილებით სარგებლობის წესები⁸³.

აღსანიშნავია ის მუშაობაც, რომელიც ვახტანგმა ჩაატარა ხოჯა ნასირ ელ-დინ თუსის (XIII ს.) „თალა მასალას“ ანუ „სტროლაბის სასწავლებელი წიგნის“⁸⁴ ქართული თარგმანის სრულყოფისათვის.

საინტერესო ცნობებს შეიცავს „კვინკლოსის“ ანდერძის ტექსტი. ვახტანგი გვაუწყებს, რომ ეს ნაშრომი მას ირანში ყოფნის დროს 1713 წ. შეუსრულებია. მისი განმარტებით, „უქმად ყოფნას ეუფლების მოწყობა და ვინათგან მოწყობა დედა არს ყოვლისა ცოდვისა, ნუ უკვე შევსძინო ცოდვა ცოდვასა ზედა. ავიღე კელთ საჯმარად წინა მდებარე ესე. უკეთუმცა არს ქართლსა შინა კინკლოსნი, კელთა და ქორონიკონი, მიზეზითა, მრავალნი ვერას ცნობენ და არცა იცნობება, რაოდენი ამა შინა წერილ არს დაღაცათუ სხუანიცა იშოებოდა საქმენი უქმობისა წამლად, იტყვის მოციქული: შეეწოდეთ ურთიერთსა, თუცა ხმისა მის მსმენელნი ჩემთვის თემთა და ძმათა ჩემთაგანი არავინ არს და განგდებულ ვიქმენ ვითარცა მკვდა[რი] მოძაგებული მათგან, ხოლო მე არავე დამაშვრალ ვარ შეწევნას მათსა, რაოდენი რა ძალმიც, ხოლო კელთ საქმარი ჩემნი აქათგან ვერა რომელი ესრეთ მეწევიან, ვითარ ესე, და ამად დაეშვერ და აღვსწერე და გამოვიღე თვით თავით ჩემით მე მეფემან ვახტანგ. ვინც გამოიყენოთ, რასმე შენდობასა ყოფდეთ ჩემთვის“⁸⁵.

ვახტანგს ძლიერ აინტერესებდა და იზიდავდა ქიმია, რასაც ნათლად ადასტურებს მის მიერ დაწერილი ქიმიის სახელმძღვანე-

⁸³ იხ. რ. კიკნაძე, ულუბღე, თბ., 1968, გვ. 119—122.

⁸⁴ დაცულია საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტში, ფ. H, № 457; საქართველოს სსრ ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივის ქართულ ხელნაწერთა კოლექციაში № 108, 109.

⁸⁵ ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი. ქართულ ხელნაწერთა კოლექციის აღწერილობა, II, თბ., 1950, გვ. 98.

ლო — „წიგნი ზეთების შეზავებისა და ქიმიის ქმნისა“⁸⁶. ვახტანგ
ამუშავებდა აგრეთვე ოპტიკის ზოგიერთ წესსაც, რომელიც დღესაც
მეცნიერულ ღირებულებას ინარჩუნებს⁸⁷.

ვახტანგს წვლილი აქვს შეტანილი ქართული მედიცინის გან-
ვითარებაშიც. მისი დავალებით საგანგებოდ იქნა გადაწერილი
XIII საუკუნის სამედიცინო ხასიათის ნაშრომი „უსწორო კარა-
ბადინი“. ხელნაწერის ანდერძში ნათქვამია: „ჩვენ, საქართველოს
გამგებელმან ბატონიშვილმან პატრონმან ვახტანგ დავაწერი-
ნეთ კარაბადინი ესე საკითხავად და სამყოფად დარბაზ სეფეთა
ჩვენთა. ერთი ფურცელი აკლდა და მისი ვერსად ვიპოეთ რომ
დაგვეწერა“⁸⁸.

ვახტანგმა იზრუნა აგრეთვე ზაზა ფანასკერტელის (XV ს.)
თხზულების „სამკურნალო წიგნის“ ხელნაწერების მოწესრიგება-
ზე. მინაწერის ტექსტი გვაუწყებს: „ჩვენ, საქართველოს გამგებ-
ელმან ბატონიშვილმან პატრონმან ვახტანგ, თვითოეულად ფურ-
ცლად მოშორებული კარაბადინი ესე შევაწყობინეთ და შევაკვ-
რევიანეთ სავმარად და სასარგებლოდ კაცთათვის და სავმარისად
ყოველთა“⁸⁹.

გვფიქრობთ, რომ მოტანილი ციტატები კომენტარს არ სა-
ჭიროებენ.

მნიშვნელოვანია ვახტანგის დამსახურება ქართულ ლექსი-
კოგრაფიაში. ამ დარგის მამამთავარი სულხან-საბა ორბელიანი
დიდი გულისტკივილით აღნიშნავდა იმ ფაქტს, რომ ქართველებს,

⁸⁶ დაცულია საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის კ. კეკელიძის სახ.
ხელნაწერთა ინსტიტუტში, ფ. S, № 3721. გამოსაცემად მომზადებულია თ.
ენუქიძის მიერ. იხ. აგრეთვე თ. ენუქიძე, ვ. კოკოჩაშვილი, მეფე
ვახტანგ VI-ის ქიმა, ურნ. „მეცნიერება და ტექნიკა“, 1969, № 8.

⁸⁷ იხ. მ. შენგელია, ოპტიკისა და მხედველობის კორექციის საკით-
ხები ძველ ქართულ წყაროებში და ვახტანგ VI-ის „ოპტიკური პარაგრაფები“,
საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის საზოგადოებრივ მეცნიერებათა განყოფი-
ლების „მოამბე“, 1963, № 5.

⁸⁸ იხ. ქანანელი, უსწორო კარაბადინი. ტექსტი დაამუშავა და წინა-
სიტყვაობა დაურთო ექ. ლ. კოტეტიშვილმა, თბ., 1940, გვ. XXVIII.

⁸⁹ საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა
ინსტიტუტი, ფ. Q № 877. ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, ხალი (Q) კოლექ-
ცია, ტ. II, თბ., 1958, გვ. 286; ზაზა ფანასკერტელი, სამკურნალო
წიგნი (კარაბადინი), თბ., 1950, გვ. VI; ზაზა ფანასკერტელი — ციცი-
შვილი, სამკურნალო წიგნი, კარაბადინი, ტექსტი მოამზადა, გამოკვლევები,
შენიშვნები, საძიებლები და ლექსიკონი დაურთო პროფ. მიხეილ შენგელიამ. თბ.,
1978, გვ. 4.

რომლებსაც ადრე ჰქონიათ ლექსიკონი, დაპყარგვით იგი (საუბრითა ვითარებითა უჩინოთ ქმნილ იყო“), ხოლო მის დაწარმოებას მოჰყოლია ის, რომ „ენა ქართული თვისთა ნებაზე გაურყვნიათ“. ილ. აბულაძის მართებული დასკვნით, „ყამთა ვითარება“, ანუ „ყამთა შლა“, როგორც ეს პირველის პარალელურად აქვს ნახმარი ლექსიკოგრაფს, იმ ხანას უნდა გულისხმობდეს, რომელიც მოჰყვა საქართველოს ცალკე სამეფოებად და სამთავროებად დანაწილებას და მწვავე შეიქმნა განსაკუთრებით XVI—XVII სს-ში შინაურ აშლილობათა და ირან-ოსმალეთის მომძლავრების გამო. სწორედ ენის წახდენის შესაკავებლად, ერთი მხრით, და მისი მდიდარი მარაგის მართებული ცოდნისა და გამოყენების მიზნით, მეორე მხრით, მიუყვია ხელი საბას „ქართული ლექსიკონის“ შედგენისათვის“⁹⁰.

ერთი სიტყვით, მოთხოვნილება ქართულ ლექსიკონზე დიდი იყო და სულხან-საბაც დიდად გარჯილა. ამ საქმისათვის მას სამი ათეული წელი დასჭირვებია.

ვახტანგი დიდი ყურადღებით ადევნებდა თვალს საბას მუშაობას. მან განმარტა საბას მიერ დამოწმებული ზოგიერთი სიტყვა, ზოგი განუმარტავიც ახსნა, ზოგს წყაროები მიუწერა. ზოგჯერ კიდევაც ეკამათებოდა ორბელიანს. ვახტანგის მიერ შეტანილ განმარტებათა ნაწილმა ადგილი პოვა სულხან-საბას ლექსიკონის მომდევნო ხანის ხელნაწერებში, რაც მოწმობს, იმას, რომ საბამ გაიზიარა ვახტანგის ნაშუშევარი⁹¹.

აღსანიშნავია ისიც, რომ ვახტანგმა სულხან-საბას ლექსიკონს უწოდა „სიტყვის კონა ქართული“, რაც მოეწონა ლექსიკოგრაფს. ამის შესახებ ანდერძნამაგში სულხან-საბა წერდა: „მე, სულხან საბა ორბელიანსა, ჭაბუკობისა ყამსა და სიყრმესა, ფრიადი შრომა დამიცს ამა წიგნსა ზედა. რამეთუ ქართულთა ენათა ლექსიკონი აღარ იბოებოდა, რამეთუ ყამთა ვითარებითა უჩინო ქმნილიყო, რომელსა... ვახტანგ მეფემან ქართულად სიტყვის კონა უწოდა“⁹².

⁹⁰ იხ. ილ. აბულაძის წინასიტყვაობა სულხან-საბას „ლექსიკონი ქართულისა“. სულხან-საბა ორბელიანი, თხზულებანი ოთხ ტომად, ტ. IV, თბ., 1965, გვ. 7.

⁹¹ იხ. ლ. ქუთათელაძე, სულხან-საბა ორბელიანის ლექსიკონის რედაქციები (ავტოგრაფების მიხედვით), თბ., 1957.

⁹² სულხან-საბა ორბელიანი, სიტყვის კონა ქართული, რომელ არს ლექსიკონი, ს. იორდანიშვილის რედაქციითა და წინასიტყვაობით, თბ., 1949, გვ. 10.

საყოფადღებოა თვით ვახტანგის ის ლექსიკოგრაფიული მუშაო, რომელიც მან დაურთო 1712 წელს სტამბურად გამოქვეყნებულ „ვეფხისტყაოსანს“, აგრეთვე სპარსულიდან თარგმნილ ასტრონომიულ თხზულებებს.

საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს ვახტანგის დამსახურება ქართული მეცნიერული ტერმინოლოგიის დადგენის საქმეშიც. გავიხსენოთ აქ თვით ვახტანგის სიტყვები იმის თაობაზე, რომ მან თარგმნა მეცნიერული შრომები, რათა საქართველოში „ისწავლონ და წადიერ იყვნენ ფილოსოფოსობისად და ინებონ და შეასრულონ ქართულისა ენითა ფილა[სო]ფოსობა“.

ერთი სიტყვით, ვახტანგი მრავალმხრივი და თავისი დროის გამოჩენილი მეცნიერი იყო. მის მწიგნობრულ-საგანმანათლებლო საქმიანობაში დიდი ადგილი ეკავა კვლევა-ძიებითი ხასიათის მუშაობას და მას დიდი ღვაწლი მიუძღოდა საქართველოში მეცნიერების სხვადასხვა დარგების განვითარებაში.

ცხადია, რომ ვახტანგის სამეცნიერო მოღვაწეობა განპირობებული იყო იმდროინდელი საქართველოს ისტორიული შეზღუდულობით. მაგალითად, მსოფლიო მეცნიერების განვითარების თვალსაზრისით რომ მივიუდგეთ, ვახტანგი იცნობდა მხოლოდ აღმოსავლურს, იმ დროისათვის უკვე ჩამორჩენილ ირანულ-თურქულ-არაბულ ასტრონომიულ მეცნიერებას. მას საშუალება არ ჰქონდა, რომ გაეცნო მისი დროის მოწინავე ევროპული მეცნიერების ნ. კოპერნიკის (1473-1543), ჯ. ბრუნოს (1548-1600), გ. გალილეის (1564—1642) შრომები. თუმცა ამ შემთხვევაში ისიც უნდა ითქვას, რომ ასეთ შეზღუდულობას ქმნიდნენ თვით ევროპის ოფიციალური სახელმწიფო და საეკლესიო წრეები, რომლებიც ებრძოდნენ ახალ, მოწინავე მეცნიერულ აზრს.

სამაგიეროდ, ვახტანგის სასარგებლოდ უნდა ითქვას, რომ მიუხედავად იმისა, რომ ის მეცნიერულ ათეიზმამდე და დეიზმამდეც კი არ ამაღლებულა და ვერც ამაღლდებოდა, თავის შემოქმედებაში მაინც შეძლო განმანათლებლობის რეალიზმის მიმართულებით საკენ დაძვრა. როგორც ეს ა. ფრანგიშვილმა აღნიშნა, „ვახტანგ VI-ის მოღვაწეობის პროგრესულობა იმაშია, რომ ის იღწვოდა მეცნიერული ცოდნის დარგების, როგორც თავის თავადი მნიშვნელობის მქონე დარგების, როგორც სინამდვილის შემეცნების დარგების განვითარებისათვის“⁹³.

⁹³ ა. ფრანგიშვილი, ვახტანგ VI და მეცნიერული აზრის განვითარება საქართველოში, ქურნალი „სკოლა და ცხოვრება“, 1976, № 5, გვ. 77.

და მართლაც, ვახტანგის ეპოქის მეცნიერულ-კულტურული დონე მკვეთრად განირჩეოდა წინაზე, XVI—XVII საუკუნეების პერიოდის დონისაგან.

ვახტანგის მთარგმნელობითი საქმიანობა

საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს ის გრანდიოზული მთარგმნელობითი მუშაობა, რომელიც ვახტანგმა გასწია. ჩვენ უკვე გვქონდა საუბარი ვახტანგის თარგმანების იმ ჯგუფზე, რომელსაც შეადგენენ სამეცნიერო ხასიათის შრომები. ახლა კი შევჩერდებით მეორე ჯგუფზე, რომელსაც ქმნიან აღმოსავლურ ლიტერატურაში გავრცელებული დიდაქტიკურ-მორალური ქანარის თხზულებები.

აქ პირველ რიგში უნდა დავასახელოთ XI საუკუნის დამლევეს დაწერილი სპარსული კლასიკური მწერლობის თვალსაჩინო ძეგლი „ყაბუს-ნამე“. მისი ავტორი ამირ ონსარ ალ-მაალი ქეი-ქაუს იბნ ისქანდერ იბნ ყაბუს იბნ ვუშმაგირი გვაწვდის საყურადღებო ცნობებს იმდროინდელი საზოგადოებრივი ყოფის მრავალ საკითხზე, იქნება ეს სტუმარ-მასპინძლობა, შვილების აღზრდა, ცოლის შერთვა, საუბარის ავ-კარგი, ღვინის სმის წესები, ასტროლოგია, პოეზია თუ მრავალი სხვა.

წიგნის ავტორმა რომელსაც ჰყავდა ერთადერთი ვაჟი გილანშაჰი, თავის მემკვიდრეს დაუტოვა ეს ზნეობითი ტრაქტატი, სადაც შექმნილია შრომისმოყვარეობა და საზოგადოებრივი საქმიანობა, გამომწვეურებულია ცხოვრების მანკიერი მხარეები. თუმცა უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ პროგრესული იდეების პარალელურად თხზულებაში ზოგჯერ გვხვდება ჩამორჩენილი შეხედულებებიც.

ვახტანგი დაინტერესებულა ამ ეთიკურ-პოლიტიკური ნაწარმოებით და უთარგმნინია იგი. „ყაბუს-ნამე“ მთლიანად 44 კარისაგან შედგება. ვახტანგმა თარგმნა 11 კარის ის ნაწილები, რომელიც მორალური თვალსაზრისით უფრო მართებულად მიიჩნია. მან აგრეთვე შეცვალა ტექსტის გეოგრაფიული და ადამიანთა სახელები. მკვლევარ ლ. მენაბდის მართებული შენიშვნით, „ვახტანგისათვის ამოსავალი ქართული სინამდვილე იყო. მან გულდასმით შეისწავლა „ყაბუს-ნამე“, საგანგებოდ შეარჩია სათარგმნი მასალა, გამოიღო მხოლოდ ძირითადი, ზოგადსაკაცობრიო მნიშვნელობის შეგონებანი და ოსტატურად მიუსადაგა ჩვენს ცხოვრებას. მას აინტერესებდა არა თხზულების აღმოსავლურ-მაჰმადი-

ანური და ირანული ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი იდეალები
არამედ ქართული საზოგადოებრივი ცხოვრების პრაქტიკული სა-
კითხები.

ვახტანგმა კრიტიკულად აითვისა ტექსტი, შეამოაცალა მაჰმადიანური სამოსელი, სარწმუნოებრივ-აღმსარებლობითი მომენტები გამოტოვა ან შეცვალა, აღმოსავლური შეგონებანი შეარბილა, თარგმნილი მასალა შეუფარდა და დაუახლოვა ქართულ სინამდვილეს...

ვახტანგი, მართალია, სპარსულ ტექსტს თარგმნიდა და ძირითადად იმით იფარგლებოდა, მაგრამ ზოგჯერ განსხვავებულ შეხედულებას ქადაგებდა და საყურადღებო მოწოდებებს გვთავაზობდა. მის ნააზრევში რამდენიმე კლასიკური ხანის ქართული მწერლობის ცხოველყოფილი გავლენაც შეინიშნება⁹⁴.

ვახტანგი არ დაკმაყოფილებულა „ყაბუს-ნამეს“ პროზაული თარგმანით და შემდგომ, უკვე რუსეთში ცხოვრებისას, გაულექსავს იგი. ქართული თარგმანის სათაურად ვახტანგს „ამირნასარიანი“ აურჩევია. მკვლევარ გ. იმედაშვილის აზრით, ვახტანგ VI, როგორც სპარსული ენისა და მწერლობის კარგმა მცოდნემ, უთუოდ იცოდა ორივე სათაური და უპირატესობა „ამირნასარიანს“ ალბათ იმიტომ მისცა, რომ ასე ერქვა იმ ხელნაწერს, რომლითაც მან თარგმნისათვის ისარგებლა⁹⁵.

ქეი-ქაუსის წიგნის სათაურად „ყაბუს-ნამეს“ აღიარებას სამეცნიერო ლიტერატურაში დღესაც სადავოდ მიიჩნევენ⁹⁶.

ვახტანგს აგრეთვე ეკუთვნის ქართული თარგმანი მსოფლიოში გავრცელებული ინდური ლიტერატურული ძეგლისა „ქილილა და დამანა“.

VI საუკუნეში ინდური კრებული სანსკრიტულიდან ფალაურ ენაზე (საშუალო სპარსული) ითარგმნა, შემდგომ კი ფალაურიდან სირიულ და არაბულ ენებზე (VIII ს.). მერე, როდესაც ფალაური ორიგინალი დაკარგულა, არაბული ვერსია ახალ სპარსულ და ევროპულ ენებზე უთარგმნიათ. ნაწარმოებმა დიდი პოპულარობა მოიპოვა და გაჩნდა მისი რამდენიმე ათეული რედაქცია.

⁹⁴ ლ. მენაბდე, ვახტანგ მეექვსე, თბ., 1966, გვ. 124.

⁹⁵ გ. იმედაშვილი, ყაბუს-ნამეს ქართული ვერსია ამირ-ნასარიანი, „ლიტერატურული ძიებანი“, IX, თბ., 1955, გვ. 332.

⁹⁶ იხ. ა. ლომთათიძის წინასიტყვაობა „ყაბუს-ნამეს“ სრული ქართული თარგმანისა. ქეი-ქაუს, „ყაბუს-ნამე“. დარეგებათა წიგნი, სპარსულიდან თარგმნა, წინასიტყვაობა და შენიშვნები დაურთო ამირან ლომთათიძემ, თბ., 1978, გვ. 4—6.

ქართულად „ქილილა და დამანა“ პირველად კახეთის დავითმა, თეიმურაზ I-ის მამამ, თარგმნა, მაგრამ არასრულად. დავითის ნამუშევარი ვახტანგს უნახავს. როგორც ამას თვითონ ვახტანგი გადმოგვცემს, „მე ის წიგნი ხელად შემომივარდა. ვნახე რომ იყო სიტყბოთი და სარგოთი სრული. რაოდენი ზღაპრის წიგნია და ანუ მსოფლიო სწავლანი არიან, ამისთანა სარგო და სამოდ საკითხავი არ იპოებოდა.

ერთ სპარსსა, რომ მცირედ ქართული ენა და წიგნი ესწავლა, ამის შესრულება უთხარი. მან თარგმნა იწყო, მაგრამ ენის უცოდინარობით ვერც კარგა გამოიღო და გასრულებამდეც მეც ისპაანს წასვლა მომიხდა. ისპაანს რომ ჩაველ, მუნ ერთ სომეხს უთხარ, რომ სპარსული ესწავლა, ნაკლების შესრულება და მან შეასრულა; მაგრამ ლექსი, სიტყვა და განწყობა ბევრი დააკლდა“⁹⁷.

ვახტანგს ბევრი უსწორებია ეს თარგმანები, შეუესია გამოტოვებული ადგილები, პროზაულად თარგმნილი ლექსები გაუწყია და ა. შ. მაგრამ მიუხედავად ამისა, ეს „კოლექტიური“ ნაშრომი — დავითის, ირანელის და სომხის მიერ თარგმნილი ტექსტი, მიუხედევად ვახტანგის მიერ გადამუშავებისა, მაინც უხეირო დარჩა და მას თითონ არ მოსწონდა.

როდესაც ვახტანგი ქირმანს გაგზავნეს (1714 წ.), მან ხელახლა დაიწყო „ქილილა და დამანას“ ტექსტის თარგმნა. თავის ანდერძში იგი გვაუწყებს: „რა მიველ მუნ (ე. ი. ქირმანს — გ. პ.), წიგნი სარგონი არ მახლდა, და ცუდად ყოფნა სულისაც მაზიანებლად ვნახე და ხორცის საწუხრადაც. სხვა საქმე არა მქონდა რა და ამის შექცევას გამოვეკიდე“⁹⁸.

ვახტანგმა არ დაიშურა ენერგია და დიდი სამუშაო სრულყოფილი თარგმანის მისაღებად კეთილსინდისიერად შეასრულა. ვახტანგის ხელნაწერი, რომელიც ახლა ინახება სსრ კავშირის მეცნიერებათა აკადემიის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის ლენინგრადის განყოფილებაში, ნათლად მოწმობს იმას, თუ როგორ გულმოდგინედ ცდილობდა იგი დედნის ტექსტთან დაახლოებას. ამ სამუშაოს შესახებ ვახტანგი შემდეგნაირად წერდა: „სპარსთ

⁹⁷ იხ. ანდერძი დიდს ქირსა შინა მყოფის მეფის ვახტანგისა. წიგნში: „ქილილა და დამანა“. ს უ ლ ხ ა ნ - ს ა ბ ა ო რ ბ ე ლ ი ა ნ ი, თხზულებანი ოთხ ტომად, ტ. II, თბ., 1962, გვ. 38.

⁹⁸ იქვე, გვ. 38—39.

ენაში მეტად ტკბილად და კარგად უთქვამსთ. ამასაც ნახავთ, ლექსი ლექსად გარდმოვსთქვი უკლებრად, რომელი ოთხმუხლო იყო, ანუ ორმუხლი, ანუ ერთმუხლი, ანუ ათმუხლი, მეტი თუ ნაკლები, და ამბავი — ამბად. მაგრამ ლექსი სპარსული ქართულს ენაში ლექსად არ ითარგმნება, ამბად მოვა, და მე იმავე ამბის გალექსვა მოვინდომე, და ეგება ლექსი არ მოგეწონოსთ, გასინჯეთ, რომ სხვის კაცისაგან ნათქვამს ამბავს მეორე ისე ველარ იტყვის! სპარსის ლექსის იგაენი ამის უკეთ ქართულად ვერ მოვიყვანე, თვარემ სპარსულში დიად გაწყობილია“⁹⁹.

ვახტანგმა ტექსტი თარგმნა სადა და უბრალო ენით. ამის შესახებ იგი წერდა: „მე კაცის შეუტყობრობისა და მოუძაგებლობის გულისათვის ადვილისა და მსოფლიოს სიტყვით დავსწერე, რომ მკითხველთ სამძულვაროდ არ უჩნდესთ და ეს სწავლა გაუგონებელი არ დარჩეს“¹⁰⁰.

ვახტანგი ყველაზე უკეთ გრძნობდა, რომ მისი ნამუშევარი კიდევ მოითხოვდა დამატებით მუშაობას და რედაქტორის ხელს. ამასობაში ქირმანიდან იგი ისტაპანს გაიწვიეს (1716 წ.), სადაც იგი სახელმწიფო საქმიანობაში კვლავ მთელი ენერგიით ჩაერთო. „ქილილა და დამანას“ თარგმანი კი სარედაქციოდ თავის კარის მდივანს ონანას გამოუგზავნა. ონანა თავის ანდერძში გვაუწყებს: „ეს ძლიერი და ამაღლებული მეფე დროსა და ჟამთა იწროებისაგან უცალოდ იქნა და თავისის სიბრძნით გახალასებული სამეცნიერო წიგნი თვით აღარ გალექსა და მათის უფსკრულის სიბრძნისაგან მეორედ აღარ აავსო და ჩვენ გვიბრძანა ეს ძნიად მისახდომი სამსახური და თუცა ძალგვიძეს, შემართვა გვენებაეს“¹⁰¹.

ონანამ ლექსად გააწყო ვახტანგის მიერ პროზაულად თარგმნილი სპარსული ლექსები და უცვლელად დატოვა თვით პროზა, ე. ი. ძირითადი ტექსტი. ამასობაში სულხან-საბა ორბელიანი ევროპიდან საქართველოში დაბრუნდა და ვახტანგმა მას გაუგზავნა „გასაჩალხად“ „ქილილა და დამანას“ საკუთარი თარგმანი.

ამის თაობაზე საინტერესო ცნობებს გვაწვდის სულხან-საბას ანდერძი, რომელიც დართული აქვს მის მიერ დამუშავებულ ტექსტს. „ესე წიგნი ქირმანსა და ისპანს შეჭირვებაში მყოფსა

⁹⁹ სულხან-საბა ორბელიანი, თხზულებანი, ტ. II, გვ. 40.

¹⁰⁰ იქვე.

¹⁰¹ ონანას ანდერძის ტექსტი ციტირებულია ლ. მენაბდის წიგნის „ვახტანგ მეექვსე“-ს მიხედვით, იხ. 135—136.

და უსაქმო მზრუნავს გონების ურვის წამლად მოემუშავებოდა. თველთასა მეფე ვახტანგს — სპარსულისაგან ქართულად ეთარგმნინა...

ამისთვის მრავალს გარჯილიყო და დიდის ჭირით ქართულად გამოედო. და თვითან ზედმიწევნით სპარსული არ იცოდა, და მთარგმნელებიც თავის გუნებისა ვერ იშოვნა და მირევ-მორე-ვით გარდმოეთარგმნათ. სხვას ენის წიგნი სხვას ენაზედ, თუ არ კაის მცოდინარისაგან, გამოთარგმნა ძნელია: ზოგან წინა უკან უნდა მოიყვანოს და ზოგან ართრონი ან მოუმატოს, ან დააკლოს, თვარამ სწორად ისე უგემური მოვა. რა გაეთაებინა, ქართლში სულხან-საბა ორბელიანისათვის გამოეგზანა და მოეწერა მა-ღალსა მდაბალი ბოდიშები... და ებრძანა: ეს ჩემი ჭირნახული გა-ჩაღზე გემოანად და სადაც ლექსები ჩართული იყოს, აგრეთვე ქართულად ლექსები ჩაურთეთ. ეს სულხან-საბა ორბელიანი გი-ორგი მეფის დედის ძმისწული იყო, და მისგანვე შვილურად გა-ზრდილი და განსწავლებული, და ვახტანგ მეფისა ბიძად და გამ-ზრდელად წოდებული და დიდად საყვარელი. ამ სოფლის სიმუხ-თლემ ერთმანეთს მოაშორვა და ჩხუბიანმა კაცებმა მათ შუა დიდი დახეთქილება ჩამოაგდო. მეფე მას და მის ძმათზე უბრა-ლოდ მწყრომელი შექნეს, და მერემე ეს ბძანება მოუვიდა, უარი აღარ იქნებოდა, თვარამ მონაზვნისაგან ამისთანა ამ-ბავი უწესოა და ურიგო...

ბერ-მონაზონი რომ მოსეს წიგნის ნაცვლად ქილილა და და-მანას აკეთებდეს, ვეჭობ, მეფესაც გაეცინოს...¹⁰²

სულხან-საბას ეს ანდერძი, როგორც ვხედავთ, შეიცავს სა-ყურადღებო დეტალებს. ამჯერად ჩვენ დავაკვირდეთ იმ გარემო-ებას, რომ ევროპიდან ორბელიანის დაბრუნების შემდეგ „სოფ-ლის სიმუხთლემ“ და „ჩხუბიანმა კაცებმა“ ვახტანგსა და სულხან-საბას შორის ურთიერთობა განხეთქილებამდე მიიყვანეს, მაგრამ ორივე მხარე მოწოდების სიმალლეზე იდგა და წარმოშობილი უსიამოვნება გადალახეს. საერთო საქმისადმი დიდმა სიყვარულმა და ურთიერთმიმართ კეთილმა სურვილებმა თავისი ნაყოფი გა-მოიღეს.

სულხან-საბამ ტექსტი „გაჩაღზე“, პროზაულად თარგმნილი ლექსები გალექსა, სპარსიზმები წაშალა და სადაც კიდეც ცოტა

¹⁰² სულხან-საბა ორბელიანი, თხზულებანი ოთხ ტომად, ტ. II₁, თბ., 1962, გვ. 40—41.

რამ იყო დარჩენილი ქრისტიანული სჯულის საწინააღმდეგო, ნონიკურ თვალსაზრისს შეუფარდა.

სულხან-საბას ნამუშევარი ვახტანგს მოეწონა. მისი ბრძანებით ტექსტი კალიგრაფისტებმა გადაწერეს, ხოლო მხატვრებმა ლამაზად გააფორმეს, შესანიშნავი მინიატურებით შეამკეს. „ჭილილა და დამანას“ ეს ხელნაწერიც ინახება სსრ კავშირის მეცნიერებათა აკადემიის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის ლენინგრადის განყოფილებაში.

ქართველ მეცნიერებს ალ. ბარამიძეს¹⁰³, ე. მეტრეველსა და ა. გვახარიას¹⁰⁴, მ. თოდუას¹⁰⁵, ლ. მენაბდეს¹⁰⁶, ი. ხუსკივაძეს¹⁰⁷ საფუძვლიანად აქვთ იგი შესწავლილი.

ასე, ამ ორი გამოჩენილი მოღვაწის შემოქმედებითი შრომის შედეგად ქართველმა მკითხველმა მიიღო იგავ-არაყების უკვდავი კრებულის შესანიშნავი ქართული ვერსია.

ცარდა ამისა, რუსეთში ცხოვრებისას ვახტანგმა გალექსა ერასტი თურქისტანიშვილის მიერ რუსულიდან ქართულად თარგმნილი „აპოფთეგმატა“, რომელიც თავის მხრივ რუსულად უთარგმნიათ XVII ს. პოლონელი მწერლის ბენიაშ ბუდნის კრებულიდან.

შემონახულია „აპოფთეგმატის“ ქართული თარგმანის როგორც ვრცელი, ისე მოკლე რედაქცია. ვახტანგის მიერ გალექსილი იყო მოკლე რედაქცია. იგი ისევე როგორც ვრცელი, სამ ნაწილად იყოფა: 1. „მოკლედ სიტყვისგება სოგრატისა, სწავლა პირველი. თარგმნილი რუსულისაგან ქართულად ერასტი თურქისტანიშვილისაგან და ლექსად ნაბრძანები მეფეთ-მეფის ვახტანგისაგან, რომელსა ეწოდების სიბრძნე მალაღობელი“; 2. „მოკლედ

¹⁰³ იხ. ა. ბარამიძე, ქილილა და დამანა. წინასიტყვაობა ტექსტის გამოცემისა, წიგნში: „სულხან-საბა ორბელიანი“, თბულებანი ოთხ ტომად, ტ. II₁, II₂, თბ., 1962.

¹⁰⁴ ე. მეტრეველი, ალ. გვახარია, სულხან-საბა ორბელიანის მთარგმნელობითი მეთოდის შესწავლისათვის („სულხან-საბა ორბელიანი, საიუბილეო კრებული“, თბ., 1959, გვ. 177—202).

¹⁰⁵ მ. თოდუა, ქილილა და დამანას საბასეული ვერსია, თბ., 1967; ქილილა და დამანა, სპარსულიდან თარგმნილი მეფე ვახტანგმეექვსისა და სულხან-საბა ორბელიანის მიერ, ტექსტი დაადგინა, შესავალი, კომენტარები და ლექსიკონი დაურთო მავალი თოდუამ, თბ., 1975.

¹⁰⁶ ლ. მენაბდე, ვახტანგ მეექვსე, თბ., 1966, გვ. 126—142.

¹⁰⁷ ი. ხუსკივაძე, ქართული საერო მინიატურა (XVI—XVIII სს.), თბ., 1976.

გამოსახსნელი ამბავი, წიგნი მეორე, რომის კეისრებისა, მეფეთა, მთავართა და მხედართმთავრებისა — მეფის ვახტანგისაგან ლექსად თქმული“; 3. „რომელნიმე ამორჩეულნი სიტყვანი მისისა წიგნებიდანვე“. „აოფთეგმატის“ ვახტანგის მიერ შესრულებული ქართული თარგმანი, რომელსაც მან „სიბრძნე მაღალობელი“ უწოდა, შესწავლილი აქვთ ტ. რუხაძეს¹⁰⁸ და ლ. მენაბდეს¹⁰⁹.

აღმზრდელითი ხასიათის ძეგლების თარგმანებში („ამირნასარიანი“, „ქილილა და დამანა“, „სიბრძნე მაღალობელი“) ვახტანგმა ჩააქსოვა საკუთარი დაკვირვებები და ცხოვრებისეული გამოცდილება, მოგვცა მრავალი ბრძნული დარიგება და მახვილგონივრული შეგონება, აფორიზმები, რაც საფუძველს იძლევა ვიმსჯელოთ ვახტანგის დიდაქტიკურ შეხედულებებზე, როგორც გარკვეულ მოძღვრებაზე.

აქვე უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ ვახტანგის საშუალებით სხვა მოღვაწეების მიერ ითარგმნა და მომზადდა არაერთი მნიშვნელოვანი ნაშრომი.

ვახტანგის პოეტიკი მიმკვიდრეობა

ვახტანგს ეკუთვნის აგრეთვე საინტერესო პოეტური ნაწარმოებებიც, მას საპატიო ადგილი უჭირავს ქართული ლიტერატურის ისტორიაში.

ვახტანგის პოეტური მიმკვიდრეობა ჩვენს ლიტერატურათმცოდნეობაში საფუძვლიანად არის შესწავლილი. იგი მრავალმხრივაა გარჩეული და შეფასებული კ. კეკელიძის, ალ. ბარამიძის, გ. ლეონიძის, გ. იმედაშვილის, ლ. მენაბდის, ს. ცაიშვილის, მ. თოდუას, ა. გვახარას, დ. ბრეგაძისა და სხვების მიერ. ჩვენ მხოლოდ ზოგადად შევეხებით ვახტანგის პოეტური მიმკვიდრეობის დახასიათებას, რამდენადაც ეს აუცილებელი იქნება მისი მოღვაწეობის სრული გაშუქებისათვის.

ვახტანგის ლიტერატურულ-მხატვრული შემოქმედებისათვის დამახასიათებელია თემატიკური მრავალფეროვნება, იდეურ-აზრობრივი მიზანდასახულობა, მოქალაქეობრივობა, ღრმა ლირიზმი და მძაფრი მგრძნობელობა.

¹⁰⁸ იხ. ტ. რუხაძე, ქართულ-რუსული ლიტერატურული ურთიერთობის ისტორიიდან (XVI—XVIII სს.), თბ., 1960, გვ. 282—286.

¹⁰⁹ იხ. ლ. მენაბდე, ვახტანგ მეექვსე, გვ. 142—150.

გასაგებია, რომ ვახტანგის პოეტური ნიჭის გამოვლენა-განვითარება განაპირობებს და განსაზღვრებს იმდროინდელმა ქართულმა სინამდვილემ, ქართული კულტურის განვითარების დონემ, დიდმა ლიტერატურულმა ტრადიციებმა.

ვახტანგს, როგორც მოწინავე საზოგადო მოღვაწეს, პოეტურ შემოქმედებაშიც წინა პლანზე, უპირველეს ყოვლისა, თავისი დროის საზოგადოებრივი ცხოვრების საჭირობოტო პრობლემები ჰქონდა დაყენებული. სახელმწიფოს ბედ-იღბალზე მზრუნველი მეფე ქვეყნის სიმტკიცეს, ბუნებრივია, სამეფო ხელისუფლების ძლიერებას უკავშირებდა და მეფის მიერ „მართებული საქმის ქმნის“ მქადაგებლად გამოდიოდა. კანონებსა და სხვადასხვა სახელმწიფო აქტებში განვითარებულ მოსაზრებებს ვახტანგი, ბუნებრივია, თავის პოეტურ ნაწარმოებებშიც გამოხატავდა. მაგალითად, პოემაში „სიბრძნე მალალობელი“ ვახტანგი წერდა:

„მეფე მდაბალი, მოწყალე, მშვიდი და გულკეთილია,
ქვეყნის მომვლელი, ერთგული, უყვარდეს ვითა შვილია,
გამსიხავეი და სარდალი, რისხვის დროს შეუცილია,
და ორისავე ხელთა დარჩება ამის და იმის წილია“.¹¹⁰

იგი აღნიშნავდა, რომ საქვეყნო საქმე მეფეს პირადულზე უფრო მაღლა უნდა ჰქონოდა დაყენებული:

„მეფე არა ხამს თავისა გემოსა მიღვენებული,
უხვი, მხნე, ტკბილი, მოწყალე, დროს რისხვის მონებებული,
შემძლე საქმისა, სხვათაგან რჩევითა უფრო ქებული,
და თვით ეღვიძოს და-სამეფოს მძინარი, განსვენებული“.¹¹¹

კანონმდებელი მეფე თავის პოეტურ ნაწარმოებებშიც გმობდა უსამართლობას და იბრძოდა ბოროტების წინააღმდეგ. იგი წერდა:

„სადა ბოროტი გამოჩნდა სივეს სიმრავლებითა,
ძირი გადიდდა, გამსხვილდა მიღმამდი ვასავლებითა,
ნაყოფი ტკბილი აღმოფხვრა, ვახადა დანაკლებითა,
და აოხრდა თემი, ქვეყანა მძისთა მიახლებითა“.¹¹²

ვახტანგი ხაზგასმით აღნიშნავდა:

„სამართლით ნაშოვნთ დაკარგვა სჯობს სიბოროტით შოვნასა,
და მას ერთხელ იწყენ, ამისგან ნახავ მრავალჯერ წყენასა“.¹¹³

¹¹⁰ ვ ა ხ ტ ა ნ გ მ ე ე ქ ვ ს ე, ლექსები და პოემები, თბ., 1975, გვ. 137.

¹¹¹ იქვე, გვ. 155.

¹¹² იქვე, გვ. 10.

¹¹³ იქვე, გვ. 133.

ვახტანგის თქმით:

„ვინც ბოროტით გამდიდრდების, თავსა დიდხან ვერ იმდიდრებს“¹¹⁴.
 „სივლახაკე სჯობს კარვითა სიავით გამდიდრებასა“¹¹⁵
 „უნაყოფობა ბევრით სჯობს ბოროტის შვილის ყოლასა“¹¹⁶

ვახტანგი მოუწოდებდა ყველას მახინჯი მოვლენების აღმოსაფხვრელად აქტიური მოქმედებისაკენ. ბოროტებას იგი სიკეთეს უპირისპირებდა და კეთილის გამარჯვების აუცილებლობას ხაზგასმით აღნიშნავდა:

„კეთილს გარდა სულ წახდება სოფელი და დანაარსი“.¹¹⁷

ან:

„სულ გასწორდეს, რაც რომ არის ბოროტისა საქმის კიდე“¹¹⁸

ვახტანგი უმღერდა მეგობრობას და კიცხავდა შურიანობას. მკვლევარ დ. გვრიტიშვილის მართებული დასკვნით, „ვახტანგმა განსაზღვრა რა სიკეთისა და ბოროტების ცნებები, ერთმანეთს დაუპირისპირა რა ისინი, ჩამოაყალიბა ის მორალური კოდექსი რომლის განხორციელება სავალდებულო უნდა გამხდარიყო საზოგადოების ყველა წევრისათვის, განურჩევლად იმისა, მეფე იყო, თავადი, გლეხი, ერი თუ ბერი“¹¹⁹.

ვახტანგი ქადაგებდა სასარგებლო საქმიანობის აუცილებლობას. ლექსში „შეგონება“ იგი წერდა:

„კაცმან უნდა თავის საქმე ყველა ღვთითა მოივარგოს,
 ამ სოფელსა ხელი ჰყაროს, იქაც ბარგი დაიბარგოს,
 მოყვარეთ და ამხანაგთა თავის რიგით რამე არგოს,
 და სახელის ხე საჩრდილელად წყლისა პირსა სამე დარგოს“¹²⁰

ვახტანგის აზრით, ადამიანის ცხოვრებაში მთავარია პრაქტიკული მოქმედება. იგი წერდა:

„რადგან კაცია მოკვდავი, უნდა დაურჩეს რამე და,
 სახელისაგან უმჯობე რამცა ჰქენ, რამც იამე და?“

¹¹⁴ ვ ა ხ ტ ა ნ გ მ ე ე ქ ვ ს ე, ლექსეუ და პოემები, გვ. 134.

¹¹⁵ იქვე, გვ. 138.

¹¹⁶ იქვე

¹¹⁷ იქვე.

¹¹⁸ იქვე.

¹¹⁹ დ. გ ვ რ ი ტ ი შ ვ ი ლ ი, ნარკვევები საქართველოს ისტორიიდან, III, თბ., 1968, გვ. 80.

¹²⁰ ვ ა ხ ტ ა ნ გ მ ე ე ქ ვ ს ე, ლექსეუ და პოემები, გვ. 15.

მოვიგონებენ ყოველნი ამითი ჟამით-ჟამედა,
და მოლექსობაცა იქნება ამის რამ შესაწამელა.“¹²¹

ან:

„ვის მიხედება დიდ-სახელად უბრძოლველად გამარჯვება!“¹²²

ბუნებრივია, რომ ვახტანგი, ისევე როგორც XVII—XVIII საუკუნეების სხვა ქართველი სწავლულები, არ მოითხოვდა და ვერც მოითხოვდა არსებული საზოგადოებრივი წყობილების გარდაქმნას, ის მხოლოდ სწავლა-განათლების საშუალებით ფიქრობდა საზოგადოების გაუმჯობესებას. ვახტანგის შეხედულებით, მხოლოდ სწავლა-განათლების ძალითა და სიბრძნით შეიძლება ადამიანი ბედნიერი გახდეს. იგი წერდა:

„ავსა კაცსა ცოდნის სწავლა მის სიავეს გაუკარგავს.“¹²³

ან:

„სიბრძნე გიყვარდეს, ისწავლე, ძვირფასი არი სახისა,
და დაცემულთ მაღლა ამწევი, მადიდებელი გლახისა.“¹²⁴

ვახტანგი ადამიანის გონების უსაზღვრო ძალას უსვამდა ხაზს, თანამემამულეებს კემშარიტი ცოდნის დაუფლებისაკენ მოუწოდებდა და ისევე, როგორც მისი მასწავლებელი სულხან-საბა ორბელიანი, „ამქვეყნიური“ ცხოვრების გაუმჯობესების შესახებ მოძღვრების განვითარებას ცდილობდა. ყოველივე ეს კიდევ ერთხელ მოწმობს მის ძვრას განმანათლებლობის მიმართულებით. ა. ფრანგიშვილი მართებულად აღნიშნავს, რომ ვახტანგ VI-ის შემოქმედებაში განმანათლებლობის რეალისტური კონცეფციის რაციონალიზმის მიმართულეებით განვითარება უთუოდ პროგრესული მსოფლმხედველობის დამკვიდრებას მტკიცე საფუძველს უქმნიდა.“¹²⁵

ვახტანგის პოეტური მემკვიდრეობის ძირითადი დამახასიათებელი ნიშანი მგზნებარე პატრიოტიზმია. მის პოეზიაში განსაკუთრებული სიღრმით და სიმთაფრით არის აღბეჭდილი სამშობლოს

¹²¹ ვახტანგ მეექვსე, ლექსები და პოემები, გვ. 44.

¹²² იქვე, გვ. 96.

¹²³ იქვე, გვ. 139.

¹²⁴ იქვე, გვ. 140.

¹²⁵ ა. ფრანგიშვილი, ვახტანგ VI და მეცნიერული აზრის განვითარება საქართველოში, „სკოლა და ცხოვრება“, 1976, № 5, გვ. 75.

დამორებით გამოწვეული დიდი გულსტკივილი. ბუნებრივადვე მის ლირიკაში გვხვდება სევდიანი ჰანგები და პესიმიზმიც. მაგალითად, ვახტანგი აღწერს წუთისოფლის ვერაგობას, სამშობლოს არევ-დარევისა და საკუთარ უბედურებას. თვით ვახტანგისავე სიტყვებით:

„დაემონე კაეშანსა, სევდა მომხვდა მისთვის წამლად,
მელნად ნაღველს მოვიხმარებ, აღმოვაწებ გულსა კალმად;
ლხინის ბალის მოსარწყავად ცრემლი მიმდის ვასალამად.“¹²⁶

მაგრამ, როგორც ეს საცხებით სამართლიანად აღნიშნა ა. ბარამიძემ, ვახტანგის პოეზია, მთლიანად აღებული, სრულებით არ ხასიათდება პესიმისტური მსოფლმხედველობით¹²⁷. მაღალი ჰუმანური იდეალები—კაცთმოყვარეობა და სამშობლოსადმი უსაზღვრო სიყვარული—შეადგენენ ვახტანგ მეექვსის პოეზიის ქვაკუთხედს.

ვახტანგი იმისთვისაც ზრუნავდა, რომ შეესწავლათ ქართული ლექსის ბუნება და პოეტიკის თეორიის საკითხებზეც სპეციალური ნაშრომი შეექმნათ. ამის ნათელი დადასტურებაა მამუკა ბარათაშვილის „ჭაშნიკი“, რომელიც ვახტანგის დავალებით დაიწერა¹²⁸.

რაც შეეხება ვახტანგის ლიტერატურული ნაწარმოების ენასა და სტილს, პოეტ-აკადემიკოსის გ. ლეონიძის დაკვირვებით იგი ხასიათდება ხალხურობით. „ვახტანგი, — წერს გ. ლეონიძე, — მომხრე იყო ცოცხალი, მდაბიო ენისა მწერლობაში“¹²⁹. თუმცა, აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ, სამწუხაროდ, ჩვენს ენათმეცნიერებს ვახტანგის ენისა და სტილის საკითხი სავანგებოდ ჯერ კიდევ არ შეუსწავლიათ და სპეციალურად არ გაუშუქებიათ.

*
* * *

როგორც ვხედავთ, ვახტანგი სათავეში ედგა არა მხოლოდ პოლიტიკურ ცხოვრებას, არამედ უშუალოდ წარმართავდა იმდროინდელ მთელ ქართულ ინტელექტუალურ ცხოვრებასაც. ბუ-

¹²⁶ ვ ა ხ ტ ა ნ გ მ ე ე ქ ვ ს უ, ლექსები და პოემები, გვ. 22.

¹²⁷ იხ. კ. კ ე ე ლ ი ძ ე, ა. ბ ა რ ა მ ი ძ ე, ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტ. I, თბ., 1954, გვ. 410.

¹²⁸ იხ. გ. მ ი ქ ი ძ ე, მამუკა ბარათაშვილი, თბ., 1958.

¹²⁹ გ ი ო რ გ ი ლ ე ო ნ ი ძ ე, გამოკვლევები და წერილები, თბ., 1958, გვ. 218.

ნებრეია, რომ ესოდენ გამოჩენილმა მოღვაწემ თავის ირგვლივ შემოიკრიბა ქართული კულტურის ძირითადი წამყვანი ძალები. მისი მფარველობის ქვეშ გაიშალა მოღვაწეობა ბრწყინვალე პლედისა, რომელსაც პირველ რიგში ამშვენებენ სულხან-საბა ორბელიანის, ვახუშტი ბაგრატიონის, დავით გურამიშვილისა და მამუკა ბარათაშვილის სახელები. ¹³⁰

ვახტანგის ხანის საინტერესო დახასიათება მოგვცა დიდმა ქართველმა მეცნიერმა ი. ჯავახიშვილმა: „სწორედ გასაოცარი ხანა იყო ეს ხანა! ასეთი დაუღალავი, მედგარი მუშაობა, რომელსაც ერთი საზოგადო მიმართულება ჰქონდა და ფართო და ღრმა ნიადაგი ეპყრა, უფლებას გვაძლევს ქართული მწერლობის ამ ხანას ენციკლოპედიური ხანა დავარქვათ სახელად. ¹³¹ თითქმის ყველა ამდროინდელი მოღვაწის აზრი და გონება იმ ფიქრისაკენ იყო მიმართული, რომ ქართველი ხალხის შემოქმედებითი ნიჭის მრავალი საუკუნის ნამუშევარი და ნაჭირნახულები შეეკრიბათ, შეესწავლათ და ჩამომავლობისათვის დამთავრებული, ყოველმხრივი წარმოდგენა და ცოდნა გადაეცათ.

ამ დიადი საქმის მოთავე და სულის ჩამდგმელი გიორგი XI და მეტადრე დიდებული დაუფიქსარი ვახტანგ VI იყო“¹³⁰. მართლაც, ქართული კულტურის ისტორიაში ვახტანგის ხანა უდავოდ გარკვეული მნიშვნელობის პერიოდად წარმოგვიდგება. სწორედ ამ დროს ისე დაწინაურდა ქართული კულტურა, რომ საზოგადოებრივ-პოლიტიკური აზრის განვითარებაში მოხდა მნიშვნელოვანი ძვრები, რომლებმაც საფუძველი ჩაუყარეს ქართულ განმანათლებლობას. ერთი სიტყვით, ვახტანგ მეექვსე ენციკლოპედიური ცოდნის ადამიანი იყო. მან დაგვიტოვა მდიდარი ლიტერატურული მემკვიდრეობა, რომელიც ნათლად მოწმობს მისი ინტელექტუალური ინტერესების მრავალმხრივობას. ამ ლიტერატურული მემკვიდრეობის ღრმა მეცნიერული შესწავლა წარმოდგენს აუცილებელ პირობას XVIII საუკუნის ქართული ფილოსოფიური, საზოგადოებრივ-პოლიტიკური და მეცნიერული აზრის განვითარების სწორად გაგებისათვის.

ამრიგად, თავისი ნაყოფიერი საქმიანობით ვახტანგმა უდიდესი ავტორიტეტი მოიპოვა მთელს საქართველოში.

ვახტანგის სამართლის კანონებით და „დასტურლამალის“ ნორმებით ხელმძღვანელობდნენ არა მხოლოდ ქართლის სამეფო-

¹³⁰ ივ. ჯავახიშვილი, ქართული სამართლის ისტორია, ტ. I, თბ., 1928, გვ. 116.

ში, არამედ იმერეთსა და კახეთშიც. ხოლო ვახტანგის სტამბდნენ^{სტამბდნენ} გამოსული ქართული წიგნი საქართველოს ყველა მხარეში ვრცელდებოდა. ვახტანგის კარზე აღიზარდა იმერეთის სამეფოს ტახტის მემკვიდრე ალექსანდრე, რომელიც 1721—1752 წლებში მეფობდა იმერეთში. ვახუშტი ბაგრატიონი შემთხვევით როდი აღნიშნავდა, რომ ვახტანგს „მორჩილებდნენ იმერნი, უსმენდნენ კახნი“¹³¹.

თავისი მსოფლმხედველობით ვახტანგი ეკუთვნოდა ფეოდალური საქართველოს იმ მოწინავე წრეს, რომლის საზოგადოებრივ-პოლიტიკური აზრის დამახასიათებელ ნიშანს წარმოადგენდა პატრიოტიზმი, ბრძოლა ირანულ და თურქ დამპყრობლებთან, ეროვნული ერთიანობის იდეის პროპაგანდა, ეროვნული კულტურის განვითარება, რაც სამშობლოს განთავისუფლებისათვის ბრძოლის იდეოლოგიური ქვაკუთხედი იყო.

ვახტანგ მეფის ბრძოლა უცხო დამპყრობთა
ბატონობისაგან საქართველოს
გასათავისუფლებლად

ვახტანგს, როგორც სახელმწიფო მოღვაწეს, შესანიშნავად ეს-
მოდა, რომ საქართველოს კეთილდღეობა, გარდა შინაფეოდალური
რეაქციული ძალების დაძლევისა, აუცილებლივ მოითხოვდა ყი-
ზილბაში და ოსმალთა დამპყრობლების ბატონობის მოცილებას.
ამ მხრივ დამახასიათებელია თვით ვახტანგის სიტყვები იმის შე-
სახებ, რომ საქართველოს მდგომარეობა ირანის ბატონობის ქვეშ
„ფოცხვერის ქანგში“ ყოფნას უდრიდა, ხოლო ოსმალეთის ბატო-
ნობის დამყარება „ბაბრის ქანგში“ მოქცევას ნიშნავდა¹.

ირანელი და თურქი ასიმილატორების წინააღმდეგ ქართველი
ხალხის მრავალსაუკუნოვანი გმირული ბრძოლის გამოცდილება
ვახტანგს ნათლად კარნახობდა განსაკუთრებული მოქნილი პოლი-
ტიკის აუცილებლობას, დიდ სიფრთხილესა და წინდახედულობას.
კონკრეტული პირობების ყოველმხრივი გათვალისწინებით ლავი-
რებას და უცხო დამპყრობთა ბატონობისაგან ქვეყნის განთავი-
სუფლებისათვის გადამწყვეტი ნაბიჯის გადასადგმელად შესაფერი-
სი მომენტის სწორად შერჩევას.

ვახტანგიც ასე მოქმედებდა.

სამშობლოში დაბრუნებულმა მეფემ უპირველეს ყოვლისა,
ცხადია, ქვეყნის შიგნით მოწინააღმდეგეთა ძალების გაბათილება
მთინდომა. ვახუშტის ცნობით, ჩამოსვლისთანავე ვახტანგმა „შე-

¹ იხ. Перелиска грузинских царей с российскими государями, СПб.,
1861, с. 150.

იპყრა ძე ქამარ-ბეგისა სომხითის მელიქი და დახურიტა თა, კულად ბაგრატ ციციშვილი, ფეშანგი ფალავანდისშვილი მასპი ხერხეულიძე, რევაზისშვილი პაპუნა, ვეშაპიძე და პლატონ, ესენი იქსნა კათალიკოზმან სიკუდილისაგან და განყიდეს ოსეთს თხებთა ზედა“².

ამის შემდეგ ვახტანგმა „ლეკების“ საკითხის მოგვარება სცადა, რადგანაც დაღესტნელების თავდასხმებით ქვეყანა ძლიერ შეწუხებული იყო.³

საქართველოში ლეკების მიერ ძარცვა-გლეჯის პირველი ობიექტი კახეთი გახდა. 1706 წ. ლეკებმა დიდი ზარალი მიაყენეს ამ მხარეს, მიიტაცეს კახეთის აღმოსავლეთი ნაწილი (დღევანდელი საინგილო), რის გამოც კახეთის გამგებელი დავითი იძულებული გახდა თავისი რეზიდენცია ყარაღაჯიდან უფრო დაბლა თელავში გადაეტანა³.

1709 — 1715 წლებში, როდესაც დავითი ირანში გაიწვიეს კახეთის მეფედ დასამტკიცებლად (ერეკლე I 1709 წ. ირანში გარდაიცვალა), კახეთის მდგომარეობა კვლავ გართულდა: გამწვავდა ფეოდალური შინაომები და იმატა ლეკთა თავდასხმებმა. კახეთის გამგებლად დანიშნული თეიმურაზ ერეკლეს ძე მცირეწლოვანი იყო და ქვეყანას ფაქტობრივად ნიკოლოზ ალავერდელი მართავდა, კახელი ფეოდალების ერთმა ნაწილმა ალავერდელის მეთაურობით, ვიწრო ფეოდალური ინტერესებიდან გამომდინარე, საერთო ეროვნულ საქმეს უღალატა. შათ გადაწყვიტეს ლეკებისათვის გზა გაეხსნათ ქართლისა და აზერბაიჯანის პროვინციებისაკენ, რომ მათი რბევის ხარჯზე კახეთი გადაერჩინათ⁴. ამის შედეგად ლეკები ქართლსაც ეწვივნენ.

ვახტანგ VI-ს კარგად ესმოდა „ლეკების“ საკითხის მთელი სირთულე და მისი მოგვარების აუცილებლობა. ამ ამოცანის მისაღწევად, ვახტანგის აზრით, პირველ რიგში აუცილებელი იყო ქართლისა და კახეთის ძალების გაერთიანება, ლეკი ფეოდალებისა და ტომების ბელადების თავდასხმის წინააღმდეგ ერთობლივი სამხედრო მოქმედება. ამიტომ ვახტანგმა დავითან კავშირი დაამყარა. ჯერ კიდევ 1703 წელს ისინი მცხეთაში შეხვდნენ და ერთმანეთს ძმობა და მეგობრობა აღუთქვეს, ხოლო 20-იან წლებში ვახტანგ

² ვახუშტი ბაგრატიონი, დასახ. ნაშრ., გვ. 497.
³ იხ. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. IX, თბ., 1973, გვ. 409.
⁴ იქვე, გვ. 410.

VI-სა და დავით II-ს შორის უფრო მჭიდრო თანამშრომლობა დამყარდა. მათ პრაქტიკული ნაბიჯები გადადგეს საერთო მტრის წინააღმდეგ გაერთიანებული ძალებით გამოსასვლელად⁵.

1720 წლის გაზაფხულზე კახეთში გაიგზავნა ქართლის სამეფოს მოწინავე სადროშოს — საბარათიანოს ლაშქარი ერასტი ყაფლანიშვილის (ორბელიანის) მეთაურობით. მაგრამ იმ დროს დავით II-მ ვერ გაბედა ამ ლაშქართან ერთად ჭარ-ბელაქანში შეჭრა და სამი თვის ლოდინის შემდეგ ქართლის ლაშქარი უკან დაბრუნდა⁶.

შემდგომ ქართლის მეფეს დიდი ძალით მოუხდა განჯის სახანოსაკენ გალაშქრება, რადგანაც იქაური სუნიტი მოსახლეობის დახმარებით ლეკების დიდი ძალები განჯის სახანოში იყო თავმოყრილი. ვახტანგის ლაშქარმა მტერს შეუტია ზეგამში, შაქორში, ბარდაში, ჭარში. დამარცხებულმა ლეკებმა აზერბაიჯანული პროვინციები მიატოვეს და ჭარ-ბელაქანში დაიხიეს, ხოლო ვახტანგსა და ირანის შაჰს მორჩილება აღუთქვეს. ვახტანგი ამით არ დაკმაყოფილდა. მას განზრახული ჰქონდა ლეკთა თავდასხმის მთავარი პლაცდარმის — ჭარ-ბელაქანის დალაშქვრა. და მართლაც, 1721 წ. ქართლის მეფე თავისი ლაშქრით კახეთში შევიდა, სადაც მას შეუერთდა კახელების ჯარი ვახტანგის სიძის თეიმურაზ ერეკლეს ძის მეთაურობით, რადგანაც დავით მეფე ავადმყოფობდა. ერთი სიტყვით, საქმეს უკვე კარგი პირი უჩანდა. მაგრამ ამ დროს შაჰის ბრძანება მოვიდა, რომ ვახტანგს ლაშქრობა მოეშალა⁷. მიუხედავად ამისა, ქართლის მეფეს თავისი ჯარი არ დაუშლია. კახელ და ქართლელ დარბაისელთა თათბირზე გადაუწყვეტიათ, რომ ჭარზე ლაშქრობა მაინც განეგრძოთ. მაგრამ შაჰისაგან მეორე, კატეგორიული ბრძანება მოვიდა და ვახტანგი იძულებული გახდა დამორჩილებოდა მას⁸.

როგორც ამას სეხნია ჩხეიძე გვაუწყებს, ირანში ფიქრობდნენ, რომ „თუ მეფემ ვახტანგ ჭარი დაიჭირა, ქვეყანასაც ის დაიჭერსო“⁹ და ამიტომ უკვე გამარჯვებამდე მისული საქმე ქარ-

⁵ იხ. დ. მეგრელიძე, მასალები XVIII ს. ოცანი წლების ქართლ-კახეთის ისტორიისათვის, კრებულში: „მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის“, ნაკვ. 33, თბ., 1960, გვ. 143—175.

⁶ ვახუშტი ბავრატონი, დასახ. ნაშრ., გვ. 497—498.

⁷ იქვე, გვ. 498.

⁸ იხ. დ. მეგრელიძე, მასალები XVIII ს. ოცანი წლების ქართლ-კახეთის ისტორიისათვის, გვ. 145.

⁹ სეხნია, ჩხეიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 329.

თლის მეფეს ჩააშლევინეს. გასაგებია, თუ რას განიცდიდნენ მოქმედები და პირადად ვახტანგი შაჰის ესოდენ ვერაგული მოქმედების გამო. ⁵

ვახუშტისა და სეხნია ჩხეიძის ცნობები იდენტურად გვიხატავენ საერთო სურათს და, ბუნებრივია, რომ რიგ დეტალებში ერთმანეთს კიდევაც ავსებენ, თუმცა ამბების მსვლელობის თანმიმდევრობის თვალსაზრისით ზოგიერთ განსხვავებასაც იძლევიან. მაგალითად, ვახუშტის მიხედვით ირანის შაჰს ჯერ „წარმოევლინა... შირვანის ხან შევლად კახთა. ესე რა მოვიდა შაჰს, დაესხნენ ჭარელნი, მოკლეს ხანი და მოსწყუდნეს, სპანი მისნი“. ამიტომაცაო შაჰმა ვახტანგს დაავალა ჭარში გალაშქრება, რომელიც შემდეგ თვითონვე შეაწყვეტინა. „ამისთვის მოუძმნო ყეენმან მეფესა შემუსრვა ჭარისა და სრულიად შეკრბული სპითა ქართლისათა წარივიდა. ხოლო კახთა მიიყვანეს მუდღე მადაროს. მუნ ევედრნენ ჭარელნი მეფესა, რათა შეიწყალოს და დაემორჩილნენ, ვითარცა ნებაეს.

მაშინ მოვიდა ყეენიდან ბეჟან თაქალ-თოიანი, რათა უკუნიჭეს მეფე მათგან“¹⁰.

სეხნაას ცნობებით კი, შირვანის ხანისათვის ლეკების წინააღმდეგ მოქმედება შაჰს ვახტანგის ლაშქრობის შემდეგ უბრძანებია¹¹.

მაგრამ საკითხს ეს დეტალები არ წყვეტენ. მთავარია ის საერთო მდგომარეობა, ის ვითარება, რომელსაც ჩვენი წყაროები ნათლად გვიხატავენ.

ზემოაღნიშნულთან დაკავშირებით უნდა გავითვალისწინოთ ის ფაქტიც, რომ **ავღანთა** შემოტევით შეწყუხებულმა შაჰმა მათ საწინააღმდეგოდ ლეკების დაქირავებაც სცადა. შაჰ სულთან-ჰუსეინმა ფული და საჩუქრები გაუგზავნა შამხალს და სასწრაფოდ ჯარის გამოგზავნა მოსთხოვა. ლაშქარი შეგროვდა და ყაზიყუმუხელი სურხაი-ხანის მეთაურობით გაიგზავნა ირანის შაჰის დასახმარებლად, მაგრამ შირვანში მას დაუღბეგი დაეწია ლეკთა ათასკაციანი რაზმით და შაჰის წინააღმდეგ ერთობლივი ძალით გამოსვლა შესთავაზა. სურხაი-ხანი იმწამსვე დათანხმდა და ორივემ განაცხადა, რომ ისინი „ღვთის მიერ მოწოდებულნი არიან გაათავისუფლონ სუნიტები ირანის ბატონობისაგან და მოუწოდე-

¹⁰ ვახუშტი ბაგრატიონი, დასახ. ნაშრ., გვ. 498.

¹¹ სეხნია ჩხეიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 329.

ბენ ყველა ჭეშმარიტ მუსლიმანს გაერთიანდნენ და მოიპოვეს თავისუფლება“¹².

1721 წლის 7 აგვისტოს დაუდ-ბეგი და სურხაი-ხანი კვლავ დაესხნენ შემახას და გაძარცვეს ქალაქი. რუსული წყაროების მონაცემებით, რუსი ვაჭრების ზარალი ამჯერად 500 000 მანეთს აღწევდა.

დაახლოებით ამ პერიოდში შაჰმა შეიტყო ლალატი თავისი ეთიმაღ ად-დოჟულესი (მთავარი ვეზირი) ფათალი-ხანისა, რომელიც წარმოშობით ლეკი იყო და შამხალს ენათესავებოდა. სეხნია ჩხეიძის ცნობით, „ქორონიკონს უთ (1721 წ.), ამა ჟამსა იდგა ყენი შაჰ-სულთან უსეინ თეირანსა და შეაჩნდა ყენის ლალატი ეთიმაღოვლეს ფათალი ხანს: ესე იყო გვარად ლეკი, შამხლისა სახლის კაცთაგან, მაგრამ ხელმწიფისაგან გაზრდილი დიდისა პატივითა, უნდოდა თვით გახელმწიფება. მაგრამ ბძანებითა ლუთისათა და მოევლინა რისხვა მისი და დაიჭირა და დასთხარა თვალები და იავარპყო ქონება მისი“¹³.

სეხნიას მოწმობით, სწორედ ამას მოყვა შაჰის ბრძანებით ჭარისაკენ ვახტანგის გალაშქრება, რომელიც შაჰმა შემდეგ მას მოაშლევინა.

ერთი სიტყვით, ტალკეული ფაქტების თანმიმდევრობის განსხვავებულად გადმოცემის მიუხედავად, ყველა წყარო ერთხმად მოწმობს იმას, რომ (ლეკების გამოსვლამ 1721 წელს იმდენად ფართო მასშტაბი მიიღო, რომ შაჰი საგონებელში ჩავარდა. მთელი შირვანი ფაქტობრივად ლეკების ხელში აღმოჩნდა. 1722 წლისათვის მდგომარეობა კიდევ უფრო გართულდა. ლეკების წინააღმდეგ სულთან-პუსეინმა კვლავ ქართლის მეფის გამოყენება მოინდომა, ამ შემთხვევაში ორივე ქართული წყარო, ვახუშტიცა და სეხნიაც, ერთხმად მიუთითებს, რომ 1722 წელს ირანის შაჰმა ვახტანგი აზერბაიჯანის სარდლად დანიშნა და მას შირვანიდან ლეკების განდევნა დაავალა. ვახუშტის ცნობით, „ხოლო აგვიტოს (ლაპარაკია 1722 წელზე — გ. პ.) კოჟორს მყოფს მოუვიდა მე-

¹² იხ. Известия о находящихся с западной стороны Каспийского моря между Астраханью и рекою Куром народах и землях, и о их состоянии в 1728 г., сочиненное полковником артиллерии Иваном Гербером, «Сочинения и переводы к пользе и увеселению служащие», СПб., 1760, с. 228; П. Г. Б у т к о в, Материалы для новой истории Кавказа, т. I, СПб., 1868, с. 8.

¹³ სეხნია ჩხეიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 328.

ფეს ყვენისაგან თაჯი და ჯილა, ვრმალი და ხანჯალი მოოქროს და სპასალარობა აღრიბეჯანისა, რათა დაიპყრას შირვანი, რამეთუ აქუნდა ლეკთა დაპყრობილი¹⁴.

სენხიას თქმით, „ქორონიკონს უი (1722 წწ.)... მოუვიდა ყენიდამ მეფეს ვახტანგს ხალათი და ლახტი მურასა და სარდლობა და შირვით და შირვანზე ლაშქრობა, ვითარცა შირვანი ლეკთ ეჭირა. შეიყარა სპა ლაშქარი ქართველთა“¹⁵

სწორედ ამ დროს კასპიისპირა პროვინციებში, ასტრახანიდან დარუბანდისაკენ დაიძრა რუსთა ლაშქარი თვით პეტრე I-ის მეთაურობით. ასტრახანის გუბერნატორს ა. ვოლინსკის წინასწარ, 1719—1720 წლებში, პეტრე I-ის დავალებით ვახტანგ VI-სთან მოლაპარაკება დაუწყია სამხედრო-პოლიტიკური კავშირის დადების თაობაზე.

რაც შეეხება თვით ვახტანგს, იგი ჯერ კიდევ ირანში ყოფნის დროს საბოლოოდ დარწმუნდა სეფიანთა სახელმწიფოს ძლიერების დაცემაში, ხოლო ამიერკავკასიაში რუსეთის სახელმწიფოს ინტერესების საფუძველზე პეტრე I-ის აქტიური მოქმედების გათვალისწინებით, შექმნილი მდგომარეობა შეაფასა როგორც ხელსაყრელი პირობა ირანის ბატონობისაგან საქართველოს გასათავისუფლებლად.

ჩვენ უკვე გვქონდა აღნიშნული, რომ პეტრე I, რომელიც რუსეთის სახელმწიფოს ეკონომიკური და სამხედრო-პოლიტიკური ინტერესებით ხელმძღვანელობდა, ჩქარობდა კასპიის ზღვის სანაპიროების დაკავებას, რომ ეს ტერიტორია თურქეთს არ დაეპყრო, რადგანაც ამის რეალური საფრთხე უკვე არსებობდა. კასპიისპირა პროვინციებს კი რუსეთის ვაჭრობისათვის დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა, ხოლო მათი უშუალო შემოერთებით პეტრე მთელი რიგი მნიშვნელოვანი ეკონომიკური ამოცანების გადაწყვეტას აპირებდა. ასე რომ, ირანსა და საერთოდ მახლობელ და შუა აღმოსავლეთში შექმნილი კონკრეტული ვითარება რუსეთის მთავრობას გადაუდებელ ამოცანად უსახავდა კასპიის ზღვის სანაპიროების შემოერთებას. ამ ამოცანის მისაღწევად რუსეთის სახელმწიფოსათვის გარკვეული მნიშვნელობა თვით კავკასიელი ხალხე-

¹⁴ ვ ა ხ უ შ ტ ი ბ ა გ რ ა ტ ი ო ნ ი, დასახ. ნაშრ., გვ. 499.

¹⁵ ს ე ხ ნ ი ა ჩ ხ ე ი ძ ე, დასახ. ნაშრ., გვ. 329.

¹⁶ იხ. В. П. Лысов, Персидский поход Петра I, М., 1951; ვ. პ ა ე ი ქ ა ძ ე, რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისათვის (XVIII საუკუნის პირველი მეოთხედი), თბ., 1960.

ბის პოზიციას და, პირველ რიგში, ქართული სახელმწიფოებრივი მოკავშირეობას ენიჭებოდა.

რუსეთთან კავშირის დამყარების საკითხი, ცხადია, ქართლის სამეფო დარბაზის სხდომაზე იქნა განხილული. დარბაზის ყველა წევრი დასახული გეგმის მომხრე არ ყოფილა. ერთ ნაწილს იგი სახიფათოდ მიაჩნდა იმ მოტივით, რომ საქართველოს მრავალრიცხოვან მტრებს შეეძლოთ ესარგებლათ შემთხვევით და რუსეთის ლაშქრის მოსვლამდე ქვეყნის აოხრება ეცადათ¹⁷. ისინი რჩევას იძლეოდნენ, რომ ემოქმედათ საიდუმლოდ, გამოეყენებინათ მცირერიცხოვანი ჯარი და ფარულად მიმხრობოდნენ პეტრე I-ს.

ვახტანგ VI და მისი მომხრეები ხსნას მხოლოდ რუსეთისა და საქართველოს ერთობლივ გადამწყვეტ მოქმედებაში ხედავდნენ. რუსეთ-საქართველოს კავშირის წარმატების ერთ-ერთ ძირითად პირობად ვახტანგი ქართლში რუსეთის ხუთიათასიანი ჯარის შემოყვანას მიიჩნევდა. მისი ანგარიშით, ეს ერთი მხრივ, ხელს შეუწყობდა ფეოდალური საქართველოს ძალების მობილიზაციას, ხოლო მეორე მხრივ, იძლეოდა იმის გარანტიას, რომ რუსეთი უფრო აქტიურად მოეცილებოდა საქართველოს საკითხს. ამრიგად, ვახტანგ VI-ის მიერ დამუშავებული გეგმა ყოველმხრივ ითვალისწინებდა იმხანად შუა აღმოსავლეთში შექმნილ კონკრეტულ ვითარებას.

1721 წლის ნოემბერში ვახტანგ VI წერდა პეტრე I-ს, რომ მან მიიღო ცნობა ა. ვოლინსკისაგან კასპისპირეთში რუსეთის ჯარის მოსალოდნელი ლაშქრობის თაობაზე და რომ ისინი შეთანხმდნენ, როგორ წარმართონ საქმეები¹⁸.

ამრიგად, ოციან წლებში პეტრე I-სა და ვახტანგ VI-ს შორის დაიდო ხელშეკრულება ერთობლივი საომარი მოქმედების შესახებ. მაგრამ იურიდიულად ეს შეთანხმება არსად არ იყო გაფორმებული, რადგანაც პეტრე I გაუბრბოდა ოფიციალური დოკუმენტების გაცემას, ფრთხილობდა — შაჰს არაფერი გაეგო და რაიმე არ ეღონა.

ვახტანგი, მართალია, გადამწყვეტი მოქმედების მომხრე იყო, მაგრამ მას ფიქრადაც არ მოსვლია წინდაუხედავად ცეცხლთან თამაში. ამიტომ ამიერკავკასიაში რუსეთის ჯარის ჩამოსვლამდე არც აპირებდა მოქმედების აშკარად დაწყებას. მთელ მოსამზადე-

¹⁷ იხ. ივ. ჯავახიშვილი, დამოკიდებულება რუსეთსა და საქართველოს შორის XVIII საუკუნეში, თბ., 1919, გვ. 8.

¹⁸ Переписка грузинских царей с российскими государями, с. 138.

ბელ სამუშაოს იგი ახორციელებდა ფარულად და ცდილობდა გაემწევა ვებინა ურთიერთობა ირანთან ან თურქეთთან, არ გამოეწვია მათი მტრული მოქმედება საქართველოს მიმართ.

პეტრე I-თან ერთობლივი მოქმედებისათვის მზადებისას ვახტანგი ითვალისწინებდა სომხების მისწრაფებასაც, რომ განთავისუფლებულიყვნენ ირანის უღლისაგან და შეექმნათ საკუთარი სახელმწიფო. ვახტანგმა დაიწყო მოლაპარაკება სომეხ მელიქებთან და სამღვდელოებასთან, ენერგიულად შეუდგა სომეხთა ჯარის ორგანიზაციის საქმეს¹⁹.

კაფანელი უხუცესების — ტანუტერების თხოვნით ვახტანგმა ოთხასკაციანი რაზმით სომხეთში გაგზავნა ქართველთა ჯარში მყოფი სომეხი დავით ბეგი, რომელიც სათავეში ჩაუდგა სომხეთის აღმოსავლეთ ოლქებში (სისაკანი, მეგრი, კაფანი) გამათავიფ სუფლებელ მოძრაობას და თავისი ერის ისტორიაში ლეგენდარულ გმირად შევიდა. ვახტანგმა სამართლიანად დაიმსახურა ქართველ და სომეხ პროგრესულ მოღვაწეთა აღიარება, როგორც მათმა საერთო ხელმძღვანელმა.

პეტრე I-მა, რომელსაც საიმედო მოკავშირეებად ქართველები და სომხები ჰყავდა, კასპიისპირეთში ლაშქრობის დასაწყებად ხელსაყრელი დრო შეარჩია. ირანს ავღანელები შეესივნენ მირვეისის შვილის მირ-მაჰმუდის მეთაურობით და 1722 წლის 8 მარტს ირანის დედაქალაქ ისფაჰანს ალყა შემოარტყეს. რვა თვის განმავლობაში ქალაქი ბლოკირებული იყო. ავღანელებთან ბრძოლაში დაიღუპა ვახტანგის ძმა როსტომი, რომელიც შაჰის გვარდიის სარდალი იყო. დაღუპული როსტომის ნაცვლად გვარდიის უფროსად (ყულარალასად) შაჰმა ვახტანგის ძე ბაქარი დანიშნა. სასოწარკვეთილი შაჰი ქართლის ჯარებს იხმობდა. ბაქარს ირანში ჯარით გამგზავრება კიდევაც განუზრახავს, მაგრამ ვახტანგს ამის ნება არ მიუცია და ბაქარი გზიდან დაუბრუნებია²⁰.

ერთი სიტყვით, შაჰი სულთან-ჰუსეინი მძიმე მდგომარეობაში აღმოჩნდა. პეტრე I-მა სცადა გამოეყენებინა ირანში შექმნილი ვითარება, დაესწრო თურქებისათვის და დაეწყო კასპიისპირეთის შემოერთება. თავის მოქმედებას იგი ლეკი მეამბოხეების დასჯის

¹⁹ П. Т. А р у т ю н я н, Освободительное движение армянского народа в первой четверти XVIII века, М., 1954, с. 155—156; В. М а р т и н - р о с я н, Россия и армяно-грузинские взаимоотношения в первой четверти XVIII века, Автореферат канд. диссертации, Ереван, 1966.

²⁰ ს ე ხ ნ ი ა ჩ ხ ე ი ძ ე, დასახ. ნაშრ., გვ. 329.

აუცილებლობით ხსნიდა, ხოლო შაჰს კასპიისპირა პროვინციების დათმობის საკომპენსაციოდ სამხედრო დახმარებას ჰპირდებოდნენ.

1722 წ. 2 ივლისს პეტრე I-მა ვახტანგს აცნობა, რომ რუსთა ჯარი მალე გამოჩნდებოდა კასპიის ზღვის ნაპირებზე. ქართლის მეფეს იგი წინადადებას აძლევდა, რომ ლეკთა წინააღმდეგ ლაშქრობა დაეწყო და თურქებისათვის სამხედრო მოქმედების დასაწყებად რაიმე საბაბი არ მიეცა.²¹

✓1722 წ. 3 აგვისტოს პეტრემ აუწყა ვახტანგს, რომ რუსთა ჯარმა კასპიისპირეთში მოქმედება დაიწყო. დაახლოებით იმავე ხანებში არზრუმის ფაშამ სულთნის სახელით ვახტანგს შეატყობინა, რომ თურქეთი ირანზე გალაშქრებას აპირებს და ქართლის მეფესთან კავშირს სასურველად მიიჩნევსო. ასეთი კავშირისათვის სულთანი ვახტანგს მთელ საქართველოს ჰპირდებოდა, მაგრამ ვახტანგმა უარყო ეს წინადადება და ყოველივე პეტრეს შეატყობინა.²²

ამასობაში ვახტანგს შაჰის ბრძანება მოუვიდა ლეკების განდევნის მიზნით შირვანს გალაშქრების თაობაზე²³. პეტრესადმი მიწერილ წერილში ვახტანგი რუსეთის ჯარების ლაშქრობის დაწყებასთან დაკავშირებით სიხარულს გამოთქვამდა და პირობას იძლეოდა, რომ 20 აგვისტოსათვის განჯაში თავის ლაშქარს ჩაიყვანდა. ამასთან ერთად ვახტანგი წერდა, რომ შაჰმა მას დაავალა აზერბაიჯანში ჯარების მხედართმთავრობა და მოსთხოვა აჯანყებულებას კარგი პირი უჩინდა: განჯისაკენ ლაშქრობას ვახტანგი იმით გაამართლებდა, რომ იგი შაჰის დავალებით მოქმედებდა.)

პეტრე I-თან შეთანხმების თანახმად, ვახტანგ VI 1722 წლის აგვისტოს ბოლოს ქართველთა ჯარით განჯისაკენ გაემგზავრა, სადაც მას შეუერთდა სომეხთა ლაშქარი.) ამ ამბების მონაწილე სომეხი მოღვაწე, განძასარის კათალიკოსი ესაი ჰასან ჯალალიანცი თავის საისტორიო თხზულებაში შემდეგნაირად წერს: „...როდესაც შეიტყო ვახტანგმა მათ შესახებ (იგულისხმება ყარაბაღელი მელიქების მიერ სომეხთა ლაშქრის შეყრა და მეთაურებად ოთხი ახალგაზრდის — ავანის, შრუანის, შაჰნისა და სარუხანის —

²¹ იხ. В. П. Лысцов, Персидский поход Петра I, М., 1951; გ. პ ა ი ქ ა ძ ე, რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისათვის (XVIII საუკუნის პირველი მეოთხედი), გვ. 36—38.

²² ვ ა ხ უ შ ტ ი ბ ა ვ რ ა ტ ი ო ნ ი, დასახ. ნაშრ., გვ. 499—500.

²³ ს ე ხ ნ ი ა ჩ ხ ე ი ძ ე, დასახ. ნაშრ., გვ. 329.

²⁴ Переписка..., с. 139—149.

დანიშვნა — გ. პ.) სასწრაფოდ გაგვეზავნა, რათა ისინი ნილ-შეიარაღებული ჯარით მასთან მიგვეყვანა. ბრძანებებს ნახმად, მივედით და მოვაწესრიგეთ ის ლაშქარი, როგორც იშხან-თა ლაშქრის წესია, რადგანაც გაუწვრთნელი იყვნენ სამხედრო სამსახურისათვის. ასე მოვაგვარეთ ყველაფერი და დაახლოებით ათი ათასი რჩეული და შეიარაღებული მეომარი მღვდლების და ღვთისმსახურთა დასთან ერთად დიდი სიხარულითა და ზემოთ წა-მოვიყვანეთ, გვეგონა, რომ კვლავ აღსდგა სომეხთა სახელმწიფო. წავედით და დავდექით განჯის მახლობლად, ჩოლაკის სახელით ცნობილ ადგილას. სამი დღე აქ გავატარეთ, რადგანაც ვახტანგ მეფეც ბანაკად იდგა ქალაქის მოპირდაპირე მხარეს, წყლის ნაპირზე, რომელსაც ლოჩლარის მდინარესა და შავ არხს უწოდებენ, ამიტომ სამი დღის შემდეგ გვიბრძანა მასთან მივსულიყავით. ჩვენც ავდექით და გავემართეთ. როდესაც შივუახლოვდით მის ბანაკს, მაშინვე უბრძანა თავის მეომრებს წინ გამოგვეგებებოდნენ და პატივისცემით მიეღოთ ჩვენი თავი.

ასეთი დიდი სიხარულით შეხვდა ერთმანეთს ორივე მხარის ლაშქარი და, მსგავსად ომის წესისა, ისინი ერთიმეორის პირდაპირ დაირაზმნენ. ჩვენი მამაცი ყმაწვილები წინ მიიწევდნენ და მიფრინავდნენ. სწრაფმავალი რაშებით და მორთულ-მოკახმული ცხენებით როკავდნენ [ვახტანგის ლაშქრის] წინ. ქვემეხების ხმისაგან ჰქედა და გრგვინავდა არემარე და მტვერგარეული ბოლი ელვით განათებული ღრუბლების მსგავსად ისე ფარავდა მზის ბრწყინვალებას, რომ მეომრები ძლივსღა არჩევდნენ ერთმანეთს. ასეთი ზემოთ მივედით და ჩამოვქვეითდით მათი ბანაკის მახლობლად: როდესაც ვახტანგმა იხილა ჩვენი ლაშქრის ასეთი სვლა, სულით და გულით გაიხარა. მაშინვე გამოგზავნა შიკრიკი და თავისთან მიგვიხმო, სარდლებად განაწესა ყმაწვილები (ოთხი იუზ-ბაში) და მელიქები და გამამხნეველები სიტყვებით დაგვამიდა, რომწენა ჩაგვიდგა და მოგვმართა: „ამიერიდან გამხნევდით და ვაყკაცურად იყავით, ისე როგორც თქვენს ძლევაგამოსილებას შეეფერება, ნურაფრისა და ნურავისი ნუ შეგეშინდებათ, რადგანაც აჰა უკვე მოაწია ქრისტიანთა ხსნის ყამმა“.

ასეთი სიტყვებით მოგვმართავდა და ძალზე მადლიერი იყო ჩვენი. მეორე დღეს ყველა სარდალი საპატიო ხალათებით დასაჩუქრა“²⁵.

²⁵ ესაი ჰასან ჯალალიანი, აღვანთა ქვეყნის მოკლე ისტორია, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, თარგმნა და კომენტარები დაუთმო კარლო კუციამ, თბ., 1917, გვ. 34.

ერთობლივი გეგმის შესაბამისად რუსეთის ჯარი ქართველთა და სომეხთა ლაშქარს, რომელსაც ვახტანგ VI მოუძღოდა, და-რუბანდა და ბაქოს შორის უნდა შეერთებოდა. ამიტომ ვახტანგი განჯაში უცდიდა შირვანში რუსეთის ლაშქრის შემოსვლას და პეტრე I-ის შემდგომ მითითებებს ჯარების შეერთების შესახებ. ამის გამო 1722 წლის 4 ოქტომბერს პეტრესადმი გაგზავნილ წერილში ვახტანგი წერდა: „ამას მოვახსენებ ამაღლ კარზედან. ჩვენ-თვის წამოსვლა და ლეკის მტერობა რომ ებრძანა, წამოვედით და კარგა ხანი არის აქ, ყარაბაღში, ვდგევართ. ვინცავენ აქათი ლეკ-ნი არიან, შიშით თავის სახლიდამ ვერ დაიძრნენ. ერთი სულთა-ნი არის, ისიც შემორიგებას გვეხვეწება, მაგრამე, კახი ბატონი²⁶, რომე ჩვენთან ქიშვი და მტერი არის, ეს ზურგს აბამს, უნდა რომე ჩვენი სამსახური კელმწიფესთან არ გამოაჩინოს. მაგრამე, გვაქვს იმედი, ღთისა და მაგათის ბედნიერობითა, რომ ამათ არა შევადლებინოთ რა: ჩვენ აქამდინ შირვანსაც გამოვიდოდით, მაგ-რამ მაგათი ბძანება რომე არ მოგვივიდა, ის გვაგვიანებს: აწ, ჩვენ-გან რჩევა და მოხსენება არ იკადრებნს, მაგრამე, ვითამც არ ალა-გების ბელადობა გვეთქმის, იმიტომ მოვახსენებთ. აქათს ქვეყნებს დაგვიანება აღარ უნდა, ამიტომ რომე აქაური საქმეები დიად არეული არის და ერთი ასეთი არა გამოვარდეს რა, რომე აქათუ-რი საქმე არ წახდეს. თუ კელმწიფე ჯერ მანდაურის საქმესაგან მოუტლელად ბძანდებოდეს და აქათ წამობძანება იმიტომ გვიან-დებოდეს, ეს მაინც იქნას, ერთი მაგათი ასეთი ჯარი შირვანს მო-ვიდეს, აქედან ჩვენ ვიქნებით, შევიყრებით და ყოველი საქმე ღთით გარიგდების. ერევანდინ რაც ალაგია, დავიჭერთ და ვეც-დებით რომე ერევანიც დავიჭიროთ. თუ ხელმწიფე ადრე გამობ-ძანდების, ჩვენც გვერთ ვიახლებით. თორემ, სადაც ვართ, ჩვენი თავი კელმწიფის სამსახურზე დაგვიძსთ და მაგისნი ვართ: აქაური ამბავი ეს მოვახსენოთ. ყვენს შირვეისის შვილმა კიდეც უფრო საქმე გაუჭირა. არც შემსვლელია არის, არც გამომსვლელი. შვილი²⁷ ყაზმინსა ჰყავს, ჯარს ცდილობს, მაგრამე, ვერვინ იშოვნა. ჩვენ წიგნსა გვწერს, ჯარის მიშველებას გვიკვეთს, მაგ-რამ ჩვენ თქვენის ბძანების მაყურებელნი ვართ“²⁸.

მაგრამ, სამწუხაროდ, საერთო გეგმის განხორციელება ვერ მოხერხდა. 23 აგვისტოს პეტრე I-მა დარუბანდს მიაღწია, შემდეგ

²⁶ ლაპარაკია კონსტანტინე კახთა მეფეზე.

²⁷ ლაპარაკია შაჰ სულთან-ჰუსეინის შვილზე, თამაზზე.

²⁸ Переписка..., с. 142—143.

კი იძულებული გახდა ასტრახანს დაბრუნებულიყო. დარუბანდის პეტრე I-მა რუსული გარნიზონი დააყენა, ხოლო მდინარე სოლახზე (თერგის მახლობლად) „წმინდა ჯვრის“ ციხესიმაგრის მშენებლობა დაიწყო. ლაშქრობის გაგრძელება მან სახიფათოდ მიიჩნია სურსათისა და სატრანსპორტო საშუალებათა ნაკლებობის გამო. კასპიის ზღვაზე დიდი ღელვის დროს რუსეთის გემები დაიღუპა. ამავე დროს რუსთა ჯარებში ავადმყოფობა გავრცელდა და, რაც მთავარი, თურქეთთან ურთიერთობა გამწვავდა. რუსეთ-ოსმალეთის მოსალოდნელი ომი კი აშინებდა იმპერატორს²⁹.

1722 წ. შემოდგომაზე პეტრე I დაბრუნდა ასტრახანში და გადაწყვიტა გულმოდგინედ მომზადებულიყო მომავალ ვაზაფხულზე ლაშქრობის განახლებისათვის, ხოლო ვახტანგთან მოსალაპარაკებლად პოდბორუჩიკი ივანე ტოლსტოი გამოგზავნა ბ. თურქისტანიშვილის თანხლებით.

ი. ტოლსტოის ევალეზოდა: ყოფილიყო ვახტანგთან და არ წამოსულიყო საქართველოდან პეტრე I-ის სპეციალური ნებართვის გარეშე; მიეღწია იმისათვის, რომ ვახტანგს ეკისრა შუამავლობა რუსეთსა და ირანს შორის მოლაპარაკებაში, გაეგზავნა შაჰთან თავისი კაცი, რომელსაც უნდა აეხსნა, რომ პეტრე აწყობდა კასპიისპირეთში ლაშქრობას მხოლოდ ირანის გადასარჩენად, ვინაიდან ცნობილი იყო, რომ დაუდ-ბეგმა და სურხაი-ხანმა დახმარების თხოვნით მიმართეს ოსმალეთს, რომელიც მთელი ირანის ხელში ჩაგდებას ლამობდა, რასაც რუსეთი არავითარ შემთხვევაში არ დაუშვებდა.

ამასთანავე, ცხადია, ი. ტოლსტოის უნდა ეცნობებინა ვახტანგისათვის 1722 წლის რუსთა ჯარის ლაშქრობის მიმდინარეობა და დარუბანდიდან პეტრე I-ის დაბრუნების მიზეზები, ეთქვა 1723 წლისათვის გათვალისწინებული სალაშქრო გეგმების შესახებ³⁰.

1722 წლის 27 ოქტომბერს ტოლსტოი ჩამოვიდა თბილისში, სადაც მას ვახტანგის შვილი ვახუშტი შეხვდა. ქართლის მეფე ამ დროს კვლავ ვანჯაში იმყოფებოდა. ვახუშტიმ დაუყოვნებლივ აცნობა ვახტანგს ტოლსტოის საქართველოში ჩამოსვლა და მეფის თბილისში დაბრუნების აუცილებლობა.

²⁹ იხ. В. П. Лысов, Персидский поход Петра I; გ. პაიჭაძე, რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისათვის (XVIII საუკუნის პირველი მეოთხედი), გვ. 124—159.

³⁰ რუსეთის საგარეო პოლიტიკის არქივი, ფ. ურთიერთობა რუსეთსა და საქართველოს შორის, 1722 წ., საქმე № 3, ფურც. 1—20.

პეტრესადმი 1722 წლის 2 ნოემბერს მიწერილ წერილში ი. ტოლსტოი დაწვრილებით აღწერდა ვახუშტისთან შეხვედრას საუბარს³¹. მისი თქმით, რუსეთის ჯარის ასტრახანში დაბრუნების ამბავმა ვახუშტის თავზარი დასცა. მას აწუხებდა, რომ თურქები არ შემოჭრილიყვნენ საქართველოში რუსეთის ჯარის ჩამოსვლამდე და შიშობდა, რომ ამბავს პეტრეს უკან დაბრუნების შესახებ საქართველოში უიმედობა არ გამოეწვია.

22 ნოემბერს ვახტანგი თბილისში დაბრუნდა, 24-ში კი მან მიიღო ი. ტოლსტოი, ბუნებრივია, რომ ვახტანგი უნდა დათანხმებულიყო ერთობლივი სამხედრო მოქმედების 1723 წლისათვის გადატანაზე. მაგრამ ამასთან ერთად პეტრესაგან მოითხოვდა საქართველოში რუსთა ჯარის ერთი ნაწილის შემოყვანას. პეტრეს წარმომადგენელი ი. ტოლსტოიც მხარს უჭერდა ვახტანგის ამ მოთხოვნას, მაგრამ რუსეთის იმპერატორი არ ჩქარობდა საქართველოში ჯარის გამოგზავნას. ბოლოს, როდესაც ვახტანგმა და ი. ტოლსტოიმ შეატყობინეს პეტრეს, რომ არზრუმის ფაშა ყარსში ჯარებს თავს უყრიდა და მოსალოდნელი იყო ქართლში თურქების შემოჭრა, პეტრე I იძულებული გახდა დათანხმებულიყო საქართველოში ორიათასიანი კაცისაგან შემდგარი ჯარის გამოგზავნაზე. მაგრამ საქმე გაჭიანურდა. სანამ ამ ჯარის მეთაური ა. ბასკაკოვი პეტერბურგიდან ასტრახანს ჩავიდა და საქართველოში წამოსასვლელად მოემზადა, საკმაო დრო გავიდა და საქართველოში მომხდარმა ამბებმა წინ უსწრეს ამ ლაშქრის ჩამოსვლას.

* 1722 წლის დამლევსა და 1723 წლის დამდეგს ვახტანგ VI-ის მდგომარეობა უპირესად გართულდა.

(ისფაჰანის რვათვიანი ალყის შემდეგ 1722 წ. 12 ოქტომბერს ირანის შაჰი სულთან-ჰუსეინი დანებდა ავღანელებს.) ტყვეობას მხოლოდ ტახტის მემკვიდრე, ჰუსეინის ძე თამაზში (თამაზბი) გადაურჩა, რადგანაც ადრე იყო წასული ირანის დედაქალაქიდან. მან ჩრდილოეთის პროვინციებს შეაფარა თავი და ცდილობდა ჯარი შეეგროვებინა. დეკემბრის თვეში მან ოფიციალურად აცნობა ვახტანგს ავღანელების მიერ ისფაჰანის ალბა, ჰუსეინის დატყვევება და თავის დასახმარებლად ქართლის ჯარის გამოგზავნა მოითხოვა.)

(ამავე დროს თურქეთიც თავს უყრიდა ჯარებს ქართლის საზღვარზე. საქართველოს შიგნით კი შინაფეოდალური ბრძოლა გა-

³¹ რუსეთის საგარეო პოლიტიკის არქივი, ფ. ურთიერთობა რუსეთსა და საქართველოს შორის, 1722 წ., საქმე № 4, ფურც. 14—15.

ჩაღდა. გამწვავდა ურთიერთობა ვახტანგ VI-სა და კახეთის კონსტანტინეს შორის. ეს უკანასკნელი დავით II-ის გარდაცვალების შემდეგ (1722 წ.) შაჰმა კახეთის მეფედ 1723 წლის დამდეგს გამოგზავნა. კონსტანტინე ადვილად აპყვა ბოროტ ხმებს და თავისი ძმის დავითისაგან განსხვავებით ვახტანგის მიმართ მტრული პოზიცია დაიკავა³². კონსტანტინემ ირანის შაჰს თამაზს თავისთვის ქართლის ტახტიც მოსთხოვა. სამაგიეროდ, პირობას დებდა, რომ ურჩ ვახტანგს გაანადგურებდა და ქართლის ჯარს თამაზის სურვილს დაუმორჩილებდა.

თბილისში მყოფმა ირანის გარნიზონმა შაჰ-თამაზის სათანადო განკარგულება მიიღო და ქალაქს სროლა აუტეხა. მალე კონსტანტინეც მოადგა თბილისს თავისი ჯარითა და დაქირავებული ლეკების რაზმებით. კონსტანტინეს მხარეზე იბრძოდნენ აგრეთვე განჯისა და ერევნის ხანები. ვახტანგის საშველად კი დასაძლევთ საქართველოს მეომრები მოვიდნენ. ბრძოლა სამ თვეს გრძელდებოდა. კონსტანტინემ რამდენჯერმე იგემა დამარცხება, მაგრამ იარაღს არ ყრიდა და ლეკთა ახალ ძალებს იშველიებდა. 1723 წლის 4 მაისს ვახტანგის ბანაკში ლალატის შედეგად³³ კონსტანტინემ თბილისი აიღო. ვახტანგი იძულებული იყო ჯერ გორში, შემდეგ კი ცხინვალში გახიზნულიყო.

ამ ამბების მომსწრე დავით გურამიშვილი ასე აღწერდა ამ ტრაგედიას:

„კახ-ბატონსა წინა დღითვე მზასა ყვანდა თვისი ჯარი;
 ივრა ესმა, წამოვიდა, დაიჭირა ავლაბარი;
 ნარიალა მიმბაშს ეპყრა, შაის-ტახტი, ციხის კარი.
 და მივიდა ფიცხლავ მოსცა, გაიკეთა მუნ საფარი.
 შემოებნენ, დაამარცხეს, მან მიმართა მუხრან-ქარსა;
 უთხრა: ქართველთ ვამაწბილეს, არც მე შევექამ იმთ ჯაერსა;
 შეიპირა ჭარელები, სასყიდელი მისცა ჯარსა,
 და წაუძღვა და ხელმეორედ მიაყენა ჯარი კარსა.
 ქართლს, კახეთსა გარდევალა მაშინ ღვთისა საფარველნი,
 ოდეს ვარსა შემოადგნენ თიფლის კახნი და ჭარელნი!
 გაუთენდათ სომეხებსა დღე შაბათი საზარელნი.
 და ზოვი მოკლეს, ზოვი დასჭრეს, ზოვს წაგვარეს საყვარელნი!
 სალხინოს დღეს მოქალაქე დიად ავად შეაქცივეს,
 წამოუხგნეს საქონელნი, სახლ-დუქნები დააქცივეს.

³² ვახუშტი ბაგრატიონი, დასახ. ნაშრ., გვ. 500.

³³ იხ. ვახუშტი ბაგრატიონი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 503; ვარლამ დონდუა, საისტორიო ძიებანი, თბ., 1967, გვ. 166.

დანამარცხეს ქართველთ ჯარი, ვახტანგ მეფე გააქციევს.
და თეთრსა მტკვარსა წითლად ლებდა, რაც მათ სისხლი დააქციევს“.³⁴

კონსტანტინეს საქციელი იმთავითვე გაკიცხა ქართულმა საზოგადოებამ. დავით გურამიშვილი ახასიათებს მას როგორც რენეგატს. თავის პოემაში იგი წერს:

„კონსტანტილეს თათრის ენით ერქო მამად ყული-ხანი.
იყო სანახავად ვარგი, მკვეთელობით უჩნდა ფხანი,
ისპაანის ტარულადა მორჭმით იჯდა კარგა ხანი,
და ავის კაცის თავ-სავარცხლად აქნევედის კარგი მოსაფხანი“.

პოეტი დიდი გულისტკვილით აღწერს იმ შინაფეოდალურ ბრძოლას, რომელიც საქართველოში სუფევდა და უდიდეს ზიანს აყენებდა სამშობლოს.

„თურქი, სპარსი, ლეკი, ოსი, ჩერქეზ, დლიდგი, დიდო, ქისტი,
სრულად ქართლას მტერნი იყვნენ, ყველამ წაქრა თვითო ქიშტი!
მერმე შინათ აიშალნენ, ძმამ მოუღდა ძმასა ყისტი;

და თავის თავსა ვმალე იცეს, გულთა მოიხვედრეს ხიშტი!
.....

კახელების აღმა ვნულნი, ქართველებმა დაღმა ფარცხეს,
უწინდელი გათხუნვილი დარჩა კაბდო, აღარ გარცხეს;
ძმამ ძმას საჯრე გარდუჭირა, მტერთ კობალი თავში დასცხეს,

და ორნიე ერთად შეხრინყულნი დასცეს ქვეყნად, დაანარცხეს!

უკუღმართად ჯენა და ფარცხვამ ეს ნაყოფი გამოიღო:
მოგვითხარა ქართლ-კახეთი, ძირ-ფესვიან ამოიღო!“³⁵

იმდროინდელ მოწინავე საზოგადოებას რომ ღრმად ესმოდა, თუ რამდენად საზიანო იყო საქართველოსათვის ფეოდალებს, შორის არსებული მტრობა და წარმოებულ შინაომები, ცხადყოფს აგრეთვე ყანჩაეთის „ქამგულანის“ XVIII საუკუნის პირველი ნახევრის მინაწერიც. იქ ნათქვამია:

„მუხრანის: ბატონი: არაგვის: ერისთავი: ქსნის: ერისთავი: ამილახვარი: ესენიც: ერთმანეთის: მტერნი: და: მოქიშპნი: იყვნენ: არც: ერთმანეთს: ასვენებდნენ: და: არც: ქვეყანასა: და: ამით: მტერმა უფრო: ძალა: წამოატანა: და: დაჩაგრა: თორემ: თუ: აძათ: ერთი: პირი: ქონებოდათ: ვერცარას: უზამდნენ: ვერცარას: სხვა: მტერი: წაართმევდათ: რასმე: ამათი: საქმე: ნიადაგ: ასე:

³⁴ და ვ ი თ გ უ რ ა მ ი შ ვ ი ლ ი, დავითიანი, თბ., 1955, გვ. 68—69.

³⁵ იქვე, გვ. 50—58.

ერთმანეთის: მესისხლეობით: გათავებულა: და: წამკდარა³⁶ შგ
რამ: ამ: საქმეს: არც: მოკლებიან: და: არც: მოუშლიათ³⁶.

ჯერ კიდევ თბილისისათვის ბრძოლის დროს აზრუმის ფაშამ კატეგორიულად მოითხოვა, რომ ვახტანგ VI-ს სულთნის ძალაუფლება ეცნო, რათა მის სანაცვლოდ ქართლის ტახტი შეენარჩუნებინა. ვახტანგმა მოიწვია დარბაზის სხდომა. ქართლის თავადები შეფეს თურქეთის წინადადების მიღებას ურჩევდნენ. ამ გზით ისინი ქართლში სამეფო ხელისუფლების შენარჩუნებას ცდილობდნენ. პეტრე I-ის წარმომადგენელი ი. ტოლსტოი და ბ. თურქისტანიშვილი რუსთა ლაშქრის მალე ჩამოსვლის იმედით დარბაზის წევრებს ეწინააღმდეგებოდნენ.

მდგომარეობა უაღრესად კრიტიკული იყო. თურქებს ყოველწუთს შეეძლოთ დაეწყოთ საომარი მოქმედება. ვახტანგმა გადაწყვიტა მიეღო ფაშას წინადადება და თავისი პირობები წამოაყენა. თურქებთან მოლაპარაკების გზით ვახტანგი დროის მოგებას ცდილობდა. ფაშა, თუ მის პირობებს მიიღებდა, უნდა დაკავშირებოდა კონსტანტინოპოლს, ამას კი საკმაო დრო მოუხდებოდა. ამით ვახტანგი ფიქრობდა, რომ თურქეთის ჩარევას დროებით შეაჩერებდა, რადგანაც იმედოვნებდა რუსეთის ჯარის მალე ჩამოსვლას.

შექმნილ მდგომარეობაში ვახტანგის მიერ მიღებული გადაწყვეტილება ერთადერთი სწორი ნაბიჯი იყო. ესოდენ რთული ვითარების შესახებ ვახტანგ VI პეტრე I-სა და მის მოხელეებს დეტალურად ატყობინებდა.

მაგალითად, რუსეთის იმპერატორს 1723 წ. ვახტანგი წერდა: „მოვახსენებ ამას, რომ მაგათი გამობძანება რომ ებძანათ და ჩვენ წინ მოსაგებებელად განჯას ჩამოვედით, კახი ბატონი შურად აგვიდგა. აქეთ ყე[ე]ნს მისწერა: „დიდი კელმწიფე მოყავსო“, და რადგან ერევნის ხანი შეიქნა, იქით აზრუმის ფაშას ყე[ე]ნმა ერევანი და ყაზახი და შამშადილუ მისცა და ჩემი მტერობა უბძანა. დამიწყო მტერობა, მაგრამ ვერა გვიყო რა: მერმე, აზრუმის ფაშამ ხვანთქარს მოახსენა, იქიდან იმისთვინაც ებძანათ ჩემი მტერობა. მოვიდა აზრუმის ფაშა, ჩვენს სამძღვარზე დადგა, კაცი გამოგზავნა. „გვეყმეო“. ჩვენ უარი უთხარით. ამან ყე[ე]ნს წიგნი მისწერა: „წა[ა]ხლინეო“. ყე[ე]ნმა ქართლი კანს ბატონს მისცა, კახი ბატო-

³⁶ Е. Такайшвили, Канчаевский «Жам-гулани» и исторические приписки его кинклоса. «Сборник материалов для описания местностей и плёмен Кавказа», вып. XXIX, 1901, с. 135—136.

ნი ყიზილბაშის ჯარით მოვიდა ავლაბარში. აქეთ ჩვენ ქართველნი მოგვიდგნენ და ყოველთვის ბრძოლა გვაქვს: რა ეს ურუმ[მ]ა ნახა, კაცი გამოეგზავნა. „თუ არ გვეყვებით, ჩვენ აქედამ მოვალთო“. მაგათი გამობძანება ხომ ჯერ გვიან იყო, ჩვენ ხომ ორის კელმწიფის ბძოლა არ შეგვეძლო, ჩვენ ხონთქრის ყმობა შეუთვალეთ, თუ მაგათი გამობძანება გველირსება, მანამდის თავს შევინახავთ, მერმე, მაგათი მოსამსახურე ვიქნებით. თუ არ მოხდა და თუ გავვიყვანებენ მაგათთან, გვიყოფებენ, კიდეც დიდი წყალობა იქნება. თუ არა და მადლი ღმერთსა, რაცა გვჭირს, ყველა ჩვენი ცოდვით არის: ეგენიმც მრავალ ქამ სუფევენ“.³⁷

ამავე აზრს და რუსეთის ჯარის სწრაფად გამოგზავნის თხოვნას გამოთქვამდა ვახტანგი ა. ვოლინსკისადმი და სენატორ პეტრე ტოლსტოისადმი 1723 წ. გაგზავნილ წერილებში: ა. ვოლინსკისადმი მიწერილ წერილში ნათქვამი იყო: „კახმა ბატონმა ყე[ე]ნს დამაბეზლა და ხვანთქარსაც, ამით ორთავ. დიდის კელმწიფის გამოსლვა და ჩემგან მაგათის სამსახურის მონღომება. ამაზედ ორნივ გავვიწყრენ და ჯარები გამოგვისიყვს: ჩვენ რადგან ამთონის მეზობლებისა და დიდის კელმწიფების ბძოლა ვეღარ შევიძლით და ხონთქარს უთხარით: „გვეყვებითო“. სანამდი სტანბოლის ამბავი მიმივიდეს და მომივიდეს, ეგება, მაგათი გამობრწყინება გველირსოს: წერილად აქაურს ამბავს პატიოსანი ივანე ანდრია[ს] შვილი მოგახსენებთ. ახლა, თქვენის ძმობისაგან და მოწყალებისაგან შოველით, დიდმა კელმწიფემ არ დაგვაგდოს და არ უგულებელს გვეყოს, ამთენს მოგვემაროს. აქამდი რომ ფოცხვირის ჭანგისაგან გამოხსნას ვეხვეწებოდით, ახლა ბაბრის ჭანგში არ შეგვაგდონ: თუ ამთონს ქრისტიანობას უპატრონებთ რასმე — კარგია, თუ არა და ნება თქვენია“.³⁸

ოსმალების შემოსევისაგან ქართლის გადარჩენის მიზნით ვახტანგმა ევროპის ქვეყნებსაც მიმართა დახმარების თხოვნით. 1722 წ. 29 ნოემბერს მან საგანგებო წერილები გაუგზავნა რომის პაპს ინოკენტი XIII და ავსტრიის იმპერატორს კარლოს VI-ს, რომელსაც თურქეთის მთავრობასთან შუამდგომლობა თხოვა.³⁹ მაგრამ ყოველივე უშედეგოდ დარჩა.

³⁷ Переписка..., с. 148.

³⁸ იქვე, გვ. 149—150.

³⁹ იხ. ი. ტაბაღუა, ვახტანგ VI-ის საგარეო პოლიტიკის ისტორიიდან (საქართველოს ურთიერთობა ავსტრიასთან), საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის „მოამბე“, XLVII, № 1, 1967, გვ. 241—245; მ. ი. ი. ე. საქართველოსაფრანგეთის ურთიერთობა, გვ. 315.

კონსტანტინესთან ბრძოლაში ვახტანგის დამარცხების შემდეგ ოსმალები ქართლში შემოიჭრნენ. 1723 წლის ივნისში ისინი თბილისს მოადგნენ. კონსტანტინემ უბრძოლველად დათმო ქალაქი. თურქებმა დაიპყრეს ქვეყანა და იქ თავიანთი წესების დამყარება დაიწყეს.)

რუსეთის მთავრობამ დიპლომატიური ნაბიჯი გადადგა, რათა თავიდან აეცილებინა თურქების შემოჭრა აღმოსავლეთ ამიერკავკასიაში, მათ შორის ქართლშიც. მაგრამ ბრძოლის ეს საშუალება საკმარისი არ აღმოჩნდა. რუსეთისა და ამიერკავკასიის ხალხების მისწრაფება — არ დაეშვათ თურქეთის შემოჭრა — მხოლოდ ერთობლივი სამხედრო მოქმედების გზით შეიძლებოდა განხორციელებულიყო. პეტრე I-მა ქართლში რუსთა ჯარები არ გამოგზავნა, რუსეთის იმპერატორი პირველ რიგში კასპიისპირეთის პროვინციების დაკავებას ჩქარობდა და კიდევაც მიაღწია თავის განზრახვას.)

ჯერ კიდევ 1722 წლის ნოემბერში რუსეთის ჯარების ერთი ნაწილი ენზელის ყურეს მიადგა და მალე ქალაქ რეშტშიც შევიდა. მის მახლობლად ციხესიმაგრის (კატერინოპოლის სახელწოდებით) მშენებლობაც დაიწყო. განსაკუთრებულ მნიშვნელობას პეტრე I ქალაქ ბაქოს აღებას ანიჭებდა და 1723 წლის 28 ივლისს რუსეთის ჯარმა კიდევაც აიღო იგი. 1723 წლის ბოლოსთვის კი რუსეთის ჯარმა დაიკავა მდინარე მტკვრის შესართავთან სალიანი, სადაც აგრეთვე დაიწყო სამზადისი ციხესიმაგრის ასაგებად.

1723 წ. 12 სექტემბერს პეტერბურგში დაიდო ხელშეკრულება, რომლითაც აღინიშნა რუსეთის მიერ კასპიისპირა პროვინციების დაკავების ფაქტი. ირანის მხრივ ამ ხელშეკრულებას ხელს აწერდა ისმაილ-ბეგი, რომელიც ჯერ კიდევ შაჰ ჰუსეინის მიერ იყო დანიშნული ელჩად. მაგრამ თამაზმა ეს ხელშეკრულება არ აღიარა: ამიტომ ისმაილ-ბეგი ირანში დაბრუნებაზე უარს ამბობდა.

თურქეთმა თავის მხრით ისარგებლა შუა აღმოსავლეთში შექმნილი მდგომარეობით და დაიკავა ქართლი, რის შემდეგ მთელი აღმოსავლეთ ამიერკავკასიის დაპყრობას შეუდგა. თურქეთი ამავე დროს მოითხოვდა, რომ პეტრე პირველს კასპიისპირეთიდან თავისი ჯარები გაეყვანა.

პეტრემ გაითვალისწინა უითარების სირთულე და თურქეთის წინააღმდეგ ომისათვის მზადება დაიწყო. მაგრამ კონფლიქტი დიპლომატიური გზით მოგვარდა. 1724 წლის 12 ივნისს კონსტანტი-

ნობოლში რუსეთ-თურქეთის ხელშეკრულება დაიდო⁴⁰. ამ ხელშეკრულების საფუძველზე თურქეთი ცნობდა კასპიისპირეთის რუსეთთან შეერთებას და უარს ამბობდა მთელი ირანის დაპყრობის სურვილზე; მაგრამ ამავე დროს პეტრე I-იც იძულებული გახდა თურქეთის მიერ აღმოსავლეთ საქართველოს, აღმოსავლეთ სომხეთისა და ირანის ჩრდილო-დასავლეთი ნაწილის დაპყრობას შეერიგებოდა. რუსეთი მეტად საგრძნობ დათმობაზე წავიდა, როდესაც თურქეთის მიერ აღმოსავლეთ ამიერკავკასიის დაპყრობა ცნო. თურქეთის მეზობლობა უშუალო საფრთხეს უქმნიდა რუსეთის მიერ შემოერთებულ კასპიისპირეთის პროვინციებს. აღმოსავლეთ ამიერკავკასიაში თურქეთის ბატონობას პეტრე I, ცხადია, მხოლოდ დროებით შეურიგდა.

რაც შეეხება ვახტანგ VI-ს, იგი ოსმალების შემოჭრის შემდეგ უაღრესად მძიმე მდგომარეობაში აღმოჩნდა. მას სათანადო რაოდენობით არ ჰყავდა ჯარი, ამიტომ საგარეო ურთიერთობის მოგვარებით ცდილობდა შეემსუბუქებინა ქართლის სახელმწიფოს მდგომარეობა. ამ მიზნით მან გადაწყვიტა თურქებისათვის 12 ჯორზე აკიდებული ძვირფასი განძეულობა მიერთმია და ამით შშვიდობა გამოესყიდა⁴¹, მტრის ბანაკში ვახტანგმა თავისი ვაჟი ბაქარი და ძმა იესე გაგზავნა. თურქებმა განძეულობა არ იკმარეს და თვით ვახტანგის გამოცხადება მოითხოვეს, მაგრამ ვახტანგი ამაზე არ დათანხმდა.

ფაშასთან შეთანხმებით ქართლის გამგებლობა ვახტანგის ძემ ბაქარმა იკისრა, მაგრამ მან ვერ გაუძლო ოსმალთა მკაცრ ზედამხედველობას და გადასახადებს. ბაქარი მამასთან მთაში გაიხიზნა⁴², სადაც ერთხანს მამასთან ერთად პარტიზანულ ბრძოლებს აწარმოებდა დამპყრობლების წინააღმდეგ⁴³.

მამა და შვილი ყოველგვარი საშუალებით ცდილობდნენ ხელი შეეწყოთ უცხო დამპყრობლებთან ბრძოლაში არა მარტო ქართველების, არამედ სომხებისთვისაც. მაგალითად, მათ მჭიდრო კავშირი ჰქონდათ ყარაბაღის სენახების მეთაურებთან. ამიტომ შემთხვევითი არაა, რომ როცა 1723 წ. ყარაბაღში ჩავიდა ივანე

⁴⁰ იხ. ПСЗ, т. XII, № 4531.

⁴¹ ვახუშტი ბაგრატიონი, დასახ. ნაშრ., გვ. 505.

⁴² ნ. ბერძენიშვილი, ვ. დონდუა, მ. დუმბაძე, გ. მელოქიშვილი, შ. მესხია, პ. რატიანი, საქართველოს ისტორია, თბ., 1958, გვ. 337.

⁴³ იხ. იესე ტლაშაძე, ბაქარიანი, თბ., 1963.

საქართველოს
საქართველოს
საქართველოს

კარაპეტი, რომელიც რუსეთის მთავრობის მიერ იყო გაგზავნილი ყარაბაღში ბრძოლის ორგანიზებისა და რუსეთსა და სომხურ სენა-ხებს შორის უფრო მჭიდრო კავშირის დასამყარებლად, სენახების ხელმძღვანელებმა ეს ამბავი დაუყოვნებლივ აცნობეს ვახტანგს. ამ ცნობის საპასუხოდ ვახტანგმა და ბაქარმაც სპეციალური წერილები გაგზავნეს სომხეთში და მიუთითეს, რომ სომხები უნდა და-მორჩილებოდნენ ივანე კარაპეტს.

„ქ. ჩენი: პძანება: არის: სიღნაღის: მოლაშქრენო: და: სხვანო: სომხითის: მოლაშქრენო: მერმე: თქვენმან: შათირ-მან: რაც: გვიამბო: გავიგონეთ: დიდის: იმპერატორეს: ელ-ჩი: მანდ: მოსულა: თქვენ: ხომ: დიდის: კელმწიფის: ერთ-გულნი: ხართ: და: ჩენიც: ერთგულნიც: ხართ: რასაც: მაგ: ელჩს: კარგად: მოეპყრობით და ემსახურებით: თქვენზედ: კი-დია“⁴⁴.

ქართლში თურქებმა ვახტანგის ძმა იესე გაამეფეს. მას მუს-ტაფა დაარქვეს. ვახტანგმა რუსეთს გამგზავრება გადაწყვიტა.

1724 წლის ივლისში რაჭის გზით იგი ჩრდილო კავკასიაში გადავიდა. მას თან გაჰყვა ახლობელთა დიდი ამალა. დიგორს მი-სულ ვახტანგს ცოლის ძმა, ჩერქეზთ ბატონი დახვდა⁴⁵.

17 აგვისტოს მცირე ყაზარდოში ვახტანგს პოლკოვნიკ ლიც-კინის მეთაურობით შეხვდა რუსთა სამხედრო რაზმი. ვახტანგი და მისი თანმხლები პირები წმინდა ჯვრის სიმაგრეში მიიყვანეს, სა-დაც იგი გაჩერდა რუსეთის დედაქალაქში გამგზავრების შესახებ სათანადო ბრძანებულების მოლოდინში. პეტერბურგში მან სპე-ციალურად ამ მიზნით გაგზავნა ვახტანგ ამილახვარი მთელი ამა-ლის სიით.

ლიცკინის მოხსენების მიხედვით, ჩასულ ქართველთა რაოდე-ნობა 1885 კაცს შეადგენდა, ხოლო ვახტანგ ამილახვრის სიაში 1200 კაცი იყო ნაჩვენები. განსხვავება იმით აიხსნება, რომ ვახ-ტანგ VI-ის ამალას ჩრდილო კავკასიაში ადრე ჩასული ქართველე-ბიც შეემატნენ.

⁴⁴ რუსეთის სავარყო პოლიტიკის არქივი, ფ. ურთიერთობა რუსეთსა და საქართველოს შორის, 1724 წ., საქმე № 1, ფურც. 9; იხ. ავრთევე, Перепис-ка... გვ. 156.

⁴⁵ ვ ა ხ უ შ ტ ი ბ ა გ რ ა ტ ი ო ნ ი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 507.

ვახტანგის მოღვაწეობა რუსეთში 1725 — 1737 წლებში

1725 წლის 2 თებერვალს ქართლის მეფე ვახტანგ მეექვსე ასტრახანიდან მოსკოვისაკენ ზეიმ-ზარით გაისტუმრეს. მეფეს თან ახლდა მხოლოდ 84 კაცი, მათ შორის შვილი ბაქარი და ძმა სვიმონი, ხოლო მისი მრავალრიცხოვანი ამალის დიდი ნაწილი, დედოფალ რუსუდანისა და მეფის ძის ვახუშტის მეთაურობით, ასტრახანს დარჩა.

ვახტანგს სურდა პეტერბურგში ჩასულიყო და პეტრე პირველს შეხვედროდა. მას იმედი ჰქონდა, რომ პეტრეს მხარდაჭერითა და რუსეთის ჯარის დახმარებით მალე საქართველოში დაბრუნდებოდა. მაგრამ ცარიცინთან ქართლის მეფეს ასტრახანის გუბერნატორი ა. ვოლინსკი შეხვდა და იმპერატორ პეტრეს გარდაცვალება აცნობა. ვახტანგი დაღონდა. მეფეს კარგად ესმოდა, რომ იმპერატორის სიკვდილს შეიძლება რუსეთის მთავრობის პოლიტიკის შეცვლაც მოჰყოლოდა.

10 მარტს ვახტანგი მოსკოვს ჩავიდა, იგი გაჩერდა სოფელ ვსეხსვიატსკოეში თავისი ბიძაშვილის, არჩილ მეფის ასულის დარეჯანის სახლში. აქ ვახტანგი დარეჯანის დახმარებით გაეცნო რუსეთის სამეფო კარზე შექმნილ ვითარებას და იმავე წლის 6 მაისს პეტერბურგს გაემგზავრა. პეტერბურგში ქართლის მეფეს დიდი ზემოთ შეხვდნენ. დაიწყო მოლაპარაკება¹.

ვახტანგის ვარაუდი საეცებით გამართლდა.

¹ რუსეთის საგარეო პოლიტიკის არქივი, ფ. რუსეთის ურთიერთობა საქართველოსთან, 1725 წ., საქმე № 1, ფურც. 20—21; 255—259.

რუსეთის მთავრობის პოლიტიკა მართლაც შეიცვალა პირველის მემკვიდრეებმა ვერ შეინარჩუნეს დიდი წინაპრის მტკიცე საგარეო პოლიტიკური ხაზი. 1725 — 1735 წლებში მთავრობათა ხშირი ცვლის გამო რუსეთის საგარეო პოლიტიკა მერყევი იყო. ხელისუფალთა ყურადღება ძირითადად ტახტისათვის ბრძოლისა და საკუთარი ძალაუფლების განმტკიცებისაკენ იყო მიმართული. რუსეთის მთავრობა კასპისპირეთის პროვინციებისადმი უკვე აღარ იჩენდა აღრინდელ ინტერესს. მხოლოდ იმის საშიშროება, რომ ამ პროვინციებს თურქეთი დაეპატრონებოდა, აიძულებდა რუსეთს მეტ-ნაკლები ყურადღება გამოეჩინა კასპისპირეთისადმი. შეიცვალა რუსეთის მთავრობის პოლიტიკა საქართველოს მიმართაც.

რუსეთ-თურქეთის 1724 წლის ხელშეკრულებით რუსეთის მთავრობამ საქართველო თურქეთის ხელქვეითად სცნო და ამიტომ გაურბოდა საქართველოში რაიმე პოლიტიკურ აქციებს. რუსეთი მტკიცედ იცავდა 1724 წლის ხელშეკრულებას. ამით მას სურდა შეეზღუდა თურქეთის აგრესიული ზრახვები. ეკატერინე პირველმა შემთხვევით როდი უბრძანა ასტრახანის გუბერნატორს ა. ვოლინსკის, რომ ასტრახანს ჩასული კონსტანტინე კახთა მეფის ელჩებისათვის დახმარებაზე უარი ეთქვა. ა. ვოლინსკის ელჩებისათვის უნდა გადაეცა, თუ კახთა მეფეს ძლიერ ავიწროებდნენ, რუსეთის იმპერატორი მეფესა და მის ხალხს დასასახლებლად ახლად შემოერთებულ კასპისპირეთის მიწებს სთავაზობსო.

ეკატერინე პირველის ეს ბრძანება ჯერ ასტრახანს არ იყო ჩასული. რომ კონსტანტინე კახთა მეფის ელჩები მოსკოვს ესტუმრნენ. მაშინ პეტერბურგიდან საგარეო საქმეთა კოლეგიის მოსკოვის კანტორის ასესორს პეტრე კურბატოვს უბრძანეს, რომ კახთა მეფის ელჩის დავითისათვის ზეპირად გადაეცა ეკატერინეს პასუხი. 1725 წლის მაისში კურბატოვმა ბრძანება შეასრულა თარჯიმან ლევან ზაალიშვილის დახმარებით². რუსეთს არ სურდა თურქეთთან ურთიერთობის გამწვავება და საქართველოსთან ოფიციალურ პოლიტიკურ მოლაპარაკებას ამიტომ გაურბოდა. გარდა ამისა, იმპერატორის კარზე კახთა მეფეს იცნობდნენ როგორც ვახტანგ მეექვსის მოწინააღმდეგეს და ამ გარემოებასაც ანგარიშს უწევდნენ. მაგრამ რუსეთის მთავრობამ მაინც ისარგებლა შემთხვევით და

² იხ. გ. პ ა ი ჯ ა ძ ე, კონსტანტინე კახთა მეფის ელჩები რუსეთში, საქართველოს სსრ მინისტრთა საბჭოსთან არსებული საარქივო სამმართველოს სამეცნიერო-საინფორმაციო ბიულეტენი, № 1 (9), 1963.

ქართველებს კასპიისპირეთში დასახლება შესთავაზა. ამ საქმეში კი რუსეთის სამეფო კარი ძლიერ დაინტერესებული იყო.

ცნობილია, რომ ჯერ კიდევ პეტრე პირველს სურდა ქართველებისა და სომხების კასპიისპირეთში დასახლება. ამ საქმეში მისი მემკვიდრეებიც არანაკლებ აქტიურობდნენ.

მართალია, ეკატერინე პირველის მთავრობა უშუალოდ საქართველოსთან რაიმე ოფიციალურ მოლაპარაკებას თავს არიდებდა, მაგრამ რუსეთს ჩასული ვახტანგ მეექვსის მეშვეობით რუსეთის მთავრობა კარგად გაეცნო საქართველოს მდგომარეობას, ცდილობდა კიდევ ჩარეულიყო მის საქმეებში, ზეგავლენა მოეხდინა ამიერკავკასიასა და თვით ირანზეც. რუსეთის სამეფო კარმა ქართლის მეფეს განუცხადა, რომ პეტრე პირველს ვახტანგისა და მისი ამაღლის წმინდა ჯვრის სიმაგრეში დასახლება სურდაო.

ეკატერინე ცდილობდა დაეყოლიებინა ვახტანგი, რომ ქართველები და სომხები ამ სიმაგრის მახლობლად და აგრეთვე დარუბანდსა და ბაქოში დასახლებულიყვნენ. რუსეთის მთავრობა ფიქრობდა მათგან შეექმნა დიდი ლაშქარი, რომელიც რუსეთს ურჩ დაღესტნელებთან ბრძოლაში და საერთოდ კასპიისპირეთის უშიშროების უზრუნველყოფაში დაეხმარებოდა. ეკატერინე ვახტანგს ამ ადგილების მფლობელობას სთავაზობდა, ოღონდ მას ქართველებისა და სომხების დასახლებაზე უნდა ეზრუნა. ამ დასახლებულთა დახმარებით, აღნიშნავდა ეკატერინე, რუსეთი მდგომარეობას განიმტკიცებდა კასპიისპირეთში, შემდეგ კი ვახტანგი შეძლებდა ქართლში დაბრუნებას. რუსეთის მთავრობას განსაკუთრებით სურდა დასახლება იმ ქართველებისა, რომელთაც კარგად იცოდნენ გზა იმერეთიდან ყუბანამდე და ტამანამდე. ვახტანგს ეკითხებოდნენ, ჰქონდა თუ არა მას იმ ადგილების რუკები ან ნახაზები. 1725 წელს წმინდა ჯვრის სიმაგრის კომენდანტს გენერალ კროპოტოვს ქართველების დასახლების შესახებ სპეციალური ინსტრუქციაც მისცეს³.

საქართველოს ძნელბედობის უამს არაერთი ქართველი აფარებდა თავს ამ პროვინციებს და 1725—1735 წლებში კასპიისპირეთში მართლაც გაჩნდა ქართული და სომხური მოსახლეობა. რუსეთის ჯარის შემადგენლობაში კი სომეხთა და ქართველთა ესკადრონებიც იბრძოდა.

³ რუსეთის სავარეო პოლიტიკის არქივი, ფ. რუსეთის ურთიერთობა საქართველოსთან, 1725 წ., საქმე № 1, ნ. II, ფურც. 280—281, 351—352, 421—422; საქმე № 9, ფურც. 1—2.

ვინაიდან კასპიისპირეთში ქრისტიანული მოსახლეობა და ბუნებრივია, რომ ეკლესიების აგებაზეც იზრუნეს. მაგალითად, 1725 წლის აგვისტოში კასპიისპირეთის ჯარების სარდალი მ. მათიუშკინი საგარეო საქმეთა კოლეგიას აცნობებდა, რომ ვახტანგ მეექვსის მეუღლე რუსუდანი მოითხოვდა დარუბანდში დაესახლებინათ ასტრახანში მყოფი მღვდელმთავარი იოანე, არქიმანდრიტი და თერთმეტი მსახური. მათიუშკინი კი იოანეს ქართული ეკლესიის მოწყობას ბაქოში სთავაზობდა. გენერალი ამას ასაბუთებდა იმით, რომ დარუბანდში სომხური ეკლესიის მოწყობის შემდეგ თავისუფალი ადგილი აღარ დარჩაო. იოანეს არჩევანი კი დარუბანდზე შეჩერდა. ეს ალბათ იმითაც იყო ნაკარნახევი, რომ დარუბანდთან ახლოს მცხოვრები ლეკების ტყვეობიდან ქართველები ხშირად გამოიშობოდნენ. 1725 წლის ოქტომბერში სენატმა დააკმაყოფილა იოანეს თხოვნა და მათიუშკინს სათანადო მითითებაც მისცა.

1726 წელს დარუბანდში დაარსდა ქართული ეკლესია და მონასტერი. 1735 წელს იოანეს ცნობით ამ ეკლესიის მრევლში უკვე ირიცხებოდა რამდენიმე ასეული ქართველი⁴.

1725 წლის 29 ივნისს ვახტანგ მეექვსემ რუსეთის მთავრობას თავისი მოსაზრებები წერილობით მოახსენა. ვახტანგი წინადადებდა იძლეოდა, რომ რუსეთს ყველა ღონე ეხმარა, რათა თურქეთს საქართველოზე ხელი აეღო. თურქეთს ეშინია, — წერდა ვახტანგი, — რომ მას თავს დაესხმიან ჩრდილოეთიდან, ირანის მხრიდან კი თავდასხმის შიში არა აქვსო. ამიტომ იყო, რომ, როცა რუსეთმა გაილაშქრა კასპიისპირეთში და ამიერკავკასიის ქრისტიანი ხალხები მის მხარეზე გამოვიდნენ, თურქეთი შეშინდა და დაიპყრო ქართლი, კახეთი, შირვანი. სულთანს ჩრდილო კავკასიის დაპყრობაც სურდა, რათა კავკასიაში მოწინააღმდეგე არ ჰყოლოდა. ვახტანგ მეექვსის განცხადებით, თუ ის დაიბრუნებდა ქართლის ტახტს, ამით მრავალი ქრისტიანი წახალისდებოდა და მის მხარეზე იმერეთი, კახეთი და მთის პროვინციებიც გადავიდოდა. ვახტანგი იმედს გამოთქვამდა, რომ შაჰი თამაზი რუსეთს კასპიისპირეთის დაკავებაზე იმ შემთხვევაში დათანხმდებოდა, თუ შაჰს ავღანელების წინააღმდეგ სამხედრო დახმარებას გილანიდან გაუწევდნენ. ვახტანგის აზრით, თურქეთის სულთანი საქართველოს აღვილად არ დასთმობდა, ამიტომ ქართლის მეფე ეკატერინესაგან

⁴ რუსეთის საგარეო პოლიტიკის არქივი, ფ. რუსეთის ურთიერთობა საქართველთან, 1725 წ., საქმე № 6, ფურც. 5—8; 1724—1737 წწ., № 6, ფურც. 4—8.

აქტიურ მოქმედებას და სხვა სახელმწიფოებთან კავშირის
ყარებას მოითხოვდა.

ვახტანგის წინადადებით რუსეთს ჩრდილო კავკასიაში უნდა აეგო ციხესიმაგრე და მისი აგების ადგილსაც ასახელებდა. მან წარადგინა კიდევ ნახაზი იმ ადგილმდებარეობისა, სადაც რუსეთის ჯარს საქართველოზე გამოსალაშქრებლად თავი უნდა მოეყარა. ვახტანგ VI აღნიშნავდა, რომ რუსეთს მხარს დაუჭერდნენ ყაბარდოელი თავადები და სხვა მთიელები. თუ რუსეთი მათ თავის სამსახურში აიყვანდა, მაშინ გახსნილი ექნებოდა გზები ქართლისა და იმერეთისაკენ⁵.

ამრიგად, (თურქეთის ბატონობისაგან საქართველოს განთავისუფლების აუცილებელ პირობად ქართლის მეფე რუსეთის აქტიურ მხარდაჭერას და საქართველოში რუსეთის ჯარების გაგზავნას თვლიდა. ეკატერინე პირველის მთავრობა კი ამაზე არ თანხმდებოდა.)

ვახტანგს შეეკითხნენ: სურდა თუ არა მას ჩრდილო კავკასიაში დასახლება იქ, სადაც ციხესიმაგრის აგების რჩევას იძლეოდა; შეიძლებოდა თუ არა იქვე ქართველების დასახლება იმ პირობით, თუ ისინი ხელს მიჰყოფდნენ მეურნეობას და თავიანთ თავს პურითა და სხვა აუცილებელი პროდუქტებით უზრუნველყოფდნენ. ვახტანგმა კატეგორიული უარი განაცხადა იქ ცხოვრებაზე. მან აღნიშნა, რომ აუცილებლად თვლიდა იქ რუსეთის ჯარის თავმოყრას, რომლის დახმარებითაც იგი საქართველოში უნდა დაბრუნებულიყო. რაც შეეხებოდა საერთოდ ქართველების დასახლებას, ვახტანგი ორჭოფულად პასუხობდა. ეს შესაძლებელია, მაგრამ არ ვიცი შეიძლებენ თუ არა ისინი თავისი თავის პურით უზრუნველყოფასო. მაშინ ეკატერინეს მთავრობამ ვახტანგს განუცხადა, რომ რუსეთს უჭირდა ამ ადგილებში სურსათის შეზიდვა და ურჩიეს დასახლებულიყო მდინარე სოლახის რაიონში. მაგრამ ვახტანგმა მოიმიზეზა, იქიდან საქართველოსკენ მიმავალი გზები ლეკთა თავდასხმების გამო ძნელი და საშიშიაო და ამ წინადადებაზეც უარით უპასუხა.

ვახტანგი დაყინებით მოითხოვდა საქართველოში ჯარის გაგზავნას. მან ეკატერინეს მთავრობას წარუდგინა არაგვისა და ქსნის ერისთავების, თეიმურაზ მაჩაბლისა და სომეხი მოღვაწეების —

⁵ რუსეთის საგარეო პოლიტიკის არქივი, ფ. რუსეთის ურთიერთობა საქართველოსთან, 1725 წ., საქმე № 1, ნ. II, ფურც. 239, 426—430.

კათალიკოს ესაისა და დარუბანდის არქიმანდრიტის მარტირის წერილები, რომლებიც დახმარებას ითხოვდნენ.

კითხვაზე, თუ როგორ უნდა მოქცეოდნენ შაჰ-თამაზს, ვახტანგმა უპასუხა, რომ საჭირო იყო მისთვის დახმარება და რუსეთის მხარეზე ვადმოზიერება. მაგრამ ვახტანგს აცნობეს, რომ თამაზს არ სურს მოლაპარაკება და შეეკითხნენ, ხომ არ გაგზავნიდა იგი შაჰთან თავის კაცებს. მაშინ თვითონ ვახტანგმა გამოთქვა გამგზავრების სურვილი და თამაზის დასახმარებლად ჯარი მოითხოვა. მაგრამ ეკატერინეს კარზე გადაწყვიტეს შაჰთან გაეგზავნათ ვახტანგის დაახლოებული პირი — ვახტანგ ამილახვარი, რომელსაც შაჰთან ქართლის მეფის წერილი უნდა წაეღო.⁶

ეკატერინე პირველის მთავრობასა და ვახტანგ მეექვსეს შორის ეს მოლაპარაკება პეტერბურგში 1725 წლის მთელ ზაფხულს გრძელდებოდა.

1725 წლის აგვისტოში პეტრე ანდრიას ძე ტოლსტოის⁷ სახლში ვახტანგს აცნობეს, რომ ეკატერინე პირველმა მის შესანახად საჭირო თანხა გაიღო. ეს იმას ნიშნავდა, რომ საქართველოში ვახტანგის გამომგზავრება გადაიღო. ეკატერინეს მთავრობის ამ დიპლომატიურ განცხადებას ქართლის მეფემ დიპლომატიითვე უპასუხა. ზრუნვისათვის მაღლობა გადაუხადა და შემდეგი განაცხადა: პეტრე პირველთან შეთანხმებით მან განჯას გამოილაშქრა და შემდეგ მთელი ზამთარი უცდიდა მას. ყოველივე ეს დაუჯდა 3 მილიონი მანეთი, მაშინ როდესაც იგი პეტრეს მხოლოდ ხუთი ათას მანეთს თხოვდა და პირდებოდა დახმარებას კასპიისპირა პროვინციების დაპყრობაში. ვახტანგი აღნიშნავდა, რომ მან შეასრულა პეტრე პირველის მოთხოვნა და რუსეთში გადავიდა... შაჰი და სულთანი პირდებოდნენ მფარველობას, მაგრამ ის პეტრეს ერთგული დარჩა და დატოვა

⁶ რუსეთის საჯარო პოლიტიკის არქივი, ფ. რუსეთის ურთიერთობა საქართველოსთან, 1725 წ., საქმე № 1, ნ. II, ფურც. 440—463.

⁷ პეტრე ანდრიას ძე ტოლსტოი (1645—1729) ცნობილი რუსი სახელმწიფო მოღვაწე და დიპლომატი. 1702—1714 წლებში ელჩად იყო ოსმალეთში. 1716—1717 წლებში პეტრე I-ს ახლდა ევროპაში. შემდეგ შეძლო პეტრეს დავალების შესრულება და ევროპიდან რუსეთს ბატონიშვილი ალექსი პეტრეს ძე დააბრუნა. 1718 წელს ხელმძღვანელობდა ალექსი პეტრეს ძის საქმის გამოძიებას. 1718—1721 წლებში კომერც-კოლეგიის პრეზიდენტი, ხოლო 1718—1726 წლებში რუსეთის იმპერატორის საიდუმლო კანცელარიის პირველი მინისტრი იყო. 1722 წელს კასპიისპირეთში რუსეთის ჯარების ლაშქრობის დროს პეტრე I-თან იმყოფებოდა და იმპერატორის სალაშქრო კანცელარიას განაგებდა. 1725 წელს მხარი დაუჭირა ეკატერინე I-ის გამეფებას. 1726 წელს უმაღლესი საიდუმლო საბჭოს შექმნის ინიციატორი იყო. 1727 წელს დააპატიმრეს და გადაასახლეს შვილთან ერთად.

სამეფო, სადაც მისი გვარი 500 წელზე მეტხანს მეფობდა. ვახტანგი საყვედურს გამოთქვამდა: ვოლინსკის ბრალია შეცდომით პრინცს რომ მიწოდებენო. არ შეიძლება ჩემი გათანასწოება სხვა ადვილობრივ პრინცებთან, მფლობელებთან და შამხალთანო. ვახტანგმა მოითხოვა გაესინჯათ ის ტიტულები, რომლითაც მას მოიხსენიებდნენ შაჰი, სულთანი, საფრანგეთის მეფე და უჩვენა რომის პაპის სიგელი, სადაც იგი იბერიის მეფედ იყო წოდებული.

განაწყენებული ვახტანგი თხოულობდა, რომ ეკატერინეს მთავრობას ეფიქრა იმაზე, თუ როგორ შეეძლო მას დაკმაყოფილებულიყო აღნიშნული თანხით, და დასძინა, რომ თუ მას დაეხმარებოდნენ ქართლის დაბრუნებაში, იგი გადაუხდიდა ორჯერ მეტ თანხას.

დასასრულს ვახტანგმა აუდიენცია სთხოვა ეკატერინე პირველს, რათა ყოველივე პირადად აეხსნა. ამ მიზნით დედოფალს წერილიც გაუგზავნა. წერილში იგი არწმუნებდა ეკატერინეს, რომ რუსეთის ერთგული იყო და საქართველოს განთავისუფლების საქმეში დახმარებას ითხოვდა⁸.

ვახტანგ მეექვსე აგრძნობინებდა რუსეთის მთავრობას, რომ ამ შემთხვევაში ის იყო არა მარტო ქართლის, არამედ მთელი საქართველოს წარმომადგენელი და რომ მისდამი დამოკიდებულება ბევრით განსაზღვრავდა მომავალში რუსეთისაკენ ქართველი პოლიტიკოსების ორიენტირების საკითხს.

ეკატერინეს მთავრობა გაეცნო ქართლის მეფის განცხადებას და გადაწყვიტა ვახტანგზე ზეგავლენა მოეხდინა, რომ იგი შერიგებოდა საქართველოში დაბრუნების გადადებას. ამ მიზნით ვახტანგის სახელზე გამზადებული იყო მემორანდუმი, რომელშიც ქართლის მეფეს ბრალდებებს უყენებდნენ⁹. მაგრამ ეკატერინემ თავის შეკავება ამჯობინა და ეს მემორანდუმი ვახტანგს არ გადასცა, რადგან არ სურდა მასთან ურთიერთობის გამწვავება. თუმცა ეკატერინეს მთავრობამ ვახტანგს მაინც აგრძნობინა, რომ მის გამო თურქეთთან ურთიერთობას ის არ გაამწვავებდა, აქედან გამომდინარე, თურქეთის უღლისაგან საქართველოს გამოხსნის საკითხიც რუსეთის საგარეო პოლიტიკის დღის წესრიგში ჯერ ვერ დადგებოდა. ამავე დროს რუსეთის მთავრობა გარკვეულ ზომებს

⁸ რუსეთის საგარეო პოლიტიკის არქივი, ფ. რუსეთის ურთიერთობა საქართველოსთან, 1725, წ., საქმე № 2, ნ. II, ფურც. 482—492.

⁹ ეკატერინე პირველის განცხადების ეს ტექსტი გამოქვეყნებულია მ. ბროსეს მიერ. იხ. Переписка грузинских царей с российскими государями, СПб., 1861, с. 183—189.

იღებდა ამიერკავკასიაში პოზიციების შესანარჩუნებლად. ვახტანგისა და მისი ამაღლის რუსეთში ყოფნა გარანტიას იძლეოდა, რომ საქიროების შემთხვევაში რუსეთი ჩაერეოდა საქართველოს საქმეებში. ამჯერად კი ეკატერინე პირველი ფიქრობდა ვახტანგი შაჰ-თამაზთან ურთიერთობის მოსაგვარებლად და ამიერკავკასიასთან დასაკავშირებლად გამოეყენებინა.

რუსეთის მთავრობის თხოვნით ვახტანგმა ჯერ კიდევ 1725 წლის იანვარში გილანში გაგზავნა დავით ნაზარაშვილი, რომელიც ქართლის მეფის ყოფილი მეღვინეთუხუცესისა და ამჟამად შაჰის კარზე მიღებული კაცის — თავად სარიდანის მეშვეობით შაჰ-თამაზს დაუკავშირდა¹⁰. შაჰთან მოლაპარაკება ადვილი საქმე არ იყო. დავით ნაზარაშვილი 1725 წლის 2 აგვისტოს წერილში ვახტანგს შესჩიოდა, რომ მას გილანში ყველა წერილს ართმევენ და მეტად მძიმე პირობებში უხდება მუშაობა¹¹.

1725 წლის ბოლოს ნაზარაშვილი პეტერბურგში დაბრუნდა. მან ვახტანგს მოახსენა, რომ მისი ერთი წერილი გადაუგზავნა შაჰს, რომელიც ავღანელთა წინააღმდეგ სალაშქროდ ემზადებოდა. მახლობელთა ერთი ნაწილი შაჰს ურჩევდა ლაშქრობა გადაედო და დაეჯერებინა ვახტანგის რჩევისათვის — დაეწყო მოლაპარაკება რუსეთთან. ახლობელთა მეორე ნაწილი კი, პირიქით, მოითხოვდა ჯერ ისფაჰანზე გაელაშქრა და მხოლოდ გამარჯვების შემდეგ მოლაპარაკებოდა რუსეთს. შაჰმა გაილაშქრა ისფაჰანზე, მაგრამ დამარცხდა. იგი გაიქცა და თავი ჯერ მანანდარანს შეაფარა. იქიდან კი ასტრბადში გადავიდა. ნაზარაშვილი ორჯერ შეეცადა შაჰი მოეძებნა, მაგრამ ამაოდ დაშვრა, ნაზარაშვილის ორივე შიკრიკი უგზოუკვლოდ დაიკარგა.

ამას გარდა, ნაზარაშვილმა ამიერკავკასიის ამბებიც ჩამოიტანა: სომხები გმირულად იბრძოდნენ ოსმალების წინააღმდეგ, განჯის მოსახლეობა და ქურთები სომხებს მიემხრნენ თურქების წინააღმდეგ ბრძოლაში. ოსმალებმა საქართველო ხალხის დატყვევებითა და გადასახადებით გააპარტახეს. რაჯაბ ფაშამ ქსნის საერისთაოზე გაილაშქრა. ერისთავის ციხე ვერ აიღო, მაგრამ რასაც მისწვდა, ყველაფერი მოსრა. იმერლებმა კი პირი შეკრეს და ოსმალებს შავ ზღვაზე ციხის აგების საშუალება არ მისცეს¹².

¹⁰ რუსეთის საგარეო პოლიტიკის არქივი, ფ. რუსეთის ურთიერთობა საქართველოსთან, 1727—1737 წწ., საქმე № 6, ფურც. 8—9.

¹¹ იქვე, 1725 წ., საქმე № 1, ნ. II, ფურც. 535—536, 560—562.

¹² რუსეთის საგარეო პოლიტიკის არქივი, ფ. რუსეთის ურთიერთობა სპარსეთთან, 1725, წ., საქმე № 3, ფურც. 40—41.

1725 წლის ოქტომბერში ეკატერინემ გადაწყვიტა ავღანელებთან ბრძოლაში დამარცხებულ შაჰ-თამაზისათვის გილანში მყოფ რუსეთის ჯართან ჩასვლა შეეთავაზებინა. ეკატერინე მას ირანის ტახტისათვის ბრძოლაში დახმარებას პირდებოდა. რუსეთის მთავრობის ეს წინადადება შაჰისათვის ვახტანგს უნდა ეცნობებინა. ეკატერინე პირველის მითითებით ვახტანგის წერილები შაჰისათვის მათიუშკინს სასწრაფოდ უნდა გადაეგზავნა ნაზარაშვილის ხელით. ამჯერად მათიუშკინს უკვე მიუთითებდნენ, რომ შაჰისა და მისი კარისაგან გამოგზავნილი წერილები ჯერ დ. ნაზარაშვილისათვის ეჩვენებინა, შემდეგ კი საგარეო საქმეთა კოლეგიაში გადაეგზავნა, ხოლო გაჭირვებაში მყოფი ნაზარაშვილისათვის ხელი გაემართა. ამასთან ერთად ეკატერინე პირველი მოქმედებდა ირანის ყოფილი ელჩის ისმაილ-ბეგის მეშვეობითაც. ისმაილ-ბეგი იმ დროს გილანში იმყოფებოდა. მაგრამ რადგანაც 1725 წლის სექტემბრიდან ნაზარაშვილი გილანიდან ასტრახანს, შემდეგ კი პეტერბურგს იყო წასული, ეკატერინეს გენერლებს შაჰის მოძებნა თვით უხდებოდათ.

1725 წლის ნოემბერში მათიუშკინი სამეფო კარს მოახსენებდა, რომ შაჰ-თამაზთან კავშირის დამყარება შეუძლებელიაო, დეკემბერში კი იწერებოდა, რომ დარუბანდის კომენდანტმა პოლკოვნიკმა იუნგერმა ძლივს შეძლო შემახაში ორი სომეხი მზვერავის გაგზავნა, ხოლო ისფაჰანს, შირაზსა და უფრო შორს მზვერავების გაგზავნა ვეღარ შეძლო, მსურველები არ ჩანან რაგინდ დიდი სასყიდელი არ უნდა შევაძლიოთ¹³.

როგორც აღვნიშნეთ, 1725 წლის ნოემბერში ეკატერინეს მთავრობამ გადაწყვიტა შაჰთან გაეგზავნათ ვახტანგ ამილახვარი. მასთან ერთად უნდა გამგზავრებულიყო აღმოსავლეთის საქმეების მდივანი სემიონ ავრამოვი, როგორც რუსეთის მთავრობის ოფიციალური წარმომადგენელი. ავრამოვისადმი მიცემულ ინსტრუქციაში მათი შეთანხმებული მოქმედების აუცილებლობა ხაზგასმით იყო აღნიშნული.

1726 წლის 25 იანვარს გ. გოლოვკინმა, პ. ტოლსტოიმ, თ. აპრაქსინმა, დ. გოლიცინმა, და პ. იაგუჟინსკიმ ეკატერინე პირველს წერილობით წარუდგინეს თავიანთი მოსაზრებები ირანის, თურქეთისა და პოლშტინის საქმეებზე. ეკატერინემ განიხილა მათი წინადადებები და 10 თებერვალს უმაღლესი საიდუმლო საბჭოს გადაწყვეტილებანი დაამტკიცა.

¹³ რუსეთის საგარეო პოლიტიკის არქივი, ფ. რუსეთის ურთიერთობა სპარსეთთან, 1725 წ., საქმე № 5, ფურც. 305, 3224.

საბჭომ გაითვალისწინა, რომ ირანის გამო რუსეთს შეეძლო ბოდა სამხედრო შეტაკება მოსვლოდა თურქეთთან და აძიტომ გადაწყვიტა ზოგიერთი ღონისძიება გაეტარებინა დამატებითი ეკონომიკური რესურსების გამოსავლინებლად და უკრაინასა და კასპისპირეთში დაბანაკებული ჯარების გასაძლიერებლად. დღის წესრიგში კვლავ დადგა საქართველოსა და სომხეთთან უკეთ დაკავშირების პეტრეს დროინდელი პროექტი. მდინარე მტკვარზე ციხესიმაგრე უნდა აგებულიყო. საგარეო პოლიტიკის ხაზით კი ფიქრობდნენ ხელშეკრულებები დაედოთ ავსტრიასთან, ირანსა და პოლონეთთან. შაჰთან ურთიერთობის მოსაგვარებლად ეკატერინეს კარმა გადაწყვიტა თვით ვახტანგ VI გაეგზავნათ¹⁴.

თავდაპირველად ფიქრობდნენ, რომ ვახტანგისა და მისი თანმხლები რუსი სამხედრო პირისათვის მოქმედების სრული თავისუფლება მიეცათ და წმინდა ჯვრის სიმაგრეში დაბანაკებული კორპუსი მათ განკარგულებაში გადაეცათ.

1726 წლის 13 თებერვალს უმაღლესმა საიდუმლო საბჭომ განიხილა გენერალ მათიუშკინის მოხსენება შაჰ თამაზისაგან კორესპონდენციის მიღებისა და გილანში რუსეთის ჯარების მეთაურთან გენერალ ლევაშოვთან შაჰის მოციქულის ჩასვლის შესახებ. საბჭომ გადაწყვიტა დაუყოვნებლივ გაეგზავნა ვახტანგ მეექვსე და მასთან ერთად გენერალ-მაიორი თავადი ვასილ დოლგორუკოვი, რომელსაც მათიუშკინი უნდა შეეცვალა კასპისპირეთის მთავარსარდლის პოსტზე.

ბუნებრივია, რომ ვახტანგ მეექვსე შეეცადა გაერკვია თავისი რწმუნებები, თუ რამდენად შეეძლო მას რუსეთის ჯარის გამოყენება. ამის თაობაზე იგი წერილობით შეეკითხა კიდეც ეკატერინე პირველს. მაგრამ საიდუმლო საბჭომ გადაწყვიტა, რომ ჯერ თავი შეეკავებინათ ვახტანგისათვის რაიმე კონკრეტული ინსტრუქციის მიცემისაგან.

ამასთანავე უმაღლესი საიდუმლო საბჭოს წევრები გაეცნენ სომხეთიდან ჩამოსული ქვეხა ჩელების შუამდგომლობას. მან 1725 წელს ჩამოიტანა სომხეთის პატრიარქებისა და უზბაშების წერილი. წერილში ნათქვამი იყო, რომ როცა რუსეთის ჯარმა კასპისპირეთში ლაშქრობა დაიწყო, სომხებმა დახმარება ითხოვეს. უკვე სამი წელია ისინი მტერს ებრძვიან და დღემდე რუსეთის ერთგულნი დარჩნენ. სომხები რუსეთისაგან ელოდნენ ხსნას. ისინი ითხოვდნენ — თუ რუსეთიდან დამატებითი ჯარის გაგზავნა შეუძლებ-

¹⁴ Сборник ИРИО, т. 55, с. 4—32.

ბელი იქნებოდა, მაშინ ბაქოდან გაეგზავნათ ჯარი შემახაში, სადაც გზა თავისუფალი იყო. აქ სომხებისა და რუსების ჯარები ადვილად შეერთდებოდნენ. თუ ვერ მოხერხდებოდა რუსის სარდლის გამოგზავნა, მაშინ სომხები ითხოვდნენ, რომ ჯარი ვახტანგ მეექვსის ან მისი შვილის სარდლობით გამოეგზავნათ¹⁵.

ქევხა ჩელებიმ, რომელიც 1725 წლიდან პეტერბურგში იმყოფებოდა, ვერ შიილო მტკიცე დადებითი პასუხი. როგორც ჩანს, მან გადაწყვიტა პეტერბურგში დალოდებოდა ხელსაყრელ დროს. ჩელებიმ რუსეთის მთავრობას თხოვა სომხეთში პასუხით სხვა გაეგზავნათ. ამას იმით ასაბუთებდა, რომ თურქები და ირანელები დიდი ხანია მას უთვალთვალებდნენ და მის ხელში ჩაგდებას შეეცდებოდნენ. ჩელების თხოვნა დააკმაყოფილეს და გადაწყვიტეს სომხეთში სხვა ორი სომეხი გაეგზავნათ. მათ გაატანეს წერილობითი დასტური იმისა, რომ სომხეთიდან გამოგზავნილი წერილები პეტერბურგში მიიღეს, ხოლო სიტყვიერად წარგზავნილებს უნდა გადაეცათ, რომ ვახტანგ მეექვსე და დოღგორუკოვი მალე დიდი ჯარით ჩავლენ კასპიისპირეთში და დაეხმარებიან მათ დამპყრობლების წინააღმდეგ ბრძოლაში. საბჭოს აზრით, ვახტანგსაც უნდა გაეგზავნა სომხებისათვის პატარა წერილი და დაემედებინა ისინი. ამავე დროს ლევაშოვის სახელზეც მზადდებოდა სომხებისათვის გამამხნეველელი ბრძანებულება. ლევაშოვს სიტყვიერად უნდა ეცნობებინა სომხებისათვის, რომ მალე ვახტანგ მეექვსე და დოღგორუკოვი დიდი ჯარით ჩავიდოდნენ. როცა ქევხა ჩელებიმ შეატყო, საქმეს კარგი პირი უჩანსო, გადაწყვეტილება შეიცვალა და დარუბანდში გამგზავრების თაღარიგს შეუდგა. იგი შეპირდა რუსეთის ხელისუფლებას, რომ თავისი კაცების მეშვეობით ყოველივეს შეატყობინებდა სომხებს და ვახტანგს დარუბანდში დახვდებოდა. საბჭოს წევრები დათანხმდნენ და ჩელების მიერ წასაღები სიგელის ტექსტი განიხილეს. საბჭომ გადაწყვიტა მისთვის გაეტანებინათ ვახტანგის მიერ სომხეთსა და საქართველოში გასაგზავნი წერილები, რომლებითაც იგი კასპიისპირეთში თავის ჩამოსვლას იუწყებოდა.

საიდუმლო საბჭომ გადაწყვიტა ვახტანგისათვის მიეცა წინადადება, რომ პეტერბურგიდან მოსკოვს გადაეყვანა თავისი ამაღა ბაქარისა და სვიმონის მეთაურობით, თვითონ კი მგზავრობის სამზადისს შედგომოდა. ეს გადაწყვეტილება და გილანში ირანის

¹⁵ რუსეთის საგარეო პოლიტიკის არქივი, ფ. რუსეთის ურთიერთობა სომხეთთან, 1725—1726 წწ., საქმე № 5, ფურც. 12.

მოციქულის ჩასვლა ვახტანგისათვის დოღგორუკოვსა და „დღის-
ვიტელნი სტატსკი სოვეტნიკ“ სტეპანოვს უნდა ეცნობებინა. ამას-
თანავე დოღგორუკოვს დაევალა ვახტანგს ირანის საქმეებზე მო-
თათბირებოდა.

ვახტანგ მეექვსეს ძალზე აფიქრებდა, რომ გამგზავრების წინ
საქართველოს დახმარებაზე არაფერს ეუბნებოდნენ. პეტერბურგ-
ში კი ეკატერინე პირველის კარზე საქმის საწარმოებლად მისი ახ-
ლობელი არავინ რჩებოდა. ამიტომ ვახტანგმა მოითხოვა პეტერ-
ბურგში ერთ-ერთი მისი შვილი დაეტოვებინათ, ხოლო ძმა სვიმო-
ნი ასტრახანს გამგზავრებულიყო. თუ კი ეკატერინე პირველი სა-
ქართველოში ჯარის გაგზავნას გადაწყვეტდა, ჯარს ბაქარი უნდა
გაპყროლოდა. ამასთან ერთად ვახტანგი ითხოვდა, რომ რუსეთს ჯა-
მაგირი მიეცა ყაბარდოელი თავადებისათვის — „ჩერქეზი მფლო-
ბელების ყაზისა და ყანჩასათვის“ და განსაკუთრებით კი თავისი
ცოლის ძმის ადილ-გირეისათვის, რომელიც „მის უდიდებულესო-
ბის სამსახურში მან აიყვანა“. ვახტანგ მეექვსე აღნიშნავდა, რომ
ყაბარდოელი თავადების გადმობირება საჭირო იყო, რადგან სა-
ქართველოში მიმავალი გზა ყაბარდოზე გადიოდა.

1726 წლის 2-3 მარტს უმაღლესმა საიდუმლო საბჭომ ვახ-
ტანგ მეექვსისა და დოღგორუკოვის გამგზავრების ორგანიზაციუ-
ლი საკითხები განიხილა. კასპიისპირეთის ჯარების გასაძლიერებ-
ლად ხუთი ქვეითი პოლკის გამოყოფას ფიქრობდნენ, მაგრამ ა.
მენშიკოვმა წინადადება შეიტანა თავი შეეკავებინათ დამატებითი
ჯარების გაგზავნაზე. მან საბჭოს გააცნო მათიუშკინისაგან მი-
ღებული ცნობები, რომ კასპიის ზღვაზე ქარიშხალმა დააზიანა გე-
მების დიდი რაოდენობა, რაც აძნელებდა სურსათის გადაზიდვას.
საბჭომ გადაწყვიტა პოლკები სარატოვში შეეჩერებინათ. ამის შემ-
დეგ საბჭოს სხდომაზე პ. ტოლსტოი გამოვიდა. რუსეთის ინტე-
რესებიდან გამომდინარე იგი მოითხოვდა კასპიისპირეთში ვახტან-
გისა და დოღგორუკოვის აუცილებლად გაგზავნას იმისდა მიუხე-
დავად, გაგზავნიდნენ თუ არა იქ დამატებით ჯარს. ეს სომხებსა
და ქართველებს რუსეთისადმი რწმენას განუმტკიცებსო. საბჭო
დაეთანხმა ტოლსტოის წინადადებას.

ამრიგად, ეკატერინეს მთავრობა ვახტანგ მეექვსესა და დოღ-
გორუკოვს კასპიისპირეთში ირანის საკითხის მოსაგვარებლად და
ამიერკავკასიის ხალხების გასამხნეველად აგზავნიდა.

1726 წლის 11 მარტს საბჭო გაეცნო რუმიანცევისა და ნეპ-

ლუევის¹⁶ მიერ კონსტანტინოპოლიდან 7 თებერვალს გამოგზავნილ მოხსენებას. თურქები ცდილობდნენ რუსეთის ჯარი გამოეყვანათ ავღანელთა ბელადის აშრაფის წინააღმდეგ, რათა დაეშინებინათ იგი და იძულებული გაეხადათ სულთნის მფარველობა მიეღო. ამის გამო ეკატერინეს მთავრობამ გადაწყვიტა ვახტანგისა და დოღო-რუკოვისათვის დაევალებინა:

1. დაიწყებდნენ თუ არა მოლაპარაკებას შაჰთან, დაუყოვნებ-ძლივ ეცნობებინათ ეს ირანში მყოფი თურქების ჯარების წინამ-ძღოლისათვის, რათა შეეჩერებინათ მათი შეტევა.

2. დაწვრილებით გაეგოთ აშრაფის პოლიტიკა, ძალა და სა-ჭიროების შემთხვევაში იგი რუსეთის მხარეზე გადაებირებინათ.

18 მარტს საბჭო გაეცნო ვიცე-კანცლერ ოსტერმანის სპეცი-ალურ ბარათს თურქეთის და ირანის საქმეების თაობაზე¹⁷. ოს-ტერმანის აზრით, თურქები დროებით ან სრულიად იღებდნენ ხელს მთელი ტერიტორიის დაპყრობაზე, რადგან, ჯერ ერთი, აშ-რაფი არ შედიოდა თურქების პროტექტორატში და, მეორეც, ისა-ხებოდა ავსტრია-რუსეთის კავშირი, რისიც თურქებს ეშინოდათ. კონსტანტინოპოლიდან მიღებული ცნობების ანალიზის საფუძ-ველზე ვიცე-კანცლერი ასკვნიდა: თურქეთს სურდა რუსეთის ჩათ-რევა ირანის საქმეებში ისე, რომ ჩაშლილიყო რუსეთისა და ავს-ტრიის კავშირი, რაც ევროპაში ოსმალეთის პოზიციებს განა-მტკიცებდა.

ოსტერმანის აზრით, თურქები პირველსავე შესაძლებლობის-თანავე სეპარატულ ზავს დადებდნენ აშრაფთან ან შაჰ-თამაზთან. იმის გამო, რომ რუსეთის ჯარს არ შეეძლო შეტევა (მას კასპიის-პირა პროვინციების შენარჩუნებაც კი უჭირდა), ოსტერმანი წი-ნადადებდა იძლეოდა — სწრაფად შეთანხმებოდნენ თამაზს. ამი-სათვის კი, აღნიშნავდა ოსტერმანი, საჭირო იყო დაეჩქარებინათ გილანში ვახტანგის ვაგზავნა.

ოსტერმანის წინადადებით ვახტანგს შაჰისათვის უნდა ეცნო-ბებინა, რომ ეკატერინე პირველი დაინტერესებული იყო ირანის ტახტზე მისი განმტკიცებით, აგრეთვე საიდუმლოდ შეეტყობინე-ბინა რუსეთსა და ავსტრიას შორის კავშირის დადება. შაჰს უნდა ეცნო რუსეთ-თურქეთის 1724 წლის ხელშეკრულება. ამ მიზნით ოსტერმანი წინადადებდა იძლეოდა შთაეგონებინათ შაჰისათვის, რომ მხოლოდ ამ გზით შეიძლებოდა თურქების შეჩერება, დროის

¹⁶ რუმინევი რუსეთის საგანგებო ელჩი იყო, ნებლუევი — რეზიდენტი.

¹⁷ Сборник ИРИО, т. 55, с. 109—117.

მოგება და აშრაფის წინააღმდეგ საბრძოლველად ძალების კრება. ვახტანგის სიტყვას მეტი ფასი რომ ჰქონოდა, მას უნდა ეცნობებინა შაჰისათვის, რომ რუსეთი დაუთმობდა ირანს კასპიისპირეთის ზოგიერთ პროვინციას და, პირველ რიგში, მაზანდარანს, ასტრახადს, შემდეგ კი გილანსაც. ოსტერმანი მოითხოვდა ყოველგვარი ღონისძიებით აეძულებინათ შაჰი ეცნო რუსეთ-თურქეთის 1724 წლის ხელშეკრულება. წინადადებას იძლეოდა — ვახტანგ მეექვსე საჭიროების შემთხვევაში ირანთან ახალი ხელშეკრულების დადების უფლებითაც აღეჭურვათ.

დასასრულს, ოსტერმანი წერდა, რომ ვახტანგის მოგზაურობის შედეგებზე იყო დამოკიდებული რუსეთის მთავრობის შემდგომი საქმიანობა. მანამდე კი რუსეთს კასპიისპირეთში თავისი ჯარები უნდა გაეძლიერებინა. ეს გაამხნევებდა შაჰს და ამიერკავკასიის ხალხებს და ზემოქმედებას მოახდენდა თურქებზე.

საბჭომ ძირითადად მოიწონა ვიცე-კანცლერის წინადადება. მაგრამ ვახტანგისათვის ირანთან ხელშეკრულების დადების რწმუნების მიცემისაგან თავი შეიკავა, რადგან იგი, უპირველეს ყოვლისა, საქართველოს დაბრუნებას მოისურვებდა. ამ საკითხზე საბოლოო გადაწყვეტილება არ მიუღიათ. საჭიროდ ჩათვალეს კვლავ ემსჯელათ. და მართლაც, ვახტანგის გამგზავრების საკითხი შემდეგაც არაერთხელ განიხილეს.

1726 წლის 21 მარტს, დილით, ვახტანგი უმაღლეს საიდუმლო საბჭოში მიიწვიეს. ვახტანგს აცნობეს, რომ წმინდა ჯვრის სიმაგრესა და იქიდან ბაქოში გამგზავრების ნაცვლად, მას გილანს გამგზავრება მოუწევდა, რადგან მიღებული ცნობებით შაჰ-თამაზი შზად იყო მოლაპარაკება დაეწყო. ვახტანგ VI უნდა მოლაპარაკებოდა შაჰს და ამასთან ერთად რუსეთისათვის ქართველები და სომხები შემოემტკიცებინა¹⁸.

ვახტანგ მეექვსე დათანხმდა შეესრულებინა რუსეთის მთავრობის დავალება, მაგრამ მოითხოვა ბაქოსა და შემახაში გამგზავრება. ამას იგი იმით ხსნიდა, რომ სომხებმა მისი და დოლოგორუკოვის გამგზავრების ამბავი უკვე იცოდნენ. მათი მგზავრობის მარშრუტის შეცვლა კი სასოწარკვეთილებამდე მიიყვანდა სომხებს. ხოლო თურქები, გაიგებდნენ რა სომხების კავშირს რუსებთან, კვლავ დააწიოკებდნენ სომხებსა და ქართველებს. ვახტანგი აღნიშნავდა, რომ შემახაში მისი ჩასვლა სომეხ ხალხს იმედებს გაუღვიძებდა. ხოლო მას თამაზთან დაკავშირება შემახადანაც შეეძლო.

¹⁸ Сборник ИРИО, т. 55, с. 66—125.

ვახტანგ მეექვსე ურჩევდა ეკატერინეს მთავრობას, რომ მის იმედი მაინცდამაინც არ ჰქონოდათ, იგი დაუძღვრებულ იყო, მას არც ფული ჰქონდა და არც ჯარი ჰყავდა. თამაზის თურქების მხარეზე გადასვლაც ადვილი შესაძლებელი იყო. თურქებს არ სურდათ რუსეთის პოზიციის გაძლიერება კავკასიაში და არ სიამოვნებდათ დარუბანდში რუსეთის ჯარის ყოფნაც.

ვახტანგი კვლავ მოითხოვდა, რომ რუსეთს აქტიურად ემოქმედა ამიერკავკასიაში თურქების წინააღმდეგ. თუ ადრე ვახტანგი ეკატერინეს ურჩევდა, რომ რუსეთის ჯარი საქართველოში ჩასულიყო ჩრდილო კავკასიის მხრიდან, ამჯერად იგი წინადადებას იძლეოდა ეს ჯარი კასპისპირეთიდან შემახაში გაეგზავნათ. ეს გზა მან სომეხ პოლიტიკურ მოღვაწეებთან ერთად შეარჩია.

გეგმის ეს დეტალურად დამუშავებული ვარიანტი ვახტანგმა ეკატერინეს ჯერ კიდევ 1726 წლის თებერვალში წარუდგინა. მისი აზრით, რუსეთის ჯარს უნდა დაესწრო თურქებისათვის და პირველ რიგში შემახა უნდა აეღო; ამის შემდეგ ადვილად დაიკავებდნენ შირვანს, ხოლო აქედან ახლოს იყო კახეთი, ქართლი, სომხეთი და ყარაბაღი, საიდანაც რუსეთის ჯარი დახმარებას მიიღებდა, ცხენებითა და სურსათით უზრუნველყოფილი იქნებოდა და ადვილად შეძლებდა ყველა მიმართულებით მოქმედებასო.

ვახტანგ მეექვსე წინადადებას იძლეოდა, რომ ჩრდილო კავკასიიდან ქართლში გაეგზავნათ ბაქარი და სვიმონი ერთი პოლკი რეგულარული ჯარით, ათასი კახაკითა და ყალმუხით. მათ მიემხრობოდნენ ქართველები და დაიწყებდნენ ბრძოლას საქართველოსა და განჯაში გაბატონებულ თურქებთან. ასეთ ვითარებაში მტერი კასპისპირეთში მყოფი რუსეთის ჯარებს ვერ შეებრძოლებოდა. ხოლო თურქების წინააღმდეგ ბრძოლაში ბაქარი ადვილად შეძლებდა იმერლების მიმხრობას. ამასთან დაკავშირებით ვახტანგი მოითხოვდა, რომ წყალობის სიგელი მიეცათ რაჭის ერისთავის, სამეგრელოს მთავარ დადიანისა და იმერელ თავად აბაშიძისათვის. ვახტანგის აზრით, ასეთი მოქმედება გათიშავდა და დაასუსტებდა თურქებს და მათზე გამარჯვებას გააადვილებდა¹⁹.

ამრიგად, ვახტანგ VI ყოველმხრივ ცდილობდა, რომ ეკატერინეს მთავრობას უარი ეთქვა 1724 წლის რუსეთ-თურქეთის ხელშეკრულებაზე და საქართველოსათვის ქმედითი დახმარება გაეწია, ხოლო თავის მხრივ რუსეთის მხარეზე მთელი საქართველოსა და სომხეთის გამოსვლის გარანტიას იძლეოდა.

¹⁹ რუსეთის საგარეო პოლიტიკის არქივი, ფ. რუსეთის ურთიერთობა სპარსეთთან, 1726 წ., საქმე № 7, ფურც. 8—10.

საბჭომ ითათბირა და გადაწყვიტა ვახტანგისათვის ეცნობინა ნათ შემდეგი: ვახტანგი უნდა გამგზავრებულიყო გილანში და ეზრუნა: ა) რუსეთის მხარეზე დამდგარიყვნენ არა მარტო ქრისტიანები — ქართველები და სომხები, არამედ სპარსელებიც. ამიტომ მას მათთვის რუსეთის დახმარების იმედი უნდა მიეცა; ბ) ჰქონოდა მიმოწერა შაჰთან და ეცადა მისი რუსეთის მხარეზე გადმოხიზება. ხოლო თურქებისათვის რუსეთს არ უნდა ეგრძნობინებინა ხელშეკრულების დარღვევა, ვიდრე ამის საბაბს თვით თურქები არ მისცემდნენ, ვინაიდან რუსეთს ჯერ კიდევ არ შეეძლო სპარსეთში აქტიური მოქმედების დაწყება.

დღის მეორე ნახევარში საბჭომ კვლავ იმსჯელა თავისი პასუხის შინაარსზე. ამის შემდეგ პოლშტინიის ჰერცოგი²⁰ ეკატერინეს ეახლა. ამასობაში ვახტანგიც მივიდა საბჭოს სხდომაზე. ჰერცოგის დაბრუნებამდე საბჭოს წევრები ვახტანგს ირანისა და თურქეთის საკითხებზე ესაუბრნენ. მოუყვნენ ასტრახანში გემების დაღუპვის ამბავს და აღნიშნეს, რომ ჯარისა და სურსათის გადაზიდვა გაძნელდა. მალე ჰერცოგიც დაბრუნდა და ვახტანგს გამოუცხადეს ეკატერინეს ბრძანებულება გილანში გამგზავრების თაობაზე.

ეკატერინეს გადაწყვეტილებას ვახტანგი ძირითადად დაეთანხმა და დავალების შესრულება აღუთქვა²¹, მაგრამ თავის მხრით რამდენიმე კარდინალური საკითხიც დასვა:

1. ვახტანგმა იკითხა, თუ როგორ უნდა გადაეხიზებინა მას რუსეთის მხარეზე სომხები და ქართველები, როდესაც გილანიდან სომხეთამდე 20 დღის სავალი გზა იყო, ხოლო საქართველომდე უფრო მეტი. ამასთან, ეს გზები მგზავრობისათვის საშიში იყო.

საბჭოს წევრებმა უპასუხეს, რომ სომხეთთან და საქართველოსთან მას უნდა ჰქონოდა წერილობითი კავშირი საზღვაო გზით, ბაქოზე გავლით;

²⁰ პოლშტინიის ჰერცოგი კარლ ფრედრიხი — ეკატერინე პირველის სიძე, უმაღლესი საიდუმლო საბჭოს წევრი იყო.

²¹ თარჯიმნობდა „ქართველი თავადი თევდორე დავიდოვი“. ეს იყო თევდორე ელიზბარის ძე (ილიას ძე) დავითიშვილი (დავიდოვი) — არჩილ მეფის შვილის, რუსეთის პირველი გენერალ-ფელდცეხმისტერის ალექსანდრეს ცოლის ძმა.

ბ. ეს ა ძ ე თავის სტატიაში არჩილის ძის შესახებ (იხ. *Летопись Грузии*, вып. I, Тифлис, 1913 ., с. 339) ცდება, როდესაც ამბობს, რომ: Царевич Александр... был женат на русской, некой Гликерии Илиновне, Фамилия которой к сожалению, не сохранилась для потомства.» თევდორეს მამა ელიზბარი (რუსეთში ილიად წოდებული თავის უფროს ძმასთან ერთად რუსეთს გადავიდა 1666 წ. ისინი კახთა მეფის ალექსანდრე I-ის (1476—1511) შვილიშვილის დავითის ჩამომავალი იყვნენ.

2. მაშინ ვახტანგმა საკითხი პირდაპირ დასვა: როგორ უნდა დაეიმედებინა მას სომხები და ქართველები, თუკი ეკატერინე პრევილის მთავრობა გადაწყვეტ ზომებს არ მიიღებდა, თურქებს კი შეეძლოთ დიდი შეტევის დაწყება. ასეთ შემთხვევაში რა უნდა ეთქვა მას სომხებისათვის.

საბჭოს წევრებმა უპასუხეს: სულთანი თანახმაა დაიწყოს რუსეთთან მოლაპარაკება და ირანის ტახტზე შაჰ-თამაზი განმტკიცდესო. რუსეთ-ავსტრიის კავშირის დამყარების შემდეგ თურქები იძულებული იქნებიან ჯარები გადაიყვანონ ევროპაში. ეს გაუადვილებს რუსეთს საქმეს. ვახტანგს შესთავაზეს, ყველაფერი ეს სომხებისა და ქართველებისათვის გადაეცა. ამასთან ხაზს უსვამდნენ იმ გარემოებას, რომ სომხები უკვე 4 წელია რაც იბრძვიან თურქების წინააღმდეგ და საჭიროა, რომ კიდევ ერთი წელიწადიც გაუძღონო;

3. დავალება რთული იყო და ვახტანგ მეექვსემ ითხოვა გაეთავისუფლებინათ იგი სომხეთის მისიისაგან. მან აღნიშნა, — თუ თურქებმა დაიწყეს დიდი შეტევა, სომხები ვაჭირვებაში ჩაცვივდებიან და იძულებული იქნებიან დამპყრობლებს დაემორჩილონო.

საბჭოს წევრები არწმუნებდნენ ვახტანგს, რომ თურქების ახალი შეტევა შეუძლებელია, რადგან მათ გაიგეს, რუსეთისა და ავსტრიის მოლაპარაკების ამბავი და ამიტომ უფრო დამყოლნი გახდნენო. ხოლო რუსეთის წარმომადგენელს კონსტანტინოპოლში დაევალა სულთნისათვის წინადადება მიეცა, რომ შაჰ-თამაზთან მოლაპარაკების დამთავრებამდე თურქებს შეტევა შეეწყვიტათ. თუ ეს ვერ მოხერხდებოდა, მაშინ რუსები თურქების წინააღმდეგ დივერსიებს მოაწყობდნენ.

ვახტანგ მეექვსე მოითხოვდა წერილობით ინსტრუქციას. ქართლის მეფე შუამდგომლობდა, რომ რუსეთის მთავრობას დაუბრკოლებლივ გამოეშვა სამშობლოში დაბრუნების მოსურნე ქართველები და გადაეხადა თავად თევდორე დავიდოვის ვალები, რადგან თევდორე მას გილანში თან უნდა წაეყვანა. ვახტანგ მეექვსის ყველა ეს თხოვნა ეკატერინეს მთავრობამ დააკმაყოფილა.

ყაბარდოელი თავადებისათვის ხელფასის დანიშვნას ვახტანგი უკვე აღარ მოითხოვდა, ვინაიდან რუსეთის ჯარის გაგზავნა საქართველოში ამჯერადაც არ ხერხდებოდა. მაგრამ რუსეთის მთავრობა თვითონ იყო დაინტერესებული ამ თავადების მხარდაჭერით და ეს საკითხები დადებითად გადაწყვიტა²².

²² Сборник ИРИО, т. 55, с. 126—130.

21 მარტს ეკატერინე პირველმა ხელი მოაწერა ვახტანგ მეექვსის სახელზე გაცემულ სიგელს და დოღგორუჯოვისადმი მიცემულ ინსტრუქციას. 23 მარტს კი ვახტანგს აუდიენცია დაუნიშნა.

რადგან ეკატერინე I თურქებთან ბრძოლას არ აპირებდა და არ ცდილობდა აქტიურად დახმარებოდა საქართველოსა და სომხეთს, ვახტანგ მეექვსემ გადაწყვიტა ეკატერინესათვის ეთხოვა წერილობითი ვალდებულება მისი ქართლის ტახტზე აღდგენისა და სამეფოს საზღვრების აღნიშვნის თაობაზე.

1726 წლის მარტში ეკატერინეს სახელზე მან თხოვნა დაწერა. პირველ პუნქტში ნათქვამი იყო: «... Блаженный и вечно достойный памяти его императорское величество соизволил милостивым своим словом меня обнадежить и призывал чрез посланных от его величества, нежели де к вашим странам прибуду, то которые прежде у ваших отцов и дедов владение грузинская земля была, будет де от тебя и впредь неотемлема. А ныне от сродников моих я в укоризне тем, что за тысящу лет отечество наше де разорил. Того ради прошу, дабы сие вышеозначенное его императорского величества обещанное слово мне исполнилось и на сие мое прошение ея императорское величество пожаловала б мне милостивую свою грамоту, ежели бог поможет взять от салтана через войну или через мирной трактат даже до ниже показанных мест, которые в нашем владении были, а имянно до реки Шамкору, до Ереванской горы, до Гуржи Богази, до Чани, до Черного моря, до Жики, до черкескаго и лезгинскаго рубежа, от Варташеня до Ширванского рубежа и до Куры реки. А ея императорского величества жалованная грамота нам будет в знак великой милости и в надеяние»²³.

ვახტანგის მიერ გადადგმული ეს ნაბიჯი, რათა ეკატერინე პირველს ოფიციალურად წერილობით ეცნო თავისი ვალდებულებანი ქართლის სამეფოსა და ბაგრატიონების დინასტიის ქართლის შტოს მიმართ, გარკვეულ ინტერესს იწვევს დიპლომატიის ისტორიის თვალსაზრისით.

დანარჩენი პუნქტებით ვახტანგი ითხოვდა თავისი ოჯახის მატერიალურ უზრუნველყოფას, ითხოვდა მისთვის დაებრუნებინათ საგვარეულო რელიკვია — „უფლის სამსჭვალის“, რომელიც მოსკოვში მისმა ბიძამ — არჩილ მეფემ ჩაიტანა. ვახტანგი ითხოვდა, რომ იგი ეცნოთ არჩილისათვის რუსეთში მიცემული მამულების

²³ რუსეთის საგარეო პოლიტიკის არქივი, ფ. რუსეთის ურთიერთობა საქართველოსთან, 1726, წ., საქმე № 1, ფურ. 98.

მემკვიდრედ და რუსეთის იმპერატორის კარზე აღზრდილიყო მისი უმცროსი ვაჟი თოთხმეტი წლის გიორგი.

ვახტანგის ყველა თხოვნა ეკატერინემ დააკმაყოფილა, მაგრამ იმ პირობით, რომ სიგელი და „უფლის სამსჯავალი“ მოსკოვში შეენახათ და რუსეთიდან არ გაეტანათ.

ამასთან ერთად ვახტანგმა კასპისპირეთში გამგზავრებასთან დაკავშირებით რამდენიმე საკითხი წამოაყენა.

1726 წლის მაისში, როცა ვახტანგ მეექვსე უკვე მოსკოვში იმყოფებოდა, მისმა სახლთუხუცესმა ელიზბარ ორბელიანმა საგარეო საქმეთა კოლეგიის კანტორის წინაშე იშუამდგომლა გაეთავისუფლებინათ დაკავებული სამი სომეხი, რომლებსაც ვახტანგი თან წაიყვანდა კასპისპირეთში.

18 მაისს ვახტანგ მეექვსემ ეკატერინე პირველს მისწერა, რომ მისი მისიის წარმატებისათვის საჭირო იყო ირანის მოსახლეობისა და პირადად თამაზის ნდობის მოპოვება. იგი წინადადებდა იძლეოდა გაეთავისუფლებინათ პეტერბურგში, ასტრახანსა და სხვა ქალაქებში მყოფი პატიმარი გილანელები და ბაქოელები და მისთვის თან გაეყოლებინათ. არ უნდა გაეთავისუფლებინათ მხოლოდ ის პირები, რომლებმაც სერიოზული დანაშაული ჩადინეს, ან რაიმე ვნების მოტანა შეეძლოთ. რუსეთში უნდა დარჩენილიყვნენ ისინი, რომლებმაც მიიღეს ქრისტიანობა და რუსეთის ქვეშევრდომობა. ეკატერინე პირველს ვახტანგი ურჩევდა, რომ გილანელებისათვის ნება დაერთოთ ეცხოვრათ თავიანთ წესზე, დაებრუნებინათ ქონება და მიწა, ხოლო გადასახადი ეხადათ იგივე, რასაც შაჰს უხდიდნენ. ვახტანგის აზრით, ასე უნდა გაგრძელებულიყო მანამდის, ვიდრე ყველა საკითხი არ მოწესრიგდებოდა. ხოლო როდესაც ეს ხალხები რუსეთს შეეგუებოდნენ, შეიძლებოდა გადასახადის აკრეფის საკითხი ისე გადაეჭრათ, როგორც ამას ეკატერინე პირველი მოისურვებდა. ვახტანგ მეექვსე ითხოვდა, რომ მისთვის მიეცათ სრული უფლებები და მკერდზე სატარებელი ნიშანი, რათა ირანში გაეგოთ, რომ იგი რუსეთის იმპერატორის სამსახურსა და მფარველობაშია²⁴.

ეკატერინემ ძირითადად მიიღო ვახტანგის წინადადებები და 10 ივნისს სათანადო ბრძანებულება გამოსცა. რუსეთის იმპერატორმა ვახტანგ მეექვსე ანდრია პირველწოდებულის ორდენით დააჯილდოვა. ვახტანგისათვის მოქმედების სრული თავისუფლების მიცემაზე კი არაფერი თქმულა.

²⁴ რუსეთის საგარეო პოლიტიკის არქივი, ფ. რუსეთის ურთიერთობა საქართველოსთან, 1726 წ., საქმე № 1, ფურც. 166—177.

1726 წლის 18 ივლისს კანცლერმა გოლოვკინმა ყოველგვარ ვახტანგ მეექვსეს წერილობით აცნობა. ქართლის მეფე უკვე კასპიისპირეთისაკენ მიემგზავრებოდა.

ვახტანგ მეექვსეს გილანში გამგზავრების გამო სპეციალური ინსტრუქცია მისცეს²⁵. ის ძირითადად შეიცავდა იმ პოლიტიკურ მოტივებს, რომლითაც რუსეთის მთავრობა ირანისადმი თავის დამოკიდებულებას ასაბუთებდა. ბუნებრივია, რომ ინსტრუქციაში ლაპარაკი იყო ეკატერინე პირველის მისწრაფებაზეც — გაეთავისუფლებინა ამიერკავკასიის ხალხები. მაგრამ დასაწყისშივე აღნიშნული იყო, რომ ვიდრე არ მოწესრიგდებოდა ურთიერთობა ირანთან და იქ შაჰის ხელისუფლება არ განმტკიცდებოდა, რუსეთი ვახტანგს ქართლის ტახტის დაბრუნებაში ვერ დაეხმარებოდა.

ეკატერინე პირველი აცხადებდა, რუსეთი დაინტერესებულია ირანის ძლიერებითა და შაჰის ტახტზე თამაზის დამკვიდრებით. ამითვე ხსნიდა იგი პეტრე პირველის ლაშქრობას კასპიისპირეთში და აღნიშნავდა, რომ ქართლის მეფემ კარგად იცოდა, თუ ვინ იყო ამ ლაშქრობის დროს მტერი და ვინ მოყვარე, როგორ ჩაერია საქმეებში თურქეთი და როგორ დაიპყრო საქართველო. თურქეთის მტრულმა საქმიანობამ, — აღნიშნული იყო ინსტრუქციაში, — რუსეთის ჯარის წინსვლა შეაჩერა და ქრისტიანი ხალხების განთავისუფლების საქმეც გაართულა. ხოლო ავღანელებმა ამასობაში ისტაჰანის აიღეს და შაჰი ჰუსეინი დაამხეს. ჰუსეინის შვილმა — თამაზმა, რომელმაც ისტაჰანიდან გაქცევით უშველა თავს, რუსეთს ელჩი გაუგზავნა. პეტრემ კი ირანის სახელმწიფოს შენარჩუნების მიზნით 1723 წ. ამ ელჩთან ხელშეკრულება დადო. რუსეთს კასპიისპირა პროვინციები შემოუერთა, რაც საქართველოსთან და სხვა ქრისტიან ხალხებთან უკეთ დაკავშირების მიზნითაც აუცილებელი იყო.

შემდეგ ინსტრუქციაში აღნიშნავდნენ, რომ ხელშეკრულება თამაზისათვის სასარგებლო იყო და ამიტომ მას იგი დაუყოვნებლივ უნდა მიეღო. მაგრამ მოლოდინი არ გამართლდა. თამაზმა ზოგიერთი თავისი „უსაქმური მინისტრის“ რჩევით ხელშეკრულების რატიფიკაციაზე უარი თქვა, გაუგონარი ლანძღვა-გინებით გამოისტუმრა რუსეთის რეზიდენტი და რუსეთის ჯარების წინააღმდეგ მტრულ საქმიანობას ეწეოდა. ასეთ ვითარებაში პეტრეს არ

²⁵ რუსეთის საგარეო პოლიტიკის არქივი, ფ. რუსეთის ურთიერთობა სპარსეთთან, 1726 წ., საქმე № 7, ფურ. 49—67.

შეეძლო დახმარებოდა თამაზს და ამიერკავკასიაში ქრისტიანობის
 გასათავისუფლებლად რაიმე ელონა.

თურქეთმა კი ისარგებლა შემთხვევით, დაიწყო ტერიტორიების დაპყრობა და მთელი ირანის დაპატრონებას ლამობდა. ხოლო რადგან პეტრეს შეეძლო თურქეთისათვის წინააღმდეგობა გაეწია, სულთანმა მას ირანის დანაწილება შესთავაზა, რაზედაც პეტრემ კატეგორიული უარი განაცხადა. იმის გამო, რომ თამაზი რუსეთს ეწინააღმდეგებოდა, თურქეთის შემოტევის შეჩერება შესაძლებელი იყო მხოლოდ სულთანთან სათანადო ხელშეკრულების დადებით, რაც მოხერხდა კიდეც 1724 წელს.

პეტრეს ასეთი მოქმედება, — ხაზგასმული იყო ინსტრუქციაში, — ნაკარნახევი იყო ირანის სახელმწიფოს შენარჩუნების სურვილით. პეტრე თამაზისთვისაც ზრუნავდა და თურქეთთან დადებული ხელშეკრულების ტექსტში სათანადო მუხლი შეატანინა, თუ თამაზი სცნობდა რუსეთ-თურქეთის 1724 წლის ხელშეკრულების პირობებს, ორივე სახელმწიფოს დახმარებით იგი შაჰის ტახტზე ავიდოდა. და ბოლოს, რუსეთის მთავრობა აცხადებდა: თამაზის სიჯიუტე ხელს უწყობდა სულთანს, რომ მან ირანის ტერიტორიების დაპყრობა განაგრძოსო. ეკატერინე კი თურქებს წინააღმდეგობას ვერ უწყევდა, რადგან თამაზი შერიგების სურვილს არ ამჟღავნებდა; ხოლო ირანში არ მოიპოვებოდა ისეთი ძალა, რომელსაც რუსეთი თურქეთის წინააღმდეგ საბრძოლველად გამოიყენებდა. მიუხედავად ამისა, ეკატერინე თამაზის წინააღმდეგ მაინც არ მოქმედებდა და იმედოვნებდა, რომ ის რუსეთის წინადადებებში თავის სარგებლობას დაინახავდა და რაც უფრო ადრე დათანხმდებოდა, მით უფრო სწრაფად გადაწყდებოდა ირანისა და საქართველოს საკითხები.

ეკატერინე იმედს გამოთქვამდა, რომ ქართლის მეფე თამაზს დაიყოლიებდა და ამ დავალების შესრულებას ვახტანგზე უკეთ ვერავინ შეძლებდა, რადგან ის იყო მეტად გავლენიანი, ავტორიტეტული და საქმის დიდი მცოდნე. ამასთან ერთად, ეკატერინე ხაზს უსვამდა იმ გარემოებას, რომ რუსეთ-ირანის ურთიერთობის მოწესრიგებით პირადად ვახტანგიც უნდა დაინტერესებულიყო.

ვახტანგს ავალებდნენ დაუყოვნებლივ გამგზავრებულიყო გილანში და მოლაპარაკება დაეწყო თამაზთან; ემოქმედა დოღგორუკოვთან შეთანხმებით და შეეგროვებინა ზუსტი ცნობები ირანისა და ამიერკავკასიის მდგომარეობის, თურქეთისა და ავღანელთა ბელადის — აშრაფის საქმიანობის შესახებ და სხვ.

ვახტანგს ურჩევდნენ, თუ თამაზი გაჯიუტდებოდა, მაშინ მისთვის ეთქვა, რომ ეკატერინეს გაურკვეველ მდგომარეობაში ყოფ-

ნა აღარ შეუძლია და იგი თამაზის წინააღმდეგ მოქმედებას ეწყობა. მას შაჰისათვის უნდა ჩაეგონებინა, რომ ირანში შაჰისათვის ვითარების გამო რუსეთ-თურქეთის ხელშეკრულება შაჰისათვის საუკეთესო გამოსავალი იყო და რომ მსგავს ვითარებაში სხვა დიდი სახელმწიფოებიც ანალოგიურად იქცეოდნენ. კერძოდ, უნდა დაესახელებინა თვით რუსეთის მაგალითი, როდესაც მან შინაარეულობის გამო შევდეთს ვერ გაუწია სათანადო წინააღმდეგობა და თავისი უძველესი პროვინციები დაუთმო, ხოლო შემდეგ კი, როცა მოაწესრიგა შინაური საქმეები, ის პროვინციებიც უკან დაიბრუნა და შევდეთზე შური იძია.

ეკატერინე აცხადებდა, რომ საკუთარი სახელმწიფო ინტერესებიდან გამომდინარე და ამიერკავკასიის ქრისტიანი ხალხებისადმი თავისი კეთილი სურვილების გამო იგი ნებას არ მისცემდა, რომ თურქეთს დაეპყრო როგორც საერთოდ ირანი, ისე საბოლოოდ დაპატრონებოდა 1724 წლის ხელშეკრულებით დაკავებულ ირანისა და ამიერკავკასიის ტერიტორიებს. მაგრამ ვინაიდან ამის მიღწევა შესაძლებელი იყო მხოლოდ თურქეთთან ომით, ამიტომ რუსეთი საომრად ემზადებოდა და უკავშირდებოდა სხვა სახელმწიფოებს, კერძოდ, რუსეთმა კავშირი შეკრა ავსტრიასთან. სამხედრო მოქმედებას კი რუსეთი ვერ დაიწყო, ვიდრე ირანში არ დამყარდებოდა შაჰის ძლიერი ხელისუფლება, რომელიც თურქეთის წინააღმდეგ აქტიურ მოქმედებას შეძლებდა.

ვახტანგს უნდა აეხსნა შაჰ-თამაზისათვის, რომ არც პეტრე პირველი და არც ეკატერინე ირანის დაპყრობას მიზნად არ ისახავდნენ. ამის დასადასტურებლად მას უნდა ეთქვა, რომ რუსეთი მზად იყო ირანისათვის კასპისპირეთის ზოგიერთი პროვინცია დაებრუნებინა. ქართლის მეფეს კონკრეტულად შეეძლო მაზანდარანისა და ასტრბადის დათმობაზე ელაპარაკა (ფულადი ანაზღაურების პირობის გარეშე), საჭიროების შემთხვევაში გილანის დაბრუნებასაც დაპირებოდა. მაგრამ რუსეთის მთავრობისაგან განსაკუთრებული ნებართვის მიუღებლად გილანიდან ჯარი არ უნდა გაეყვანათ. თამაზისათვის კი აეხსნათ, რომ ვიდრე ირანში წესრიგი არ დამყარდებოდა და შაჰის ხელისუფლება არ აღდგებოდა, რუსეთის ჯარების ამ პროვინციებიდან გაყვანა სახიფათო იყო. ხოლო თუ თამაზი რუსეთის წინადადებებს მაინც არ მიიღებდა, მაშინ მისთვის უნდა ეთქვათ, რომ ეკატერინე იძულებული გახდება იგი თავის მტრად სცნოს და 1724 წლის რუსეთ-თურქეთის ხელშეკრულების ძალით ირანის ტახტზე ახალი შაჰი აიყვანოს.

ინსტრუქციაში აგრეთვე ნათქვამი იყო, რომ დიდი სიტრთხილთ, თურქებისაგან ფარულად, რუსეთის მხარეზე გადმოებირებინათ ამიერკავკასიის ქრისტიანი ხალხები და თვით ირანელებიც კი.

დასასრულს, რუსეთის მთავრობა რწმენას გამოთქვამდა, რომ ვახტანგ VI გულწრფელად შეასრულებდა დაკისრებულ მისიას. ქართლის მეფეს და მის საგვარეულოს ეკატერინე I განსაკუთრებულ პატივისცემასა და მფარველობას ჰპირდებოდა.

ამ ინსტრუქციის გარდა ვახტანგი აღჭურვეს ზოგიერთი სხვა დიპლომატიური დოკუმენტის ასლით, სახელდობრ, რუსეთ-თურქეთის ხელშეკრულების ტექსტით, ეკატერინე I და კანცლერ გოლოვკინის მიერ შაჰ-თამაზის კარზე გაგზავნილი წერილების ასლებითა და ავრამოვისათვის მიცემული ინსტრუქციით.

უფრო გულახდილად თავის მოსაზრებებსა და სურვილებს ახლო აღმოსავლეთის საკითხებზე ეკატერინე პირველის მთავრობა დოღგორუკოვისათვის მიცემულ ინსტრუქციაში გამოთქვამდა²⁶. გენერალს აუხსნეს, რომ მას უნდა ემოქმედა უმაღლესი საიდუმლო საბჭოს გენერალური გეგმის მიხედვით, რომელიც მხოლოდ პირადად მას უნდა სცოდნოდა. ამ გეგმის ძირითადი მიზანი კი ის იყო, რომ რუსეთი თანდათანობით ირანის საქმეებისაგან განთავისუფლებულიყო („по малу искать из персидских дел выйти“), ხოლო ირანში თურქეთის საწინააღმდეგოდ ძლიერი ხელისუფლება დაემყარებინათ და თურქებისათვის კასპისპირეთში ან საერთოდ რუსეთის საზღვრების მახლობლად გამაგრების საშუალება არ მიეცათ. რადგან ვახტანგისათვის მიცემული დავალება ამ გეგმის შესრულებას ემსახურებოდა, ამიტომ დოღგორუკოვს ქართლის მეფისათვის დახმარება უნდა აღმოეჩინა.

გარდა ვახტანგისათვის მიცემული დოკუმენტებისა, დოღგორუკოვს ეძლეოდა სომხეთიდან მიღებული წერილების ასლები, ლევაშოვის²⁷ მოხსენებების პირები და, ალბათ, ვახტანგთან ურთიერთობის გამწვავების შემთხვევისათვის, ეკატერინე პირველის 1725 წლის ცნობილი მემორანდუმი, რომელიც თავის დროზე ქართლის მეფეს არ გადასცეს.

დოღგორუკოვი გააფრთხილეს, რომ ფხიზლად ყოფილიყო თურქებთან დამოკიდებულებაში, არ მიეცა მათთვის 1724 წლის

²⁶ რუსეთის საგარეო პოლიტიკის არქივი, ფ. რუსეთის ურთიერთობა სპაბსეთთან, 1726 წ., საქმე № 7, ფურც. 69—81.

²⁷ ვ. ლევაშოვი გილანში მღვარი რუსეთის ჯარის მეთაური იყო.

ხელშეკრულების დარღვევის საბაბი, გაემაგრებინა კასპიისპირეთის პროვინციები და სხვ., ხოლო თუ თურქები მტრულ მოქმედებას დაიწყებდნენ და აუცილებელი გახდებოდა მათთან შებრძოლება, მაშინ ვახტანგის დახმარებით დოღგორუკოვს ბრძოლაში აშკარად უნდა ჩაება არა მარტო ქართველები და სომხები, არამედ ირანელებიც და თამაზთან თურქეთის წინააღმდეგ კავშირი უნდა შეეკრა.

თუ მოვლენების განვითარება საჭიროდ გახდიდა ისეთი სასწრაფო ზომების მიღებას, რომლებსაც ინსტრუქცია არ ითვალისწინებდა, დოღგორუკოვს უფლება ეძლეოდა ვახტანგისა და მთელი გენერალიტეტის თანხმობით სათანადოდ ემოქმედა. მაგრამ მაინც საჭიროდ ჩათვალეს ინსტრუქციის საიდუმლო პუნქტებში აღენიშნათ, რომ ვახტანგის რჩევა დოღგორუკოვს უნდა მიეღო მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ «... когда оной... во всем с интересами ея императорского величества сходно поступать станет, а ежели б он иногда что учинить предвосприять похотел еже б с теми интересами не сходно было, то надлежит ему,.. генералу, оного пристойным образом от того удержать и для того на все его, царя, поступки искусно смотреть и приличными представлениями его к тому привести, дабы он один без совету и согласия с ним, генералом, ничего не учинил и не предвосприял, а в противном надлежит с ним, царем Вахтангом, поступить со всякою учтивостию и повелевать отдавать ему везде пристойное почтение, дабы он причин какому озлоблению не имел»²⁸.

ამრიგად, ეკატერინე პირველის მთავრობის ვარაუდით ვახტანგ მეექვსის დიპლომატიური მისიის ძირითადი მიზანი ის იყო, რომ თამაზთან ურთიერთობა მოეგვარებინათ და თურქების წინააღმდეგ მებრძოლ ამიერკავკასიის ხალხებისათვის მორალური მხარდაჭერა გაეწიათ.

ხოლო ვახტანგი, თავის მხრით, რუსეთის მთავრობის დავალების შესრულებით საქართველოს საკითხის მოგვარებას ფიქრობდა. ჯერ ერთი, ეკატერინე პირველისა და შაჰ-თამაზის პოლიტიკურ ურთიერთობაში შუამავლად გამოსვლით იგი რუსეთის მთავრობის საგარეო პოლიტიკაში საქართველოს საკითხის მნიშვნელობას ზრდიდა. მეორე, რადგან საქართველოს საკითხი ირან-თურქეთის ურთიერთობის პრობლემასთანაც იყო დაკავშირებული, შაჰთან მოლაპარაკებაში უშუალო მონაწილეობით ვახტანგს საქმეებზე გავლენის

²⁸ რუსეთის საგარეო პოლიტიკის არქივი, ფ. რუსეთის ურთიერთობა სპარსეთთან, 1726 წ., საქმე № 7, ფურც. 81.

მოხდენა შეეძლო და მდგომარეობა თავის სასარგებლოდ — თლის ტახტის დაბრუნებისათვის გამოეყენებინა.

1726 წლის აგვისტოს ვახტანგ მეექვსე დარუბანდში ჩავიდა. აქ 28 აგვისტოს ყაზანის ღვთისმშობლის ეკლესიაში მას საზეიმო ვითარებაში ანდრია პირველწოდებულის ორდენი გადასცეს. 10 სექტემბერს ვახტანგი რეშტში ჩავიდა²⁹.

ამ დროისათვის თამაზთან დამოკიდებულება თითქოს გაუმჯობესდა. გილანში ირანის მოციქული მირზა მოჰამედ ქაფი ჩავიდა. იგი 1725 წ. 3 ნოემბერს ეახლა ლევაშოვს, ოფიციალურად არა შაჰის, არამედ ყორჩიბაშის მოჰამედ რეზას სახელით³⁰. ფაქტობრივად იგი ნიადაგის მოსასინჯად გამოგზავნეს, რომ საჭირო შემთხვევაში თამაზს რუსეთის სარდლობასთან მოლაპარაკების დაწყება შეეძლებოდა. მოჰამედ ქაფიმ ლევაშოვსა და ირანის ყოფილ ელჩს ისმაილ-ბეგს ყორჩიბაშის წერილები ჩამოუტანა. მოჰამედ ქაფიმ აგრეთვე ქართული წერილებიც ჩამოიტანა, რაც შემთხვევითი როლი იყო. წერილებში მოჰამედ ქაფის დადებითად ახასიათებდნენ. ერთის ავტორი იყო თამაზის კარზე მყოფი კონსტანტინე კახთა მეფის ძმისწული, რომელიც თავის წერილს კახთა მეფის მიერ რუსეთის სარდლებთან წარგზავნილ იესესა და როსებს სწერდა. მეორე წერილი კი შაჰის კარზე მყოფ ქართველ თავადებს სარიდანს და რევაზს ეკუთვნოდა. ისინი წერდნენ რუსეთის ჯარში მომსახურე ვინმე ელიზბარს³¹.

ლევაშოვი და მოჰამედ ქაფი ერთმანეთს რამდენჯერმე ოფიციალურად შეხვდნენ. ამ შეხვედრებს ისმაილ-ბეგიც დაესწრო.

ირანის წარმოგზავნილი საუბარში ხშირად უსვამდა ხაზს ორივე სახელმწიფოს შორის წარსულში მშვიდობიანი ურთიერთობის არსებობას და აღნიშნავდა: თამაზი არ იცნობს 1723 წლის ხელშეკრულების პირობებს, რადგანაც ისმაილ-ბეგი მასთან არ დაბრუნდაო. ლევაშოვი რუსეთის ჯარის მიერ კასპიისპირეთის დაკავების მიზეზს ირანში მომხდარი არეულობით ხსნიდა. გენერალი აღნიშნავდა: რუსეთს რომ არ დაეკავებინა კასპიისპირა პროვინციები, თურქები მათ ხელში ადვილად ჩაიგდებდნენო, ვინაიდან

²⁹ რუსეთის საგარეო პოლიტიკის არქივი, ფ. რუსეთის ურთიერთობა საქართველოსთან, 1726, წ., საქმე № 1, ფურც. 202, 226—227; ვახტანგ მეექვსე, დასახ. ნაშრ., გვ. 509.

³⁰ რუსეთის საგარეო პოლიტიკის არქივი, ფ. რუსეთის ურთიერთობა სპარსეთთან, 1726 წ., საქმე № 4, ფურც. 25.

³¹ იქვე, ფურც. 32—36.

ირანის შაჰს მათთვის წინააღმდეგობის გაწევის თავი არ ამიტომ თამაზისათვის უკეთესი იყო, რომ კასპიისპირეთი მოკეთის ხელში ყოფილიყო და არა მტრისაო.

ლევაშოვმა უარყო მოჰამედ ქაფის არგუმენტები, რომ თითქოსდა თამაზი არ იცნობდა 1723 წ. ხელშეკრულების პირობებს. ირანის მოციქულს მან მოაგონა თამაზის კარზე გაგზავნილი გოლოვეკინის წერილები, რუსეთის რეზიდენტად მეშჩერსკის დანიშვნა, რომელიც შაჰმა უკან გამოისტუმრა და სხვ.³²

ერთი სიტყვით, მოჰამედ ქაფი ფრთხილად ეძებდა იმის შესაძლებლობას, რომ ირანს კასპიისპირეთი უკან დაებრუნებინა. ლევაშოვი კი ამ პროვინციების რუსეთთან შეერთების აუცილებლობას ამტკიცებდა.

30 ნოემბერს მოჰამედ ქაფი რეშტიდან გაისტუმრეს. მას თან გააყოლეს თარჯიმანი ყაზანელი თათარი აბდულა შიგაევი, რომელსაც შაჰის, ყორჩიბაშისა და სხვა ირანელი დიდებულების სახელზე წერილები გაატანეს³³.

1726 წლის გაზაფხულზე მოჰამედ ქაფი კვლავ ჩამოვიდა რეშტში და გოლოვეკინის, ლევაშოვისა და ისმაილ-ბეგის სახელზე ყორჩიბაშის წერილები ჩამოიტანა. შაჰ-თამაზი აღშფოთებას გამოთქვამდა იმის გამო, რომ ირანის ელჩი კვლავ რეშტში იმყოფებოდა და თანაც შაჰს გილანში, რუსეთის ჯართან ჩასვლას ურჩევდა. თამაზი კატეგორიულად მოითხოვდა, რომ ისმაილ-ბეგი მასთან დაბრუნებულიყო. მაგარმ უკანასკნელმა კარგად იცოდა შაჰის კარის მუხანათობა და არ შეასრულა თამაზის მოთხოვნა. იგი თვალცრემლიანი შესჩიოდა მოჰამედ ქაფის: მთელი ჩემი საქმიანობა ირანის სახელმწიფოსა და სეფიანთა დინასტიის ინტერესებს მოვახმარეო. რეშტში დარჩენას კი იმით ხსნიდა, რომ შაჰის კარისკაცთა შორის ბევრი მტერი ჰყავდა და მათი შურისძიებისა ეშინოდა.

ლევაშოვმა განაცხადა: რუსეთის სარდლობა ისმაილ-ბეგის გამგზავრების წინააღმდეგი არ არის, ხოლო თავის მხრით შაჰს ამ საქმეში დახმარებას ვერ გაუწევს, რადგან უცხოეთის ელჩის იძულებითი გასახლება შეუძლებელიაო³⁴.

1726 წ. 23 აპრილს მირზა მოჰამედ ქაფი გილანიდან გაბრუნ-

³² რუსეთის სავარგო პოლიტიკის არქივი, ფ. რუსეთის ურთიერთობა სპარსეთთან, 1726 წ., საქმე № 4, ფურც. 40—42.

³³ იქვე, ფურც. 44—45.

³⁴ იქვე, ფურც. 388—395.

და. ამჯერად მას თან გააყოლეს ავრამოვი და ამილახვარი. სიტყვით, მოჰამედ ქაფის ჩამოსვლას არსებითად არავითარი შედეგი არ მოჰყოლია. მათიუშკინი და ლევაშოვი ეკატერინეს შემთხვევით როდი მოახსენებდნენ, რომ ირანიდან მიღებული წერილები უშინაარსო იყო, ხოლო მოჰამედ ქაფის მისიის მიზანი ის-მაილბეგის გატყუება და ხელში ჩაგდება არისო. ლევაშოვმა ექვი გამოთქვა იმის გამოც, რომ შაჰი უახლოეს ხანში ელჩს გამოგზავნიდა ხელშეკრულების დასადებად. გენერალი რჩევას იძლეოდა — თამაზს საერთოდ ნუ შეპირდებით კასპიისპირეთში რომელიმე ტერიტორიის დაბრუნებასო. მისი აზრით, ყოველგვარი დამობა რუსეთისადმი მტრულად განწყობილ ადგილობრივ მფლობელებს შეეძლოთ რუსეთის სისუსტით აეხსნათ. ამას კი მათი შეიარაღებული გამოსვლები მოჰყვებოდა.

ამრიგად, გილანში ვახტანგ მეექვსის ჩასვლამდე თამაზთან დამოკიდებულების საკითხში რუსეთის მთავრობის სასარგებლოდ რაიმე სერიოზული ცვლილება არ მომხდარა.

თვით ვახტანგ მეექვსის გამოჩენამ რუსეთ-ირანის დიპლომატიურ მოლაპარაკებაში შაჰ-თამაზზე გარკვეული გავლენა მოახდინა.

ჯერ კიდევ გზაში მყოფმა ვახტანგ მეექვსემ ირანიდან წერილები მიიღო. სარიდანმა და სხვა ორმა კარისკაცმა ვახტანგს აცნობეს, რომ თამაზი მისდამი კეთილად არის განწყობილი და აშრაფისა და თურქების წინააღმდეგ ერთობლივი ბრძოლის საკითხზე მოლაპარაკება სურსო. მალე ვახტანგს წერილი თვით შაჰ-შაჰამ გამოუგზავნა. თამაზი ხაზს უსვამდა ვახტანგისადმი, როგორც ქართლის მეფისადმი თავის დამოკიდებულებას და ურჩევდა გილანში ჩასულიყო მოსალაპარაკებლად³⁵.

რეშტში ჩასვლისთანავე ვახტანგმა შაჰს და მის კარისკაცებს წერილები გაუგზავნა. ცოტა ხნის შემდეგ ყორჩიბაშისაგან, რომელიც ლაჩიჯანში იმყოფებოდა, შიკრიკი მოვიდა. მ ნოემბერს ვახტანგი და ყორჩიბაში მოჰამედ რეზა ერთმანეთს რეშტის მახლობლად შეხვდნენ. დაიწყო მოლაპარაკება.

ვახტანგმა განაცხადა, რომ რუსეთი ირანის ტახტზე თამაზის დამკვიდრებით არის დაინტერესებულიო, თამაზს რუსეთ-ირანის 1723 წლის ხელშეკრულებაზე უარის თქმას უსაყვედურებდა. თამაზს ამ გზით შეეძლო მოეპოვებინა რუსეთის მხარდაჭერა და თურქეთისა და აშრაფის წინააღმდეგ ძალის შემოკრება. ყორჩიბაში

³⁵ რუსეთის საგარეო პოლიტიკის არქივი, ფ. რუსეთის ურთიერთობა სპარსეთთან, 1726 წ., საქმე № 4, ფურც. 204—209, 344.

ვახტანგს დაეთანხმა და აღუთქვა, რომ მიუხედავად ზოგჯერ კარისკაცის წინააღმდეგობისა, შეეცდებოდა შაჰის დაყოლიებას. ამიტომ ყორჩიბაშმა ყოველი შემთხვევისათვის ვახტანგს მაინც სთხოვა, თუ ამის გაკეთებას ვერ მოვახერხებ, მაშინ ეკატერინესთან მიმუამდგომლე, რომ რუსეთში დავსახლდეო.

ყორჩიბაშთან მოლაპარაკების შედეგები ვახტანგმა კანცლერ გოლოვკინს აცნობა. თამაზთან მოსალაპარაკებლად ვახტანგმა თურქისტანიშვილი და დავით ნაზარაშვილი გააგზავნა. ქართლის მეფე შაჰს ურჩევდა ან თვითონ ჩასულიყო გილანში, ან ოფიციალურად ხელშეკრულების დასადებად ელჩი დაენიშნა.

ყორჩიბაშთან შეხვედრის შედეგები ვახტანგმა დოღგორუკოვსაც აცნობა და რწმენა გამოთქვა, რომ თამაზს რუსეთის მთავრობის წინადადებებზე დაითანხმებდა. დოღგორუკოვი კი საქმეს მაინც ეჭვის თვალით უყურებდა. მაგრამ ვახტანგმა შეძლო მიეღწია მიზნისათვის. თამაზმა დანიშნა ოფიციალური წარმომადგენელი — ყოფილი ყორჩიბაში მოჰამედ რეზა, რომელიც უკვე სპასალარი იყო³⁶.

1727 წ. მარტში ირანის წარმომადგენელი, ლევაშოვი და ვახტანგ მეფე რეშტის მახლობლად, ქუჩუქ-ისფაჰანში ოფიციალურად შეხვდნენ ერთმანეთს. ლევაშოვის განცხადებას, რომ ეკატერინე პირველს 1723 წ. რუსეთ-ირანის ხელშეკრულების დამტკიცება სურდა, სპასალარმა უპასუხა: საჭიროა ურთიერთსარგებლობის და ურთიერთდახმარების პრინციპის დაცვა და თამაზის მხარდაჭერაო. შაჰის წარმომადგენელი მოითხოვდა, რომ რუსეთს დაებრუნებინა ირანისათვის კასპიისპირეთის პროვინციები, რადგან თამაზს „მიწები და ადგილები თავისთვის აღარ რჩებოა“. ამასთან ერთად სპასალარი მოითხოვდა, რუსეთი თამაზს მტრებთან ბრძოლაში დაეხმაროსო. სპასალარმა სცადა თამაზის გამართლება და რუსეთის რეზიდენტთან მომხდარი ინციდენტი იმით ახსნა, რომ მემჩერსკიმ მოითხოვა მისთვის გაეცნოთ შაჰის მიერ ეკატერინესათვის გაგზავნილი სიგელის შინაარსი, რაც თითქოს დიპლომატიური ეტიკეტის ნორმების დარღვევას ნიშნავდა.

ლევაშოვმა თავის მხრით აღნიშნა, რომ რუსეთი ყოველთვის ესწრაფოდა ირანთან მეგობრობას და საერთო მტრების დამარცხებას. მაგრამ ამჯერად საქმეს თვით ირანელები უშლიან ხელსო.

³⁶ რუსეთის საგარეო პოლიტიკის არქივი, ფ. რუსეთის ურთიერთობა სპარსეთთან, 1726 წ., საქმე № 9, ფურც. 194—195, 201—206, 237—248, 304—309.

როცა დაიწყეს ახალი ხელშეკრულების პირობების შემოქმედება, სპასალარმა განაცხადა, რომ თამაზი რუსეთისა და თურქეთის მიერ ტერიტორიების შემოერთებას იმ შემთხვევაში აღიარებდა, თუ ისინი ამრავის წინააღმდეგ ბრძოლაში მას მხარს დაუჭერდნენ და ავღანელებისაგან ირანის ტერიტორიას გაათავისუფლებდნენ. ამ ცხარე პაექრობაში აქტიურად ჩაერთა ვახტანგი და სპასალარი დაიყოლია. სპასალარმა მიიღო რუსეთის მთავრობის წინადადებები და მზად იყო ეცნო რუსეთ-თურქეთის 1724 წლის ხელშეკრულება იმ პირობით, რომ თამაზს დაუბრუნებდნენ მაზანდარანსა და ასტრბადს; ხოლო გილანში — ლაპიჯანს. თანაც გარანტიას იძლეოდა, რომ ირანის ტახტზე დამკვიდრების შემდეგ თამაზი ლაპიჯანიდან მიღებულ შემოსავალს რუსეთს გადაუხდიდა.

ვახტანგმა იმასაც მიაღწია, რომ სპასალარის მიერ შეთავაზებული პირობებით, გაერკვიათ საქართველოს საკითხიც, კერძოდ, თურქეთის ბატონობისაგან საქართველოს განთავისუფლება და ქართლის ტახტზე ვახტანგ მეექვსის აღდგენა აღენიშნათ.

ამრიგად, რუსეთის მთავრობის დავალება ვახტანგმა წარმატებით შეასრულა. ირანის წარმომადგენელი მზად იყო რუსეთთან ხელშეკრულება დაედო იმ პირობით, რომ ეკატერინე პირველი გილანს არ დათმობდა. მაგრამ საქმე ხელშეკრულების გაფორმებამდე არ მისულა. ამგვრად ლევაშოვი საქმის გაჭიანურებასა და დროის გაყვანას ცდილობდა. იგი სულ ახალ-ახალ საკითხებს აყენებდა, უსაყვედურებდა სპასალარს: გილანელებს რუსეთის წინააღმდეგ აქეზებო. ასე რომ, მოლაპარაკება შეწყდა³⁷.

ვახტანგი საგონებელში ჩავარდა. 1727 წ. 1 აპრილს მან ვრცელი წერილით ყოველივე აცნობა გ. გოლოვკინს. იდენტური წერილი პ. ტოლსტოისაც გაუგზავნა³⁸. ვახტანგი ბრალს სდებდა ლევაშოვს, რადგანაც გენერალი ინსტრუქციის საწინააღმდეგოდ მოქმედებდა, ვახტანგმა მას მოლაპარაკების ჩაშლის მიზეზების წერილობითი ახსნა-განმარტება მოსთხოვა. ლევაშოვი თავს იმართლებდა და ყველაფერს ვითარების შეცვლითა და რუსეთის მთავრობის ახალი მითითებებით ხსნიდა. უნდა ითქვას, რომ ვახტანგს ლევაშოვთან თავიდანვე დაძაბული ურთიერთობა ჰქონდა.

როგორც ზემოთ აღენიშნეთ, გენერალი საერთოდ წინააღმდეგი იყო თამაზისათვის რაიმე ტერიტორიული დათმობისა და მოითხოვდა კასპიისპირეთში ძალის თუნდაც გარეგნულ გამოკლი-

³⁷ რუსეთის საგარეო პოლიტიკის არქივი, ფ. რუსეთის ურთიერთობა სპარსეთთან, 1727 წ., საქმე № 5, ფურც. 5—9, 79—112, 134—157.
³⁸ იქვე, ფურც. 5—9, 153—157.

ნებას. ხშირ შემთხვევაში, კასპისპირეთში დაბანაკებულ ტურქულეთის ჯარის საერთო სისუსტის გამო, ეს მეთოდი გამართლებული იყო. დოღგორუკოვი თავის მოხსენებაში არაერთხელ აღნიშნავდა ლევაშოვის პირად დამსახურებას „წესრიგის დაცვის საქმეში“. მაგრამ რთულ ვითარებაში მყოფი გენერალი ყველაფერს დიდი ეჭვით ეკიდებოდა და ხშირად, იქ, სადაც სრულებით არ იყო საჭირო, მომეტებულ სიფრთხილესა და უნდობლობას იჩენდა მაგალითად, ის ეჭვის თვალთ უყურებდა ქართველების მოღვაწეობას და უნდობლობას იჩენდა ვახტანგ მეექვსის მიმართ. მართალია, ასეთი დამოკიდებულება ქართლის მეფისადმი თვით ეკატერინესა და მისი მთავრობის მიერ იყო ნაკარნახევი, მაგრამ პრაქტიკულ ცხოვრებაში ეს ღვივებოდა, ერთი მხრით, ლევაშოვისა და მსგავსი პირების მომეტებულ სიფრთხილით, მეორე მხრით კი ავრამოვისა და მისი მსგავსი მოხელეების კარიერისტული მისწრაფებებით და სხვ.

ჯერ კიდევ 1725 წ. რეშტში მყოფი დავით ნაზარაშვილი ჩიოდა, რომ ირანიდან წერილებს დიდი დაგვიანებით იღებდა, რადგან რუსეთის სარდლობა მათ სინჯავდა, რის გამოც ნაზარაშვილს დიდად ეშლებოდა ხელი.

როგორც ვიცით, ლევაშოვს დავალებული ჰქონია სომხებისათვის წინასწარ ეცნობებინა კასპისპირეთში ვახტანგისა და დოღგორუკოვის ჩამოსვლა. მაგრამ დავალება მან არ შეასრულა, რადგან არასწორი ცნობები ჰქონდა სომხებისა და ქართველების დამოკიდებულებაზე და ამ საკითხს მეტად ტენდენციურად მიუდგა. თავის მოქმედებას იგი დაუსაბუთებელი მიზეზებით ხსნიდა: «... о грузинском царе Вахтанге в предосторожность ея императорского величества интересов умолчал, для того что... усмотрел, что некоторые народы между собою так в ненависти не пребывают, как армяне з грузинцами, а наипаче по законам и по состоянию армян не без опасения мнитца быть имеет. Ежели армянское собрание о присылке к нам грузинского царя Вахтанга уведают, а особливо их патриархи и командир их Аванас юзбаша., от помянутого объявления за ненависть чтоб не вознегодовали и новогоб чего не восприяли, понеже в нынешние времена армяне сами своего ига отбить счастья смотрят и случаев ищут»³⁹.

ცნობილია, რომ ვახტანგს მჭიდრი ურთიერთობა ჰქონდა სომეხ პოლიტიკურ მოღვაწეებთან. თავის დროზე მან ენერგიული

³⁹ რუსეთის საგარეო პოლიტიკის არქივი, ფ. რუსეთის ურთიერთობა სპარსეთთან, 1726 წ., საქმე № 4, ფურც. 394.

ზომებიც მიიღო სომხური ჯარის ჩამოსაყალიბებლად. მკვლევარი ფ. არუთინიანი წერს: სომხური ჯარები არსებობდნენ ადრეც, განმათავისუფლებელი მოძრაობის დაწყებამდე... მაგრამ სომხური რაზმების გაერთიანება და დამოუკიდებელი სომხური ჯარის შექმნა მოხდა XVIII ს. 20-იანი წლების დასაწყისში, როცა შეიქმნა სომხური სგნახები. სომხური ჯარის ორგანიზაციის საქმეში მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა ქართველმა მეფემ ვახტანგ მეექვსემ, რომელიც დამპყრობთა წინააღმდეგ სომეხი ხალხის შეთარაღებული ბრძოლისა და მისი სამხადისის პერიოდში სომხებთან აგზავნიდა მხედართმთავრებს.⁴⁰

ჩვენ მიერ აღნიშნული სომეხი პატრიარქის ესაისა და სხვა სომეხი მოღვაწეების მრავალი წერილი, რომლებსაც ისინი რუსეთში ვახტანგ მეექვსესა და ეკატერინე პირველს უგზავნიდნენ, ნათლად მოწმობენ ლევაშოვის ე. წ. „მიზნების“ უსაფუძვლობას.

თვითონ ვახტანგი შესჩიოდა უმაღლესი საიდუმლო საბჭოს წევრებს, რომ დარუბანდში მასთან ერთ ხანს არ უშვებდნენ სომხეთიდან ჩამოსულ უზბაშებს, ხოლო გილანში მას უზღუდავდნენ მოქმედების თავისუფლებას.

ლევაშოვი დაჟინებით ცდილობდა ჩაეგონებინა თავისი მთავრობისათვის ის აზრი, რომ ვახტანგი თითქოსდა ადვილად იჯერებდა სპასალარის ცრუ დაპირებებს და საშიში იყო, რომ სპასალარი რუსეთს ხელიდან გამოგლეჯდა ვახტანგს. ამის გამო გენერალი ცდილობდა ვახტანგისათვის „მეურვეობა“ გაეწია.

1727 წ. აგვისტოში დოღგორუკოვის სახელზე გაგზავნილ წერილში ლევაშოვი აღნიშნავდა ვახტანგ მეექვსის აქტიურ საქმიანობას და დამსახურებას თამაზთან ურთიერთობის მოგვარებაში. ამავე დროს იგი შიშობდა, რომ ვახტანგი მას დააბრალებდა მოლაპარაკების ჩაშლას და ქართლის მეფეს კვლავ ბრალდებულ უყენებდა ირანის დაპირებებისადმი მომეტებულ ნდობას⁴¹.

1727 წლის დეკემბერში ლევაშოვი წერდა დოღგორუკოვს: «...а что царь грузинской просил у вашей высококняжеской светлости, чтоб случающихся к нему писем не распечатывать, и я всякие письма вскрываю по прежнему его императорского величества указу..., и уповаю оным вскрытиям и впредь быть надобно»⁴².

⁴⁰ იხ. П. Т. Арутюнян, Освободительное движение армянского народа в первой четверти XVIII века, М., 1954, с. 155—156.

⁴¹ რუსეთის საგარეო პოლიტიკის არქივი, ფ. რუსეთის ურთიერთობა სპარსეთთან, 1727 წ., საქმე № 9, ფურც. 342—345.

⁴² იქვე, 1728 წ., საქმე № 5, ფურც. 45.

რაც შეეხება ავრამოვს, ის ეჭვის თვალთ უყურებდა თუ არა ტანიშვილსა და ნაზარაშვილს — ვახტანგ მეექვსის წარგზავნილებს თამაზის კარზე. ხოლო ამილახვარს, რომელთანაც ერთად ირანში ჩავიდა. მან ლალატი — გამაჰმადიანება და ოფიციალურად შაჰის სამსახურში შესვლა დასწამა. 1727 წ. ივლისში, როცა ამილახვარი რეშტში დაბრუნდა, ავრამოვის დასმენის შედეგად რუსეთის მთავრობა პეტერბურგში სასწრაფოდ მის გაგზავნასა და საქმის გამოჩეხებას აპირებდა. მაგრამ ამჯერად თვით ლევაშოვიც კი დაეჭვდა ბრალდების სისწორეში, ხოლო დოღგორუკოვმა მიზანშეწონილად არ ჩათვალა მისი პეტერბურგში გაგზავნა. ამილახვარი დატოვეს ვახტანგ მეექვსის ამაღაში, რომელიც ასტრახანში ბრუნდებოდა⁴³. ერთი სიტყვით, ვახტანგ მეექვსეს რთული დიპლომატიური მისიის შესრულება მეტად მძიმე პირობებში უხდებოდა.

ადვილად გასაგებია, რომ თავმოყვარე მეფე იმის გამო, რომ მუდმივი შეთვალყურების ქვეშ იმყოფებოდა და მის წერილებს უნებართვოდ კითხულობდნენ, ერიდებოდა წერილებში მნიშვნელოვან საკითხზე წერას და შაჰთან ძირითადად სიტყვიერ მოლაპარაკებას სჯერდებოდა, როგორც შაჰის, ისე თავისი კაცების მეშვეობით. ამიტომ დღეს ჩვენთვის ძნელია ყველა საკითხისა და იმ დიპლომატიური ხერხების დადგენა, რომლებსაც ქართლის მეფე შაჰთან მოლაპარაკების დროს მიმართავდა. ყოველ შემთხვევაში, ის კი ცხადია, რომ ვახტანგ მეექვსეს შაჰის კარზე არსებული ანტირუსული დაჯგუფების წინააღმდეგობის დასაძლევად ცოტა არ უშრომია. თუ გავითვალისწინებთ შაჰისა და მისი კარისკაცებისათვის განუყოფნილი საჩუქრების ხარჯებს, რომელთა დაფარვას ვახტანგი რუსეთის მთავრობას თხოვდა, დავრწმუნდებით, რომ ქართლის მეფემ შაჰთან მოლაპარაკებისას თავისი ნაცნობობის საკმაოდ ფართო წრე გამოიყენა. მაგრამ რუსეთის მთავრობის დიპლომატიური დავალება, რაც კარგად შეასრულა ვახტანგ მეექვსემ, წარმატებით არ დაგვირგვინდა, რადგან შეიცვალა უმაღლესი საიდუმლო საბჭოს პოლიტიკა თამაზის მიმართ.

ამ დროისათვის თურქეთმა დაიწყო მოლაპარაკება აშრაფთან. სულთანს სეპარატული ხელშეკრულების დადება სურდა. ამის გამო რუსეთის მთავრობამ გადაწყვიტა თავი შეეკავებინა თამაზთან ოფი-

⁴³ რუსეთის საგარეო პოლიტიკის არქივი, ფ. რუსეთის ურთიერთობა სპარსეთთან, 1727 წ., საქმე № 6, ფურც. 82—83; საქმე № 9, ფურც. 79—80; ფ. რუსეთის ურთიერთობა საქართველოსთან, 1725 წ., საქმე № 8, ფურც. 1, 13—17, 1727 წ., საქმე № 8, ფურც. 1—4.

ციალური კავშირის დამყარებისაგან. როგორც ჩანს, უმაღლესი საიდუმლო საბჭოს წევრები შეშინდნენ, რომ შეიქმნებოდა საწინააღმდეგო კავშირი თურქეთსა და აშრაფს შორის, რომელიც თამაზზე ძლიერი იყო. უმაღლესი საიდუმლო საბჭოს წევრებმა ლოდინის პოლიტიკა აირჩიეს. მათ სურდათ, ერთი მხრით, გაეკიანურებინათ მოლაპარაკება თამაზთან, ხოლო, მეორე მხრით, მოესინჯათ ნიადაგი ისტაპანში—დაეწყოთ მოლაპარაკება აშრაფთან. საჭირო შემთხვევაში მასთან ხელშეკრულებაც დაედოთ, რომ ამით აშრაფთან თურქეთის კავშირის მნიშვნელობა გაექარწყლებინათ.

ამასთან ერთად თვით რუსეთის მთავრობაში შექმნილი მდგომარეობა სულ უფრო განაპირობებდა უმაღლესი საიდუმლო საბჭოს გაუბედავ საგარეო პოლიტიკას. 12 წლის ასაკში პეტრე მეორის ტახტზე ასვლის შემდეგ (1727 წ. მაისი) უმაღლესი საიდუმლო საბჭოს წევრებს შორის უფრო გამძლავრდა ბრძოლა ხელისუფლებისათვის და არავის ცხელოდა ამიერკავკასიის საქმეებისათვის, მით უმეტეს, თურქეთთან შებრძოლებისათვის. ამაო იყო ქართველი პოლიტიკური მოღვაწეების ცდა, რომ რუსეთს აქტიური მონაწილეობა მიეღო თურქეთის ბატონობისაგან ამიერკავკასიის განთავისუფლებაში. ვახტანგ მეექვსის ბიძაშვილი დარეჯან არჩილის ასული, რომელიც ულოცავდა პეტრე მეორეს ტახტზე ასვლას, ამაოდ გამოთქვამდა სურვილს, რომ პეტრე პირველის დაწყებული საქმე პეტრე მეორეს დაემთავრებინა. უმაღლესი საიდუმლო საბჭო სწორედ პეტრე მეორის დროს უფრო მეტად დასცილდა პეტრე პირველის პოლიტიკურ კურსს.

1727 წლის 1 აპრილს გ. გოლოვკინისა და პ. ტოლსტოის სახელზე გაგზავნილ იდენტური ხასიათის წერილებში ვახტანგი დეტალურად აღწერდა შაჰ თამაზთან მოლაპარაკების მსვლელობას და შედეგებს. ვახტანგის ეს წერილები მრავალმხრივად საინტერესო და ამიტომ მთლიანად მოვიტანთ ტექსტს გ. გოლოვკინისადმი მიწერილი წერილის მიხედვით.

„ქ. ბრწყინვალევე ღრაფ, ჩემო ბატონო გავრიელ ივანოვიჩ.

ეს მოგახსენო:

ათს სეკდენბერს რაშტს მოველ. მეორესვე დღეს იარანალ მაიორს, საცა მუნასიბი იყო, იქ გასაგზავნი კაცი ვთხოვე, ორი შათირი მომცა. ერთი ყვენთან გავგზავნე და ერთი მაშინ რომ ყორჩიბაში იყო, ახლა რომ სპასალარია, ამასთან გავგზავნე.

ყვენს შივსწერე: თქვენ დაგებარებინეთ, აქ გამოველ. სხუა სიტყვებიც მაქვს. ამისას როგორ მიბძანებთ, როგორ ვქნა? ერთი

ამგვარი წიგნი ამ სპასალარს მივსწერე, რომ ეს წიგნები ყვენი უგზავნე მეთქი და იმასაც ჩემი ამბავი შეატყობინე.

შათირის ხელით რომ წიგნები გავგზავნე ყვენთან, ის გზავნე დაეჭირათ. ვერ გაველო. სპასალართან რომ წიგნი გავგზავნე, იმას მწვე თავს შეედვა და მაშინვე გაეგზავნა ყვენთან. თვითან მაშინვე ერთი ყვენის ყმა გამოეგზავნა, რომ ყვენის ვახშების ვეზირია, მირზა ნასირა ჰქვიან. მშვიდობით გამოსულა მოელოცა და ცხენი შეკაზმული ოქროს რახტითა და უნაგირითა, ყალიონი ოქროსი მინაქარი და სხუა გილანის ხელთნაქარი. კიდევ ისე ცხენები შეუკაზმავი გამოეგზავნა მოსაკითხავად. მეც, რომელიც მართებული იყო, იმ კაცს ისე დავხუდი.

მე ეს შეუთვალე: ვიცი რომ თქვენ და რუსები შეურბეგბელი ხართ მეთქი და ამათში არ მოხვალ მეთქი. თუ აქ სიახლოეს სადმე მოხვალ. მეც ვამოვალ და ერთმანერთს ვნახავთ და კარგი იქნება, ამ საქმისა ეგება, ერთი რიგი, ერთი გზა და საქმე მოხდეს.

იმას მწვე ამებოდა და შემოეთვალა — რაშტბათი ჰქვიან, ერთი სოფელია. მეც იქ გიახლები, თუ გაირჩეებითო, თქვენც მობძანდითო. კნიაზ ბასილი აქ არ იყო. მაიორ იარანალს ვკითხე. ამანაც არჩია და თქვა: თუ ყვენთან კაცს გაგზავნითო, სანამდი ანბავი მოვიდოდეს, მტრობა უნდა დასწყყნარდესო. ის მოვიდა იქ. მეც წავივალ.

ნოენბერს ცხრას შევიყარენით. რაშტიდამ ოცი ვერსი იქნება. მე რომელიც მმართებდა, იმგვარი სიტყვები უთხარ. იმანაც ბევრი თავი იმართლა. ღ [მერ] თ [მა] ნ იცისო, ჩვენ ერთი კაცი არავინ გუყვანდა შუაში, რომ კელმწიფისათვის გაეშინჯვინებინათ და მოეხსენებინათ, თვარამ ჩვენ კელმწიფის შერიგება და სამსახური დიდად გვინდაო. მაგრამ ზოგიერთს საქმეს შუაში მყოფთ კაცთ აბრალებდა, რომ ამათ არ მოინდომესო და ამათ არა ქნეს ჩვენი შერიგება, თვარამ ჩვენ არასდროს უარი არ გვითქვამს, თვარამ ახლა ყვენს მოვახსენოთ და რისაც შემძლებელი არის, თუ ყვენი ყველაზედ არ დავყვესთ, ჩემი ბრალი იყოსო. მაგრამ მე კიდევ მაგათგან ეგ იმედი არა მაქვს, რომ შერიგება მოახდინონ. მე აქათი საქმე თავს დავიდევ რომ აქათმან კაცმან არცარა ურიგო თქვან და რომელიც შერიგების წიგნში სწერია, არცარას იმას გარდავიდენ და არც ურიგო რამ ქნან.

ყვენს მე ამას წინათ როგორც მოგახსენე, ისე მივსწერე წიგნი და სპასალარმაც ცალკე მისწერა, რომელიც იცოდა თავისი ბატონის რიგი და საქმე. ეს პირობაც დავდევი, რომ ერთმანერთში ჯარის გასევა და მტრობა არა იყოს რა, სანამდის ანბავი მოვიდო-

დეს. ყვენთან ორი ჩემი კაცი გავგზავნე. იმანაც თავისი კაცი გამოგზავნა. მე გამოვბრუნდი. რაშტს მოველ და ის თავის ალაგს და მაგრამ ორი კვირა რომ გამოვიდა, ამათ ჯარი გაუსიეს ჩემს შეუტყობრად. მე არ შემიტყვია, შავთზე ბევრი ალაგი დაწვეს და წაახდინეს. სპასალარს კაცი გამოვეგზავნა და შემოეთვალა, რომ პირობა ხომ ასე იყო, მაშ გავს რომ ჩვენგან შეურიგებლობის ნდომა არ არის. მაგრამ მაგათგან გამოჩნდა, რომ მაგათგან უფრო არ არის. ამათ უთხარ და ამათ მითხრეს—ასე სჯობსო. მე ველარა უთხარ რა. ამისთვის, რომ ეგება ამათთვის კელმწიფეს ცალკე რამ ებძანებინოს მეთქი და მე არ ვიცოდი და ველარა უთხარ რა. მას უკან კიდევ სადაც სპასალარი იდგა, იქ წიგნი მისწერეს, რომ თუ მოხვალთ ის არისო, თვარამ ჩვენ მოვალთ, სულ აგაოხრებთო. იმ წიგნის მუსავადი გამოვეგზავნა სპასალარს და წიგნი მოეწერა, რომ ეს საქმე და წიგნი ჩვენის პირობიდან დიად შორ არისო. მიველ ის წიგნიც ვაჩვენე ამათ. ესეც უთხარ, რომ მე თქვენის პირობით და სიტყვით მიველ და დაუდგე ეს პირობა. თქვენ რატომ იქთ ამას მეთქი. იმათ ასე მითხრეს: შენ რომ მაშინ იქ იყავო, პეტრებრუხს. ის საქმე გამოიცვალაო. ახლა სხუა საქმე არისო. ჩვენ სხუა ბრძანება მოგვივიდაო. მე ეს სიტყვა მწვე გამოიკვირდა ამისთვის, რომ თუ აგრე იყო, უნდა ჩემთვისაც ერთი სიტყვა გეძანებინათ, რომ მე ამ ქვეყნებში ერთი პირისწყალი მქონდა და მიცნობდენ, რომ მე ამათში სიტყვა არ წამხდენოდა და არ გავმტყუნებულოყავ, ან ჩემი ამდენი სარჯელი ცუდად არ ყოფილიყო. არც ამდენი დამეხარა. მე ამაში რალას ვეტყობდი. მე ამათ უთხარ, როგორც გებრიანებოდესთ, ისე ქენით.

ამათ ჯარის გასევა მოინდომეს სპასალარზე და უნდოდათ, რომ კიდევ გაესიათ. უწინ რომ სპასალარს წიგნები გავგზავნა ყვენთან ჩემი, ის რომ მოსლოდა ყვენს, მაშინვე თავისი სუფრაჯ ბაში გამოვეგზავნა ჩემთვის და ერთი ჩვენი ქართველი კნიაზიშვილი იქ ყვენს ახლდა, ისიც თან გამოეტანებინა. დავებარებინე და რაყმები მოეწერა. სუფრაჯ ბაშმა ჩემთან მოსულა მოინდომა. მე შეძლება არა მქონდა ხარჯისა. იარანალ მაიორიც დალონდა ხარჯისათვის. ამ გზით დაგვიანდა. ამაში ჩვენი კაცებიც მოვიდნენ და სპასალარი რომ ვნახეთ, ისიც იქ ვნახეთ. მოვიდა იანვარს (ლ). იმისი სავადები მიახლებია. იმაში ნახავთ და შეიტყობთ, რაც მოუწერია. კნიაზ ბასილი იმ წინა დღეს გასკრისაკენ წავიდა და ფირობაზარს იყო. შევატყობინე ეს ამბავი. ორ დღეს ამას უკან კიდევ სპასარლის კაცი მომივიდა. შემოეთვალა, რომ ამ ცოტა

ჩანში ჩვენი ჩაფრები მოვლენო. კაცი მოშივიდა, ესეც კნიაზი
 სილს შეუთვალე. შემოეთვალა, რომ ჩემი დაბრუნება აღარ იქნე-
 ბაო და ლევაშოვს გაახლებო, და რომელიც ამან ვითხრას, ისე ქე-
 ნო. იარანალ მაიორიც მოვიდა. ჩვენი კაცებიც მოვიდნენ. თორმეტს
 თებერვალს კელმწიფესთან ნამა მოეწერათ. იმისი სევადი ჩვენ-
 თან გამოეგზავნათ, სპასალართანა და ჩემთანა, რომ რაც კელმწი-
 ფისათვის მიმიწერია, ეს არისო. გაშინჯეთ და შეიტყვევითო. ამისი
 ნუსხა მანდ მიახლებია. თქვენც გაშინჯავთ, რაც მოუწერია. ერთი
 წიგნი ჩემთან და ყორჩიბაშთან მოეწერა, რომ შერიგდით რიგიანისა
 და მართებულის საქმითა, რომელიც ჩვენგნით შეიძლებოდეს, სპა-
 სალარს რომ ესეები მოსლოდა, შემოეთვალა, ერთს ალაგას შე-
 ვიყაროთო. ამისი ერთი რიგი დავდევათო. რაშტს მოყვანას საკელმ-
 წიფოს ხარჯს დავერიდენით, რომ ხარჯი მოხდებოდა. ქუჩუქ ისპა-
 ანი ჰქვიან, თხუთმეტი ვერსია რაშტიდამ. იქ მივსწერეთ, იქ
 მოდი და ჩვენც იქ მოვალთო. ისინი მოვიდნენ. ჩვენც ხუთს მარტს
 რაშტიდამ წავედით. ჩვენც მივედით. სპასალარი წინ მოგვეგება
 ორს ვერსზე სოფელს გარეთ. მივედით. იმ დღეს ხომ აღარა იქნე-
 ბოდა რა. მეორეს დღეს ერთმანერთი ვნახეთ. თქვენმა კაცებმა ისი-
 ნი ნახეს. ჩვენ იმათ გვნახეს. რა ერთმანერთის ნახვას მოვრჩით, მე-
 ოთხე დღეს აუდენციაში შევიყარენით. რაც ერთმანერთს ველაპა-
 რაკენით, თავის მართლებასა თუ, ან სპასალარმა რაც უთხრა, ან
 ამათ, ის ყველა თათრულად დაწერილი მიახლებია. სპასალარმან
 კიდევ ეს უთხრა, რომ ეს გამოჩენილი არისო, რომ რომელსაც შე-
 რიგების საქმეს გვეტყვი, ჩვენ ყველაზედ მზანი ვართო. მაგრამ
 რახან კი შერიგება მოხდება და მეგობრობა, ეს ხომ სათქმელი არ
 არის, რომ ან მტერთან მიდითო და მტერმან ამოგწყვიტოსთო, და ან
 არა და შიმშილით დაიხოცენითო. ახლა ჩვენ თუ ერთს ალაგს მოგ-
 ვცემთ, რომ ჩვენი სარჩო იყოს და ან გამოვიზღებოდეთ სადმე, ამ
 ქვეყნებს ახლავ დავსცლით და მოგართმევთო, და თუ არა და გე-
 გულებოდესთ ჩვენში მაგისტანა ალაგი, რომ იქ გამოვიზრდებო-
 დეთ, გვითხარით, მაინც დაგიცლით ამას და იქ წავალთო.
 თუ არა და ამთენი წყალობა გვიყავით, რომ ერთი სხუა ადგილი
 გვიშოვნეთ, რომ ჩვენ იქ წავალთო, რომ ჩვენ გაგვეძლებოდეს და
 ამას თქვენ დაგიცლით ამ პირობით, რაც პირობას გვთხოვთ იმ
 ტრაქტრავში. აქ მე ჩაგირთავ ხელსა, ურუმის ტრაქტრავშიაცო და
 იქ ყვენი ჩართავსო.

იარანალ მაიორმა ეს უთხრა: ეგ როგორ იქნებაო, რომ ერთი
 ფეკის ადგილი არ მოგცეთო. რომელიც თქვენი სიტყვა იყოს, დას-

წერეთ, გვიბოძეთო. პასუხს მოგახსენებთო. იმათ წიგნი მოსწერეს და სპარსულად რაც მოსწერეს, მანდ მიახლებია. ეს რომ იარანალს მოუტანეთ, იარანალმა შორს დაიჭირა. ერთი სხუა წიგნი დასწერა. ტრაქტრავის შესამატებლად, რომ თუ ამაში ხელს ჩართავთ, ის არისო, თვარემ არ იქნებისო. ის წიგნიც თათრული დაწერილი მანდ მიახლებია.

იმათ რომ ეს მიუტანე, შორს დაიჭირეს. ამითი ჩვენი გამოზრდა როგორ იქნებაო და ან ის რომ გითქვამთ, რომ ჩვენის ჯარის ახულა თქვენ მოგვიტანეთო, ან ეს როგორ უნდა შევიძლოთ (იმან ერთი წიგნი დასწერა. იმის ნუსხაც მიახლებია. იარალარს, რომ მიუტანეთ, არ ქნა. ამან ოთხი პუნქტი დასწერა, ისიც თათრულად დაწერილი მიახლებია. მერმე იარალარმა თავისი ნუსხები აღარ მისცა სპასალარს და იმათც წიგნათ აღარ მოსწერეს. ზეპირად მითხრეს და უთხარ)⁴⁴. ამაში იმათაც ბევრი მითხრეს, ამათაც ბევრი თქვეს. ლაპარაკში ხანი ბევრი გამოვიდა და ბოლოს სპასალარი მე ამაზედ დავიყოლიე: ლაიჯანი, მაზანდარა და ასტარაბათი იმათ ჰქონოდათ: საზრდოთ მისდრომდინ. იმათ, რაც ამას გარდა გილანის მიწა და ადგილი ეჭირათ, ის დაეცალათ და თქვენთვინ მოერთმევინათ. რაც ლაიჯნის მოსავალი დღეის იქით ყიზილბაშთ დაეხარჯა, ის, როდესაც ამათთვინ სხუა ალაგი გეშონათ, ის თეთრი და რაც დაეხარჯათ, ისევ თქვენთვინ შემოებრუნებინათ. მაზანდარასა და ასტარაბათს გარდაისად. არცა ეს ამჯობინა იარანალ მაიორმა და არა ქნა.

მერმე იმათ ეს უპასუხეს: რადგან არც ეს ქენითო, კელმწიფეს კელმწიფისათვის ნამა გამოუგზავნიო. მაშ ერთი კაცი თქვენ გაატანეთ და ეს ნამა გავგზავნოთ და კაციო. თქვენც თქვენს კელმწიფეს მოახსენეთ და ჩვენც ჩვენს კელმწიფეს მოვახსენებთო. თუ დასჯერდნენ ხომ კარგია, თუ არა და რაც ამბავი იქილამ მოგივიდესთ, ისი ვქნათო. იარანალ მაიორმა ასე თქვა: თუ ამას არა იქ, მე სხუას არ დავჯერდებო და არც ნამასა და კაცს გავგზავნიო. ამაში საქმე მოიშალა. ის თავისთვის აპირებდა წასვლასა და ეს თავისთვისა. შერიგებნს საქმე გარდასწყდა. ველარ შერიგდნენ. მოშლას აპირებდნენ მე რადგან თქვენი ბრძანება, მანდ რომ ვნახე, მწვე ბეჯითად მქონდა დაბარებული ამათი შემორიგება, მე იარანალ მაიორი მოვიყვანე და უთხარ: ეს საქმე რომ ასრე ცუდათ იშლებ და შეუთრიგებლობა ხდება, ბოლოს მტერობა ხდება ამათში, მე

⁴⁴ ჩვენ მიერ ფრჩხილებში ჩასმული სიტყვები დედანში არშიაზე წერია სხვა ხელით.

რომ იმ კარისკაცთ სიტყვა ვნახე, ვეჭობ ეს არ ვარგიყოს მისთვის
თუ გიჯობინებიათ, მე ეს ბრძანება მაქვს, რომ სრული შემძლე-
ბელობის ბრძანება მაქვს. შენ ხომ უმბობ მაშინდელი საქმე სხუა
არისო და ახლა წიგნი მოგვივიდა, გამოიცვალაო, მე ხომ ამისთანა
წიგნი ვერა ვნახე. მაშ მე რომ კელმწიფემ მითხრას, შენ რომ სრუ-
ლი შემძლებლობა გქონდა ჩემგან, ესეც რომ იცოდი, იმისი შერი-
გება ჩვენ გვინდოდა, მაშ ასე ცოტა საქმით რატომ მოშალეო, მე
რალა უნდა მოვახსენო. მაშ მე თქვენ ერთი წიგნი მომეცით, რომ
ეს თქვენ გექნასთ. ამ საქმეს არ დასჯერებულყოთ, რომ მე კელ-
მწიფესთან ერთი სიტყვა მეთქმოდეს. მითხრა მოგცემო. მასუკან
ეფიქრებინა, ეს ოთხი სიტყვა დაეწერა და მომიტანა. თუ დამჯერ-
დებიან, ამას უზამო. ეს ოთხი სიტყვა მე სპასალარს უთხარ.
სპასალარმა დიღლ შორს დაიჭირა ეს. ბევრის დანახვებითა და
ბევრის ცდით. ბოლოს ეს დავაჯერე, რომ რაც ამ იარანალმან თქვენს
ტრაქტრავზედ მოუმატა, ყვენმა ამაში ხელი ჩართოს. ორი თვე ვადა
მისცეს, ჩართოს. თუ არ ჩართოს, იმისი ანბავი მოიტანონ. თუ ჩარ-
თო, ხომ შერიგება მოხდება, თუ არ ჩართო, ის მოგვხსენებათ.

მე რახან ეს მითხრეს, შენს უკან საქმე გამოიცვალაო, მე
ალარც ამ საქმეს დავამტკიცებდი, ამ შერიგებას. მართალს მოვახს-
ენებ და არც ამ იარანალს წინ აღუდგებოდი. მაგრამ მანდ თქვენ
ამათი შერიგება დიღლ მონდომებით მიბძანეთ და თუ ეს არ მექნა,
ყვენთან კაცის გაგზავნა და შემოცდა ამათში მტერობა შეიქნებო-
და. მერმე, ეგება თქვენ კიდევ შერიგება გეძძანათ და გდომოდათ
და მტერობას უკანის სამსახური აღარ ქნილიყო. ახლა თქვენთვის
მომიხსენებია. კნიაზ ზურაბ და კნიაზ ფრანგისტან მიახლებია. ეს
სიტყვები მომიხსენებია. თუ ყვენმან, როგორც იარანალ მაიორმან
მისწერა იმაში კელი ჩართო, ხომ კარგია და თუ ვინ იცის იმაში კე-
ლი არ ჩართო, მაშ რასაც ესენი თხოულობენ, ეს ყიზილბაშნი, ხომ
ყველა მომიხსენებია. თუ შერიგება გეპრიანებათ, რომელსაც ამაში
სჯერხართ გვიბძანეთ და იმას ვიქო. თუ არა და რომელსაც კიდევ
გვიბძანებთ, იმისი მქნელი ვართ. მაგრამ ამისი ამბავი მალე უნდა
გვიბძანოთ და მოვიდეს აქ. ამისთვის რომ ეს იარანალი უბნობს, რომ
ამ ორ თვეს უკან მე კელმწიფის ბრძანება მაქვს და არც ბრძანება
მინდაო, რომ მტერობასაც ვეცდებო და კიდევ უმტერებო. რახანც
ერთხელვე მტერობა ჩამოვარდება, მას უკან შერიგების საქმე
ვეჭობ უფრო გაგვიძნელდეს. ნება თქვენია, რომელსაც ბძანებთ.
კიდევ ეს მომიხსენებია, თუ ამ ორს თვეში ამისი ამბავი არ მოგ-
ვივიდა, ეს მტრობას არ იშლის და ნება თქვენია.

მაშინ რომ მანდ გახლდით, თქვენ ხომ არა მიბძანეთ რა, ამ საქმასა, რომ ასე ქენ, ასე გაარიგეთ. მე ხომ არა მოგახსენე რა, რომ ამისი შემძლებელი ვარ, ამისი არა. ეს მიბძანეთ: ისტრუქციას გამოგიგზავნითო, რაც იმაში ეწეროს ისი ქენო. ისტრუქცია მომივიდა თქვენგან. ოთხი სამსახური ეწერა. ერთი ეს ეწერა, ყვენის შერიგება, რისაც გზით იყოს ეცადეთ. თუ არა სხუარიგად არ იქნას, მაზანდარა და ასტარაბათიც დაუდევითო. თუ არც ამითი იქნას, გილანისათვის, თუ ერთს რამდენსაც მუნასიბს თეთრს მოგვართმევს, გილანის დადებაც შეგიძლიათ. მაგრამ ჩვენს მოუხსენებლად კი არ იქნებაო და რომელიც ტრაქტრავში სწერიაო ისე კიდევ მოვეხმარებითო. მე ხომ თქვენის ბედნიერობით ამდენს ვეცადე, რომ გილანიც დაეადებინე. მაზანდარაც და ასტარაბადიც, რომელიც ზეით მომიხსენებია, იმ გზით. გვანდა, ამათ თქვენი ბრძანება სხუარიგად მოსვლიათ და ესეები ყველა მოიშალა. თქვენც მოგეხსენებათ, ამისი გარიგება არც უცდელათ და ულაპარაკოთ იქნებოდა და არც უხარჯოთ. თუ ასე იყო, მართებული იყო, რომ ერთი წიგნი ჩემთვისაც გეზოდებინათ, რომ არც ამდენი ხარჯი დამმართებოდა, არც ერთი ეს დამრჩომოდა, რომ ჩემი სიტყვა ამათში გავიდოდა და დაიჯერებდნენ, რომ ის არ წამხდენოდა და არც ეხტიბარი გამტეხოდა.

მრავალი თქვენი ყმანი გახლავან აქ, ამათ ჰკითხეთ, თუ რა სარჯელი მიმიღია ამ საქმეზე, ან რა ხარჯები დამმართებია, ან სიკუდალს არ დავრიდებვიარ, ან როგორ გავრჯილვარ ზღვასა თუ კმელზე. ახლა ჩემი სამსახური თქვენთანაც მოიშალა და ამ ქვეყანაშიაც სიტყვა გატეხილი, გამტყუნებული და გაწბილებული შეიქნა. მე ამისთვის თავი არ დავზოგე, რომ რადგან კელმწიფემ მიბრძანა, პირველი სამსახური იყო, რომ ეს გამერიგებინა. ბრძანება გამესრულებინა, თვარამ თქვენც მოგეხსენება ამაში ჩემი სარგებელი არა იყო რა. ღ [მერ] თ [მა] ნ მაგათ სამჯობინაროდ წარმართოს, თვარამ ჩემი თავი მაგათის ჰირის სანაცლო იყოს. მაგრამ მე ზოგიერთი სიტყვით გავიგონე, მართლა არ ვიცი, იქნება თუ არა, რომ ყიზილბაშებს თავისთვის ელაპარაკნათ, ჩვენ ეს ორნი კელმწიფენი გველაპარაკებოდნენ შერიგებასა. ჩვენ ასე ვთქვით: რადგან ხონთქარმან ესე ქნა ჩვენზედა, მაშ ჩვენ რუსეთის კელმწიფეს შევურიგდეთო, რომ ურუმს ეს უთხრათ, რომ ჩვენ სხუას რჯულს შევრიგდითო, თქვენ კი არაო, იმათვინ ერთი სიტყვილი იქნებაო. მეორეს ამას გვეუბნებოდნენ, რუსის შერიგება ამისთვის გვინდოდაო, რომ ამას გვეუბნებოდნენო, რომ რაც ჩვენ

ქვეყნებს დაგვიდებთო, ამას გარდა რაც ქვეყნები დარჩებაო, ამას დაგიჭერთო, ვაგიწმენდთო და მოგცემთო. ახლა ხომ აღარც ის გაგვითავეს აღარც ის და მტერობაზედაც დგებიან. ჩვენთვის ისი სჯობსო, რომ ხონთქართან მივიდეთო, რჯულიც ერთი გვაქუსო და პირიცაო, რაც ამათის პირით მამულს ვანებებთ, ის დავანებოთო და ჩვენი საქმე გავარიგოთო. მეორე კიდეც ესეცა გავიგონე ჭორად, რომ ურუმის ჯარი დიდი იყრება და ავლანზედ მოდიან, თუ ხელი მოემართათ ავლანებზე, შასულთან უსეინ, ძველი ყენი, ისევ ცოცხალია, ის გამოიყვანონ და ტახტზე დასვან, შერიგდენ. ვეჭობ, რომ თქვენზედაც ასტარიდამ რომ ურუმები გაჰყარეს, იმისთვინ თუ ხელი მოემართათ, მტრობას აპირებდნენ. მე ესეები ამაზედ მოვახსენე, რომ მე მართლა არ ვიცი. მაგრამ ვინ იცის, რომ იქნას. მერმე ეს არ გეგბანებინათ, რომ შენ რომ ეს საქმე იცოდი, რატომ არ მოგვახსენეო. ამაზე მოვახსენე, რომ საყვედური ბოლოს არ დამედვას. ნება თქვენია.

სხუა მიბძანეთ, რომ აქაური ამბები და საქმე შემეტყო და მომეხსენებინა. მესამე ის მიბძანეთ, რომ ურუმსა და თქვენში თუ აშლა მომხდარიყო, ყიზილბაშის კაცი თქვენთვის მომეყოლიებინა და ყოფილიყვენ. მეოთხე ეს მიბძანეთ, რომ თქვენი შესამატებელი მეძებნა. მეხუთე სომხის საქმე მიბძანეთ, რომ შემომეცდევინა შესამატებელისა ეს მომიხსენებია, ისიც მოიკითხეთ, სანამდი მე გამოვიდოდი ქვეყანა და ქალაქი როგორ იყო. მე რომ გამოველ, ან ქალაქი როგორ აშენდა და გაკეთდა, ან სოფლები და ან მოსავალს როგორ მოემატა. სომხებისა დარუბანდიდამაც მოვახსენე. კნიაზ ბასილმან დამიშალა, მაგრამ მე რომ მანდ თქვენი იმისთანა ბრძანება მქონდა და სხუა წიგნი ამისი დამშლელი ვერა ვნახე, მე მაინც ასეთის გზებით მივსწერე და შევატყობინე, რომ დღეს აქამდინ დგანან და არიან თვითან. ერთი კაცი დღესაც იმათში არის დაფარვით და ამ ცოტასხანში იმის ანბავს მოველი, მაგრამ ამათ მე ასრე მითხრეს, შენ სხუას საქმეში ველი არა გაქვსო თუ არ ყენის საქმეშიაო. არცარა უკითხავთ ჩემთვის და არც მე გავერივე. თვითონ სომხების უზბაშები იყვნენ აქა, პირველად კიდეც მოვიდნენ ჩემთან, მასუკან ჩემთან აღარ მოუშვეს, წასვლის დროს მეტათ, წასვლის დროს მოვიდნენ. მნახეს და წავიდნენ. ახლა მე ამას გეხვეწება, რომ თუ ჩემის ქვეყნის რგება რამ მოხდება და იქნება ამ გზით და საქმით, მე ხომ, თქვენც მოგეხსენებათ, მე სამსახურს ვერ შევიძლებ ამგვარად, სხვის კელქვეითად რომ ვიყოთ. ამ ქვეყანაში ან თქვენი რა სახელი იქნება ეს, ან ჩვენს სიტყვას ვინ გაი-

გონებს. ამდენი ხანია აქათ გახლავართ, ერთი ჩემი კაცი ვერ ვახლე. მე ხომ ბრძანება არა მაქვს, რომ ჩემით გამოვგზავნო. სხუას ვეხვეწო, ესეც არ შემიძლია. მე ამას უკადრისობით არ მოგახსენებ. ჩემმა ველმწიფემ რომ უფრო დაბალი სამსახური მიბძანოს, იმასაც ვეცდები, მაგრამ თუ საქმეს ვერ გავიგებ, უფრო სირცხვილში და წყრომაში ჩავარდები.

ჩემის საქმისა ერთი ფიქრი ჰქენით, დამიბარეთ, ან ერთი რამ გამირიგეთ. სხუა ეს მოგახსენოთ: ყეენის წიგნებსაც ნახავთ, რომ ჩემი მამული არც ყეენის მამულია და არც აღრიბეყანია. არც ყეენის შუა ვყოფილვარ. მინდობილობის მეტად არც არა ხონთქარზე ჩემი დანაშაული ჩანს, რომ დამეშავებინოს რამე და იმიტომ ხონთქარს ჩემი მამული წაერთმევინოს და აოხრებდეს. მე რა მოგახსენო, ყველა მოგეხსენებათ, რისათვისც მიყო ეს და რისათვისაც ირჯება. თუ ამ წყალობას მიზამთ, რომ ჩემის ქვეყნისა კიდევ ამის უფრო წახდენასა და გაურჯულებას არ მაჩვენებთ და ამას საფლავში არ ჩამატანთ, რომ ის ჩემს შვილსა და შვილიშვილს დაეკარგოს, ხომ კაი წყალობა იქნება. თუ არა და ნება თქვენია. მე ამას არ მოგახსენებ, რომ თქვენის დასაკლისის საქმით ჩვენი რამ გაკეთდეს. შუამავლობით იყოს. ძალით იყოს. ნებით იყოს, თქვენის დაუკლისის საქმით. თუ არ დაგვაგდებთ და არ დაგვივიწყებთ, კარგია. თვარამ ნება თქვენია.

სხუა ზოგიერთი სიტყვა იყო, რომ წიგნით მოსახსენებლად ჩემგან გაუბედავი საქმე იყო. მაგრამ ხვალ ეგება ამათ თქვენთვის მოეხსენებინა და თქვენ გებძანათ, ამათ რომ გითხრეს, შენ რატომ არ მოგვახსენე ჩვენო. არამც გწყენოდესთ, ამისთვის ჩემის შვილის ბაქარისათვის მომიწერია. თუ მანდ გახლავსთ ის არის. თვარა მიაყვანიინეთ და ის მოგახსენებსთ.

კიდევ ყეენს ჩემთვის მოყურობის საქმე რამ შემოეთვალა, ისიც იმისთვის მომიწერია. ის მოგახსენებსთ.

გაბრიელა ფოდიაჩი მოკვდა, რუსი მწერალი არა მყვანდა, ქართულად იმისთვის გაახელ წიგნი.

ერთი ეს მოგახსენათ სპასალარმა, თუ ხელმწიფეებში შერიგება მოხდებო, ჩვენი ელჩი უნდა გვიბოძონო, ამისთვის რომ სხუას ველმწიფეებში არ ითქვას, ელჩი წაართვესო. არც მაგათი საკადრისია და არც ჩვენთვის სჯობსო. თუ ჩვენგან ამისი ფიქრი აქვსთ რამე, რომ ჩვენ მაგას ვაწყინოთ რამე, პირობას მივართმევთ, რომ არა უსაყვედუროთ რა. თუ არა და არას გვემართლებიან. მაგვარი კაცი არა არის რა. ან ჩვენ დაგვაკლდებოდეს, იმისთვის მოგახსენებდეთ, ან მაგათ შეემატებოდეს და იმის დასაკლისათაო. მაგრამ ქვეყნის სირცხვილისათვის მოგახსენებთო.

კიდევ ყაზმინზედ ლაშქრობას თხოულობენ, რასაც დროის ნუზლი დაამზადონ.

ზეით რომ ჩვენის ქვეყნისა მოგახსენე, შუამავლობით იყოს, თუ რითაც იყოს, ეგება გვიშოვოთ მეტიჲ. მე ასე არ მომიხსენებია, რომ ხვანთქრის კელდებულად ვიყო. თუ ასე მოხდება, რომ თქვენს კელდებულად გამირიგებთ, წყალობა და მადლი იქნება. თუ არა იმის კელდებულად არც მინდა და არც მივალ.

თქვენის ბრწყინვალის სამსახურის მოწადე საქართველოს მეფე ვახტანგ.

ქრისტეს აქათ 1727, აპრილს 1⁴⁵.

ზოდესაც უმაღლესი საბჭოს წევრებმა განიხილეს ვახტანგის ეს წერილი, გადაწყვიტეს ეცნობებინათ მისთვის, რომ იმპერატორი ვახტანგის საქმიანობით კმაყოფილი იყო და გამოთქვაბდა იმედს, რომ ის შემდგომშიც ასე ერთგულად ემსახურება რუსეთის იმპერატორს⁴⁶. ვახტანგს წინადადება მისცეს იმავე წლის ზაფხულში დაბრუნებულიყო მოსკოვში. რამდენიმე ხნის შემდეგ კი მიზანშეწონილად ჩათვალეს, რომ იგი დროებით ასტრახანში გაჩერებულიყო, რადგანაც საქმის მსვლელობას კვლავ ვახტანგის მონაწილეობის მიღება შეეძლო გამოეწვია. მაგრამ გილანში ჭირისეპიდემია დაიწყო, ვახტანგის ამაღალში რამდენიმე კაცი გარდაიცვალა. ამიტომ მას ექვსი კვირა კარანტინში ყოფნა მოუწია. 1727 წ. სექტემბერში ვახტანგ მეექვსე რეზტიდან ასტრახანს გაემგზავრა⁴⁷. გილანიდან გემით წამოსულს, გზაში ახალი სიძნელეები გამოუჩინდა. ჯერ იყო და კასპიის ზღვაზე დიდი ლელგის გამო უკან დაბრუნება და ასტარაში გაჩერება მოუხდა, შემდეგ კი ბაქოში რუსეთის შთავრობის ახალი ბრძანებებისა და სათანადო ნებართვების ლოდინი მოუწია. ცარიცინში იგი კვლავ კარანტინში დააყენეს. 1728 წლის 26 მაისს ვახტანგი შესჩიოდა გ. გოლოვკინს, ა. ოსტერმანსა და კ. სტეპანოვს, რომ მას გზაში ტყუილუბრალოდ აჩერებდნენ. იგი მოსკოვში ჩასვლის ნებართვას თხოულობდა⁴⁸.

უმაღლესი საიდუმლო საბჭოს წევრები ამ დროისათვის უკვე

⁴⁵ რუსეთის საგარეო პოლიტიკის არქივი, ფ. რუსეთის ურთიერთობა სპარსეთთან, 1727 წ., საქმე № 5, ფურც. 5—9, 153—157.

⁴⁶ იქვე, ფ. რუსეთის ურთიერთობა სპარსეთთან, 1727 წ., საქმე № 6, ფურც. 51.

⁴⁷ იქვე, ფურც. 77—79; საქმე № 8, ფურც. 56—57, 90—91; საქმე № 9, ფურც. 37—45, 64, 420.

⁴⁸ იხ. Переписка..., с. 181—182.

ფიქრობდნენ, რომ თამაზის ნაცვლად ხელშეკრულება ავღანელების ახალ ბელადთან აშრაფთან დაედოთ. მაგრამ რადგანაც გაურკვეველი იყო, თუ ვინ შეძლებდა საბოლოოდ ირანის დაპატრონებას, აშრაფი თუ თამაზი, ამიტომ მოლაპარაკებას ჯერ ორივესთან აწარმოებდნენ. შემდეგ კი თანდათან სულ უფრო აშრაფისაკენ იხრებოდნენ. 1729 წელს მასთან კიდევაც დაიდო ხელშეკრულება. რუსეთის მთავრობის ეს ნაბიჯი დააჩქარა აშრაფთან ოსმალების შეთანხმებამ⁴⁹. შემდგომ კი მოვლენათა მსვლელობა აშრაფის საწინააღმდეგოდ წარიმართა. ირანში დაწინაურდა აფშართა ტომის წარმომადგენელი მხედართმთავარი ნადირი (შემდგომ ნადირ-შაჰი), რომელმაც მხარი დაუჭირა თამაზს (თაჰმასბს), მის „სამსახურში“ ჩადგა და სახელად თაჰმასბ-ყული ხანი დაირქვა. ნადირმა შეძლო მოეხდინა ძალების მობილიზაცია. მან დაამარცხა აშრაფი და შემდეგ ოსმალთა წინააღმდეგ ბრძოლა წარმატებით გაშალა. ამავე დროს თვით ოსმალთა იმპერიის მდგომარეობა შეირყა. 1730 წლის სექტემბერში კონსტანტინოპოლში იფეთქა აჯანყებამ პატრონ-ჰალილის მეთაურობით. დიდი ვეზირი მოკლეს. ხოლო სულთანი ახმედი იძულებული გახდა ტახტიდან გადამდგარიყო. ტახტზე ძმისწული მაჰმუდი აიყვანეს. 1731 წლის მარტსა და აგვისტოში კონსტანტინოპოლში ახალი ძალით კვლავ დაიწყო ქალაქის მოსახლეობისა და იანიჩართა გამოსვლები.

ერთი სიტყვით, ოსმალთა იმპერია კრიზისს განიცდიდა. ისეთი მდგომარეობა შეიქმნა, რომ რუსეთს შეეძლო საქართველოსათვის სამხედრო დახმარება გაეწია ისე, რომ არც ოსმალეთისა და არც ირანის მხრივ სერიოზულ წინააღმდეგობას არ წააწყდებოდა. მაგრამ უმაღლესი საიდუმლო საბჭოს წევრებმა ამ მხრივ არაფერი იღონეს. ისინი მთლიანად დაკავებული იყვნენ თავიანთი „შინაგანი საქმეებით“ — ხელისუფლებისათვის ბრძოლით. ამიერკავკასიისა და საქართველოსათვის არავის ეცალა.

1730 წლის 18 იანვარს გარდაიცვალა რუსეთის იმპერატორი თოთხმეტი წლის პეტრე II და 25 იანვარს ტახტზე ანა ივანეს ასული აიყვანეს. ანას მეფობის დროს (1730 — 1740) იმპერიაში „ბირონოვშჩინას“ რეჟიმი დამყარდა და მთავრობა სრსებითად ანტიეროვნულ პოლიტიკას ახორციელებდა.

ვატანგი ბევრს ცდილობდა, რომ საქართველოსა და, საერთოდ, კავკასიის საკითხით დაეინტერესებინა რუსეთის მთავრობა.

⁴⁹ იხ. Г. Г. Пайчадзе, Русско-грузинские политические отношения в первой половине XVIII в., Тб., 1970, с. 140—150.

იგი ამტკიცებდა, რომ ამ მხარეში რუსეთს ქართველების, სომხებისა და სხვა კავკასიელი ხალხების მხარდაჭერის იმედი უნდა ჰქონოდა. იგი ყოველმხრივ ცდილობდა თავისი და რუსეთის პოლიტიკა ირანისა და თურქეთის მიმართ ისე შეეხამებინა, რომ საქართველოს აქედან რაიმე სარგებელი ენახა.

ვახტანგ VI ამავე დროს გარკვეულ როლს ასრულებდა როგორც ამიერკავკასიის ხალხთა განმათავისუფლებელი ბრძოლის ორგანიზატორი. მას მკიდრო კავშირი არ შეუწყვეტია სომხეთის პოლიტიკურ მოღვაწეებთან და ყაბარდოელ თავადებთანაც. მათ არაერთხელ მიუმართავთ ვახტანგისათვის თხოვნით, რომ მას რუსეთის მთავრობასთან ეშუამდგომლა ამა თუ იმ საკითხზე. ვახტანგი აქტიურად მოქმედებდა იმ მხრივაც, რომ რუსეთის მთავრობის საშუალებით ზემოქმედება მოეხდინა იმ დაღესტნელ მფლობელებზე, რომელნიც რუსეთის მფარველობის ქვეშ ითვლებოდნენ, მაგრამ მაინც განაგრძობდნენ საქართველოში თარეშს.

ბუნებრივია, რომ რუსეთში დიდი ამალით ვახტანგ VI-ის გადასახლების შემდეგ მოსკოვის ქართული კოლონია, რომელიც ჯერ კიდევ XVII საუკუნეში ნიკოლოზ დავითის ძის (შემდგომ ერეკლე I) და არჩილ II-ის მიერ იყო დაფუძნებული, მნიშვნელოვნად გაიზარდა⁵⁰.

ქართველ ემიგრანტებს რუსეთის მთავრობამ დაუნიშნა სარჩო, ხოლო 1729 წ. ვახტანგსა და მისი ამალის წევრებს მოსკოვის მახლობლად მდინარე პრესნიაზე მდებარე სოფელი ვოსკრესენსკოე უბოძეს. სახლების მშენებლობისათვის მათ საჭირო თანხები და სამშენებლო მასალებიც გამოუყვეს. ასე წარმოიშვა ამ უბანში ქართველთა ახალშენი („გრუზინსკაია სლობოდა“). ამჟამად ეს დღევანდელი მოსკოვის ის უბანია, სადაც „ბოლშაია გრუზინსკაიას“ ქუჩა და მოედანი მდებარეობენ. ამ უბნის მახლობლად დღეს დიდი ქართველი მგოსნის შოთა რუსთაველის ძეგლია აღმართული, ხოლო „ბოლშაია გრუზინსკაიას“ ქუჩაზე მემორიალური სახლ-მუზეუმი — „მოსკოვის ქართული კოლონია“ გაიხსნა.

XVIII საუკუნის 30 — 40-იან წლებში რუსეთში ქართველი ემიგრანტებისაგან ჩამოყალიბდა ჯერ ქართულ ჰუსართა ასეული, მერე კი ქართული ჰუსართა პოლკიც. რუსეთის სამხედრო სამსახურში ჩარიცხულ ქართველებს საცხოვრებლად მიწები უკრა-

⁵⁰ იხ. Г. Г. Пайчадзе, К истории грузинской колонии в России, журн. «Литературная Грузия», 1967, № 8, с. 87—92.

ინის ტერიტორიაზე გამოეყოთ. მათ რიცხვში იყო გამოჩენილი ქართველი პოეტი დავით გურამიშვილი.

მოსკოვში ქართული კოლონიის დაარსებამ მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა რუსი და ქართველი ხალხების შემდგომ კულტურულ და პოლიტიკურ დაახლოებაში.

რუსეთში ქართველებმა განაგრძეს სამშობლოში დაწყებული დიდი მეცნიერული და ლიტერატურული მუშაობა, ხელი მოჰკიდეს აგრეთვე მთარგმნელობით მოღვაწეობასაც.

გასაგებია, რომ დროთა განმავლობაში ქართული კოლონიის შემადგენლობაში გარკვეული ცვლილებები ხდებოდა, რაც განსაკუთრებით XVIII საუკუნის 30 — 40-იანი წლებისთვისაა შესამჩნევი. ზოგი ქართველი სამშობლოში დაბრუნდა, ზოგი კი უკრაინასა და ჩრდილო კავკასიაში საბოლოოდ დასახლდა. 1724 წელს რუსეთში დასახლებულ ქართველთა რიცხვს ახლებიც მიემატნენ. აქ საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს ის გარემოება, რომ როდესაც ქართლ-კახეთში ოსმალების ბატონობის დამყარების შედეგად (1723 — 1735) განსაკუთრებით გახშირდა ქართველების დატყვევებისა და უცხოეთში გასაყიდად მათი წაყვანის ფაქტები, ტყვეობიდან გამოქცეული ქართველებისათვის რუსეთის სახელმწიფოს ტერიტორია საიჩედრო თავშესაფარი გახდა. ამ მხრივ დავით გურამიშვილის თავგადასავალი იმ ეპოქისათვის ტიპურ მოვლენას წარმოადგენდა.

რუსეთის არჩევებში დაცულია მრავალი საინტერესო დოკუმენტი ოსმალეთის ტყვეობიდან ქართველების გაქცევის შესახებ. ამ მასალებიდან კარგად ჩანს, თუ როგორ ცდილობდნენ ტყვედ ჩავარდნილნი განთავსუფლებას პირველი შესაძლებლობისთანავე. ტყვეობიდან გამოქცეულნი ჩადიოდნენ ან კასპისპირა პროვინციებში, რომელიც რუსეთს ეკავა, ანდა ასტრახანსა და აზოვის მიდამოებში, ზოგიერთი დნებრის, დონისა და თერგის კაზაკებს შორის სახლდებოდა, ნაწილს კი ევროპის ქვეყნების შემოვლაც უხდებოდა, რათა რუსეთის ტერიტორიის გავლით სამშობლოში დაბრუნებულყო.

რუსეთის მთავრობა ყოველნაირად ცდილობდა დახმარება აღმოეჩინა ტყვეობიდან გამოსული ქართველებისათვის. რუსეთის ცენტრალურ ტერიტორიაზე მოხვედრილი ქართველები, როგორც წესი, მიჰყავდათ ვახტანგ VI-თან, რომელიც არჩევდა ტყვეობიდან გამოქცეულთა საქმეებს და მათი სურვილის მიხედვით შუამდგომლობდა რუსეთის საგარეო საქმეთა კოლეგიის წინაშე მათი რუსეთში დატოვების ან საქართველოში დაბრუნების თაობაზე. მაგალი-

თად, 1729 წ. 31 მაისს საგარეო საქმეთა კოლეგიაში გაგზავნილ წერილში ვახტანგ VI წერდა: „ქ. ჩვენ საქართველოს მეფეს ვახტანგს: ქართლიდამ დაკარგულმა ტყვეებმა: ზურაბა ბერის შვილმან: თამაზა ბასილის შვილმა: დათუნა გიორგის შვილმა: გიორგი დავითიშვილმან: და გიორგი გრიგოლის შვილმან: არზა მოგვართვა: ურუმიდამ⁵¹ გამოპარულიყვნენ და ზოგი ფერთამაშალ კნიაზ მიხაელისა⁵² და ზოგი ლეთმანის⁵³ ფაშპორტით მოსკოვს ჩვენთან მოვიდნენ: და ჩვენ ნება გვთხოვეს ქართლში წასულისა: ახლა ჩვენც მოსკოდამ ასე ნება მიგვიცია, რომ საცა უნდა წავიდნენ“⁵⁴.

თავის მხრივ ვახტანგი ყოველთვის ცდილობდა შეძლებისდაგვარად დახმარებოდა ქართველებს, რომლებიც ტყვედ იყვნენ რუსეთის საზღვრებთან ახლოს, ცდილობდა მათს განთავისუფლებას. მაგალითად, 1731 წელს, როდესაც ვახტანგმა შეიტყო აზოვში თურქებთან ქართველი ტყვეების ყოფნა, თხოვნით მიმართა რუსეთის მთავრობას, რომ იქ წარმომადგენლები გაეგზავნათ ტყვეთა გამოსასყიდად, რაზედაც თანხმობა მიიღო⁵⁵.

1731 წლის მარტში ვახტანგმა თხოვნით მიმართა რუსეთის იმპერიის საგარეო პოლიტიკის ფაქტობრივ ხელმძღვანელს ა. ოსტერმანს, რომ თურქეთის სულთნის წინაშე ოფიციალურად დაესვათ საკითხი დომენტი კათალიკოსის ოსმალთა ტყვეობიდან განთავისუფლებისა და საქართველოში დაბრუნების შესახებ⁵⁶.

ვახტანგ VI-ის წინადადებებსა და კონკრეტულ გეგმებში, რომელთაც იგი რუსეთის მთავრობას სთავაზობდა საქართველოს განთავისუფლებასთან დაკავშირებით, დაუჭერებელი და არარეალური არაფერი იყო. ირანში, თურქეთსა და ამიერკავკასიაში შექმნილი ვითარება უდავოდ ქმნიდა ხელსაყრელ საფუძველს იმისათვის, რომ რუსეთს უფრო გადამჭრელად ემოქმედა როგორც საკუთარი პოზიციების განსამტკიცებლად, ისე ამიერკავკასიის ხალხების დასახმარებლად. მაგრამ რუსეთის სახელმწიფოს იმდროინდელი მესვე-

⁵¹ ე. ი. ოსმალების ტყვეობიდან.

⁵² ლაპარაკია ფელდმარშალ მიხეილ მიხეილის ძე გოლიცინზე, რომელიც უკრაინაში რუსეთის ჯარების მხედართმთავარი იყო.

⁵³ ლაპარაკია უკრაინის გეტმანზე.

⁵⁴ რუსეთის საგარეო პოლიტიკის არქივი, ფ. რუსეთის ურთიერთობა საქართველოსთან, 1729 წ., საქმე № 1, ფურც. 37.

⁵⁵ იქვე, 1731 წ., საქმე № 2, ფურც. 82—84; 1732 წ., საქმე № 29, ფურც. 1—3, 10—13.

⁵⁶ იქვე, 1731 წ., საქმე № 1, ფურც. 5—6.

ურნი თავს არიდებდნენ რაიმე რისკის გაწევას და პასიური პო-
ლიტიკის გატარებით კმაყოფილდებოდნენ.

მიუხედავად იმისა, რომ აღმოსავლეთის საქმეებში კარგად ჩა-
ზედული საგარეო კოლეგიის თანამშრომლები, მაგალითად, ცნო-
ბილი დიპლომატი პ. შაფიროვი, ოფიციალურად სვამდნენ საკითხს
ამიერკავკასიაში აქტიური მოქმედებისა და ვახტანგის მხარდაჭე-
რის შესახებ⁵⁷, ა. ოსტერმანი თავის პოლიტიკურ კურსს მაინც
არ ცვლიდა.

1732 წლის 21 იანვარს რეშტში რუსეთ-ირანის ხელშეკრუ-
ლება დაიდო⁵⁸. რუსეთმა ირანს გილანი, მაზანდარანი და ასტრ-
ბადი დაუბრუნა იმ პირობით, რომ ირანს ეს პროვინციები არა-
ვისთვის არ უნდა დაეთმო. გარდა ამისა, რუსეთი შაჰს პირდებო-
და ბაქოსა და დარუბანდის დაბრუნებასაც იმის შემდეგ, როცა
ის შეძლებდა „თავისი მტრების განდევნას“ და ირანის სახელმწი-
ფოს მდგომარეობის განმტკიცებას, რეშტის ხელშეკრულების მე-
რვე მუხლი საქართველოს ეხებოდა. იქ ნათქვამი იყო, რომ რადგა-
ნაც ორივე მხარის — რუსეთის იმპერატორისა და ირანის შაჰის
ერთგულმა ქართველთა მეფე ვახტანგმა დაჰკარგა თავისი სამფლო-
ბელო, ირანის შაჰი პირობას დებდა საქართველოს ირანის მფარვე-
ლობის ქვეშ წინანდებურად შეყვანის შემდეგ ვახტანგი კვლავ სა-
ქართველოს მეფედ ელიარებინა.

ამასობაში ირანში ახალი გადატრიალება მოხდა. თამაზი ტახ-
ტიდან მისმა „ყულიმ“ გადააყენა. ნადირმა შაჰად თამაზის ახალ-
შობილი ვაჟი აბასი გამოაცხადა, ხოლო თავისი თავი — რეგენ-
ტად⁵⁹. ნადირ-ხანმა შეძლო თავისი მდგომარეობის კიდევ უფრო
გაძლიერება და ოსმალეთის წინააღმდეგ ბრძოლაში ახალი წარმა-
ტებების მოპოვება.

რაც შეხება ვახტანგს, ის ყოველმხრივ ცდილობდა, რომ ანა-
ივანეს ასულის მთავრობას ქმედითი ზომები მიეღო და რეალური
დახმარება აღმოეჩინა მისთვის. საგარეო საქმეთა კოლეგიას ვახ-
ტანგი აწვდიდა ინფორმაციას საქართველოსა და ამიერკავკასიაში
ოსმალთა წინააღმდეგ წარმოებულ ბრძოლის შესახებ. ვახტანგი
ხაზგასმით აღნიშნავდა, რომ შექმნილ კონკრეტულ ვითარებაში

⁵⁷ იხ. Г. Г. П а й ч а д з е, Русско-грузинские политические отно-
шения в первой половине XVIII века, с. 164—165.

⁵⁸ ПСЗ, т. VIII № 5935, с. 617—618.

⁵⁹ J. H a n w a y, An Historical Account..., p. 384—397.

აუცილებელი იყო საქართველოში მისი დაბრუნება, ან, უკიდურეს შემთხვევაში, ბაქარის გაგზავნა⁶⁰.

ერთხანს ბედმა თითქოს კიდევაც გაუღიმა ვახტანგს. 1734 წლის 1 მაისს ანა ივანეს ასულმა ხელი მოაწერა ბრძანებულებას. კასპისპირეთში ვახტანგისა და ბაქარის გაგზავნის შესახებ. იმავე წლის 26 სექტემბერს მამა-შვილი ასტრახანს ჩავიდნენ და სამი დღის შემდეგ დარუბანდისაკენ გემით გაემგზავრნენ. ვახტანგს თარჯიმნებად ბ. თურქისტანიშვილი, ლ. ზაალიშვილი და გ. დადიანი მიყავდა. 10 ოქტომბერს მამა-შვილი დარუბანდში ჩავიდნენ.

29 ოქტომბერს შედგა რუსი გენერლების ოფიციალური თათბირი, რომელსაც ვახტანგი და ბაქარი დაასწრეს. თათბირზე გადაწყდა, რომ ირანში მომხდარი ცვლილებების გამო ვახტანგი დარუბანდში უნდა გაჩერებულიყო და შეეწყვიტა მიწერ-მოწერა სომეხ მოღვაწეებთან, რადგანაც ნადირს უკვე შემახა ჰქონდა დაკავებული და მისი ჯარი სომხეთის საზღვრებთან იდგა.

ერთი სიტყვით, ირანის მდგომარეობა უკვე კარდინალურად შეცვლილი იყო. ნადირმა შეძლო ირანის სახელმწიფოს ძლიერების აღდგენა და ოსმალეთთან ეფექტური ბრძოლის წარმოება. 1734 წელს თურქებთან ბრძოლა მან ამიერკავკასიის ტერიტორიაზე გადაიტანა და რუსეთთან ახალი ხელშეკრულების დადების სურვილიც გამოთქვა. მაგრამ როდესაც პეტერბურგში ჩასულ ირანის ელჩს ახალი ტრაქტატის დადება შესთავაზეს იმ პირობით, რომ მასში აღნიშნულიყო ირანის მზადყოფნა რუსეთის მხარეზე გამოსასვლელად ოსმალეთთან ომის დაწყების შემთხვევაში, ელჩმა თავი შეიკავა. მან განაცხადა, რომ ნადირს პირადად სურდა ტრაქტატის თაობაზე მოლაპარაკებაში მონაწილეობის მიღება, მაგრამ იმის შემდეგ, როცა საბოლოოდ გადაწყდებოდა საკითხი რუსეთის მიერ ირანისათვის ყველა კასპისპირა პროვინციების დაბრუნების შესახებ.

განჯის მახლობლად ირანის ჯარის ბანაკში მოლაპარაკება დაიწყო ნადირის უშუალო მონაწილეობით. რუსეთს წარმოადგენდა თავადი ს. გოლიცინი, ხოლო ირანს ხოლევა-მირზა ქაფი, ვახტანგისათვის კარგად ცნობილი ხოლოვა. 1735 წლის 10 მარტს კიდევაც დაიდო განჯის ტრაქტატი⁶¹. იგი აღასტურებდა რეშტის

⁶⁰ об. Г. Г. П а й ч а д з е, Русско-грузинские политические отношения в первой половине XVIII в., с. 160—165.

⁶¹ ПСЗ, т. IX, № 6707.

ხელშეკრულების პირობებს, რომელთა ძალითაც რუსეთმა ირანს გილანი, მაზანდარანი და ასტრახადი დაუბრუნა. ამჯერად კი რუსეთი ირანს ბაქოსა და დარუბანდს უთმობდა. ორივე მხარე პირობას დებდა არ გაემართა ცალმხრივი მოლაპარაკება ოსმალეთთან და მასთან ახალი ხელშეკრულება მხოლოდ ერთობლივად დაედოთ.

მეხუთე მუხლი ამტკიცებდა რეშის ხელშეკრულების პირობას იმის თაობაზე, რომ ოსმალთა ბატონობისაგან განთავისუფლების შემდეგ ირანი ქართლის სამეფოს კვლავ ვახტანგ VI-ს გადასცემდა.

ნადირი ყოველმხრივ ცდილობდა, რომ ვახტანგი მასთან გამოცხადებულიყო. ხოლევთა ირწმუნებოდა, რომ ამ მისვლით ვახტანგს არავითარი საფრთხე არ შეექმნებოდა. მაგრამ ირანის შაჰის კარის საქმეებში ჩახედულ ქართველ მეფეს კარგად ესმოდა ნადირის მოთხოვნის მიზანი და მნიშვნელობა. პირადი სიცოცხლის საფრთხეში ჩაგდების გარდა ვახტანგი მტრებთან თავისი პოლიტიკის მარცხის დამამცირებელ აღიარებასაც გაუბრუნდა. ამასთანავე იგი ითვალისწინებდა თავისი მემკვიდრე-შთამომავლების მომავალს, რომელთაც მთლიანად რუსეთის სახელმწიფოს ხელში იყო მოქცეული, და ამდენად ანგარიშს უწევდა რუსეთის პრესტიჟსაც. ირანის გამგებლის წინაშე ვახტანგმა ხანდახმულობა და ავადმყოფობა მოიმიზეზა, ხოლო ბაქარის გამოუცხადებლობა რუსეთის სამსახურში ჩადგომით ახსნა. ბაქარი რუსეთის არმიაში არტილერიის გენერალ-ლეიტენანტად მსახურობსო და იმპერატორის ბრძანების გარეშე არაად წასვლა არ შეუძლიაო.

ამრიგად, ა. ოსტერმანი დაუშვებლად გაუბედავ და დათმობით პოლიტიკას ახორციელებდა იმ იმედით, რომ ირანი რუსეთის მხარეზე გამოსულიყო თურქეთთან ომის შემთხვევაში. ამიტომაც იყო, რომ ამიერკავკასიაში რუსეთმა დაჰკარგა რამდენიმე ხელსაყრელი მომენტი და შესაძლებლობა როგორც საკუთარი პოზიციების გამაგრების, ისე თავისი საიმედო მოკავშირეების — ქართველებისა და სომხების მდგომარეობის გამოსწორებისათვის. ოსტერმანის დიპლომატიამ სერიოზული შეცდომები დაუშვა და პეტრე I მიერ წარმატებით დაწყებული და დიდი სიძნელებით ამიერკავკასიაში წარმოებული კამპანია უსახელოდ დაამთავრა.

კონსტანტინოპოლიდან რუსი დიპლომატები ი. ნეპლიუევი და ა. ვეშნიაკოვი თავის მთავრობას ატყობინებდნენ, რომ სულთნის კარზე გაცემბულები იყვნენ რუსეთის დათმობებით. დაიწყო საიდუმლო თათბირები. ფრანგი დიპლომატის ვილნევის რჩევით ოს-

მალეთი შეუდგა რუსეთთან ომის დასაწყისს, რასაც უკვე არასდროს მალვადა. კავკასიაში რუსეთის პოზიციების სისუსტის გათვალისწინებით დივანში გადაწყვიტეს, რომ კასპისპირა პროვინციების დასაკავებლად ყირიმის ხანი ჩრდილო კავკასიის გავლით გაეგზავნათ. ერთი სიტყვით, კრიტიკული მდგომარეობა შეიქმნა და რუსეთი იძულებული გახდა ყირიმის ხანის წინააღმდეგ სამხედრო მოქმედება დაეწყო, რასაც 1735 — 1739 წლების რუსეთ-თურქეთის ომი მოჰყვა. როგორც ეს მოსალოდნელი იყო, ნადირ-ხანი რუსეთს მოკავშირედ არ გამოადგა. აღებული ვალდებულების საწინააღმდეგოდ 1736 წ. მან სეპარატული ხელშეკრულება დადო თურქეთთან.

რაც შეეხება ვახტანგს, 1735 წლის 27 მაისს მან კვლავ შეატყობინა რუსეთის იმპერატორს ანა ივანეს ასულს, რომ მტკიცედ გადაწყვიტა ნადირთან არ წასულიყო და არც ბაქარი გაეგზავნა. 1735 წლის 26 აპრილს ვახტანგმა დარუბანდი დატოვა და 14 მაისს ჩავიდა ასტრახანს, სადაც გაჩერება მოინდომა, ხოლო სექტემბერში პეტერბურგს რუსეთის მთავრობასთან მოსალაპარაკებლად ბაქარი გააგზავნა. ასე იმედგაცრუებული ვახტანგი იძულებული გახდა საბოლოოდ ასტრახანს დასახლებულიყო, სადაც 1737 წლის 26 მარტს გარდაიცვალა. 30 მარტს ქართლის მეფე ასტრახანის კრემლში მიძინების ტაძრის პირველ სართულზე დაასაფლავეს⁶².

საესებით გასაგებია, რომ ვახტანგის გარდაცვალება ქართველმა მოღვაწეებმა მძიმედ განიცადეს. დავით გურამიშვილმა მგზნებარე სიტყვებით გამოიტყრა იგი:

„ვთი, რა ბოძი წაიქცა, სახლ-ქარი თავს დაგვექცაო!“⁶³

ასე განიცდიდა ვახტანგის გარდაცვალებას ყველა პროგრესული მოღვაწე.

⁶² იხ. გ. პაიჭაძე, ვ. ჯაფარიძე, ქართული ისტორიული ძეგლები ქალაქ ასტრახანში, თბ., 1974.

⁶³ დავით გურამიშვილი, დავითიანი, გვ. 106.

ვახტანგის პორტრეტი

ვახტანგი დიდი შესაძლებლობის მოღვაწე იყო. ბუნებისა-
გან უხვად დაჯილდოებულს, ამ გამოჩენილ სახელმწიფო მოღვაწეს
სხვა პირობებში გაცილებით მეტის გაკეთება შეეძლო. მან ყოვე-
ლივე იღონა, აღეკვეთა უცხო დამპყრობთა ბატონობა, მაგრამ ის
ურთულესი და უუქუდმართი ისტორიული პირობები, რომელშიც
საქართველო იმყოფებოდა, გამარჯვების საშუალებას არ იძლეოდა.
ამ შემთხვევაში დამახასიათებელია თვით ვახტანგისავე სიტყვები:

„მე ჩემმა ბედმა არ მომცა ჟამი ჩემისა ნებისა“¹

ხოლო იმ უდიდესი სიძნელებისა და გაჭირვების შესახებ, რომელიც მან პირად ცხოვრებაში გადაიტანა, ვახტანგი სიტყვაკაზ-
მულად აღნიშნავდა:

„ჩემი ჭირი ქვას ჰქონებოდა, დადნებდა. ჩემი ფიქრი და ნაღველი
ზღვის ალავს აავსებდა“².

ცხადია, ბედუქუდმართობა, რომელიც ვახტანგს წილად ზვდა,
გარკვეულ სევდასა და ნაღველს იწვევდა მასში, ზემოქმედებდა მის
განწყობილებაზე, ფსიქოლოგიაზე და, ბუნებრივია, ვლინდებოდა
მის მხატვრულ შემოქმედებაშიც.

მაგრამ წაღმა-უუქუდმა მოტრიალე ბედის ბორბალს არ გაუტე-
ხია ვახტანგის სულიერი ძალა. ცხოვრებისეულ ყველა სიძნელეს
იგი მტკიცედ იტანდა და ბოლომდის იბრძოდა. ვახტანგის შეუდ-
რეველობა, სიმტკიცე და მხნეობა, კარგად შენიშნა პეტრე პირ-
ველმა. ა. ვოლინსკისადმი მიწერილ ერთ-ერთ წერილში იგი სა-

¹ ვ ა ხ ტ ა ნ გ VI, ლექსები და პოემები, თბ., 1975, გვ. 58.

² იქვე.

განგებოდ აღნიშნავდა: „ХОТЯ царь (ე. ი. ვახტანგ VI—გ. პ.) в бедстве, но гордости не оставляет.“³

იმისათვის, რომ უფრო სრულად წარმოვიდგინოთ ვახტანგ VI-ის მორალური პორტრეტი, მოვიყვანოთ ვახუშტი ბაგრატიონის შემდეგ სიტყვებს: „ესე ვახტანგ იყო... ფრიად მოღვაწე..., ქურივობოლთა და გლახაკთა მიმცემელი, უღონოთა შემბრალე... მოწყალე, ცოდნისმოყვარე, ბრძენი, მკნე და ახოვანი, შუენიერი-პაე-როვანი, მუშაკი, უხვ და მშუდი“⁴.

ცხადია, ეს არ არის მამისადმი ბრმა სიყვარულით ნაკარნახევი სიტყვები, არამედ ბრძენი ადამიანის, გამოჩენილი მეცნიერის თვალთ დანახული და ღრმად გააზრებული დახასიათებაა.

რაც შეეხება ვახტანგის გარეგნულ სახეს, მის შესახებ ჩვენ წარმოდგენა გვექმნება იმდროინდელი მხატვრების მიერ შესრულებული რამდენიმე პორტრეტის მიხედვით, ჩვენამდის რომ მოაღწიეს. ესაა ვახტანგის სტამბიდან გამოსულ წიგნებში დაბეჭდილი პორტრეტები. გარდა ამისა, ფერადი მინიატურა ვახტანგისა და სულხან-საბა ორბელიანის პორტრეტული გამოსახულებით „ქილილა და დამანას“ ხელნაწერს რომ ამკობს. დაბოლოს, ზეთის საღებავით შესრულებული ვახტანგის პორტრეტი გორკის ოლქში მკვლევარ თორნიკე ჭყონიას მიერ აღმოჩენილი 1940-იან წლებში⁵. სამწუხაროდ, ამ პორტრეტების მხატვრების სახელები ჩვენთვის უცნობია.

* * *

ამრიგად, ვახტანგ მეექვსეს, როგორც გამოჩენილ ისტორიულ მოღვაწეს, კარგად ესმოდა საქართველოს წინაშე მდგარი ამოცანები. ის უდიდესი და მრავალმხრივი საქმიანობა, რომელმაც ნათელყო ვახტანგის დიდი ტალანტი და მას გამოჩენილი სახელმწიფო მოღვაწის, მეცნიერისა და პოეტის საყოველთაო აღიარება მოუტანა, მთლიანად ემსახურებოდა საქართველოს პროგრესული განვითარების საქმეს.

სახელმწიფო მშენებლობის და ეროვნული კულტურის განვითარების საქმეში ვახტანგის უშუალო პრაქტიკული მონაწილეობისა და დიდი ორგანიზატორული მუშაობის შედეგად საქართველომ მნიშვნელოვანი მიღწევები მოიპოვა. ქართლის სამეფო ეკო-

³ П. Г. Бутков, Материалы для новой истории Кавказа, с 1722 по 1803 год, часть I, СПб., 1869, с. 63.

⁴ ვახუშტი ბაგრატიონი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 481.

⁵ იხ. თ. ჭყონია, გორკის ოლქში აღმოჩენილი ქართული სიძველენი, „ლიტერატურული ძიებანი“, IV, თბ., 1948.

ნომიკურად და პოლიტიკურად საგრძნობლად დაწინაურდა. ქართული კულტურა თავისი განვითარების ახალ საფეხურზე ავიდა. ეროვნული კულტურის განვითარების საქმეში ესოდენ მნიშვნელოვანი ნაბიჯის წინ გადადგმა ვახტანგ VI-ისა და მისი ხელმძღვანელობით მომუშავე ქართველ მოღვაწეთა ძლიერი დასის დიდი, ისტორიული მნიშვნელობის გამარჯვება იყო.

ბუნებრივია, რომ ვახტანგ VI-მ, როგორც სახელმწიფო მოღვაწემ, საქართველოს წინაშე მდგარი ძირითადი ისტორიული ამოცანის გადაწყვეტაც დააპირა. ეს იყო უცხო დამპყრობთა ბატონობისაგან საქართველოს განთავისუფლება, ირანელი და თურქი ასიმილატორების ულლის თავიდან მოცილება და სამშობლოსათვის შემდგომი პროგრესული განვითარების ყოველმხრივი, სრული უზრუნველყოფა.

ამ უდიდესი ამოცანის მისაღწევად ვახტანგმა ყველაფერი იღონა. მან სწორად შეაფასა სეფიანთა სახელმწიფოს მდგომარეობა, გაითვალისწინა ირანის დაცემა და საქართველოს განთავისუფლების საქმე ამიერკავკასიაში რუსეთის სახელმწიფოს რეალურ ინტერესებს დაუკავშირა. ვახტანგს შესანიშნავად ესმოდა, რომ შექმნილ კონკრეტულ ისტორიულ პირობებში მხოლოდ საკუთარი ძალებით, ძლიერი მოკავშირის გარეშე საქართველო თავის ძირითად ამოცანას ვერ მიაღწევდა. ამიტომ ვახტანგ VI-მ მტკიცედ აირჩია რუსეთის ორიენტაცია. რუსეთთან პოლიტიკური და კულტურული დაახლოება ვახტანგის არსებითი პოლიტიკური პროგრამა იყო. მას საფუძვლად ედო საქართველოს, ქართველი ერის გადარჩენა-გაერთიანებაზე ფიქრი და ზრუნვა.

მაგრამ თავის ძირითად მიზანს — ქვეყნის განთავისუფლებას უცხო დამპყრობთაგან ვახტანგ მეექვსემ ვერ მიაღწია. ურიცხვ გარეშე და შინაურ მტრებთან უთანასწორო ბრძოლაში ქართლის მეფე დამარცხდა, ხოლო მისმა მოკავშირემ — პეტრე პირველმა საჭირო დახმარება მას ვერ აღმოუჩინა.

(ვახტანგის მთელმა ისტორიამ კიდევ ერთხელ ცხადყო საქართველოს ტრაგიკული მდგომარეობა, ის ვითარება, რომ იმდროინდელი საქართველოს სისუსტე ქვეყნის შიგნით წარმოებული ძლიერი შინაფეოდალური ომებით იყო განპირობებული; ხოლო რაც შეეხება ვახტანგ მეექვსეს, როგორც ისტორიულ პიროვნებას, იგი გვევლინება გამოჩენილ მოღვაწედ, რომლის ცხოვრება სამშობლოს კეთილდღეობისათვის თავდადებული ბრძოლის მკაფიო მაგალითს წარმოადგენს.)

ВАХТАНГ VI

Резюме

В книге критически рассматривается и всесторонне освещается многогранная деятельность Вахтанга VI (1675—1737 гг.), сыгравшего значительную роль в истории феодальной Грузии.

В условиях, когда страна подвергалась постоянным разрушительным вражеским нашествиям и стонала под игом шахского Ирана и султанской Турции, испытывая в то же время все тяготы внутренней межфеодальной борьбы, программа деятельности Вахтанга VI, ставящая себе целью укрепление центральной власти, мобилизацию сил на борьбу за освобождение от гнета иноземных завоевателей, а также преодоление внутрифеодальной реакции, предусматривала все меры, которые были необходимы для обеспечения дальнейшего развития феодального общества Грузии. В этом плане вся государственная деятельность Вахтанга VI, хотя она и была всецело продиктована интересами господствующего класса феодалов, объективно способствовала развитию производительных сил страны и, тем самым, служила делу прогресса.

Наряду с большой организаторской работой, Вахтанг VI, будучи видным ученым-энциклопедистом и поэтом, внес большой вклад в развитие грузинской науки и культуры, сыграл определенную роль в зарождении и распространении в Грузии идей просветительства.

В книге освещается история первой тбилисской типографии и роль Вахтанга VI в ее создании; показана его личная заслуга в первом научно-критическом издании поэмы Шота Руставели «Витязь в тигровой шкуре», которое явилось основой руствелологии как науки; освещается деятельность Вахтанга VI как ученого, астронома, литературоведа, переводчика; подчеркивается его роль в дальнейшем развитии грузинской исторической науки, а также химии, физики, математики; анализируется поэтическое наследие Вахтанга VI.

В книге анализируется борьба грузинского народа за освобождение от власти шахского Ирана и на основе новых архивных материалов освещается деятельность Вахтанга VI в области укрепления военно-политического союза с Россией. Будучи руководителем освободительной борьбы грузинского народа и являясь поборником русско-грузинского содружества, Вахтанг VI выступил союзником Петра I во время похода русских войск на побережье Каспийского моря в 1722—1723 гг., а также во многом содействовал и организации освободительной борьбы армянского народа. Вахтанг VI по праву был признан общим руководителем борьбы народов Кавказа за освобождение от власти турецко-иранских завоевателей.

Однако по целому ряду причин, обусловленных неблагоприятной внешнеполитической и внутренней обстановкой, его планы освобождения Грузии не осуществились. Потерпев поражение в борьбе с многочисленными внешними и внутренними врагами, Вахтанг VI был вынужден покинуть родину, и в июле 1724 г. в сопровождении наиболее приближенных лиц в количестве 1200 человек он выехал в Россию.

В книге освещается деятельность Вахтанга VI после его переселения в Россию, повествуется о дипломатической миссии, с которой он ездил в Иран по поручению правительства России.

Выехавшие вместе с Вахтангом VI грузины в основном поселились в Москве в районе Пресни, там, где сейчас начинается Большая Грузинская улица и находится Грузинская площадь, которая называлась раньше Георгиевской. Другая часть грузин, из числа которых был сформирован Грузинский гусарский полк, получила земли на Украине; некоторые поселились на Северном Кавказе, а остальные — в Астрахани.

Таким образом, в результате переселения в Россию вместе с Вахтангом VI большой группы лиц грузинская колония в Москве, созданная во второй половине XVII века, значительно разрослась и сыграла определенную роль в дальнейшем развитии русско-грузинских взаимоотношений.

შინაარსი

შინასიტყვა	3
ვახტანგის აღზრდა და სახელმწიფო მოღვაწედ ჩამოყალიბება	6
ბრძოლა ქართლის სამეფოს სოციალურ-ეკონომიკური და პოლიტიკური მდგომარეობის განმტკიცებისათვის	18
ვახტანგის როლი ქართული კულტურისა და მეცნიერების განვითარებაში	52
პირველი ქართული სტამბის დაარსება	52
ვახტანგის ადგილი რუსთველოლოგიაში	70
საქართველოს ისტორიის შესწავლა-გაშუქების საქმის აღორძინება	81
ვახტანგი და ქართული მეცნიერების სხვადასხვა დარგების განვითარება	86
ვახტანგის მთარგმნელობითი საქმიანობა	92
ვახტანგის პოეტური მემკვიდრეობა	98
ვახტანგ მეექვსის ბრძოლა უცხო დამპყრობთა ბატონობისაგან საქართველოს გასათავისუფლებლად	105
ვახტანგის მოღვაწეობა რუსეთში 1725—1737 წლებში	125
ვახტანგის პორტრეტი	175
Вахтанг VI. Резюме	178

Георгий Георгиевич Пайчадзе

ВАХТАНГ VI

(на грузинском языке)

დაიბეჭდა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის
სარედაქციო-საგამომცემლო საბჭოს დადგენილებით

რეცენზენტები: ისტორიის მეცნ. დოქტორი ნ. ნაკაშიძე,
ისტორიის მეცნ. კანდიდატი თ. ტივაძე

გამომცემლობის რედაქტორი ელ. ქაჯაია
ტექნორედაქტორი ც. ქამუშაძე
მხატვარი ა. დუმბაძე
კორექტორი ლ. ჯაში

გადაეცა წარმოებას 23.9.1980; ხელმოწერილია დასაბეჭდად 25.2.1981;
ქალაქის ზომა 60×90¹/₁₆; ქალაქი № 1; ნაბეჭდი თაბახი 11,5;
სააღრიცხვო-საგამომცემლო თაბახი 9,7;

უე 01035;

ტირაჟი 15000;

შეკვეთა № 3155;

ფასი 1 მან. 15 კაპ.

გამომცემლობა „მეცნიერება“. თბილისი, 380060, კუტუშოვის ქ., 19
Издательство «Мецниереба», Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19

საქ. სსრ. მეცნ. აკადემიის სტამბა, თბილისი, 380060, კუტუშოვის ქ., 19
Типография АН Груз. ССР, Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19

